

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

АНАТОЛІЙ ШКЛЯР

УДК 351.74: 005.3362]: 343.85-053.6

**ДИСЕРТАЦІЯ
ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ
ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ**

011 Освітні педагогічні науки

01 Освіта / Педагогіка

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача)

Науковий керівник

Сорока Ольга Вікторівна,
доктор педагогічних наук, професор
(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь,
вчене звання)

Тернопіль, 2022

АНОТАЦІЯ

Анатолій Шкляр. Формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні педагогічні науки. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, МОН України, Тернопіль, 2022.

Дисертацію присвячено проблемі формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. У ході наукового пошуку з'ясовано, що правопорушення є протиправним, суспільно небезпечним чи суспільно шкідливим діянням дієздатного суб'єкта, що спричиняє юридичну відповідальність. Розглянуто причини поведінки з відхиленнями, які спричиняють протиправну поведінку і, як наслідок, вчинення правопорушень неповнолітніми. Їх розподілено на групи, як-от: пов'язані з психічними та психофізіологічними розладами; соціального та психологічного характеру; пов'язані з віковими кризами. Встановлено, що на поведінку з відхиленнями впливає комплекс чинників, зокрема, соціальні, індивідуальні, особистісні тощо. Охарактеризовано особливості неповнолітніх правопорушників на основі врахування їхньої культурно-освітньої, емоційно-вольової та морально-етичної сфер. Найпоширенішими видами злочинів, які скоюють неповнолітні, є крадіжки, правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин. У авторському трактуванні профілактика правопорушень у підлітковому середовищі є спеціально організованим процесом, спрямованим на недопущення конфлікту неповнолітнього із законом, усунення причин та умов, що сприяють появі відхилень у поведінці та вчиненню ним злочинів, створення соціально-педагогічних умов для формування високоморальної особистості.

Встановлено, що співробітники Національної поліції України здійснюють профілактику правопорушень неповнолітніх як на загальному, так і на індивідуальному рівнях. Загальна профілактика передбачає комплекс заходів правового й виховного характеру, спрямованих на усунення причин і умов, що сприяють учиненню правопорушень неповнолітніх. Метою індивідуальної профілактики правопорушень неповнолітніх є виправлення та перевиховання чи зміна їхньої криміногенної орієнтації. До заходів індивідуальної профілактики віднесено ретельне вивчення особистісних якостей неповнолітніх та вироблення раціональних методів організації, контролю, визначення ефекту індивідуального профілактичного впливу.

Унаслідок аналізу наукових джерел та вивчення практики, доведено важливість формування професійної компетентності співробітників національної поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, а також наголошено на потребі активного використання в цьому процесі тренінгових технологій. На підставі аналізу психологічної, педагогічної, юридичної літератури обґрунтовано авторське трактування наукової дефініції «професійна компетентність офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх», яке розуміємо як складний феномен, що охоплює мотиваційно-ціннісний, когнітивно-практичний та особистісно-рефлексивний компоненти, передбачає взаємозв'язок професійно-особистісних якостей особистості співробітника поліції з професійними знаннями, вміннями та навичками, які допомагають ефективно здійснювати профілактику правопорушень неповнолітніх. До кожного компоненту підібрано відповідні показники, як-от: наявність інтересу та ціннісних орієнтацій до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх; наявність мотивації до проведення профілактичних заходів із неповнолітніми правопорушниками; системність, повнота і ґрунтовність знань, необхідних для здійснення профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками; наявність комплексу спеціальних профілактичних умінь; сформованість особистісних та професійно значущих якостей, які впливають на результат профілактики правопорушень

неповнолітніх; наявність рефлексії. Професійна компетентність офіцера поліції до профілактики правопорушень характеризується рівневою градацією (високим, середнім та низьким).

Запропоновано впровадити модель для підвищення результативності та якості діяльності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. Її ефективність досягнуто через реалізацію комплексу організаційно-педагогічних умов, які розуміємо як взаємопов'язаний комплекс спеціально впроваджених заходів у неформальне навчання співробітників поліції, що забезпечить досягнення ними належного рівня сформованої професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. Обрано чотири організаційно-педагогічні умови: формування мотивації до здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх за допомогою розробки стратегії копінг-поведінки; організація індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками; використання активних групових методів при проведенні тренінгів з офіцерами ювенальної поліції; розвиток умінь і навичок впевненої поведінки поліцейських засобами тренінгу.

Під час обрання першої організаційно-педагогічної умови було враховано, що саме за допомогою вибору певної копінг-стратегії підвищується мотивація до роботи з неповнолітніми правопорушниками. Обрання другої організаційно-педагогічної умови обумовлено тим, що при можливості вибору індивідуальної або групової профілактичної бесіди з неповнолітніми правопорушниками перевага надається індивідуальній. Вибір третьої організаційно-педагогічної умови зумовлений тим, що активне застосування ігрових методів та прийомів нейролінгвістичного програмування при проведенні серії тренінгів зі співробітниками ювенальної превенції «Тренінг розвитку особистісної ефективності»; «Тренінг сенситивності» позитивно впливає на формування означеної компетентності. Четверта організаційно-педагогічна умова передбачає розвиток упевненості та дає змогу співробітникам Національної поліції України ефективно впливати на поведінку неповнолітніх правопорушників при реалізації своїх професійних функцій.

Авторська модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх у структурному контексті охоплює комплекс взаємопов'язаних між собою блоків – організаційно-цільового, змістово-процесуального й оціночно-результативного. Організаційно-цільовий блок представлено метою, завданнями, методологічними підходами і принципами; змістово-процесуальний блок – етапами, формами і методами підготовки, комплексом розроблених тренінгів; оціночно-результативний блок – компонентами, рівнями і результатом.

Для перевірки ефективності авторського підходу до формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх в експериментальних групах впроваджувалися модель і організаційно-педагогічні умови, які передбачали: проведення циклу лекцій і тренінгів. Тренінгові заняття з поліцейськими ювенальної превенції експериментальної групи проходили на основі організації соціального середовища; організації здорового способу життя; активізації особистісних ресурсів; мінімізації негативних наслідків девіантної поведінки; методу надання допомоги; активного соціального навчання соціально-важливим навичкам та з використанням ігрових методів.

Унаслідок організації формувального етапу експерименту у офіцерів поліції ювенальної превенції експериментальної групи досягнуто суттєвого вдосконалення всіх компонентів (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-практичного, особистісно-рефлексивного) професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх, натомість у контрольній групі не зафіксовано значущих й математично достовірних позитивних результатів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці інструментарію для діагностики професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх; розробці комплексу авторських тренінгів (тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх; тренінг розвитку особистісної ефективності (особистісно-професійних якостей); тренінг сенситивності; тренінг розвитку умінь і навичок упевненої

поведінки; тренінг формування іміджу успішного поліцейського), спрямованих на вдосконалення у офіцерів поліції професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Результати дослідження можуть бути використані у професійній та післядипломній підготовці працівників Національної поліції України у ЗВО МВС України, для розробки програм теоретичної і практичної підготовки майбутніх працівників Національної поліції України до профілактики правопорушень неповнолітніх. Основні положення, узагальнення та висновки можуть бути використані для написання монографій, підручників, навчально-методичних посібників, виконанні магістерських, бакалаврських й курсових робіт.

Ключові слова: професійна компетентність, офіцери поліції, профілактика, правопорушення неповнолітніх, ювенальна превенція, тренінг, активні методи навчання, неперервна неформальна освіта.

ANNOTATION

Anatoli Shaklier. Formation of professional competence of police officers to prevent juvenile delinquency. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for the Doctor of Philosophy degree in specialty 011 – Educational Pedagogical Sciences. – Ternopil Volodymyr Hnatyuk National Pedagogical University, MES of Ukraine, Ternopil, 2022.

The dissertation is devoted to the problem of forming the professional competence of police officers for the prevention of juvenile delinquency. In the course of a scientific search, it was found that the offense is an illegal, socially dangerous or socially harmful act of an able-bodied subject that causes legal liability. There are considered the causes of deviant behavior, which cause illegal behavior and, as a result, the commission of offenses by minors. They are divided into groups such as: related to mental and psychophysiological disorders; of a social and psychological nature; related to age crises. It has been established that behavior with

deviations is influenced by a complex of factors. It is caused, in particular, by social, individual, personal, etc. The peculiarities of juvenile offenders are characterized based on taking into account their cultural and educational, emotional and volitional and moral and ethical spheres. The most common types of crimes committed by minors are theft, offenses related to the illegal circulation of narcotic drugs and psychotropic substances. In the author's interpretation, the prevention of delinquency in the adolescent environment is a specially organized process. It is aimed at preventing minors from conflicting with the law, eliminating the causes and conditions that contribute to the appearance of deviations in behavior. It also influences the commission of crimes, and the creation of social and pedagogical conditions for the formation of a highly moral personality.

It was established that the employees of the National Police of Ukraine carry out the prevention of juvenile delinquencies both at the general and individual levels. General prevention involves a set of legal and educational measures aimed at eliminating the causes and conditions that contribute to the commission of juvenile delinquencies. The goal of individual prevention of juvenile delinquency is to correct and re-educate or change their criminogenic orientation. Measures of individual prevention include a thorough study of the personal qualities of minors. They are also aimed at the development of rational methods of organization, control, and determination of the effect of individual preventive influence.

As a result of the analysis of scientific sources and the study of practice, it was proven the importance of the formation of professional competence of national police officers for the prevention of juvenile delinquencies. It was also emphasized the need for the active use of training technologies in this process. On the basis of the analysis of psychological, pedagogical, and legal literature, the author's interpretation of the scientific definition is substantiated "professional competence of a police officer for the prevention of juvenile delinquency". It is understood as a complex phenomenon that includes motivational-value, cognitive-practical, and personal-reflective components. It implies a relationship professional and personal qualities of a police officer with professional knowledge, abilities and skills that help to effectively

prevent juvenile delinquency. There were selected appropriate indicators for each component, such as: the presence of interest and value orientations in the prevention of juvenile delinquency; availability of motivation to carry out preventive measures with juvenile offenders; systematicity, completeness and thoroughness of the knowledge necessary for the implementation of preventive activities with juvenile offenders; availability of a set of special preventive skills; the formation of personal and professionally significant qualities that affect the result of prevention of juvenile delinquency; the presence of reflection. It is characterized the professional competence of a police officer for crime prevention by level gradation (high, medium and low).

It is proposed to implement a model to improve the effectiveness and quality of the activities of police officers for the prevention of juvenile delinquencies. Its effectiveness was achieved through the implementation of a set of organizational and pedagogical conditions. They are understood as an interconnected set of specially implemented measures in the informal training of police officers. They will ensure the achievement of the appropriate level of formed professional competence for the prevention of juvenile delinquencies. There were chosen four organizational and pedagogical conditions: formation of motivation to prevent illegal behavior of minors by developing a strategy of coping behavior; organization of individual preventive work with juvenile offenders; the use of active group methods when conducting trainings with juvenile police officers; development of abilities and skills of confident behavior of police officers by means of training.

It was taken into account that the motivation to work with juvenile delinquents increases with the help of choosing a certain coping strategy. It was useful while choosing the first organizational and pedagogical condition. The choice of the second organizational and pedagogical condition is due to the fact that individual preference is given while choosing an individual or group preventive conversation with juvenile delinquents,. The choice of the third organizational and pedagogical condition is due to the fact that the active use of game methods and techniques of neurolinguistic programming during a series of trainings with employees of juvenile prevention

“Training for the development of personal effectiveness”; “Sensitivity training” has a positive effect on the formation of the specified competence. The fourth organizational and pedagogical condition provides for the development of confidence. It enables employees of the National Police of Ukraine to effectively influence the behavior of juvenile offenders in the performance of their professional functions.

The author’s model of the formation of professional competence of police officers for the prevention of juvenile delinquency in the structural context includes a complex of interconnected blocks – organizational-target, content-procedural, and evaluation-resultative. The organizational-target block is represented by the goal, tasks, methodological approaches and principles; content-procedural block – stages, forms and methods of training, a complex of developed trainings; assessment-result block – components, levels and result.

There were implemented a model organizational and pedagogical conditions in experimental groups. It was conducted to test the effectiveness of the author’s approach to the formation of the professional competence of police officers for the prevention of juvenile delinquency. These models included: conducting a cycle of lectures and trainings. Training sessions with police officers of juvenile prevention of the experimental group took place on the basis of the organization of the social environment; organization of a healthy lifestyle; activation of personal resources; minimizing the negative consequences of deviant behavior; the method of providing assistance; active social learning of socially important skills and using game methods.

As a result of the organization of the formative stage of the experiment, the juvenile prevention police officers of the experimental group achieved a significant improvement in all components (motivational-value, cognitive-practical, personal-reflective) of professional competence for the prevention of juvenile delinquency. On the other hand, no significant and mathematically reliable positive results were recorded in the control group.

The practical significance of the research results lies in the development of a toolkit for diagnosing the professional competence of police officers for the

prevention of juvenile delinquency; development of a set of original trainings (training on the prevention of juvenile delinquency; training on the development of personal effectiveness (personal and professional qualities); training on sensitivity; training on the development of skills and skills of confident behavior; training on the formation of the image of a successful police officer) aimed at improving the professional competence of police officers for the prevention of offenses minors

The results of the study can be used in the professional and post-graduate training of the National Police of Ukraine at the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. It will be useful for the development of programs for theoretical and practical training of future National Police of Ukraine in the prevention of juvenile delinquency. The main provisions, generalizations and conclusions can be used for writing monographs, textbooks, educational and methodical manuals, and for completing master's, bachelor's and course theses.

Key words: professional competence, police officers, prevention, delinquency of minors, juvenile prevention, training, active learning methods, continuous informal education.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

1. Шкляр, А. (2020). Методологічні підходи формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки.* (2 (35)). 164–169. DOI : <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-26>
2. Сорока, О., Шкляр, А. (2021). Модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Ввічливість. Humanitas,* (6). 68–74. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.10>.
3. Сорока О., Шкляр А. (2022). Вимоги до сучасного офіцера ювенальної поліції: компоненти та показники професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології,* (4 (118)). 153–165. DOI: 10.24139/2312-5993/2022.04/153-165 URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/10/%D1%81%D0%BE%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B0-%D1%88%D0%BA%D0%BB%D1%8F%D1%80.pdf>
4. Olga Soroka, Anatoli Shaklier, Siagha Sami, Halyna Leshchuk, Mariia Demianuik (2021). Comparative analysis of future specialists' image formation in military and civilian institutions of higher education. *Laplace Em Revista,* v. 7 (2) : May/ Aug. Pp. 346–354. ISSN 2446-6220. DOI : <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202172742p.346-354>

Опубліковані праці апробаційного характеру

5. Шкляр, А. (2019). Профілактика правопорушень неповнолітніх: сутнісна характеристика. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: збірник наукових статей / Бердянський державний педагогічний університет ; укладач Петровська К. В. Бердянськ, 274, 212–216.*
6. Шкляр, А. (2020). Профілактика правопорушень неповнолітніх. *Трансформаційні процеси в підготовці сучасного медичного та*

- фармацевтичного працівника*: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної internet-конференції з міжнародною участю, м. Рівне, 26-27 березня 2020 р. / редкол. : Р. О. Сабадишин та ін. Рівне: КЗВО «Рівненська медична академія», 183, 169–173.
7. Шкляр, А. (2020). Дефінітивний аналіз професійної компетентності. *Професійна мобільність як чинник соціальної адаптації і творчої самореалізації особистості в умовах суспільних трансформацій* : матеріали міжвузів. наук.-практ. семінару / укладачі: К. С. Волкова, М. В. Білозерова; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 86. 83–85.
 8. Шкляр, А. (2020). Поліція як суб'єкт здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20–21 листопада 2020 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 172, 138–140.
 9. Шкляр, А. (2020). Особливості формування професійної компетентності майбутніх офіцерів поліції засобами інформаційних та інтерактивних технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи* : Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 12–13 листопада, 2020), 204, 167–169.
 10. Shaklier Anatoli. (2021). Individual preventive work of police officers with juvenile offenders. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : Збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 386, 183–186.
 11. Шкляр, А. (2022). Тренінгові технології у підготовці офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20 травня 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 297, 109–113.

ЗМІСТ

АНОТАЦІЯ.....	2
ANNOTATION	6
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ	11
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	15
ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	28
1.1. Дефінітивний аналіз проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх.....	28
1.2. Професійна компетентність офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх як об'єкт теоретичного аналізу.....	64
1.3. Компоненти, показники та рівні сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.....	102
Висновки до першого розділу.....	129
РОЗДІЛ 2. МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	133
2.1. Обґрунтування та реалізація організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх	133
2.2. Модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх	160

2.3. Змістово-процесуальне забезпечення процесу формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.....	174
Висновки до другого розділу	204

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ.....	207
3.1. Діагностика стану сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.....	207
3.2. Організація і методика проведення експериментального дослідження щодо реалізації організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.....	232
3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження.....	249
Висновки до третього розділу.....	255
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....	257
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	263
ДОДАТКИ.....	294

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

МВС – Міністерство Внутрішніх справ;

ОВС – органи внутрішніх справ;

НПУ – Національна поліція України;

ЮП – ювенальна превенція;

ГУНП – головні управління Національної поліції;

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я;

СПТ – соціально-психологічний тренінг;

ЕГ – експериментальна група;

КГ – контрольна група

ВСТУП

Актуальність дослідження. Глибокі соціальні потрясіння, що відбуваються в нашому суспільстві останнім часом, кризовий стан економіки, культури та освіти, військова агресія росії, катастрофічно погіршують умови життя та виховання дітей та підлітків. Названі факти неминуче призводять до збільшення кількості та різноманітності труднощів та ризиків, з якими стикаються неповнолітні та їхні батьки у процесі життєдіяльності. Як наслідок, виникають негативні тенденції у підлітковому середовищі, результати яких спостерігаються у зростанні злочинності та збільшенні числа правопорушень серед неповнолітніх.

Складна економічна і політична ситуація в країні, розпад духовних і моральних цінностей, руйнування колишнього світогляду та відсутність нового, невпевненість у завтрашньому дні призводять до дезорієнтації людей різних соціальних груп у навколишньому світі та до внутрішніх конфліктів особистості. Це набуло яскравого вираження у середовищі дорослих людей, але торкнулося і підростаючого покоління. Зростаюча соціальна значущість проблеми захисту дитинства зменшення злочинності неповнолітніх указує на необхідність розробки практичних заходів щодо профілактики правопорушень серед неповнолітніх.

Правопорушення та негативні соціальні відхилення у поведінці неповнолітніх необхідно розглядати як злочин. Злочинність та негативні соціальні відхилення (пияцтво, наркоманія, токсикоманія, проституція, бродяжництво, бездоглядність та безпритульність неповнолітніх тощо) взаємопов'язані та мають спільні детермінанти. Саме тому багато вчених (Вакуленко, 2003; Головка, 2017; Квітка, 2002; Лазаренко, 2012; Нагорна & Беспалько, 2001; Оржеховська, 1996) відзначають, що боротьбу зі злочинами необхідно розпочинати з попередження негативних відхилень та незначних правопорушень саме серед неповнолітніх.

У новій Стратегії з прав дитини (2022–2027) «Права дітей в дії: від стабільної реалізації до спільного новаторства», яка є четвертою в серії

успішних стратегій, спрямованих на просування захисту та заохочення прав дитини по всій Європі, в рамках програми «Будуємо Європу для дітей та разом з дітьми», що діє з 2006 року, визначено шість стратегічних цілей, серед яких пріоритетними є свобода від насильства для всіх дітей; рівні можливості та соціальне включення для всіх дітей; дружнє до дитини правосуддя; права дітей у кризових та надзвичайних ситуаціях тощо (Стратегія ради Європи, 2022). Ефективність вирішення названих стратегічних цілей, на наш погляд, залежить від професійної і неформальної підготовки співробітників Національної поліції України, оскільки саме вони здійснюють профілактику правопорушень неповнолітніх.

Ефективне виконання завдань, що стоять перед Міністерством Внутрішніх справ України, суттєво залежить від якості професійної підготовки співробітників Національної поліції України, спрямованої на формування компетентного і готового до постійного професійного розвитку співробітника поліції. Аналіз досліджень (Борисюк, 2014; Діденко, 2014; Коба, 2010, 2013; Тюріна, 2005) промовисто свідчить про те, що ефективне формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх вимагає переосмислення існуючих і розробки нових концептуальних підходів до цієї діяльності під час неформальної неперервної освіти. На наш погляд, неформальна освіта повинна бути зорієнтована на досягнення ними високого рівня професійної компетентності, з опорою на позитивний досвід діяльності підрозділів Національної поліції України. Таке оновлення можливе на компетентній основі шляхом посилення практичної спрямованості навчання.

Міністерство Внутрішніх справ України має величезний історичний досвід участі у проведенні політики держави щодо мінімізації негативних процесів у підлітковому середовищі. Виявлення адміністративних правопорушень, організація облікової діяльності, проведення індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми є елементами багатогранної та об'ємної адміністративної діяльності, яку здійснює ювенальна поліція.

Сьогодні найгострішу соціально-економічну та моральну значущість набув феномен «підліткових правопорушень». Все частіше відмічають факти прояву жорстокості та агресивності серед підлітків і навіть дітей. Різко зросла злочинність, причому темпи її росту випереджають інші вікові категорії у декілька разів. Зростає чисельність самогубств серед дітей. Вікові межі самогубств опустилися до 5-річного віку. Найкриміногеннішим віковим періодом сьогодні є 16–17 років. У цьому віці підлітками вчиняється до 62 % злочинів від загальної кількості, злочинцями стають як безпритульні, вихідці із неблагополучних сімей, так і підлітки, що виховувалися у педагогічно та матеріально благополучних родин. Як і раніше, високим залишається рівень підліткової злочинності (Галка, 2020). Отже, дані статистики свідчать про існування комплексу проблем, що пов'язані з вихованням неповнолітніх та вчиненням ними правопорушень.

Як зауважив відомий лікар і педагог доктор Б. Спок, «злочинці виростають із дітей, які страждали не від нестачі покарань, а від нестачі любові» (Srock, 2018, 76). Численні спостереження за дітьми настановлюють до висновку, що покарання не тільки не зменшує агресивність, але заохочує та посилює її. Кримінологам і правоохоронцям добре відомо, що переважна більшість осіб, які вчинили насильницькі злочини, у дитинстві зазнавали принижень, покарань, страждали від жорстокого поводження з боку дорослих.

Актуальність дослідження обраної теми зумовлена такими обставинами. По-перше, збереженням стабільно високої кількості підлітків, які вчинили правопорушення та потребують допомоги та захисту їхніх прав. По-друге, запровадженням закону «Про профілактику правопорушень» (ЗУ, 2009) у практичне поле профілактики правових норм індивідуальної профілактичної роботи співробітників Національної поліції України. По-третє, необхідністю науково-педагогічного та методичного забезпечення практичної підготовки офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Проблеми правопорушень неповнолітніх та інших проявів поведінки з відхиленнями відображено в роботах М. Алемаскіна, М. Галагузової,

І. Зверєвої, А. Капської, Ю. Клейберга, І. Козубовської, А. Лічко, Л. Міщик, І. Парфанович, І. Трубавіної, Є. Холостової та інших. Профілактика правопорушень і злочинності дітей групи ризику та соціально-педагогічні технології роботи з ними представлені дослідженнями Я. Квітки, Л. Левицької, В. Оржеховської, М. Самченко, Т. Федорченко та інших.

Зарубіжні вчені наголошують на існуючих прогалинах у підвищенні кваліфікації співробітників поліції, серед яких називають розрив теорії з практикою, слабкість практичних навичок у новобранців. Так, М. Бізер (M. Birzer) пропонує в якості рішення цього питання включення теорії андрагогіки до професійного навчання поліцейських (Birzer, 2003). Р. Форд (R. Ford) вказує на такі проблеми молодих співробітників поліції як, нестійкість ціннісного ряду та зазначає, що зміна етичних цінностей призводить до того, що вони вступають у конфлікт із правовими стандартами та основними соціальними цінностями (Ford, 2003). О. Маренін (O. Marenin) доводить, що навчання співробітників поліції важливо вибудовувати з акцентом на розвиток їхнього критичного мислення та формування цінностей демократичного суспільства (Marenin, 2004). У цих дослідженнях представлені окремі змістовні орієнтири організації неперервної неформальної освіти співробітників поліції. Проте останнім часом з'являються наукові розробки, що описують значущість перегляду форм навчання поліцейських, що передбачає такий психолого-педагогічний інструмент, як тренінг, і може реалізовуватися на практичних заняттях з психологічної підготовки поліцейських, як самостійний інструмент чи елемент заняття. Важливо, щоб це був не разовий захід, а цикл тренінгових занять.

Питання, що розкривають професіоналізм та професійну компетентність досліджували Ю. Афанасьєв, О. Губарева, О. Діденко, С. Калаур, А. Маркова, В. Свистун, Я. Сікора, О. Торічний, В. Ягупов та інші. Окремі питання професійної компетентності працівників Національної поліції України розглядали О. Борисюк, О. Губарева, І. Жукевич, О. Євсюков, О. Коба, В. Литвин, В. Олло, В. Тюріна та інші.

З'ясовано, що проблеми соціальної та профілактичної роботи з неповнолітніми у професійній підготовці працівників Національної поліції України були об'єктом дослідження в дисертаційних роботах. Так, С. Поволоцька розкриває теоретичні й практичні питання здійснення працівниками органів внутрішніх справ України профілактики правопорушень серед неповнолітніх (Поволоцька, 2005); О. Федоренко акцентує увагу на теоретичних, методологічних і правових засадах підготовки майбутніх працівників органів внутрішніх справ до соціальної та виховної роботи з підлітками (Федоренко, 2008); Я. Квітка досліджує проблеми захисту прав дитини у контексті попередження правопорушень серед неповнолітніх в нормах міжнародного права та в національному законодавстві (Квітка, 2002); Л. Левицька аналізує актуальні проблеми кримінологічного запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх, встановленню та характеристиці їхніх ознак (Левицька, 2003).

Сьогодні виникла об'єктивна необхідність здійснювати підготовку до профілактики правопорушень неповнолітніх поліцейськими. Це зумовлено низкою чинників. По-перше, одним із напрямів професійної діяльності працівників Національної поліції України є профілактика правопорушень серед неповнолітніх, і це вимагає відповідної підготовки фахівців цієї галузі. По-друге, об'єктами профілактичної діяльності офіцерів ювенальної превенції є неповнолітні правопорушники, підлітки, що опинились у несприятливих життєвих ситуаціях, підлітки з відхиленнями в поведінці або підлітки, які позитивно характеризуються за місцем навчання і проживання, але потребують особливої уваги. Очевидно, що здійснення роботи із зазначеними категоріями неповнолітніх потребує спеціально організованої підготовки співробітників Національної поліції України, яка б була спрямована на вдосконалення у них професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. По-третє, погоджуємося із О. Федоренко в тому, що запобігання правопорушень неповнолітніх є можливим за умов ефективної взаємодії з ними, правильно побудованого спілкування, з урахуванням їхніх вікових та

психолого-педагогічних особливостей, рівня вихованості, чинників розвитку (педагогічних, соціально-психологічних), сформованості в офіцерів поліції інтерактивних умінь і навичок, необхідних для здійснення дієвої профілактики правопорушень неповнолітніх (Федоренко, 2008).

Сьогодні можна говорити про поле педагогічної діяльності, що формується фахівцями-практиками, які безпосередньо працюють з неповнолітніми правопорушниками. Аналізуючи нормативно-правові аспекти профілактики правопорушень неповнолітніх (Декларация, 1986; Конвенция, 1990; ЗУ, 2009), можна стверджувати, що базові норми законодавства не застосовують як рамки, з якими потрібно працювати. Питання досягнення цілісного й об'єктивного співвідношення цих полів залишається відкритим. У зв'язку з цим можна виділити суперечності, що вимагають вирішення між:

— наявністю функціональних обов'язків офіцерів ювенальної превенції, що передбачають здійснення профілактичної роботи з неповнолітніми, та недостатньою розробленістю змісту, напрямів, видів, методів і форм цієї роботи;

— необхідністю підготовки працівників ювенальної превенції до профілактичної роботи з неповнолітніми та відсутністю теоретико-методологічного обґрунтування і науково-методичного забезпечення такої підготовки;

— існуючою переважно правовою підготовкою співробітників Національної поліції України до роботи з неповнолітніми та необхідністю впровадження профілактичної підготовки поліцейських до цієї роботи;

— консерватизмом змісту, традиційних форм і методів процесу професійної підготовки у ЗВО МВС України та потенційними можливостями використання інноваційних форм і методів навчання з метою підготовки офіцерів поліції до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх на основі неперервної неформальної освіти під час професійної діяльності.

Виявлені протиріччя дали змогу сформулювати проблему дослідження, суть якої полягає у необхідності вдосконалити процес підготовки офіцерів

поліції, сформувавши у них професійну компетентність до профілактики правопорушень неповнолітніх. Викладене вище зумовило вибір теми дослідження **«Формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до тематичного плану наукової та науково-організаційної діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка в межах науково-дослідної роботи «Теорія і практика діагностико-профілактичної роботи з попередження і подолання девіантної поведінки індивідів» (державний реєстраційний номер 0119U100924). Тему дисертації затверджено вченою радою Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (протокол № 3 від 22.10.2019 р.).

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати модель і організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх та експериментально перевірити ефективність їхнього застосування.

У відповідності до мети було визначено такі **завдання дослідження**:

1. Схарактеризувати проблему профілактики правопорушень неповнолітніх.
2. Теоретично обґрунтувати поняття «професійна компетентність офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх»; визначити критерії, показники та рівні означеної компетентності.
3. Розробити модель та обґрунтувати організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.
4. Запропонувати змістово-процесуальне забезпечення процесу формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

5. Експериментально перевірити ефективність використання моделі та організаційно-педагогічних умов під час формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Об'єкт дослідження – фахова неперервна неформальна підготовка працівників Національної поліції України.

Предмет дослідження – організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Для вирішення завдань дослідження використовувався комплекс взаємопов'язаних **методів**: *теоретичні*: аналіз теоретичних положень і підходів вітчизняних і зарубіжних дослідників у галузі педагогіки, психології, кримінології, соціології та узагальнення одержаної інформації для визначення сутності протиправної поведінки неповнолітніх та дослідження особливостей організації профілактики правопорушень; вивчення зарубіжного досвіду розв'язання проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх; вивчення нормативно-правових актів для визначення спектру професійних обов'язків і функцій офіцерів поліції у роботі з неповнолітніми правопорушниками; моделювання з метою перевірки основних теоретичних положень дослідження; *емпіричні* методи: узагальнення експериментальних даних, отримання діагностувальної інформації щодо сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх; діагностичні методи (спостереження, анкетування, бесіди, методи експертного оцінювання, тестування) з метою збирання первинного аналітичного матеріалу; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний та контрольний етапи) для перевірки ефективності застосування моделі та організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх; методи *математичної статистики* для опрацювання отриманих експериментальних даних і перевірки їх математичної достовірності.

Гіпотеза дослідження – формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх буде ефективною, якщо цілеспрямовано впроваджувати комплекс організаційно-педагогічних умов (формування мотивації до здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх за допомогою розробки стратегії копінг-поведінки; організація індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками; використання активних групових методів при проведенні тренінгів з офіцерами ювенальної поліції; розвиток умінь і навичок впевненої поведінки поліцейських засобами тренінгу) та модель формування означеної компетентності, в основі якої покладено розроблений комплексний тренінг, що складається з п'яти блоків-модулів (тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх; тренінг розвитку особистісної ефективності (особистісно-професійних якостей); тренінг сенситивності; тренінг розвитку умінь і навичок впевненої поведінки; тренінг формування іміджу успішного поліцейського).

Експериментальна база дослідження. Учасниками дослідження були співробітники Національної поліції України м. Тернополя. До експерименту було залучено 96 поліцейських (констатувальний етап), з яких 29 – поліцейські ювенальної превенції м. Тернополя і Тернопільської області (формувальний етап).

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження, полягає в тому, що:

– *уперше* визначено поняття «професійна компетентність офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх»; розроблено модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, яка реалізується за допомогою варіативного застосування комплексу форм, методів та тренінгових технологій навчання; визначено й теоретично обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх (формування мотивації до здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх за допомогою розробки

стратегії копінг-поведінки; організація індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками; використання активних групових методів при проведенні тренінгів з офіцерами ювенальної поліції; розвиток умінь і навичок впевненої поведінки поліцейських засобами тренінгу), що забезпечують ефективність розробленої моделі;

– *конкретизовано* компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-практичний, особистісно-рефлексивний), які відображають якість процесу формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх за трьома рівнями (високий, середній та низький);

– *удосконалено* зміст, форми, методи організації та навчально-методичне забезпечення процесу формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх у процесі неперервної неформальної підготовки;

Подальшого розвитку набули положення про організацію профілактики правопорушень неповнолітніх.

Практичне значення результатів дослідження полягає в розробці практичного інструментарію для діагностики професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх; розробці комплексу авторських тренінгів (тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх; тренінг розвитку особистісної ефективності (особистісно-професійних якостей); тренінг сенситивності; тренінг розвитку умінь і навичок упевненої поведінки; тренінг формування іміджу успішного поліцейського), спрямованих на формування у офіцерів Національної поліції України професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Результати дослідження можуть бути використані у професійній та післядипломній підготовці працівників Національної поліції України у ЗВО Міністерства внутрішніх справ України, для розробки програм теоретичної і практичної підготовки майбутніх офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. Основні положення, узагальнення та висновки можуть бути використані для написання монографій, підручників, навчально-

методичних посібників, виконанні магістерських, бакалаврських і курсових робіт.

Обґрунтовані в дослідженні висновки і практичні рекомендації **впроваджено** в освітній процес Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (довідка про впровадження № 725/33-03 від 05.09.2022 р.); Тернопільське районне управління поліції ГУНП в Тернопільській області (довідка про впровадження № 10836/01/24/10-22 від 17.10.2022 р.); відділення поліції № 1 (м. Тернопіль) Тернопільського РУП ГУНП в Тернопільській області (довідка про впровадження № 6702/115/4/03 від 17.10.2022 р.); Хмельницький РУП ГУНП в Хмельницькій області (довідка про впровадження № 12758 від 14. 10.2022).

Особистий внесок автора у роботах, опублікованих у співавторстві. Дисертація є самостійною науковою працею, в якій викладено ідеї та розробки автора з ціллю виконання поставлених завдань дослідження й вирішення наукової проблеми. Основні результати дисертації одержані автором самостійно. В опублікованій у співавторстві статті (Сорока, Шкляр, 2021) здобувач обґрунтував модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, що складається з взаємопов'язаних між собою блоків; у статті (Soroka, Siagha, Leshchuk, Demianuk, 2021) автор розробив тренінг формування іміджу для поліцейських; у статті (Сорока, 2022) автор визначив складові компоненти та показники професійної компетентності офіцерів ювенальної превенції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження обговорювалися і були схвалені на: *Міжнародних науково-практичних та науково-методичних конференціях* «Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку» (Тернопіль, 2022); «Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи» (Запоріжжя, 2020); «Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи» (Тернопіль, 2020); «Соціальна робота: виклики сьогодення» (Тернопіль, 2021);

Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Соціально-освітні доміанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти» (Бердянськ, 2019); «Трансформаційні процеси в підготовці сучасного медичного та фармацевтичного працівника» (Рівне, 2020); Міжвузівському науково-практичному семінарі: «Професійна мобільність як чинник соціальної адаптації і творчої самореалізації особистості в умовах суспільних трансформацій» (Харків, 2020).

Результати дослідження обговорювалися та отримали схвалення на засіданнях та науково-практичних семінарах кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, а також кафедри англійської філології та методики навчання англійської мови Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка, (2019–2022 рр.); було організовано телеміст «Професійна компетентність офіцерів поліції у роботі з неповнолітніми правопорушниками: спільне та відмінне» (Хайфа – Тернопіль, 17 жовтня 2022 р.) <https://tnpu.edu.ua/news/7750/>

Вірогідність результатів дослідження забезпечено методологічною обґрунтованістю вихідних положень; аналізом значної кількості наукових джерел, позитивними результатами, отриманими від впровадження матеріалів дисертації у роботу підрозділів Національної поліції України м. Тернополя і Тернопільської області.

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображено в 11 публікаціях (8 – одноосібні). З них – 3 статті у наукових фахових виданнях (1 – одноосібна), 1 стаття у зарубіжному збірнику публікацій, 7 статей у збірниках матеріалів конференцій.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (298 найменувань, з них 89 іноземною мовою), 5 додатків на 36 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 331 сторінок, з яких 262 сторінок – основна частина. Дисертація містить 37 таблиць та 13 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

1.1. Дефінітивний аналіз проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх

Зниження рівня життя, неблагополуччя сімей, які з втратою прибутків втрачають і моральні цінності, відсутність нормальних побутових умов, призводять до того, що неповнолітні вчиняють злочини.

«Злочинністю неповнолітніх» називають протиправні дії, вчинені особами, які досягли віку кримінальної відповідальності, але є молодшими за вік настання повноліття (Голіна, 1994). При цьому вік настання кримінальної відповідальності та повноліття різняться у різних країнах світу. У багатьох країнах цей вік дорівнює 14 років, але трапляються винятки. Так, наприклад, у Франції та Польщі вік кримінальної відповідальності настає у 13 років, в Англії, Уельсі та Північній Ірландії – у 10 років, у Нідерландах та Туреччині – 12 років. У скандинавських країнах та Чеській Республіці кримінальна відповідальність настає з 15 років, у Португалії та Люксембурзі – з 16 років. У Бельгії до кримінальної відповідальності не притягуються особи віком до 18 років. Виняток становлять випадки заподіяння шкоди здоров'ю, тоді такі справи розглядатиме суд у справах неповнолітніх. Крім того, у різних країнах різняться вік настання повноліття та повної кримінальної відповідальності. У більшості країн світу цей вік дорівнює 18 років. Але трапляються винятки, наприклад, на Кіпрі цей вік дорівнює 16 років, у Португалії – 21 рік (Колесник, 2014; Сухадолов, 2001; Шендрік, Лаптії, 2012).

Статистика наочно свідчить, що підліткова злочинність в Україні активно прогресує, останнім часом відбувається її «омолодження». Протягом 2021 року в Україні неповнолітні скоїли більш як 3,5 тисячі злочинів. На профілактичному обліку нині стоять 1800 дітей, і ще понад 100 перебувають

під вартою та чекають на вирок. До цієї категорії неповнолітніх потрапили діти, засуджені судом до покарання, не пов'язаного з позбавленням волі, діти-утікачі, діти, які вчинили домашнє насильство, так звані діти-кривдники і діти, які впродовж року вчинили одне і більше адміністративних правопорушень, діти, які звільнені рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, діти, які звільнені зі спеціальних виховних установ та інші (Підліткова злочинність, 2022). Небезпека полягає не тільки в характері поодиноких протиправних діянь, а й у більшій поширеності, впливі на формування протиправних установок особистості неповнолітнього.

За даними Міністерства юстиції, 120 підлітків перебувають у різних СІЗО (слідчий ізолятор) країни в очікуванні вироку. Засуджених – 63. В Україні існує одна колонія для неповнолітніх, де перебуває 59 засуджених хлопців віком від 15 до 20 років. Щодо кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, то за останні 5 років прослідковується тенденція до зменшення рівня підліткової злочинності. Більшість злочинів неповнолітні вчиняють у віці 16–17 років (Грюк, 2021).

В Україні кримінальна відповідальність настає з 16 років. При вчиненні окремих видів злочинів цей вік знижується до 14 років. Порівнюючи систему покарань України з правовими системами інших держав, можна стверджувати, що вона є доволі гуманною. Так, у 19 штатах США за вбивство неповнолітніх засуджують до довічного ув'язнення (Карпінець, 2014). Найнижчий у світі поріг кримінальної відповідальності в Ірландії – з семи років (Рання злочинність, 2011).

Для вирішення поставлених у нашому дослідженні завдань важливо з'ясувати низку питань, пов'язаних із розумінням сутності термінів «правопорушення», «неповнолітні правопорушення», особливостями мотивації дитячої злочинності, що склалися в психології, педагогіці, філософії та інших науках, які пропонують вчені для попередження цих правопорушень та що собою являє профілактична робота з підлітками-правопорушниками.

Сьогодні можна зустріти різні визначення терміну «правопорушення». Всі вони різняться між собою за наявністю чи відсутністю тієї чи іншої ознаки. Правопорушення – це протиправне діяння, скоєне суб'єктом правовідносин, що завдає шкоду особі, суспільству або державі (Кримінальний Кодекс, 2001). Загалом правопорушення розглядалося у науковій літературі у трьох іпостасях: як юридичний факт (Kostruba, 2020); як суспільно небезпечне діяння (Лахова, 2020); як підстава юридичної відповідальності (Каленіченко, 2020).

На думку зарубіжних дослідників, правопорушення є суспільно небезпечним протиправним діянням людини, що завдає шкоди особистості, власності, державі чи суспільству в цілому та спричиняє застосування заходів юридичної відповідальності (Петков, 2021). Правопорушення є суспільно небезпечним діянням, що суперечить нормам права, за скоєння якого передбачена правова відповідальність (Білозьоров, Власенко, Горова, Завальний, Заяць та ін., 2017).

Здебільшого багато авторів дотримуються думки, що правопорушення – це протиправне діяння (дія чи бездіяльність) особи, що досягла певного віку. Соціальна сутність «правопорушення» полягає в тому, що воно суперечить існуючим суспільним відносинам, здатне заподіяти або не завдає шкоди інтересам особи та суспільства. Головною ознакою правопорушення є протиправність діяння, вчинку людини, що зазіхає на соціально-економічні, політичні, ідеологічні та інші потреби суспільства, що охороняються законом. Зазначена ознака характеризує всі види правопорушень: цивільні, трудові, дисциплінарні, адміністративні та кримінальні (Тихомиров, Тугарова, 2015).

Під правопорушенням розуміють протизаконне, суспільно небезпечне чи суспільно шкідливе діяння, заборонене за допомогою юридичної відповідальності. Це поняття охоплює злочини, цивільні правопорушення, адміністративні та дисциплінарні провини. Правопорушення – це протизаконні вчинки людей у суспільстві, акти соціально шкідливої поведінки. Водночас правопорушення мають не лише соціальні, але й юридичні характеристики, оскільки вони є вчинками людей, які суперечать чинним правовим нормам. З

цієї точки зору, «про наявність правопорушення можна говорити лише в рамках та з позицій закону, що визначає поняття та ознаки цивільного, адміністративного чи іншого правопорушення, а нерідко і встановлює точний перелік протиправних дій» (Шемшученко, 1998).

Аналіз наукових позицій дає змогу виділити такі ознаки правопорушення: по-перше, правопорушення – це діяння. По-друге, правопорушення завжди є діянням протиправним. По-третє, правопорушення має властивість породжувати юридичну відповідальність, тобто різні встановлені законом для правопорушника несприятливі наслідки (фізичні, майнові, моральні).

На наш погляд, *правопорушення – це протиправне, суспільно небезпечне чи суспільно шкідливе діяння дієздатного суб'єкта, що спричиняє юридичну відповідальність*. Основними юридичними характеристиками правопорушення є протиправність, суспільна небезпека, караність у вигляді юридичної відповідальності.

Слід зазначити, що правопорушення завжди протиправне, тобто воно є порушенням заборони, встановленої у нормі позитивного права чи невиконання обов'язків. Це дія, пов'язана з порушенням правових заборон (вчинення крадіжки, перехід на заборонений сигнал світлофора), бездіяльність передбачає порушення юридичних обов'язків (проїзд у транспорті без квитка, залишення людини в небезпечному стані без допомоги). Окрім цього, правопорушення – це суспільно небезпечне (шкідливе) діяння, яке завдає збитків майну, моральної шкоди, порушує громадський порядок, створює загрозу заподіяння шкоди (Бойчук, 2017).

Залежно від ступеня небезпеки правопорушення і завданої ним шкоди правопорушення поділяють на злочини і проступки. Згідно ст. 11 Кримінального Кодексу України, злочином є передбачене цим Кодексом суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), вчинене суб'єктом злочину. Для того, щоб правопорушення вважалось злочином, воно повинно мати такі ознаки: кримінальна протиправність; суспільна небезпечність; караність (Кримінальний Кодекс, 2001). Проступки є менш небезпечні

правопорушення (порушення трудової дисципліни, суспільного порядку, невиконання цивільно-правового договору тощо).

До проступків відносять всі правопорушення, за винятком злочинів. Основним критерієм розмежування злочинів від проступків є ступінь суспільної небезпеки цих правопорушень та санкції, передбачені за ці протиправні діяння. Залежно від того, в якій сфері соціального життя вони здійснюються, характеру шкоди, що завдається, особливостей відповідних їм правових санкцій, провини поділяються на дисциплінарні, цивільно-правові та адміністративні.

У юридичній літературі неповнолітні злочини розглядають, як вчинки, що відхиляються від прийнятих у суспільстві соціально-моральних норм і цінностей; порушення процесу засвоєння та транслявання соціальних і культурних цінностей; порушення саморозвитку і самореалізації у тому суспільстві, до якого належить людина (Бурдін, 2004).

У науковій літературі під дитячими правопорушеннями чи девіантною поведінкою розуміють відхилення від прийнятих у цьому суспільстві норм міжособистісних взаємин – дій, вчинків, висловлювань, що здійснюються як у рамках психічного здоров'я, так і в різних формах нервово-психічної патології, особливо прикордонного рівня (Джужа, Василевич, Гіда та ін., 2011).

Наголосимо на тому, що правопорушення доволі часто пов'язують із девіантною поведінкою. У психологічній літературі таку поведінку називають поведінкою з відхиленнями від соціально-психологічних і моральних норм (Алемаскин, 1978). Вона виступає як помилковий антисуспільний зразок вирішення конфлікту, що проявляється в порушенні суспільно прийнятих норм або в збитку, завданому суспільному добробуту, навколишнім і собі (Алемаскин, 1970). В якості додаткових ознак виділяють труднощі корекції поведінки й особливу необхідність в індивідуальному підході з боку вихователів і уваги однолітків.

Виходимо з тих міркувань, що поведінкою з відхиленнями називають таку, в якій стійко проявляються відхилення від соціальних норм – відхилення

корисливої, агресивної орієнтації, соціально пасивного типу (Ковальчук, 2007). Соціальні відхилення корисливої спрямованості – це вчинки та правопорушення, пов'язані з прагненням отримати матеріальну, грошову, майнову вигоду. Соціальні відхилення агресивної орієнтації проявляються у діях, спрямованих проти особистості. Відхилення соціально-пасивного типу виражаються у прагненні уникнення активного життя, в ухилянні від своїх цивільних обов'язків, небажанні вирішувати як особисті, так і соціальні проблеми (ухилення від роботи і навчання, бродяжництво, вживання алкоголю і наркотиків, токсичних засобів, крайній прояв соціально-пасивної позиції – самогубство). Виділяють два рівні поведінки з відхиленнями:

- 1) докриміногенний рівень – дрібні провини, порушення норм моралі, правил поведінки у громадських місцях, ухилення від суспільно-корисної діяльності, вживання алкогольних, наркотичних, токсичних засобів, що руйнують психіку, та інші форми поведінки, що не становлять небезпеки;
- 2) криміногенний рівень – події та вчинки, що є злочинними кримінально-карними діяннями (Головко, 2017).

Одним із видів поведінки з відхиленнями неповнолітнього є злочинна поведінка у дитячо-підлітковому середовищі, до якої педагогічна профілактика є вкрай ефективною. Цей напрям активно вивчають не лише педагоги, але й юристи. Феномен дитячо-підліткової та молодіжної злочинності вивчає кримінологічна педагогіка, основи якої були розроблені О. Олексієвим ще на початку 80-х років 20 століття.

Серед форм девіантної поведінки можна виокремити такі, як: самовільне та систематичне ухилення від навчання або трудової діяльності; постійне бродяжництво; адиктивна поведінка; аутоагресивна поведінка тощо. Поряд з поняттям «девіантна поведінка» в науковій літературі використовують інші, близькі за змістом поняття, а саме, «делінквентна поведінка», «поведінка з відхиленнями», «кримінальна поведінка» тощо. Розглянемо їх детальніше.

Так, делінквентна поведінка – це асоціальні вчинки дітей і підлітків, що повторюються, які складають певний стійкий стереотип дій, що порушують правові норми, але не спричиняють кримінальної відповідальності через їх обмежену суспільну небезпеку. Виділяють такі типи делінквентної поведінки:

- агресивно-насильницька поведінка, у тому числі елементи вандалізму, псування майна, агресивно-садистські дії без серйозних наслідків;
- корислива поведінка, що передбачає дрібні крадіжки, здирства, викрадення велосипедів, моторолерів, мопедів та інші майнові посягання, що не завдали значної шкоди потерпілим;
- рання наркотизація та пов'язані з нею асоціальні дії;
- антигромадські дії сексуального характеру (Фіцула, Парфанович, 2008).

Кримінальна поведінка – це протиправні вчинки, які після досягнення віку кримінальної відповідальності, є підставою для притягнення до кримінальної відповідальності та кваліфікуються за відповідними статтями КК України. Кримінальній поведінці передують різний за тривалістю період з певними формами девіантної та делінквентної поведінки (Мельник, Сербалюк, 2009).

У дослідженнях, присвячених психології злочинців (Куликович, 2018; Попович, 2012; Новікова, 2015), наголошується, що особистість злочинця характеризується не простим набором тих чи інших негативних властивостей, найбільш поширених серед осіб, які вчинили кримінальні діяння, а найбільш імовірною для суспільно небезпечної особистості системою особливостей його внутрішнього світу та факторів, що формують ці особливості. Це визначення ми розглядаємо не стільки з позиції поведінки підлітка-правопорушника, не стільки з погляду відхилення від суспільних норм (це зовнішній критерій), скільки з погляду психології девіантної поведінки. Це дає змогу розібратися в його причинах.

У юридичних науках розглядають проблему мотивації злочинця, дослідження якої дає практичні рекомендації фахівцям щодо виявлення мотивів злочину та з'ясування причин девіантної поведінки (Алемаскин, 1997). Особа

правопорушника, безумовно, формується під впливом певних несприятливих факторів середовища та оточення. Проте, щодо протиправної поведінки, не можна все зводити лише до дії цих чинників, не зважаючи на активну роль самої особистості у засвоєнні необхідного соціального досвіду життєдіяльності. Як правило, несприятливе соціальне середовище та оточення особистості викликають деформації в її системі потреб, ціннісно-нормативної системи, неадекватність мотивів, завищення рівня домагань (Залялова & Політова, 2018).

У зарубіжних дослідженнях зазначається, що чим нижчий рівень інтелектуального та емоційного розвитку, розвитку вольової сфери, тим більше вірогідний вибір особистістю протиправного типу поведінки. Злочинці навіть у нормальних ситуаціях схильні до прояву жорстокості, брехливості, підвищеного рівня тривожності, ненависті до людей тощо (Halleck, 1971).

Аналіз наукової та навчальної літератури (Васильківська, 2004; Вульф, Семенов, 1981; Капська, 2001; Легецький, 2004; Оржеховська, 1996) показав, що існує безліч класифікацій причин поведінки з відхиленнями, які залежать від професійної приналежності авторів (психіатри, психологи, соціологи та ін.) та їх теоретичних переваг. Традиційно причини поведінки з відхиленнями розподіляють на три групи: 1) причини, пов'язані з психічними та психофізіологічними розладами; 2) причини соціального та психологічного характеру; 3) причини, пов'язані з віковими кризами.

Існують і змішані класифікації, у яких враховані психофізіологічні та соціальні причини. Так, В. Клайн виділяє шість типів молодих правопорушників з погляду психотерапевта: 1) підлітки, поведінка яких відрізняється витівками і непристойними вчинками (він просто «валяє дурня»); 2) підлітки – «вороги батьків»; 3) підлітки – «зіпсовані діти»; 4) підлітки – «органіки»; 5) підлітки – «психотики»; 6) підлітки – «безпечне насіння» (Kline, 2003).

Поведінка з відхиленнями має складну багатофакторну природу. Вона проявляється у вигляді різних комунікативних, медико-біологічних, соціальних, індивідуально-психологічних, поведінкових та інших маркерів. До

різноманітних чинників, що зумовлюють появу такої поведінки, Ю. Клейберг (Klayberg, 2014) відносить:

- соціальні (соціально-економічні, культурні, політичні умови життя);
- психолого-педагогічні (сімейне, шкільне, професійне, додаткове виховання);
- індивідуальні (психологічні передумови, що ускладнюють соціальну адаптацію індивіда);
- особистісні (активно-вибіркове відношення індивіда до середовища спілкування та діяльності, норм і цінностей свого оточення, педагогічних впливів сім'ї, школи, громадськості, дозвілля, а також особистісні ціннісні орієнтації, здатність та готовність до саморегуляції власної поведінки).

В якості психолого-педагогічних чинників, що впливають на поведінку з відхиленнями, називають деформацію сучасної сім'ї та пов'язані з нею недоліки сімейного виховання; помилки шкільного виховання; жорстоке поводження з дітьми та підлітками з боку дорослих (Христюк, 2014).

Психологічними дослідженнями, проведеними під керівництвом А. Лічко, встановлені кореляції між особливостями загострень характеру у підлітків і поведінкою з відхиленнями: правопорушеннями, сексуальною патологією, шкідливими звичками, нікотиноманією тощо (Лічко, 1983). Так, гіпертимні підлітки схильні до групових форм делінквентної поведінки. Намагаючись лідирувати серед асоціальних однолітків, вони з легковажності, спраги розваг, отримання задоволень, а також ризику, самі стають натхненниками групових правопорушень. Гіпертими виявляють інтерес не лише до побутового групового пияцтва, а й до широкого кола дурманних засобів, у тому числі й до газоподібних токсичних речовин, вважаючи, що «наркоманом та алкоголіком від цього не станеш. Авантюризм гіпертимних підлітків змушує їх вдаватися до незаконних угод, дрібних крадіжок, а відсутність сором'язливості та легкість встановлення контактів підштовхують до ранніх сексуальних зв'язків.

Циклоїди не схильні до порушення поведінки та можуть виявляти схильність до алкоголізації лише в період підйому настрою. Сексуальна активність емоційно лабільних акцентуантів зазвичай обмежується фліртом і залицанням, потяг залишається мало диференційованим, у зв'язку з чим можливе відхилення на шлях транзиторного підліткового гомосексуалізму.

При астено-невротичній акцентуації сексуальна активність обмежується короткими спалахами, які швидко виснажуються. Ні делінквентність, ні алкологлізація, ні втечі з дому у них не зустрічаються, так само, як і у сенситивних акцентуантів. У разі, якщо і настає алкогольне сп'яніння, то алкоголь не приносить задоволення, а навпаки, може викликати депресивну реакцію з відчуттям і переживанням власної неповноцінності. Суїцидальні дії та агресивність можуть виникати у сенситивів під впливом різних невдач (Личко, 1983).

Характеризуючи особистість правопорушника, психологи наголошують, що це результат взаємодії соціально-політичних, психологічних і психофізичних ознак особи, певною мірою деформованих різними несприятливими чинниками середовища, оточення і недостатнього оволодіння самим індивідом існуючими суспільними відносинами, що призводить його до умисного вчинення антигромадських учинків, що мають адміністративно- і кримінально-правове значення (Максимова, 2002; Христук, 2014).

Дослідники переконують, що, виникнувши під впливом несприятливих чинників середовища проживання і умов соціалізації, розвиток негативних властивостей особистості відбувається за власними закономірностям і багато в чому залежить від частоти прояву цих якостей у поведінці особистості, від багаторазовості зустрічей із ситуаціями, що провокують їхні актуалізації. Окрім цього, вони залежать від ступеня протистояння, зокрема, від особистої спрямованості на ліквідацію негативних якостей або на примирення з ними (Бахур, 2012; Halleck, 1971).

Існують такі положення про вікові особливості неповнолітніх, які вчиняють правопорушення, без яких складно обійтися при аналізі причин

правопорушень та злочинів. Назвемо деякі з них. Так, до 10–12 років у підлітка на основі сприйняття формуються судження за принципом, «що таке добре і що таке погано». Все це є наслідком взаємодії з рідними та близькими підлітка, дитячою літературою, кіно- та відеофільмами. І, звичайно ж, залежить від значущих для підлітка побутових, життєвих ситуацій, які по-різному впливають на його свідомість.

До 14–16 років на основі суджень у підлітка виникають переконання. Він переконаний у тому, що для нього добре і що для нього та його оточуючих погано. Переконання – це вже своєрідна позиція, яка може виникнути під впливом різноманітних факторів, певних стереотипів, що впливатиме на підсвідомість. Доволі часто підліток полюбляє сперечатися, вважаючи, що він висловлює та відстоює свою точку зору. В залежності від власних уявлень у нього формується шкала соціальних цінностей та переваг, відповідно до яких він обирає коло друзів, стиль поведінки, зовнішній вигляд тощо (Голіна, Ємельянов, Воднік та ін., 2006).

Лише до 18–20 років з урахуванням суджень і переконань у підлітка виникає думка. Система поглядів на природу та суспільство значною мірою визначає життєвий шлях молодої людини. Сформувавшись, думка важко піддається модифікації. У всякому разі, на це потрібно набагато більше зусиль, ніж на зміну переконань, і тим більше суджень.

Вікові особливості неповнолітніх, у світлі розглянутої проблеми, не обмежуються особливостями формування суджень, переконань, світоглядів чи характером взаємодії життєвих установок та ціннісних орієнтацій. Важливим вважаємо те, що у підлітковому віці діють лише на рівні фізіологічного рефлексу такі поведінкові реакції, як тяжіння до «кола» правопорушників. У таких підлітків переважно імпульсивна поведінка, порушення структури особистості, наявність чітко виражених асоціальних потреб, деформація духовних, пізнавальних, естетичних та інших цінностей. У переважній більшості «важких» неповнолітніх вчинки є наслідком неправильно сформованих суджень, переконань і світоглядів (Луняк, 2004).

Характеризуючи неповнолітніх, які здійснили або схильні до вчинення правопорушень, спробуємо зупинитися на декількох важливих аспектах – культурно-освітній, емоційно-вольовій та морально-етичній сферах (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Характерні особливості неповнолітніх правопорушників

Сфера	Характерні особливості поведінки неповнолітніх правопорушників
Культурно-освітня сфера	<ul style="list-style-type: none"> - за рівнем освіти неповнолітні злочинці відстають від однолітків приблизно на 1–3 роки; погано чи гірше вчаться; у них частіше спостерігається відчуження від колективу однолітків; - для неповнолітніх правопорушників характерна обмеженість духовних запитів, вони мало або взагалі не відвідують виставки, театри, бібліотеки, концерти класичної музики тощо; - кіно, телебачення, відео, радіо для них, як правило, лише спосіб «вбити» вільний час. Відповідно їм подобаються «легкі» фільми (детективи, бойовики), фільми жахів та фантастика, еротика та порнографія, розважальні передачі на телебаченні та радіо; - неповнолітні правопорушники переважно використовують свої джерела інформації, значущі у їхньому мікросередовищі (неформальних референтних групах); проте ці джерела часто значно спотворюють інформацію; - для цієї категорії неповнолітніх властиве «легке» проведення часу: безцільні прогулянки вулицями, збори в затишних місцях (у підвалах, на горищах, в тихих куточках), розпивання спиртних напоїв, зловживання наркотичними та токсичними речовинами, лихослів'я; часті конфлікти (бійки, знущання з молодших), згвалтування

Емоційно-вольова сфера	<ul style="list-style-type: none"> - ослаблення почуття сорому, розвиток байдужого відношення до переживань оточуючих (зазвичай, які належать до «друзів і товаришів»), емоційна лабільність та егоцентризм, нестриманість, грубість, брехливість, лицемірство, відсутність необхідного рівня самокритичності; - емоційна неврівноваженість, боягузливність, недовірливність, впертість, марнославство, агресивність, озлобленість, підвищені конфліктність і сексуальність; - розрив між рівнями вимог до себе та оточуючих (завищена самооцінка); - ослаблення вольових якостей, негативна спрямованість волі («зла» воля); - можливі нервово-психічні аномалії
Морально-етична сфера	<ul style="list-style-type: none"> - спостерігається значний розрив («ножиці») між суспільними цінностями і тими цінностями, якими вони керуються щодня; - інтереси свого кола є надзвичайно важливими для них (псевдосолидарність, хибне розуміння почуття дружби, обов'язку, совісті, порядності тощо); - прагнення до утвердження (нерідко за будь-яку ціну) авторитету у своєму колі (неформальній групі), міркування престижу; - життєві цілі підмінені у них прагненням до досягнення психологічного комфорту у своїй референтній групі, миттєвими насолодами; - неповнолітнім правопорушникам більшою мірою, ніж законослухняним підліткам, властиво бажання «облагородити» у власних очах свої дії, провини, що зумовлює спотворення оцінок поведінки оточуючих, особливо потерпілих (жертв); - нерідко допустимим визнається будь-яке порушення (включно з протиправним), якщо «дуже потрібно» собі або, особливо, референтній групі; - низький рівень правосвідомості, тому зазвичай не схвалюється позиція сприяння правоохоронним органам; - зазвичай, підлітки, які вчиняють злочини, сподіваються на безкарність, тобто вважають малоімовірною можливість бути затриманим

У ході вивчення означеної проблематики, доцільно охарактеризувати найбільш поширені види правопорушень серед неповнолітніх, а саме:

- розпивання напоїв, що виготовляються на основі алкогольної і спиртовмісної продукції чи споживання наркотичних засобів або психотропних речовин у громадських місцях;
- поява на вулицях, стадіонах, у скверах, парках, транспортних засобах загального користування, в інших громадських місцях у стані сп'яніння, що ображає людську гідність та суспільну моральність;
- поява у стані сп'яніння неповнолітніх, так само як і розпивання ними алкогольних напоїв, споживання ними наркотичних засобів чи психотропних речовин у громадських місцях (Кримінальний Кодекс, 2001).

Слід наголосити, що найпоширенішими видами злочинів, які скоюють неповнолітні у стані алкогольного сп'яніння, є крадіжки. Серед адміністративних правопорушень неповнолітніх трапляються правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів та незаконним придбанням, зберіганням, перевезенням рослин, що містять наркотичні засоби чи психотропні речовини, або їх частин, що містять наркотичні засоби чи психотропні речовини. Такого роду негативна поведінка має стати спеціальним об'єктом ранньої профілактики, а для цього вона має бути вивчена, як самостійне явище, що супроводжує та сприяє появі злочинності.

Для держави, суспільства та самого підлітка важливе значення має профілактика правопорушень і поведінки з відхиленнями. За досить тривалий історичний період в Україні накопичено потужний досвід, який не може не бути корисним в сучасній діяльності правоохоронних органів.

Однією з гарантій реалізації правових заходів щодо забезпечення захисту інтересів держави і суспільства від правопорушень є ефективність діяльності правоохоронних органів щодо боротьби з адміністративними правопорушеннями, які вчиняються неповнолітніми (Середа, Гурковський, Назар та ін., 2015; Широкий, 2009). Ефективним засобом справедливо вважають профілактику правопорушень – цілеспрямовану діяльність щодо

усунення або зниження негативного впливу факторів, що сприяють вчиненню неповнолітніми адміністративних проступків.

З юридичних позицій, профілактика правопорушень є одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень, а практика діяльності правоохоронних органів є найефективнішим засобом забезпечення законності, громадської безпеки, охорони громадського порядку.

Для осмислення профілактичної роботи з неповнолітніми важливим є розуміння самого терміну «профілактика», оскільки він визначає характер дій та принципи взаємодії з дитиною, яка перебуває в соціально-небезпечному становищі. Профілактика (від грец. *prophylaktikos* – запобіжний) представляє собою сукупність запобіжних заходів, спрямованих на збереження та зміцнення нормального стану, порядку; запобігання захворювань, негативних явищ тощо.

Поняття «профілактика» асоціюють із запланованим попередженням будь-яких несприятливих явищ, із заздалегідь передбаченим та цілеспрямованим усуненням причин, які можуть викликати небажані наслідки та результати, та одночасним (паралельним) подоланням уже існуючих проблем (Конвенція, 2006). Профілактика являє собою сукупність державних, громадських, соціально-медичних та організаційно-виховних заходів, спрямованих на попередження, усунення або нейтралізацію основних причин та умов, що викликають різноманітні соціальні відхилення у поведінці дітей та підлітків (Головко, 2017).

Аналізуючи різноманітні погляди науковців на співвідношення понять «профілактика» і «попередження», можна виділити такі підходи:

1) «припинення», «запобігання», «профілактика» визначалися як синонімічні (рівнозначні) поняття (Гельфанд & Михайленко, 1964). Цей підхід дав змогу сформулювати думку про завершення наукової дискусії з приводу понять у сфері профілактики та попередження правопорушень (Богатирев, Василевич, Гіда та ін., 2010), що не відповідає законодавчим уявленням на співвідношення даних понять;

2) «профілактику» розглядають як елемент (поряд із попередженням) у системі запобігання злочинам (Шалгунова, 2016);

3) «попередження» та «профілактику» розглядають, як родові та видові поняття (Янкович, Кікінежді, Козубовська, Поліщук, Радчук та ін., 2018);

4) «попередження» розглядають, як стратегію, а «профілактику» – як тактику цієї діяльності (Авраменко, 2014).

Метою попередження є позитивна корекція особистості, що спричиняє зміну її поведінки від антигромадської до законслухняної. Досягнення цієї мети потребує вирішення низки конкретних завдань, до яких відносять: виявлення осіб, чия поведінка свідчить про реальну можливість скоєння злочину; вивчення джерел негативного впливу на цих осіб; прогнозування заходів індивідуальної профілактики; позитивний коригуючий вплив (Жидовцева, 2013).

У ЗУ «Про профілактику правопорушень» зустрічається обидва ці терміни – «попередження» і «профілактика». Так, профілактика правопорушень є обов'язковою діяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форм власності, у тому числі громадських організацій, спрямованою на виявлення та усунення причин і умов, які сприяють учиненню правопорушень, а також виявлення осіб, схильних до вчинення правопорушень, та застосування заходів до їх виправлення. У свою чергу, попередження являє собою систему засобів адміністративного примусу, спрямованих на недопущення здійснення наміру конкретної особи до початку зазіхання на вчинення правопорушень (ЗУ, 2009).

Профілактику злочинності розуміють як запобігання людей, суспільства, держави від злочинів; систему державних та громадських заходів, спрямованих на усунення або нейтралізацію, ослаблення причин та умов злочинності, утримання від скоєння злочинів та корекцію поведінки правопорушників (Шемшученко, 1998). Термін «профілактика» пов'язують із запланованим попередженням будь-яких несприятливих факторів, відповідно із заздалегідь передбаченим та цілеспрямованим усуненням причин, які можуть викликати

небажані наслідки, та одночасним (паралельним) подоланням уже існуючих проблем (Вольнова, 2016).

Педагогічний зміст поняття «профілактика» найчастіше використовують у соціальній роботі. Так, колектив дослідників трактує «профілактику як науково обґрунтовані та вчасно вжиті дії, спрямовані на, по-перше, запобігання можливим фізичним, психологічним чи соціокультурним обставинам в окремої дитини або неповнолітніх, які входять до групи соціального ризику; по-друге, збереження, підтримання та захист нормального рівня життя та здоров'я дитини; по-третє, сприяння дитині у досягненні соціально значущих для неї цілей та розкриття її внутрішнього потенціалу» (Галагузова, Галагузова, Штинова, 1999).

З позиції педагогіки, «профілактику» розуміють як, цілеспрямовану діяльність із запобігання проблем у розвитку та соціальному становленні дитини. Залежно від причин, що порушують її розвиток, виділяють кілька типів профілактичних заходів: нейтралізуючі, компенсуючі, ті, що запобігають виникненню обставин, які сприяють появі соціальних відхилень, усувають ці обставини, контролюють профілактичну роботу та її результати. Ефективність профілактичних заходів передбачає: 1) усунення джерел неблагополуччя в самій дитині, у її соціальному оточенні та природному середовищі; 2) створення умов для набуття неповнолітнім досвіду вирішення його проблем; 3) навчання дитини новим навичкам, які допомагають досягти поставленої мети або зберегти здоров'я (Миньковский & Тузов, 1987).

Соціально-педагогічна профілактика правопорушень полягає у визначенні ознак того, як, на якій основі та в яких цілях суспільство впливає на певні соціальні процеси, соціальних суб'єктів та їхню діяльність, попереджає зростання злочинності серед дітей та підлітків. Більшість кримінологів, педагогів та психологів головну роль відводять профілактиці правопорушень саме серед неповнолітніх. Це можна пояснити тим, що у підлітковому віці формується особистість людини, її інтереси, характер, схильності і ціннісні орієнтації.

У розумінні Є. Холостової, «профілактика передбачає сукупність заходів, спрямованих на виявлення причин і умов, що сприяють виникненню та поширенню дезадаптації дітей та підлітків, розробку заходів для її попередження» (Холостова, 2004, с. 556). Дослідниця переконує, що в залежності від ступеня розвитку соціальних відхилень у профілактичній роботі використовують заходи щодо запобігання або припинення девіацій. Всі ці заходи мають забезпечити успішну соціалізацію неповнолітніх.

Аналізуючи зміст поняття «профілактика», ми прийшли до висновку, що воно розвивається у різних галузях науки – медицині (профілактика захворювань), педагогіці (профілактика відхилень у поведінці), праві (профілактика злочинності). З одного боку, це призводить до спільного використання термінів, з іншого – до відсутності єдиного «профілактичного простору», оскільки кожна з цих сфер передбачає свій зміст, умови та підстави для профілактичної діяльності. Окрім цього, вони концентруються на конкретній дитині, з якою проводять профілактичні заходи.

Неповнолітні (від 14 до 18 років) є демографічною, соціально-психологічною, громадською групою населення, що характеризується інтенсивним соціальним, психологічним, фізіологічним розвитком, зумовленим віком та характером суспільних відносин при визначальній ролі соціально-педагогічних факторів. Тому профілактика правопорушень серед неповнолітніх є, з одного боку, важливою складовою частиною загальної системи із запобігання злочинності загалом, з іншого – передумовою і невід'ємною частиною роботи з виховання підростаючого покоління в сучасних умовах (Багаденко, 2011; Корж-Ікаєва, 2008).

Профілактика правопорушень у підлітковому середовищі є спеціально організованим процесом, в якому є чітко сформульована мета – не допустити конфлікту молоді людини із законом, визначити завдання, знайти своє вираження у всій сукупності суспільних проблем, пов'язаних із свідомим формуванням особистості та стимулюванням пошуку шляхів їх вирішення, намітити конкретні шляхи та засоби впливу на людину (Легецький, 2004).

Отже, профілактика правопорушень та інших злочинів серед неповнолітніх – це процес усунення з життя причин та умов, що сприяють відхиленням у поведінці підростаючої людини та вчиненню нею злочинів, а також створення соціально-педагогічних умов формування високоморальної особистості (Фіцула, Парфанович, 2008).

Згідно наказу МВС України «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України», профілактика адміністративних і кримінальних правопорушень серед дітей визначається, як діяльність підрозділів НПУ, спрямована на виявлення та усунення причин і умов, що призводять до вчинення дітьми адміністративних і кримінальних правопорушень. У тому ж наказі, профілактичний облік дітей передбачає комплекс заходів із взяття на облік, наповнення та підтримання в актуальному стані баз даних, що входять до єдиної інформаційної системи МВС, стосовно дітей, щодо яких здійснюється профілактична робота (Наказ МВС, 2017).

У нашому розумінні, *профілактика правопорушень неповнолітніх є спеціально організованим процесом, спрямованим на недопущення конфлікту неповнолітнього із законом, усунення причин та умов, що сприяють появі відхилень у поведінці та вчиненню ним злочинів, створення соціально-педагогічних умов для формування високоморальної особистості.* У концептуальному плані виділяють кілька основних підходів до профілактики правопорушень неповнолітніх (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Наукові підходи до профілактики правопорушень неповнолітніх

Науковий підхід	Зміст
Інформаційний	Ґрунтується на тому, що відхилення від соціальних норм у поведінці неповнолітніх відбувається тому, що неповнолітні їх не знають. Відповідно, потрібно інформувати їх про права, обов'язки, що пред'являються суспільством до виконання соціальних норм, встановлених для цього віку
Соціально-профілактичний	Виявляє, усуває та нейтралізує причини та умови, що викликають негативні прояви у поведінці підлітків. Сутністю цього підходу є система соціально-економічних,

	громадських, організаційних, правових заходів, що проводять державні органи, соціальні установи з метою повернення неповнолітнього до зони соціального благополуччя
Соціально-педагогічний	Акцентований на відновленні та корекції моральних та вольових якостей підлітка з девіантною поведінкою, здібностей до рефлексії, самовиховання та соціальної відповідальності
Медико-біологічний	Запобігає відхиленням від соціальних норм цілеспрямованими заходами лікувально-профілактичного та корекційно-педагогічного характеру по відношенню до неповнолітніх, які страждають на психічні відхилення

Загалом, профілактика правопорушень неповнолітніх передбачає врахування таких аспектів:

- особистість неповнолітнього є ще не повністю сформованою, вона має вкрай рухливу і мінливу структуру моральних якостей і психічних властивостей;
- особистість неповнолітнього має ще не повністю сформовану і зміцнену соціальну спрямованість: у цьому віці людина, як правило, ще не встигла визначити (принаймні, досить глибоко і чітко) свого відношення до навколишнього світу, тому не всяке відхилення від прийнятих норм поведінки неповнолітнього можна і слід тлумачити як антигромадську спрямованість чи діяльність;
- недостатній соціальний досвід (ступінь соціалізації особистості); неповнолітній не встиг ще навчитися працювати, не вивчив закони нормального життя суспільства, не засвоїв їх настільки, щоб вони стали для нього усвідомленою нормою поведінки;
- наявність недостатньо розвинених вольових якостей і почуттів, тобто неповнолітній не завжди може правильно визначити, що добре, що погано і може зашкодити самому собі, оточуючим, суспільству загалом; він ще тільки вчиться мислити, розуміти себе, свій зв'язок з навколишнім світом, свою роль і місце в цьому світі;

— відсутність уміння контролювати свою поведінку та емоції (стримувати себе) у різних, особливо складних життєвих ситуаціях, у яких і дорослому не завжди легко знайти правильне рішення.

Для більш чіткого уявлення про профілактику неповнолітніх слід зупинитися на аналізі її видів. Так, розрізняють *загальну* і *спеціальну профілактику*. Загальна профілактика (грец. *prophylaktikos* – запобігання, попередження) розглядається як сукупність заходів, спрямованих на створення сприятливих соціально-економічних, соціокультурних та соціально-педагогічних умов, спрямованих на допомогу сім'ї у виконанні нею своїх функцій з виховання фізично та соціально здорових дітей; на реалізацію виховних функцій освітніми установами різних типів щодо забезпечення ними повноцінного розвитку інтересів та здібностей вихованців, зайнятості суспільно корисною діяльністю у позаурочний час (Оржеховська, 1996).

Спеціальна профілактика передбачає корекційно-реабілітаційні заходи для роботи з дітьми груп ризику, девіантними підлітками, неповнолітніми правопорушниками. Йдеться про використання різноманітних заходів психолого-педагогічної підтримки та соціально-правової допомоги неповнолітнім, захист від неуваги батьків, жорстокості, насильства та негативного впливу асоціального середовища. Корекційно-профілактична робота здійснюється у тісній взаємодії школи, сім'ї, дозвіллевого середовища, неформальних груп, різноманітних соціальних інститутів та громадських організацій (Головко, 2017).

Завданнями спеціальної профілактики правопорушень неповнолітніх є:

- соціально-правова охорона, захист та медико-психолого-педагогічна підтримка, корекція та реабілітація дітей із сімей груп ризику, як основоположний підхід до сучасної концепції профілактики;
- міжвідомча інтеграція та диференціація діяльності спеціальних та спеціалізованих установ для неповнолітніх усіх міністерств та відомств України, які здійснюють функції соціально-правової, психолого-медико-

педагогічної підтримки неповнолітніх, які перебувають у соціально небезпечному становищі;

- створення та розвиток соціальної інфраструктури різновідомчої мережі установ, спрямованих на медико-психолого-педагогічну корекцію, соціальну реабілітацію, захист прав та законних інтересів неповнолітніх; організацію їхнього дозвілля, працевлаштування, професійну підготовку та адаптацію в соціумі;
- законодавче та нормативно-правове забезпечення превентивної, охоронно-захисної та корекційно-реабілітаційної практики, узгодження нормативно-законодавчих актів, відомчих нормативів із завданнями превентивної практики;
- створення інформаційно-аналітичної бази, що містить інформацію про стан девіацій неповнолітніх, та ресурсно-фінансове забезпечення профілактичної практики; забезпечення її гласності, відкритості, залучення до цієї роботи недержавних організацій (Зайцев, 1989).

Окрім цього, розрізняють *індивідуальну* та *громадську* профілактику (Йосипів, 2010). Індивідуальна передбачає дотримання правил особистої гігієни у побуті та на виробництві, громадська зосереджує увагу на розробці системи заходів щодо охорони здоров'я колективів. Сучасне розуміння «профілактики» означає заходи щодо створення оптимальних умов, спрямованих на зміцнення здоров'я, підвищення трудової активності та довголіття людей, включаючи умови праці, відпочинку, житлово-побутові умови, дозвілля. Ми переконані в тому, що основою профілактичної діяльності має бути здоровий спосіб життя, відмова від шкідливих звичок, виховання культури спілкування, харчування, дотримання нормального режиму праці та відпочинку, заняття фізкультурою тощо.

За напрямками профілактичної діяльності виділяють три рівні профілактики: *особистісний*, *сімейний* та *соціальний*. Так, на особистісному рівні вплив на цільову групу сфокусовано таким чином, щоб сприяти формуванню тих якостей особистості, які б сприяли підвищенню рівня

соціальної адаптованості окремої людини. До профілактики на особистісному рівні можна віднести консультування, тренінги особистісного зростання. Сімейний – передбачає вплив на «мікросоціум» – сім'ю, оскільки сім'я підлітка та його найближче оточення багато в чому здатні вплинути на ступінь його соціальної адаптованості. На даному рівні слід проводити тематичні батьківські збори, сімейні консультації, залучати батьків до громадської роботи. Соціальний рівень профілактики сприяє зміні суспільних норм соціальної поведінки, що у свою чергу допомагає створити сприятливі умови для роботи на особистісному та сімейному рівнях (Вольнова, 2016).

Одним із основних предметів профілактичної діяльності неповнолітніх в педагогіці є девіантна поведінка або поведінка з відхиленнями від соціально значущих норм. Відповідно до цього предмета, основними видами профілактики є:

- 1) первинна – як комплекс соціальних, освітньо-виховних та психолого-медичних заходів, що попереджають появу поведінкових відхилень у неповнолітніх;
- 2) вторинна – як комплекс соціальних, освітньо-виховних, психологічних і правових заходів, спрямованих на попередження появи поведінки з відхиленнями неповнолітніх і переходу до кримінально-карної поведінки;
- 3) третинна – як комплекс соціальних, освітньо-виховних, психологічних та нормативно-правових заходів, спрямованих на запобігання рецидивним відхиленням у поведінці, що сприяють відновленню особистісного та соціального статусу неповнолітнього, який мав проблеми у поведінці з відхиленнями та повернення його до сім'ї й навчально-корисної діяльності (Вольнова, 2016; Головка, 2017).

Подібної думки притримується С. Думів, зосередивши увагу на трьох рівнях профілактики. На особистісному рівні – вплив на цільову групу спрямовано на формування таких якостей особистості, які створюють основу соціально-прийнятної поведінки неповнолітнього. Сімейний рівень передбачає організацію впливу на сім'ю неповнолітнього та його найближче оточення для

запобігання появи та розвитку протиправної поведінки. Соціальний рівень профілактики сприяє зміні суспільних норм щодо девіантної поведінки, що створює сприятливі умови для організації профілактичної роботи на особистісному та сімейному рівнях.

Окрім цього виокремлюють ще так звану «ранню профілактику», яка зосереджує увагу на попередженні виникнення нових проблем на основі діагностики та прогнозування розвитку ситуації дитини в індивідуальному контексті (Галагузова, Галагузова, Штинова, 1999). Ранню профілактику розуміють, як діяльність державних органів та громадських організацій щодо усунення обставин, які сприяють виникненню дезадаптивної та дозлочинної поведінки з відхиленнями, з перебудови та корекції поведінки особистості та її орієнтації для запобігання виникнення криміногенних елементів мотивації або їх корекції (Миньковский, Тузов, 1987, с. 86). Отже, виходячи з масштабів та цілей застосування профілактичних заходів, прийнято розрізняти три рівні профілактики.

У контексті нашого дослідження хотілося б розглянути поняття «профілактики» в рамках сфери наркотизації підростаючого покоління. Так, у Всесвітній організації охорони здоров'я (ВООЗ) прийнято таке визначення: «Профілактика зловживання психоактивними речовинами – це комплекс соціальних, освітніх та медико-психологічних заходів, спрямованих на запобігання поширенню та вживання психоактивних речовин (ПАР), а також попередження розвитку та ліквідації негативних особистісних, соціальних та медичних наслідків зловживання ПАР (бездоглядність, злочинність, наркоманія та захворювання, пов'язані з нею)» (Молодежь и наркотики, 1971, с. 57).

В продовження теми профілактики наркотизації неповнолітніх, ВООЗ запровадила класифікацію профілактики, яка передбачає первинну, вторинну та третинну її форми. Так, первинна профілактика спрямована на попередження залучення до вживання ПАР, які викликають хворобливу залежність. Це робота з умовно здоровими людьми, а також із так званою групою ризику наркотизації. До неї належать молоді люди, у найближчому оточенні яких є споживачі

наркотиків. Також до групи ризику належать ті підлітки, які експериментують з психоактивними речовинами; які мають генетичну схильність до психічних і наркологічних захворювань; які перебувають у несприятливих сімейних чи соціальних умовах. Зважаючи на небезпеку формування залежності навіть після одноразового прийому ПАР (особливо у дітей та підлітків), первинна профілактика набуває пріоритетного значення. При цьому варто враховувати той факт, що, згідно з сучасним розумінням природи наркотичної залежності, «воротами» залучення до наркотиків є вживання алкоголю та куріння. Тому профілактична робота має розпочинатися з профілактики вживання алкоголю та тютюну.

Вторинна профілактика зловживання психотропними речовинами спрямована на запобігання формування залежності від психоактивних речовин і передбачає роботу з молоддю, які вживають ПАР, але не виявляють ознак наркоманії як хвороби. Тобто це робота з тими, хто зловживає наркотики, але без сформованої фізичної залежності.

Третинна профілактика зловживання ПАР (або реабілітація наркозалежних) проводиться серед хворих на наркоманію та токсикоманію і спрямована на запобігання рецидивам захворювання. Відповідно реабілітація передбачає проведення комплексу заходів, що сприяють відновленню особистісного та соціального статусу хворого на наркоманію, включаючи алкоголізм, та повернення його до сім'ї, навчання, суспільно корисної діяльності.

Антинаркотична профілактика неповнолітніх правопорушників здійснюється з урахуванням прийнятого уявлення про профілактичну діяльність у трьох фазах, що відповідають ступеню занурення потенційного клієнта у проблему, принципів системності та педагогічної обґрунтованості (Додаток А).

У змісті профілактики злочинів у підлітковому середовищі К. Ігошев виділяє два самостійних та одночасно з тим взаємопов'язаних блоки діяльності – *моральну* та *правову* профілактики. На нашу думку, їх можна доповнити

педагогічною профілактикою. Соціально-педагогічний рівень передбачає систему заходів запобігання правопорушень неповнолітніх, де основним є педагогічні умови освіти та виховання. Моральна профілактика являє собою різноманітну діяльність суспільства щодо запобігання можливим порушенням соціального механізму морального регулювання (Игошев, 1976).

Профілактика злочинів та інших правопорушень посідає чільне місце у системі *правової профілактики*. Це зумовлено, передусім тим, що вона забезпечує попередження особливо небезпечних для суспільства діянь. Правова профілактика є саме тим видом соціальної діяльності, який безпосередньо покликаний попередити та не допустити порушення соціального механізму правового регулювання (Заросинський, Заросинський, 2004). Тому суттєва роль належить саме педагогічній профілактиці. Виховання та освіта у навчальних закладах, знання неповнолітніми основ законодавства, де основне завдання спрямовано на формування у підростаючої людини практики загальнолюдських цінностей: кохання, миру, ненасильства, істини, віротерпимості, тобто раціонального підходу до змін у суспільному житті. Необхідно також навчити молоде покоління орієнтуватися у складних життєвих ситуаціях, прищеплювати етичні норми, виховувати патріотичні почуття до рідного краю, Батьківщини, культури.

Профілактика правопорушень неповнолітніх вважатиметься ефективною за умови комплексного підходу, при якому органічно поєднуються різні її види. При цьому ключовими принципами у цьому процесі є такі:

- неприйнятність адміністративно-карального підходу до дітей, чия соціалізація виявилася деформованою;
- необхідність гарантування кожній дитині реального права на гідну форму існування у здоровому середовищі, на захист її прав та законних інтересів;
- негайне вирішення проблем, що виникають у дитини, надання соціальної, правової та іншої необхідної допомоги.

Сьогодні правопорушення неповнолітніх розглядають, як свідчення недоліків у виховній, складній соціально-економічній ситуації в країні, а сукупність фактів антигромадської поведінки та правопорушень підлітків на певній території є серйозним показником недоліків профілактичної та виховної роботи, що проводиться на ній (Йосипів, 2010).

Не зважаючи на різноманітні сфери використання терміну «профілактика», незмінним у його змісті залишається ключове завдання – збереження та продовження життя людини. Основна мета профілактичної роботи спрямована на захист дитини, її життя, гідності, права на розвиток у мінливих умовах соціальної реальності. Спираючись на наукові напрацювання вітчизняних дослідників (Белякова, Макар, 2019), ми виокремили функціональний потенціал профілактики для забезпечення захисту дитини, а саме:

- 1) надання достовірної, адекватної інформації про світ, способи взаємодії, можливі варіанти розвитку, права та відповідальність, можливі труднощі та шляхи їх подолання;
- 2) позитивна пропаганда здорового способу життя та соціальної успішності;
- 3) формування у неповнолітнього необхідних навичок та здібностей, які допоможуть йому орієнтуватися у житті, приймати та здійснювати адекватні рішення, формувати уміння та навички ефективного спілкування, критичного мислення, адекватної самооцінки та оцінювання ситуації, регуляції емоційних станів;
- 4) формування у дітей та підлітків особливої особистісної структури, що забезпечує ефективну соціально прийнятну поведінку, яка дає змогу дитині реалізувати себе та розвиватися за рахунок соціально цінних орієнтацій;
- 5) підтримка дітей, які з різних причин, не в змозі реалізувати свої права та перебувають у зоні ризику;

- б) надання професійної, своєчасної, конструктивної, адресної допомоги тим дітям, які, в силу складної життєвої ситуації, потребують соціального, психологічного, педагогічного та медичного відновлення.

Наголосимо на тому, що реалізація державної політики профілактики правопорушень неповнолітніх передбачає диференційований підхід до різних груп дітей, який передбачає:

- по-перше, здійснення комплексу заходів, що забезпечують гармонізацію соціуму дитини, саморозвиток її особистості, профілактику шкільної та соціальної дезадаптації, у реалізації якого мають брати участь усі освітні, соціально-захисні, культурні, медичні, правоохоронні, інформаційні служби та установи;
- розвиток особливих форм роботи, що вимагають застосування ефективних методів суспільного та державного впливу з метою корекції поведінки та соціальної адаптації неповнолітніх, які перебувають у соціально небезпечному становищі;
- надзвичайні заходи, що забезпечують соціальну допомогу та реабілітацію, захист прав і законних інтересів дітей, які опинилися в кризовій ситуації (сироти, які залишилися без піклування батьків, пішли з сім'ї, зазнали різних форм насильства та жорстокості, жертви соціальних конфліктів, психогенних та екологічних катастроф, діти й підлітки з наркотичною залежністю та ін.).

Система профілактики реалізує педагогічні функції (допомога в навчанні, вихованні та розвитку), але в соціально-педагогічному контексті вона орієнтована на виведення неповнолітнього із важкої життєвої ситуації, відновлення соціального та педагогічного статусу, відновлення ефективності норм виховання, коли сама дитина та її найближче оточення – сім'я, школа можуть самостійно забезпечувати процес виховання (первинний рівень профілактики).

Відповідно на рівні вторинної профілактики результатом є авторитетна, компетентна, особистісно-орієнтована, конфіденційно-довірча система

відносин допомоги підтримки: соціальні служби – фахівці системи профілактики – сім'я, яка мобільно реагує на проблеми дитини. Окрім цього, означена система формує можливості заявити про проблему та самопомогу у вирішенні власних проблем у ході надання допомоги, позитивне відношення до допомоги; надає необхідну допомогу неповнолітньому у соціально небезпечному становищі та його рідним.

На рівні третинної профілактики це – авторитетна, компетентна, особистісно-орієнтована система відносин: спеціальні установи допомоги – соціальні служби – фахівці установ системи профілактики – дитина-клієнт – батьки – найближче оточення клієнта формує ціннісні орієнтації до можливостей отримання допомоги; толерантне, гуманне ставлення до дитини, яка перебуває у проблемному полі; реалізує функцію допомоги молодій людині; що забезпечує вихід із соціально небезпечного становища та відновлення людини в системі соціальних відносин (Головко, 2017).

Досліджуючи практичні аспекти профілактики, виділяють такі її функції:

- 1) своєчасне виявлення неповнолітніх у важкій життєвій ситуації, а також виявлення умов, що впливають на погіршення якості життя дітей;
- 2) вивчення вікових, соціальних та психологічних особливостей дитини, її оточення, джерел неблагополуччя;
- 3) розробка індивідуальної профілактичної програми для дитини для покращення її становища;
- 4) реалізація профілактичної програми, організація взаємодії та наступності у виховно-профілактичній роботі всіх суб'єктів системи профілактики, здійснення повсякденного та безперервного контролю за неповнолітнім (Оржеховська, Федорченко, 2008).

У рамках здійснення профілактичної діяльності правопорушень неповнолітніх законодавством України виділено розгалужену систему суб'єктів профілактики, основу якої складають, перш за все, органи внутрішніх справ. Згідно із ЗУ «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для

дітей» (ЗУ, 2017), захист законних прав та інтересів, а також профілактику правопорушень осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку, здійснюють:

1) центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей, центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері сім'ї та дітей, орган виконавчої влади АР Крим у сфері сім'ї та дітей, відповідні структурні підрозділи обласних, Київської та Севастопольської міських, районних державних адміністрацій, виконавчих органів міських і районних у містах рад;

2) уповноважені органами внутрішніх справ;

3) приймальники-розподільники для дітей органів внутрішніх справ;

4) школи соціальної реабілітації та професійні училища соціальної реабілітації органів освіти;

5) центри медико-соціальної реабілітації дітей закладів охорони здоров'я;

6) спеціальні виховні установи Державної кримінально-виконавчої служби України;

7) притулки для дітей;

8) центри соціально-психологічної реабілітації дітей;

9) соціально-реабілітаційні центри (дитячі містечка).

Діяльність щодо профілактики правопорушень неповнолітніх може бути ефективною лише за умови об'єднання зусиль усіх названих вище суб'єктів профілактики, їх найтіснішої взаємодії, обміну інформацією між ними. Така взаємодія має здійснюватися шляхом взаємного інформування про правопорушення неповнолітніх, причини й умови, що сприяють вчиненню правопорушень, про батьків та осіб, які їх замінюють, або тих, які не виконують обов'язків щодо виховання дітей; проведення спільного аналізу показників стану правопорушень неповнолітніх і на основі цього аналізу планування і проведення спільних заходів для комплексного використання сил і засобів.

Суспільні відносини, що виникають у процесі профілактики правопорушень неповнолітніх, реалізуються на нормативно-правовій основі. Учасники цих відносин мають взаємні суб'єктивні права та обов'язки, тобто

вступають у законодавчо закріплені правовідносини. Саме юридичні норми, відображаючи взаємодію людей, встановлюють моделі певних правовідносин, у яких конкретна поведінка індивіда співвідноситься з суспільними потребами і державними цілями правового регулювання (Клюєв, 2013).

Дотримання прав громадянина і людини починається з того, як суспільство і держава відносяться до своїх дітей. У ранньому віці вони вразливі і особливо схильні до різних, у тому числі й негативних, впливів. Тому захист дитини завжди повинен бути у пріоритеті з боку держави (Опацький, 2013; Положение детей в мире, 1991, с. 27).

20 листопада 1989 року на 44 сесії Генеральної Асамблеї було прийнято Конвенцію про права дитини (ратифікована 13 червня 1990 року Верховною Радою Української РСР) (Convention on the Rights of the Child, 1989). У цьому документі була реалізована нова ідеологія щодо дитинства, суть якої в забезпеченні прав дітей на гідне життя, освіту, розвиток, доступ до якісних послуг охорони здоров'я. Україна всі ці роки на законодавчому рівні робила зусилля, щоб реалізувати відповідні міжнародні стандарти, створити необхідні умови для благополуччя дітей. Так, вступили в дію розпорядження Кабінету міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р «Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року» (Розпорядження КМУ, 2018); розпорядження КМУ від 27 листопада 2019 р. № 1335-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року» (Розпорядження КМУ, 2019); прийнято Закон України «Про профілактику правопорушень» (ЗУ, 2009).

На нашу думку, прийняття законодавчо-нормативних актів не зможе в повній мірі вирішити проблему правопорушень неповнолітніх. Це пов'язано з тим, що закон виконують люди і саме від них залежатиме кінцевий результат. Кожний суб'єкт профілактичної діяльності має свої цілі, завдання, обов'язки, проблеми. Найскладніше це проявляється в органах внутрішніх справ. Останнім часом можемо спостерігати зниження професіоналізму кадрів, які

займаються здійсненням попередження злочинності. У правоохоронній сфері працюють молоді люди, які, на жаль, не мають необхідної кваліфікації, досвіду і відповідної підготовки (Лесько, 2014). Саме тому вкрай актуальною є проблема підготовки офіцерів поліції до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх.

У контексті нашого дослідження необхідно охарактеризувати законодавчі та інші нормативно-правові акти, які складають основу регламентації профілактичної діяльності органів внутрішніх справ. Так, основним міжнародним документом захисту прав неповнолітніх правопорушників є «Керівні принципи ООН попередження злочинності серед неповнолітніх», так звані «Ер-Рядські керівні принципи» (Ер-Рядські керівні принципи, 1990), які наголошують на таких аспектах, а саме:

- 1) попередження злочинності серед неповнолітніх є найважливішим аспектом попередження злочинності у суспільстві. Беручи участь у законній, соціально корисній діяльності та виробляючи гуманістичний погляд на суспільство та життя, молодь може бути вихована на засадах, що не допускають злочинної діяльності;
- 2) для того, щоб попередження злочинності серед неповнолітніх було ефективним, необхідні зусилля всього суспільства загалом для забезпечення гармонійного розвитку підлітків при повазі до їхньої особистості та заохоченні їхнього розвитку з раннього дитинства;
- 3) для цілей тлумачення цих керівних принципів необхідно орієнтуватися на потреби дітей. Молоді люди повинні відігравати активну роль у суспільстві та бути його повноцінними учасниками і не повинні розглядатися лише як об'єкти для підготовки до життя у суспільстві чи контролю;
- 4) при здійсненні цих Керівних принципів відповідно до національних правових систем у центрі уваги будь-якої програми запобігання злочинності має бути забезпечення добробуту молоді з раннього дитинства (Ер-Рядські керівні принципи, 1990).

Наголосимо на тому, що Ер-Рядські принципи передбачають кілька рівнів здійснення заходів щодо профілактики неповнолітньої злочинності. Так, перший рівень профілактики, тобто загальні заходи щодо забезпечення соціальної справедливості та рівності можливостей, що, у свою чергу, сприяє усуненню таких глибинних причин злочинності, як злидні та інші форми маргіналізації. Другий рівень профілактики передбачає заходи щодо надання допомоги дітям, які належать до груп підвищеного ризику, наприклад тим, чий батьки самі мають особливі труднощі або ж нехтують батьківськими обов'язками. Третій рівень профілактики передбачає заходи, що дають змогу уникнути непотрібного контакту з формальною системою правосуддя, а також заходи, що запобігають повторним правопорушенням.

В Ер-Рядських «Керівних принципах» в якості основних компонентів першого, другого та частково третього рівнів профілактики відображено багато прав, викладених у «Конвенції про права дитини». Так, наприклад, нормальний життєвий рівень та доступ до освітньої системи, що формує у дітей позитивні цінності, є одночасно і правами дитини (в «Конвенції»), і елементами першого рівня профілактики (в «Керівних принципах»).

Щодо українського законодавства, згідно з яким здійснюють профілактику правопорушень неповнолітніх, вони представлені в табл. 1.3

Таблиця 1.3

Нормативно правове забезпечення профілактики правопорушень неповнолітніх в Україні

Нормативно-правове забезпечення	Посилання
Указ Президента України від 28.01.2000 №113 «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності» (із змінами, внесеними згідно з Указом Президента України від 13.11.01 №171/2001)	URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/113/2000#Text
Указ Президента України від 16.12.2011 №1163/2011 «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні»	URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163/2011#Text

<p>Наказ МОН України від 25.11.2011 №1358 «Про виконання розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. №1039 «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні» (Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 1144 (1144-2012-п) від 05.12.2012 Розпорядженням КМ № 92-р (92-2017-р) від 08.02.2017)</p>	<p>URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1039-2011-%D1%80#Text</p>
<p>Наказ МОН України від 11.06.2012 №677 «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту з формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності у суспільстві» (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 313 від 20.04.2016 № 561 від 01.07.2020)</p>	<p>URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2012-%D1%80#Text</p>
<p>Наказ МОН України від 03.03.2016 №2014 «Про затвердження Плану заходів МОН з виконання Плану заходів МОН з виконання Плану дій з реалізації Національної стратегії у справі прав людини на період до 2020 року» (Із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 313 від 20.04.2016 № 561 від 01.07.2020)</p>	<p>URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/236-2012-%D1%80#Text</p>

Проаналізуємо деякі з них. Так, у 2009 році в Україні було затверджено ЗУ «Про профілактику правопорушень» (ЗУ, 2009), який вперше в українській практиці співвідніс та поєднав завдання профілактики відхилень у поведінці неповнолітніх та захисту прав дітей, як єдину мету. Законом введено принципове поняття «індивідуальна профілактика правопорушень» – система спеціальних заходів щодо конкретних осіб, які не скоїли протиправних діянь, але знаходяться в несприятливих умовах і під їх впливом можуть учинити такі дії, ведуть антисуспільний спосіб життя, скоюють правопорушення, характеризуються формуванням умислу і мотиву на вчинення правопорушень,

підготовкою конкретного правопорушення, учинили замах на злочин, але не довели його до кінця, скоїли злочин і можуть допустити рецидив.

У законі «Про профілактику правопорушень» відповідно до статті 17 визначено комплекс заходів індивідуальної профілактики правопорушень, а саме: профілактичну бесіду; роз'яснення законодавства; усне попередження про неприпустимість протиправних дій; офіційне попередження про неприпустимість учинення насильства в сім'ї; офіційне застереження про неприпустимість протиправної поведінки; профілактичний облік; адміністративний нагляд органів внутрішніх справ; соціальний патронаж осіб, які відбували покарання у вигляді обмеження волі або її позбавлення на певний строк та осіб антисуспільної спрямованості (ЗУ, 2009). Застосування заходів індивідуальної профілактики несумісне з приниженням честі й гідності особи, а також не тягне правових наслідків, за винятком, передбачених законодавством.

Таким чином, у цих умовах профілактика набула статусу законодавчо затвердженого, системно-організованого інструменту професійної діяльності фахівців у галузі попередження правопорушень у поведінці людини та захисту її здоров'я і життя.

Важливо з погляду закону виділення і більш приватних параметрів можливого об'єкту профілактичної роботи. Відповідно до статті 21 ЗУ «Про профілактику правопорушень» до осіб, які потрапляють на профілактичний облік відносять неповнолітніх, а саме:

- 1) засуджених за вчинення злочину умовно або до міри покарання, не пов'язаної з позбавленням волі, а також звільнених від покарання та його відбування;
- 2) які вчинили суспільно небезпечне діяння до досягнення віку кримінальної відповідальності;
- 3) звільнених з місць позбавлення волі;
- 4) які повернулися з закритих спеціальних навчально-виховних закладів;
- 5) які вчинили правопорушення, що тягне застосування заходів адміністративного стягнення;

б) які зловживають спиртними напоями, вживають наркотичні чи інші хімічні речовини без призначення лікаря (ЗУ, 2009).

Про необхідність взаємодії з населенням у справі профілактики правопорушень неповнолітніх наголошують постійно. Ситуація ускладнюється сьогоdnішніми обставинами. При цьому слід враховувати той факт, що жодна, навіть найбагатша держава, що субсидувала великі вкладення в програми боротьби зі злочинністю на базі оснащення судових, поліцейських органів, не мала успіху без підтримки населення. Кримінальна ситуація в США, ФРН, Японії та інших західних країнах почала стабілізуватися лише з налагодженням співпраці спеціальних правоохоронних служб і самодіяльних форм громадськості, що заохочується урядом (Мураненко, 2019).

Для більш ґрунтовного розуміння проблеми профілактики правопорушень неповнолітніх ми проаналізували зарубіжний досвід у цьому аспекті (Карпинець, 2014; Колесник, 2014; Мураненко, 2019; Юзікова, 2014). Особлива увага була зосереджена на діях поліції у цьому процесі (Додаток Б).

Слід зазначити, що людство практично у всіх країнах світу пройшло практично однакові етапи розвитку профілактичних програм від точки вкрай агресивного неприйняття факту нової проблеми до суперечливого моменту усвідомлення нової проблеми, як ще однієї риси та характеристики новітнього часу, з якою треба навчитися жити.

Аналіз нормативно-правового забезпечення (ЗУ, 2009; Указ Президента, 2000, 2011; Наказ МОН, 2011, 2012, 2016) та літературних джерел до профілактики правопорушень неповнолітніх (Богатирев, Василевич та ін., 2010; Головка, 2017; Джу́жа, Василевич, Гіда та ін., 2011; Нагорна, Беспалько, 2001; Оржеховська, 1996) дає змогу дійти невтішного висновку, що хоча сьогодні створено певний досвід реалізації законодавства, одночасно з цим набутий і негативний досвід відомчої роз'єднаності у вирішенні проблем дітей. Таким чином, на законодавчому рівні, індивідуальна профілактична робота здійснюється стосовно дітей, які перебувають у соціально небезпечному становищі, що відповідає вторинному та третинному рівню педагогічної профілактики.

1.2. Професійна компетентність офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх як об'єкт теоретичного аналізу

Проблемі формування професійної компетентності офіцерів поліції останнім часом приділяється особлива увага. Реформування системи правоохоронних органів та пов'язані з цим зміни з метою, завданнями та змістом професійної діяльності співробітників НПУ, потреба в наявності у офіцера поліції сформованої професійної компетентності обумовлюють постановку нових завдань перед педагогікою в галузі теорії та методики професійної освіти.

Згідно Стандарту професійної (професійно-технічної) освіти (професія: поліцейський) (Стандарт, 2018), основними завданням поліцейської освіти є забезпечення достатнього рівня професійної компетентності правоохоронців. Однією з професійних компетентностей поліцейського у Стандарті визначено ПЛЦ(С)–1.5 «Оволодіння засадами превентивної (профілактичної) поліцейської діяльності».

Перш ніж розглянути «професійну компетентність офіцерів поліції» необхідно, на нашу думку, розкрити особливості професійної діяльності працівника НПУ. Теоретичні дослідження французьких юристів XVII століття (Ж. Баке, Ш. Лаузо, К. Флебре) започаткували розгляд відмітних ознак юстиції (правосуддя) від поліцейської діяльності (управління). Так, Ш. Лаузо вважав, що треба ретельніше відрізнити право видавати регламенти (у цьому полягає справжнє поліцейське право) від здійснення покарання та розслідування порушень цих регламентів, яке залежить від юстиції (Loyseau, 1621).

Інтерес до виконавчої влади виник з поняттям «адміністративна діяльність», яке пов'язують із працями німецьких поліцейців та знавців державного права Роберта фон Моля та Лоренца фон Штейна «Handbuch der Verwaltungslehre» («Керівництво до вчення про управління»). Л. фон Штейн замінив поняття «поліцейське право» на «право управління» або «адміністративне право» (Stein, 1848).

Німецький вчений О. Майєр у роботі «Німецьке адміністративне право» розділив всю державну владу на дві гілки: законодавчу та виконавчу, що передбачає управління та юстицію, якій відповідали законодавство, управління (адміністративна діяльність) та юстиція (Mayer, 1895 / 1896).

В кінці 19 століття І. Андріївський (Андреевский, 1887) й І. Тарасов (Тарасов, 1897) заклали основи розмежування діяльності адміністрації (виконавчої влади) та її частини – поліції, причому до предмета ведення останньої було віднесено лише громадську й приватну безпеку. Досліджуючи розпорядчу діяльність адміністрації та поліції, І. Тарасов зазначав, що вона носить підзаконний характер і здійснюється шляхом реалізації двох видів актів управління – розпоряджень (нормативні акти управління) та приписів (індивідуальні правозастосовні акти).

Правознавець В. Гессен розглядав адміністративну діяльність, як невід’ємну рису поліцейської держави, джерело позитивних публічних прав громадян (право на суспільне піклування, право на навчання), відокремлював її від поліцейської діяльності, під якою розумів «не адміністративну діяльність взагалі, а лише певний вид державної діяльності, – діяльності, спрямованої на підтримку безпеки і порядку, пов’язаної із застосуванням примусової влади (Гессен, 1899).

Доволі тривалий час словами «поліція», «поліцейська діяльність» означали всі форми здійснення вторгнення уряду у приватне чи громадське життя. Однак у XIX ст. поліцією почали називати урядову діяльність, спрямовану на створення загальних умов безпеки, які окрема особа неспроможна забезпечити собі власними силами (Беляевский, 1915).

Згідно ЗУ про «Національну поліцію» (ЗУ, 2015), Національна поліція України (поліція) – це центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання публічної безпеки і порядку. Нам видається правомірним розглядати поліцію, як самостійний суб’єкт профілактики правопорушень неповнолітніх, оскільки до неї входять підрозділи, служби

(ювенальна превенція), які виявляють та усувають причини злочинів та адміністративних правопорушень та умови, що сприяють їх вчиненню, беруть участь у профілактиці правопорушень.

У ст. 41. ЗУ про «Національну поліцію» (ЗУ, 2015) зазначено, що поліцейське піклування може здійснюватися щодо неповнолітньої особи віком до 16 років, яка залишилася без догляду. При цьому, поліцейський зобов'язаний негайно повідомити батьків або усиновителів, опікунів, піклувальників, орган опіки та піклування про місце перебування неповнолітньої особи. Для цього він має бути спеціально підготовлений, відповідно у нього має бути сформована спеціальна професійна компетентність.

Поняття «професійна компетентність» ми розглядатимемо, порівнюючи із терміном «професіоналізм», оскільки, на нашу думку, він є близьким до нього і є складовою означеної компетентності. Так, «професіоналізм» традиційно розуміють, як особливу властивість людей систематично, ефективно та надійно виконувати складну діяльність у найрізноманітніших умовах. Окрім цього, «професіоналізм» визначають, як інтегративну стійку властивість особистості, що передбачає професійну компетентність, моральність, ініціативу, майстерність та здатність особистості до саморозвитку та самокорекції (Хоржевська, 2016).

Психологи трактують «професіоналізм», як властивість, процес і стан людини. Як інтегральна властивість, професіоналізм є системою особистісних характеристик фахівця, які відповідають за високий якісно-кількісний рівень професійної діяльності. Ця якість є кінцевим результатом онтогенезу працівника у процесі його професіоналізації. Крім того, професіоналізм, як процес, перебуває у постійній та послідовній динаміці, має свої стадії та пов'язані з ними закономірності розвитку (початок (зародження), перебіг (екстенсивний чи інтенсивний), становлення, стагнацію, деградацію тощо). Опис професіоналізму, як процесу, базується на виокремленні його динамічних характеристик (тривалість, стійкість фаз та стадій). Професіоналізм, як стан, є

зафіксованим свідомістю в певний момент часу стан фахівця, що проявляється у вигляді комплексу зовнішніх і внутрішніх реакцій на різні подразники з боку навколишнього соціального та професійного середовища (Кокун, 2012).

Нам імпонує розуміння «професіоналізму» через «якість» оволодіння професією, за допомогою співвіднесення «професіоналізму» та «професійної готовності». Як зазначає А. Маркова, людина, працюючи, по мірі вдосконалення з простого виконавця перетворюється на суб'єкта праці, який ставить і реалізує свої, а далі – на фахівця, який кваліфіковано виконує свою роботу на основі спеціальної підготовки, пізніше – на професіонала, який здійснює свою роботу на основі високих стандартів (Маркова, 1996).

Під терміном «професіонал» мають на увазі фахівця у певній галузі діяльності (на виробництві, транспорті, у науці, культурі тощо), який досяг необхідного для ефективного та надійного виконання трудових завдань рівня майстерності, тобто необхідного обсягу професійних знань, умінь і навичок. У психологічному плані, професіонал є суб'єктом діяльності, у якого професійно важливі для конкретного виду праці особистісні якості (мотиваційні, когнітивно-вольові, характерологічні тощо) відповідають вимогам даної професії або спеціальності, є специфічною, відносно стійкою структурою та забезпечують формування та оптимальну, ефективну реалізацію операційної сфери особистості (Перепелиця, Рибалко, 2001).

Коли говорять про професіонала, виникає уявлення про такого працівника, який виконує свою місію компетентно. Так А. Маркова переконує, що, «професіонал – це фахівець на своєму місці, що стимулює інтерес до результатів своєї професійної діяльності та підвищує інтерес до своєї професії в суспільстві» (Маркова, 1996). Професіоналізм проявляється у досягненні працівником високих результатів у самостійній професійній діяльності. Передбачається, що безпосереднє включення у професійну діяльність сприяє підвищенню мотивації до самостійної професійної діяльності; формуванню професійних умінь і навичок у практичній діяльності; запуску процесів

адаптації до нової діяльності. Останнє особливо важливо для початківців, які проходять процес адаптації до професійної діяльності.

Як вже було зазначено, близьким до поняття «професіоналізм» є поняття «компетентність». «Компетентність» у перекладі з латинської (*competens*) – належний; здатний. Компетентна людина – це людина знаюча, обізнана у певній галузі; яка має право за своїми знаннями або повноваженнями робити або вирішувати будь-що, судити про будь-що. Головна ідея компетентності полягає в тому, що не слід обмежуватися лише сумою знань та умінь, набутих у системі формальної освіти, сюди ще необхідно додати ті знання, які здобуваються і поза цією системою (Мельник, Юров, Гонтар та ін., 2006).

Останні два десятиліття дослідники дискутували щодо змісту поняття «компетентність», у результаті чого сьогодні є значна кількість визначень цього терміну. Одні автори представляють «компетентність» через здатність до провадження діяльності. Інші – характеризують «компетентність» через володіння знаннями, вміннями, навичками, досвідом або через відповідні компетенції. Так, під «компетентністю» розуміють сукупність взаємозалежних якостей особистості (знання, уміння, навички, способи виконання діяльності, досвід практичного використання знань та умінь, характеристик мислення, що забезпечують здатність приймати ефективні рішення, діяти раціонально тощо), що задаються стосовно певного кола предметів і процесів, необхідних, щоб якісно і продуктивно діяти (Spencer, Spencer, 1993). У розумінні інших зарубіжних дослідників, «компетентність» є володінням певними компетенціями, що охоплюють здібності, готовність пізнання та відносини (образи поведінки), необхідні для виконання певного виду діяльності (Moore, Cheng, Dainty, 2002).

На думку А. Діденка, компетентність, як комплексна особистісна категорія, означає практичну готовність і здатність людини діяти в певній галузі; вона охоплює теоретичні знання, уявлення, уміння, навички, мотиви, цінності; передбачає наявність досвіду діяльності. Вчений переконаний, що

ефективність підготовки майбутніх правоохоронців залежить від обраного підходу до навчальної діяльності (Діденко, 2014).

Підтримуємо В. Барко, який вважає «компетентність» інтегрованим результатом освіти. Автор пояснює це тим, що:

- на відміну від функціональної грамотності, дає змогу вирішувати різноманітні завдання;
- на відміну від знання існує у формі реальної чи мисленнєвої діяльності, а не інформації про неї;
- на відміну від уміння є здатною до перенесення, оскільки пов'язана з цілим класом предметів впливу; вдосконалюється не шляхом автоматизації та перетворення на навичку, а шляхом інтеграції з іншими знаннями, уміннями й навичками;
- на відміну від навички є усвідомленою, оскільки передбачає етап формування мети. Крім того, компетентність співвіднесена з ціннісними і смисловими характеристиками особи і має практико-орієнтовану спрямованість (Барко, 2010).

У Стандарті професійної (професійно-технічної) освіти (професія: поліцейський) компетентність / компетентності представлено, як здатність особи до виконання певного виду службової діяльності, що виражається через знання, уміння, навички, морально-етичні цінності й інші особистісні якості. У свою чергу, професійні компетентності є знаннями, уміннями й навичками особи, які дають їй змогу виконувати службові обов'язки, швидко адаптовуватися до змін у професійній діяльності та є складовими професійної кваліфікації (Стандарт, 2018).

Найчастіше «професійна компетентність» визначається через відповідність людини вимогам професії. Так, А. Маркова зазначає, що наявність компетентності можна говорити за результатами праці людини. Кожен працівник компетентний тією мірою, як виконувана ним робота відповідає вимогам, що висуваються до кінцевого результату цієї професійної діяльності (Маркова, 1996). На думку О. Торічного, «професійна

компетентність виступає не тільки мірилом професіоналізму, а й визначальним фактором, від якого залежить успішність реалізації не тільки професійних і соціальних функцій, але і всієї життєдіяльності особистості» (Торічний, 2010). Найбільш поширені наукові підходи до визначення терміну «професійна компетентність» представлено в табл. 1.4.

Таблиця 1.4

Наукові підходи до трактування «професійної компетентності»

Зміст поняття «професійна компетентність»	Автор
Комплекс професійних знань, умінь і навичок; засоби виконання професійної діяльності, що визначають компетентність з позиції активного використання різноманітних функцій і відповідальності фахівця (Афанасьєв, 1990, с. 160)	Ю. Афанасьєв
Сукупність загально професійних знань і вмінь з організації й планування робочих процесів, читання та складання документів, способів вирішення проблем, використання нових інформаційних технологій (Губарева, 2005).	О. Губарева
Комплексна особистісна категорія, що означає практичну готовність і здатність людини діяти в певній галузі; передбачає наявність досвіду діяльності; охоплює теоретичні знання, уявлення, уміння, навички, мотиви, цінності (Діденко, 2014)	О. Діденко
Комплекс необхідних знань, умінь та навичок, достатніх для виконання певного виду професійної діяльності (Зимня, 2003)	І. Зимня
Оволодіння фахівцем необхідною сумою знань, умінь і навичок, що становлять основу формування його професійної діяльності, спілкування та особистості (Коджаспірова, 2004, с. 36)	Г. Коджаспірова
Система індивідуально сформованих за час професійної підготовки і перепідготовки та практичної службової діяльності професійних знань, умінь, навичок, які становлять інтровертні механізми виконання службових завдань (Литвин, 2018)	В. Литвин
Набір знань, умінь, навичок, способів і прийомів їх реалізації в діяльності, спілкуванні, розвитку (саморозвитку) особистості (Митина, 2003, с. 184)	М. Мітіна
Це не лише професійні знання, навички і досвід у певній спеціальності, але й відношення до справи, особистісні якості, інтереси, схильності, прагнення, здатність ефективно використовувати знання й уміння з метою	Я. Сікора

забезпечення необхідного результату на конкретному робочому місці за певних обставин (Сікора, 2006, с. 49)	
Складне інтегральне інтелектуальне, професійне й особистісне утворення, що формується у процесі професійної підготовки, виявляється, розвивається і вдосконалюється в професійній діяльності, ефективність якої залежить від рівня теоретичної, практичної та психологічної підготовленості до неї, особистісних, професійних, індивідуально-психічних якостей, сприйняття цілей, цінностей, змісту й особливостей цієї діяльності (Ягупов, Свистун, 2007)	В. Ягупов, В. Свистун

При всьому різноманітті наукових підходів до трактування поняття «професійна компетентність» можна констатувати, що це наявність необхідних для професії знань, умінь і навичок, творчих здібностей та особистісних якостей, що забезпечують продуктивність та ефективну результативність у досягненні професійних цілей. Ми розумітимемо під *«професійною компетентністю»* *оволодіння фахівцем необхідним комплексом професійних знань, умінь і навичок, володіння достатнім професійним досвідом для ефективного здійснення професійної діяльності.*

Доволі часто можна зустріти подібність у розумінні понять «професійна компетентність» та «професійна готовність». Зокрема, «професійна компетентність» сприймається як інтегральна характеристика рівня професійної готовності, тип готовності, що визначає здібність продуктивно вирішувати професійні завдання, що виникають у реальній ситуації професійної діяльності з використанням знань, професійного та життєвого досвіду. «Компетенція» при цьому розглядається як якісне особистісне утворення, що передбачає наявність мотиваційно-поведінкових якостей, знань у певній сфері та вмій їх застосовувати у стандартних ситуаціях професійної діяльності. При такому розумінні кожна компетенція виступає не лише як мета, але й як результат підготовки, який є конкретним, вимірним і визначеним у часі (Teodorescu, 2006).

Таким чином, термін «професійна компетентність» є вужчим, ніж «професіоналізм». Слід зазначити, що людина може бути компетентною у

вирішенні професійних завдань у конкретних ситуаціях, але не бути достатньо професійною для успішного вирішення подібних завдань у мінливих умовах, в яких неможливо реалізувати вироблений раніше алгоритм. У свою чергу, бути компетентним – це не тільки знати, як робити, а й уміти це робити, тобто вміти реалізовувати отримані знання, вимагаючи необхідного результату.

Слід зазначити, що термін «компетентність» тісно пов'язаний із терміном «компетенція». Останнє десятиліття було присвячене суперечкам та дискусіям щодо інтерпретації цих понять. Досить довго науковці їх або ототожнювали, або диференціювали. Так, у глосарії термінів, «компетенція» визначалась як: здатність робити щось добре чи ефективно; відповідність вимогам, які висуваються при влаштуванні на роботу; здатність виконувати спеціальні трудові функції. Там само зазначається, що термін «компетентність» використовується у тих же значення (Глоссарий терминов, 1997).

Нині у науково-довідкових джерелах ці поняття диференціюють. Так, «компетенція – це характеристика місця, а не особи, тобто це параметр соціальної ролі, що у особистісному плані проявляється як компетентність, тобто здатність здійснювати діяльність відповідно до соціальних вимог та очікувань. У свою чергу, «компетенція» – це те, на що претендують, або те, що призначається, як повинно бути досягнутим; це те, чого досягнула з бажаного або поставленого конкретна людина (Merriam-Webster dictionary, 1828).

Схожої думки притримуються зарубіжні вчені, розуміючи під терміном «компетенція» різноманіття знань, умінь, особистісних якостей, властивостей, якими має володіти людина відповідно до свого місця в соціальній і професійній дійсності. Тобто компетенції можуть бути описані в термінах «знання», «уміння», «навички», «досвід», «здібності» тощо. У той час як термін «компетентність» вказує на відповідність реального та необхідного в особистості фахівця, на ступінь присвоєння особистістю змісту компетенцій, тобто це такий собі якісний показник. При цьому «компетентність» може характеризувати оволодіння особистістю не однією, а кількома компетенціями,

зокрема професійна компетентність може визначатися як оволодіння фахівцем усіма професійними компетенціями (Westera, 2001).

Стосовно сфери професійної освіти, термін «компетенція» характеризують, як відчужену, заздалегідь задану соціальну вимогу (норму) до освітньої підготовки вихованця, необхідну для його ефективної продуктивної діяльності у певній сфері. Компетентність – це володіння вихованцем відповідною компетенцією, що передбачає його особистісне відношення до неї і предмету діяльності (Бех, 2009).

Таким чином, у найширшому і частково спрощеному вигляді під «компетенцією» розуміється набір вимог, а під «компетентністю» – відповідність того, хто навчається, цим вимогам. Отже, компетентність можна розглядати, як складне особистісне утворення, що містить інтелектуальні, емоційні, мотиваційні, моральні та інші особистісні складові людини, що детермінують успішне здійснення нею професійної діяльності.

Компетенції необхідно відрізнити від освітніх компетенцій, тобто від тих, які моделюють діяльність того, хто навчається, для його повноцінного життя або професійної діяльності в майбутньому. Під останніми мають на увазі вимоги до освітньої підготовки, виражені сукупністю взаємопов'язаних смислових орієнтацій, знань, умінь, здібностей та досвіду діяльності вихованця щодо певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно та соціально значущої продуктивної діяльності (Teodorescu, 2006).

Передбачається, що частина професійних та професійно-спеціалізованих компетенцій офіцерів поліції формується не тільки в ході вивчення спеціальних дисциплін (вогнева та тактико-спеціальна підготовки, основи оперативно-службової діяльності тощо), а в освітньому середовищі в цілому, у тому числі у процесі безпосереднього включення курсантів ще під час навчання у ЗВО у професійну діяльність (несення нарядів, охорона громадського порядку тощо); в умовах службової діяльності (дотримання правил внутрішнього розпорядку, субординаційна взаємодія, виконання ритуалів, традицій тощо); а також у процесі участі у заходах морально-психологічного забезпечення навчальної та

службової діяльності (громадсько-державна підготовка (інформування), участь у різних суспільних формуваннях, психологічних тренінгах тощо) (Лапшина, 2005).

Проте досі немає чіткого розуміння того, які саме компетенції формуються в так званій «другій половині дня» (тобто поза навчальними заняттями), а також того, які заходи і якою мірою впливають на формування професійних компетенцій офіцерів поліції. У зв'язку з цим потрібне проведення всебічного аналізу загальної структури професійної компетентності офіцера поліції.

Для більш чіткого розуміння сутності поняття «професійна компетентність офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх» слід схарактеризувати профілактичну роботу співробітника НПУ із неповнолітніми, що має свої особливості. По-перше, поліцейський є представником державних правоохоронних органів, що у своїй роботі з громадянами спирається на існуючі правові акти, закони держави, виховні сили сім'ї, освітніх установ, громадськості, трудових колективів. По-друге, він добре знає мікрорайон, людей, які мешкають у ньому, культурно-видовищні заклади, освітні установи, громадські та інші організації. По-третє, він добре знає мікросередовище, де проводить свій вільний час конкретний неповнолітній. По-четверте, у рамках своїх функціональних обов'язків він координує дії педагогів, батьків, шефів (Клюєв, 2013; Фелик, 2016).

Спеціально підготовлений, методично забезпечений фахівець – офіцер поліції, є ключовою ланкою, рушійною силою всієї системи індивідуальної профілактичної роботи з дитиною, яка опинилася в соціально небезпечному становищі.

Згідно Наказу Міністерства Внутрішніх Справ України № 488, для здійснення заходів індивідуальної профілактики щодо дитини поліцейський підрозділу Ювенальної Поліції (ЮП) заводить обліково-профілактичну справу (ОПС) та вносить відомості про взяття на профілактичний облік до відповідної інформаційної підсистеми, що входить до єдиної інформаційної системи МВС,

дітей, щодо яких поліцейські ЮП здійснюють профілактичну роботу, яка містить:

1) проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дитиною за місцем проживання, навчання або роботи не рідше одного разу на місяць;

2) проведення ознайомлювальних, попереджувальних бесід з батьками дитини, її законними представниками, членами сім'ї з метою усунення причин і умов, які спонукали до вчинення адміністративного чи кримінального правопорушення;

3) складання плану заходів з індивідуальної профілактики на основі вивчення матеріалів характеристик, індивідуально-психологічних особливостей дитини;

4) відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, а також чинників, які можуть негативно впливати на неї та спонукати до вчинення адміністративних і кримінальних правопорушень;

5) інші профілактичні заходи, передбачені законодавством України (Наказ МВС, 2020).

У цьому ж Законі зазначено, що взяттю на профілактичний облік підлягає дитина:

1) засуджена до покарання, не пов'язана з позбавленням волі;

2) звільнена за рішенням суду від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру без перебування у школі або професійному училищі соціальної реабілітації – для дітей, які потребують особливих умов виховання;

3) звільнена зі спеціальної виховної установи;

4) вчинила домашнє насильство в будь-якій формі (дитина-кривдник), передбачене статтею 1732 Кодексу України про адміністративні правопорушення, а також щодо якої винесено терміновий заборонний припис чи виданий обмежувальний припис;

5) яка впродовж року два і більше разів була притягнута до адміністративної відповідальності;

6) яка впродовж року два і більше разів самовільно залишала сім'ю, навчально-виховний заклад чи спеціальну установу для дітей;

7) яка вчинила булінг (цькування) учасника освітнього процесу (Наказ МВС, 2020).

Для співробітника НПУ у педагогічному процесі важливим є виділення, принаймні, чотирьох рівнів профілактичної роботи: нейропсихологічного, загально психологічного, віково-психологічного та педагогічного. На першому – нейропсихологічному рівні, поліцейський, разом із педагогами, психологом, лікарем, використовуючи психодіагностичні показники, може дійти невіттих висновків про фізичне та психічне здоров'я підлітка, визначити адекватні методи й засоби корекційної роботи. Саме тісна взаємодія з фахівцями різного профілю – важлива умова підвищення ефективності педагогічної та психологічної корекції поведінки неповнолітніх.

Загальнопсихологічний рівень аналізу передбачає використання даних про основні закономірності та механізми функціонування внутрішнього світу неповнолітнього. Віково-психологічний рівень аналізу дає змогу використовувати загальнопсихологічні дані щодо конкретного вікового періоду психічного розвитку і певною мірою індивідуалізувати на практиці корекційну роботу. Ось чому співробітнику НПУ важливо засвоїти під час навчання у ЗВО кримінологію, юридичну, вікову психологію, соціальну, корекційну педагогіку, девіантологію, основу медичних знань тощо.

Педагогічний рівень аналізу дає змогу вибудувати індивідуальний підхід до важкого підлітка, спираючись на дані всебічного вивчення його особистості. Означений рівень акцентований на системі взаємопов'язаних педагогічних впливів на розум, почуття та дії неповнолітніх, що забезпечує соціальну ситуацію включення їх до діяльнісно-міжособистісних відносин відповідальної залежності з іншими людьми, педагогами, батьками, громадськими вихователями для формування внутрішніх механізмів саморегуляції поведінки;

особистого досвіду вибору поведінки у ситуаціях ризику з урахуванням моральних і правових норм; відповідальності, організованості, дисциплінованості, працьовитості, морально-правових та етичних відносин особистості з соціально-активною позицією.

Представимо функціональний спектр профілактики у процесі її здійснення офіцером ювенальної превенції (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Функції профілактики у діяльності офіцера ювенальної поліції

Функції	Зміст
Діагностична	Вивчення населення мікрорайону, виховного потенціалу соціокультурних установ, виробничих та громадських організацій, виявлення дітей та підлітків з поведінкою, що відхиляється, постановка їх на облік
Прогностична	Прогнозування морального розвитку підлітків на основі планування роботи на перспективу
Організаторська	Поєднання виховних сил мікрорайону у роботі з девіантними підлітками, залучення їх до соціально корисної діяльності, створення ситуації успіху у роботі
Інформаційна	Систематичне озброєння підлітків правовими та етичними знаннями, вміннями спиратися на них у повсякденному житті, чинити опір негативному впливу, формування на цій основі світогляду, пізнавальних потреб та здібностей
Управлінська	Взаємодія зі школою, сім'єю, громадськими організаціями у профілактичній роботі, залучення підлітків до процесу самовиховання, побудова близьких, середніх та далеких перспектив, створення ситуації успіху у позитивній діяльності
Корекційна	Постійний аналіз виховної роботи з виявлення рівня морального розвитку підлітків, внесення корективів до профілактичної роботи
Функція самовдосконалення	Цілеспрямована робота над собою для збагачення своїх правових, психологічних, медичних, педагогічних знань, умінь та навичок роботи з неповнолітніми та їхніми батьками

Спираючись на дослідження О. Клюєва (Клюєв, 2013), В. Фелик (Фелик, 2016), ми визначили, що у процесі профілактики правопорушень неповнолітніх основними є такі заходи:

1) виявлення та облік суб'єктів сімейного неблагополуччя, окремих осіб, груп з антигромадською орієнтацією, а також тих, хто вчиняє, готується або схильний до скоєння правопорушень підлітків;

2) припинення правопорушень, кримінально провокуючих явищ та застосування передбачених законом заходів впливу до об'єктів профілактики;

3) контроль діяльності з ресоціалізації особистості, що здійснюється організаціями за місцем основного заняття неповнолітнього;

4) планування профілактики правопорушень у мікрорайоні, районі, місті, області, регіоні;

5) координація діяльності суб'єктів профілактики правопорушень;

6) вивчення тенденцій та закономірностей правопорушень та криміногенних явищ у мікрорайоні, районі, місті, регіоні.

З'ясовано, що співробітники підрозділів ювенальної превенції виконують такі профілактичні заходи:

- виявляють причини та умови, що сприяють вчиненню злочинів неповнолітніми, і в межах своєї компетенції вживають заходи щодо їх подолання;
- щоквартально аналізують, узагальнюють і направляють до відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування інформацію та пропозиції з питань роботи щодо попередження протиправної поведінки неповнолітніх, їх виховання, навчання, дозвіллевої та трудової діяльності, наркологічного та психіатричного лікування, соціального захисту;
- виявляють осіб, які залучають неповнолітніх до вчинення злочинів та інших антигромадських дій, і в межах своєї компетенції вживають щодо них заходи відповідно до законодавства;
- виявляють батьків (осіб, які їх заміщають), які не виконують або неналежно виконують обов'язки щодо виховання та навчання дітей, а також працівників освітніх, виховних, лікувальних або інших установ, що порушують права та інтереси неповнолітніх, які вчиняють відносно них

протиправні дії, і приймають до них заходи відповідно до законодавства (Зеленський, Кравченко, 2016).

Переходячи до характеристики змісту професійної діяльності поліції у сфері профілактики правопорушень неповнолітніх, необхідно коротко зупинитися на понятті «адміністративна діяльність». Зміст адміністративної діяльності поліції складає сукупність запропонованих або допустимих нормативними правовими актами адміністративних проваджень та адміністративних процедур, а також інших дій (організаційно-технічного, кадрового та іншого характеру), виконання яких забезпечує досягнення поставленої мети (Ковалів, Кисіль, Калаянов та ін., 2009).

Розглядаючи адміністративну діяльність із загальнотеоретичних позицій, вітчизняні дослідники розуміють її як систематичну, безперервну організацію, спрямовану на збереження соціальної системи, її зміцнення та розвиток (Адміністративна діяльність, 2000). Змістовне поняття адміністративної діяльності поліції запропоновано групою науковців, які характеризують її як виконавчо-розпорядчу діяльність її органів, що полягає в організації та безпосередньому практичному здійсненні охорони громадського порядку та надання сприяння та допомоги громадянам у реалізації їхніх прав та законних інтересів (Новіков та ін., 2002).

Характеризуючи ознаки адміністративної діяльності, дослідники підкреслюють вагомість державно-владного та виконавчо-розпорядчого характеру, підзаконності, організуючого (творчого) характеру, профілактичної спрямованості, безперервності (повсякденності), застосування безпосереднього примусу, організації з військового типу (Черней, Константинов, Братель та ін., 2014).

Серед ознак адміністративної діяльності можна назвати підпорядкованість та підконтрольність представницьким та виконавчим органам державної влади; широкий обсяг дискреційних повноважень (від фр. *discretionnaire* – залежить від особистого розсуду); гласність; врегульованість адміністративним законодавством (Адміністративна діяльність поліції, 2014).

На основі узагальнення поглядів науковців (Адміністративна діяльність, 2000; Серета, Гурковський, Назар та ін., 2015; Черней, Константінов, Братель та ін., 2014), ми змогли визначити ознаки адміністративної діяльності поліції, які мають деякі елементи універсальності. По-перше, ця діяльність має виконавчо-розпорядничий характер, що вказує в системі розподілу влади на її функціональну роль, покликану виконати рішення законодавчих органів влади та основне соціальне призначення – виконати закон. По-друге, адміністративну діяльність поліції утворюють численні та різнорідні за своїм характером дії її співробітників, що схвалюються або допускаються правом. По-третє, адміністративна діяльність поліції, як будь-якого органу виконавчої влади, реалізує суспільний (публічний) інтерес і має бути спрямована на досягнення чітко усвідомлюваного результату, мети.

По-четверте, як вид державно-владної діяльності, вона реалізується, завдяки певним принципам, специфічним адміністративно-правовим формам і методам. Для кожного підрозділу поліції ці форми та методи можуть бути загальними та специфічними, а межі їх застосування визначаються як законами та відомчими актами, так і повноваженнями посадових осіб. Тому адміністративна діяльність неоднорідна за своїм змістом і може бути реалізована як у «негативній» формі (здійснення примусових заходів, притягнення до юридичної відповідальності, постановка на профілактичний облік), так і в позитивній (правова пропаганда, надання допомоги у працевлаштуванні тощо).

По-п'яте, адміністративно-правова діяльність полягає у реалізації норм, насамперед адміністративного права, а будучи складовою правоохоронної діяльності поліції, мета якої – забезпечення правового порядку, виступає ще й матеріальним гарантом охорони та захисту не лише суспільних відносин, а й самого права як соціальної цінності. В якості суб'єктів адміністративної діяльності поліції, можна назвати всіх посадових осіб, уповноважених законом виконувати на постійній або тимчасовій основі виконавчо-розпорядчі дії у сфері, що розглядається.

На підставі викладеного вище під адміністративною діяльністю поліції з профілактики правопорушень неповнолітніх ми розумітимемо сукупність виконавчо-розпорядчих дій посадових осіб поліції, які реалізують правоохоронну функцію держави, в рамках позитивного права в адміністративно-правових формах, з використанням відповідних методів, заходів та процедур, спрямованих на охорону громадських суспільних відносин від протиправних діянь неповнолітніх та осіб, здатних вплинути на них, шляхом впливу на їхні свідомість і волю.

Для чіткішого розуміння сутності адміністративної діяльності поліції у сфері профілактики правопорушень неповнолітніх необхідно розглянути її види (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Види адміністративної діяльності у сфері профілактики правопорушень неповнолітніх

Критерії	Види адміністративної діяльності
Взаємовідносини суб'єкта та адресата впливу	- зовнішня адміністративна діяльність; - внутрішньоорганізаційна адміністративна діяльність
Юридична сила результатів діяльності	- нормотворча (правоустановча) діяльність; - правозастосовна діяльність
Ієрархія (рівні) суб'єктів, які здійснюють адміністративну діяльність у сфері профілактики правопорушень неповнолітніх	- на державному рівні; - на регіональному рівні; - на місцевому рівні
Спеціалізації поліцейських підрозділів, які здійснюють адміністративну діяльність	- спеціально створюються для здійснення профілактичної роботи з неповнолітніми, основною функцією яких є здійснення профілактичної роботи з неповнолітніми; - діяльність інших підрозділів, пов'язана з підлітками, але не є для них основною і входить до ширшого кола обов'язків
Форми впливу на	Види адміністративної діяльності : 1) адміністративно-юрисдикційна:

неповнолітнього можна	<ul style="list-style-type: none"> - адміністративно-карна (притягнення неповнолітнього чи його батьків до адміністративної відповідальності); - адміністративно-захисна (притягнення до адміністративної відповідальності осіб, які залучють підлітків до вживання алкогольної та спиртвмісної продукції; 2) контрольно-наглядова (постановка на профілактичний облік; контроль за виконанням зобов'язань, покладених судом (знаходження у нічний час дома, недопущення пропусків занять в освітніх установах без поважних причин)); 3) реабілітаційна (надання допомоги у працевлаштуванні, направлення у профільні установи в період оздоровчої кампанії, залучення до соціально корисних занять громадського та спортивного характеру)
Спосіб впливу	<ul style="list-style-type: none"> - діяльність, що впливає на неповнолітнього, виражена у безпосередньому контакті з неповнолітніми (при проведенні профілактичних бесід, при здійсненні примусових заходів (затримання, доставлення тощо)); - діяльність з надання опосередкованого впливу (розмови з батьками, педагогами, друзями підлітка; притягнення батьків чи інших осіб до адміністративної відповідальності)

Виходячи з викладеного вище, основна мета в роботі офіцера ювенальної поліції визначається як надання допомоги неповнолітнім у реалізації ними своїх соціальних функцій у вирішенні різного роду соціальних проблем. Співробітник НПУ є повноправним учасником виховного процесу освітнього закладу. Такий підхід щодо визначення мети діяльності поліцейського є основною ідеєю. Він може бути реалізований тільки на основі якомога повного врахування інтересів дитини. Йдеться не лише про її актуальні інтереси: співробітники НПУ спільно з педагогами, батьками повинні піклуватися як про сьогодення, так і про майбутнє молодої людини.

Профілактика правопорушень неповнолітніх передбачає комплексне вирішення всього кола проблем протиправної поведінки. Вона пов'язана з попередженням злочинності, цілеспрямованим впливом на причини та умови злочинності, запобіганням злочинів. За змістом запобіжні заходи можуть бути економічними, політичними, соціальними, педагогічними, організаційно-управлінськими, культурно-виховними, правовими тощо (Широкий, 2009).

Врахування особливостей профілактичної діяльності працівників НПУ та розуміння сутності поняття «професійна компетентність», дало змогу перейти до аналізу ключового поняття нашого дослідження – «професійна компетентність офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх». На жаль, сьогодні немає узгодженості між науковцями у розумінні означеного поняття. Розглянемо найбільш поширені наукові підходи.

Так, О. Коба трактує професійну компетентність офіцера внутрішніх справ як складне інтегральне утворення, що охоплює ціннісний (корпоративні цінності та культура); когнітивний (професійні знання); функціонально-діяльнісний (професійні уміння та досвід їх використання); а також особистісний (професійно важливі якості, сформовані на основі професійної мотивації і професійних здібностей) компоненти (Коба, 2013).

Доволі цікаво, на нашу думку, представляє «професійну компетентність офіцера поліції» В. Тюріна, пов'язуючи її з емоційним інтелектом (Тюріна, 2020), у якому дослідниця виокремлює два важливих компоненти. Внутрішньо особистісний передбачає наявність самооцінки, самоконтролю, відповідальності, розуміння власних почуттів, мотивації досягнення, гнучкості, впевненості у собі, оптимізму, терпимості тощо. У свою чергу міжособистісний компонент зосереджений на наявності емпатії, толерантності, антиципації, відкритості, комунікабельності, діалогічності тощо (Березюк, 2003). В. Тюріна переконує, що під час роботи з населенням у складних ситуаціях емоційний інтелект потребує сформованості емпатії, проявляється через спілкування й забезпечується самоконтролем, який передбачає наявність уміння «дозувати» емоції (Тюріна, 2020).

У контексті правоохоронної діяльності О. Торічний переконаний, що «професійна компетентність» – це якісна характеристика ступеня оволодіння поліцейськими професійною діяльністю, що передбачає усвідомлення своїх прагнень до діяльності, уявлень про власну соціальну роль, оцінка особистісних рис та якостей як майбутнього фахівця, зіставлення результатів такої оцінки з об'єктивними вимогами до обраної діяльності, регулювання на цій підставі власного професійного становлення, зростання, самовдосконалення (Торічний,

2012). О. Богданюк вважає, що професійна компетентність – це свого роду дозрівання особистості офіцера, перехід у такий стан, що дає змогу висококваліфіковано та продуктивно здійснювати професійну діяльність, виконувати всі професійні обов'язки, досягаючи суттєвих позитивних результатів (Богданюк, 2013).

Цікавим для нашого дослідження є трактування «професійної компетентності майбутніх офіцерів поліції» М. Задорожною, яка розуміє означене поняття, як сукупність знань, умінь, навичок, професійно значущих психологічних якостей, способів діяльності, що необхідні поліцейському для ефективного здійснення професійної діяльності (Задорожна, 2021). Характеризуючи професійну компетентність офіцерів ОВС, О. Борисюк визначає її, як індивідуальну інтегративну характеристику працівника правоохоронних органів, що відображає готовність та спроможність здійснювати на належному рівні професійну діяльність, застосовуючи увесь спектр необхідних (набутих під час навчання та закріплених завдяки досвіду реальної професійної діяльності та самоосвіти) знань, умінь і навичок, ефективно мобілізуюючи власні здібності та досвід залежно від конкретної професійної ситуації, демонструючи при цьому гнучкість і творчість мислення (Борисюк, 2014).

У розумінні І. Жукевич, професійна компетентність курсантів ЗВО МВС України – складна професійно-особистісна характеристика особи, що відображає специфіку фахової діяльності та складається з сукупності професійних якостей працівника ОВС, які регламентують і регулюють вирішення ним професійних завдань та обов'язків (Жукевич, 2013). В. Барко пропонує розглядати «професійну компетентність» у процесуально-динамічному аспекті. Це пов'язано з тим, що вона виявляється через діяльність і має діалектичний характер та охоплює всі сфери особистості. Окрім цього, вона є основною метою, до реалізації якої має прагнути фахівець у процесі свого професійного розвитку і становлення. Професійну компетентність офіцера ОВС В. Барко трактує, як індивідуальну інтегративну характеристику працівника правоохоронних органів, що відображає готовність і спроможність

здійснювати на належному рівні професійну діяльність, застосовуючи увесь спектр необхідних знань, умінь і навичок (Барко, 2010).

В. Костенко вважає, що професійна компетентність молодшого начальницького складу кримінально-виконавчої служби є інтегральною професійно-особистісною характеристикою, що проявляється в пенітенціарній діяльності на основі соціальних, загальнокультурних, духовних принципів та принципів «динамічної безпеки» і передбачає сформованість професійних знань, умінь і навичок, професійно-важливих особистісних якостей та досвіду, належного рівня розвитку самосвідомості та здатність мобілізувати (адекватно застосувати) ці знання, вміння й досвід у конкретній соціально-професійній ситуації (Костенко, 2008, с. 71).

Професійна компетентність значною мірою визначається особистісним потенціалом працівника правоохоронних органів, його морально-психологічним статусом. Відзначаються, зокрема, такі якості, як моральна стійкість, мужність, дисциплінованість, почуття обов'язку та відповідальності, справедливість, принциповість, чесність, працьовитість, самовладання, тактовність, порядність, співчуття та співпереживання, непідкупність, доброзичливість тощо (Федоренко, 2016). Таким чином, можна сказати, що сьогодні визначено моральну основу поведінки працівника правоохоронних органів.

У нашому розумінні «професійна компетентність офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх» розглядається як складний феномен, що складається з мотиваційно-ціннісного, когнітивно-практичного та особистісно-рефлексивного компонентів, передбачає взаємозв'язок професійно-особистісних якостей особистості співробітника поліції з професійними знаннями, вміннями та навичками, які допомагають ефективно здійснювати профілактику правопорушень неповнолітніх.

У контексті нашого дослідження цікавим є поетапне формування професійної компетентності співробітників ОВС, запропоноване О. Губаревою (табл. 1.7).

Таблиця 1.7

**Стадії формування професійної компетентності співробітників ОВС
(за О. Губарєвою (Губарєва, 2005))**

Стадії (віковий період)	Особливості протікання
Аморфна оптація (до 14 років)	Відбувається під впливом учителів, батьків, родичів, читання книг, перегляду фільмів, особистого враження від спілкування з поліцейськими та різних сюжетно-рольових ігор; з'являються перші інтереси та може проявитися схильність до професії поліцейського
Оптація (12 до 18 років)	Виникає у період навчання в закладах загальної середньої освіти, спеціалізованих ліцеях та училищах МВС, коли відбувається орієнтація на певний вид професійної діяльності та формується первина мотивація. Продовжують формуватися життєві цілі і плани, ідеали, професійні інтереси
Професійна підготовка (від 18 до 21–22 років)	Відбувається процес професійного відбору, коли абітурієнт стає курсантом, а це вимагає від нього дотримання певних вимог, пов'язаних із особливостями навчання в ЗВО МВС. Головним видом діяльності є професійно-пізнавальна, яка зорієнтована на отримання комплексу знань, необхідних для подальшої професійної діяльності. Головним на цьому етапі є формування і проектування особистості фахівця, який у подальшому буде ефективно здійснювати трудову діяльність
Первинна професіоналізація (з 21–22 до 25 років)	Завершується процес повної адаптації до умов роботи поліцейським. Професійна діяльність стає основною, має нормативно-репродуктивний характер, спрямована на соціально-професійну адаптацію (набуття професійного досвіду). Є можливість продовжувати навчання в магістратурі та ад'юнктурі, таким чином підвищувати свій професійний рівень
Другий рівень професіоналізації (25 років до 28–30)	Відбувається лонгітюдний контроль діяльності поліцейського і він вже може претендувати на підвищення посади. Характерними є стабілізація професійної активності та індивідуалізація рівня вираженості професійної активності, що залежить від соціально-психологічних особливостей особистості
Професійна майстерність	Лише володіючи творчим потенціалом, поліцейський може досягнути цієї стадії. Характерними є висока соціальна і творча активність, продуктивний рівень виконання професійних обов'язків, здатність до саморозвитку та самовиховання, постійного навчання

Сам процес неперервного навчання сприймається нами, як цілісний психолого-педагогічний процес, спрямований на формування у співробітника НПУ професійної компетентності, що передбачає позитивне відношення до професійної діяльності, високу мотивацію до особистісного професійного самовдосконалення, прагнення якісної реалізації профілактичної діяльності з неповнолітніми.

Працівники правоохоронних органів сприймаються людьми не лише як виконавці службових обов'язків, а й з погляду їхньої привабливості, позитивних чи негативних людських якостей. Зокрема, кожен, хто силою обставин був залучений до ділового спілкування з офіцером поліції, очікує від нього не тільки кваліфікованого (професійного) виконання обов'язків, а й шанобливого та зацікавленого ставлення, що накладає на нього особливу моральну відповідальність, пред'являє до нього підвищені вимоги. Це є підставою для становлення специфічних норм поведінки, що регулюють виконання офіцерами поліції професійних обов'язків та стимулюють їхню увагу до самовиховання (Тюріна, 2020).

У сучасних умовах службової діяльності компетентними виявляються ті поліціанти, які свої знання, вміння та навички можуть застосовувати у нестандартних ситуаціях, де доводиться діяти з ненадійною інформацією, перебудовуючи звичні способи поведінки та враховуючи погляди реальних та потенційних партнерів. При цьому передбачається, що компетентний співробітник поліції здатний самостійно приймати рішення, діючи як член соціально-гетерогенної групи. Відповідно, компетентність – це така якість знань та умінь співробітника, що пов'язана з гнучкістю, широтою перенесення та стійкістю до протиріч та невизначеності (Тюріна, Тюрін, 2005).

На переконання групи дослідників (Бондаренко, Худякова, Давигора, 2020), компетентний офіцер поліції повинен мати достатні теоретичні знання в галузі права, мати належний рівень знань, умінь та навичок щодо складання процесуальних документів, ефективної поведінки під час масових заходів,

застосування поліцейських заходів у поєднанні з мотиваційною складовою, необхідними психологічними особистісними рисами, емоційно-ціннісними орієнтирами та національними переконаннями, інтелектуально розвинений і всебічно знайомий із сучасними інноваційними технологіями, що стосуються правоохоронної діяльності.

Некомпетентність співробітників НПУ, на нашу думку, полягає у відсутності, чи нестачі, знань, умінь, навичок, несформованих (або нечітко сформованих) цінностях. Наслідком такої некомпетентності є зниження мотивації здійснювати професійну діяльність, невиконання чи неналежне виконання службових обов'язків та низька ефективність професійної діяльності співробітника НПУ.

Діяльність із профілактики правопорушень неповнолітніх, що здійснює поліція, як складового органу виконавчої влади, найбільшою мірою врегульована нормами адміністративного права. При цьому, найважливішою особливістю цієї діяльності є широке використання норм інших галузей українського та міжнародного публічного права, імplementованих у вітчизняну правову систему.

Так, Конвенція про права дитини (Конвенція про права дитини, 1989) у ч. 1 ст. 3 проголошує як принцип, що всі дії державних та приватних установ, адміністративних чи законодавчих органів, судів щодо дітей повинні приділяти першочергову увагу найкращому забезпеченню інтересів дитини.

Частина 3 ст. 9 Конвенції закріплює право дитини, яка розлучена з батьками, підтримувати на регулярній основі особисті стосунки та прямі контакти з обома батьками, за винятком випадків, коли це суперечить інтересам дитини. У наказі МОН «Про профілактику бездоглядності, правопорушень, алкоголізму, наркоманії і СНІДу серед дітей і підлітків» зазначено, що неповнолітні, які перебувають в установах системи профілактики бездоглядності та правопорушень для неповнолітніх, мають право на підтримку зв'язку з сім'єю шляхом телефонних переговорів та побачень без обмеження їх кількості (Наказ МОН, 2003).

Так, у Мінімальних стандартних правилах ООН, що стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх (Пекинские правила, 1985), у правилі 12.1 вказується, що для найбільш ефективної запобіжної діяльності щодо неповнолітніх необхідно організувати спеціальну підготовку співробітників поліцейських органів та створювати для цих цілей спеціалізовані підрозділи у великих містах. Правило 17.3 забороняє тілесні покарання. У правилі 8 міститься заборона на публікацію будь-якої інформації, що вказує на особу неповнолітнього правопорушника, яка завдає шкоди його репутації.

Аналогічну норму містить ст. 4 «Кодексу поведінки посадових осіб щодо підтримання правопорядку», яка вказує, що «відомості конфіденційного характеру, отримані посадовими особами щодо підтримання правопорядку, зберігаються в таємниці, якщо виконання обов'язків чи вимоги правосуддя не вимагають іншого» (Code of Conduct for Law Enforcement Officials, 1979).

Правило 10.1 «Мінімальних стандартних правил ООН щодо відправлення правосуддя щодо неповнолітніх» встановлює процедуру інформування про затримання неповнолітнього його батьків або опікунів, визначає тимчасові вимоги такого порядку – негайно та в найкоротші терміни.

У науковій літературі називають близько двадцяти міжнародних правових актів як загального, так і спеціального характеру, що стосуються профілактичної діяльності неповнолітніх. Оглядно зупинимося лише на тих, які найбільше стосуються адміністративної діяльності в поліцейській практиці.

Міжнародний пакт «Про цивільні та політичні права» (Міжнародний пакт) (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966) визначає неприпустимість довільного та незаконного втручання в особисте та сімейне життя (ч. 1 ст. 17), право малолітньої дитини, враховуючи її незрілість та потенціал розвитку, на заходи захисту відповідно до її статусу з боку не лише її сім'ї, а й суспільства та держави (ч. 1 ст. 24).

Розглядаючи міжнародне законодавство, необхідно назвати «Декларацію про соціальні та правові принципи, що стосуються захисту та благополуччя

дітей, особливо при передачі дітей на виховання та їх усиновлення на національному та міжнародному рівнях», з особливим посиленням на Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally (Declaration on Social and Legal Principles, 1986). У документі зазначено, що кожна держава має приділяти першочергову увагу благополуччю сім'ї та дитини; благополуччя дитини залежить від благополуччя, в першу чергу, сім'ї; турбота про дитину покладена, перш за все, на її власних батьків. У випадках, коли батьки не піклуються про дитину, необхідно розглянути питання про турботу з боку родичів – батьків дитини, а у разі потреби – про переведення дитини до спеціалізованої установи.

Згідно Конвенції, якщо дитина, позбавлена сімейного оточення, або якщо вона не може залишатися в такому оточенні, має право на особливий державний захист і допомогу, а також регламентує право дитини на звернення, з урахуванням вікових особливостей, націлене на її реінтеграцію, що сприяє розвитку її почуття гідності та значущості, зміцнення поваги до прав людини та свобод інших.

Резолюцією 45/112 Генеральної Асамблеї 14 грудня 1990 р. було прийнято Керівні принципи ООН для запобігання злочинності серед неповнолітніх (United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency, 1990). Серед принципів цього документу першочерговими слід назвати такі:

- 1) скорочення причин скоєння правопорушень, обмеження умов має ґрунтуватися на спеціальних теоріях;
- 2) неупередженість та справедливість за втручання офіційних органів у будь-яку сферу життєдіяльності неповнолітніх;
- 3) незначні відхилення у поведінці неповнолітніх від соціальних норм слід розглядати як особливості розвитку їхньої особистості;
- 4) зіткнення неповнолітніх із системою правосуддя має мати винятковий характер і виникати лише у разі крайньої необхідності.

Ми переконані, що положення міжнародно-правових актів слід розглядати у тісному взаємозв'язку з нормами українських законів, а їхні норми мають знати та враховувати у щоденній діяльності працівники поліції.

У запобіганні злочинності неповнолітніх задіяні багато суб'єктів. Вони є єдиною системою, пов'язаною спільними цілями та завданнями. Особливе місце в цій системі відводиться органам внутрішніх справ, які представляють підсистему профілактики відхилень у поведінці неповнолітніх. Органи внутрішніх справ виконують основний обсяг роботи в галузі запобігання злочинам неповнолітніх, безпосередньо займаються їхнім виправленням та перевихованням, особливо тих, які вчинили злочини. Крім того, запобіжна діяльність органів внутрішніх справ передбачає обов'язкове залучення до неї інших суб'єктів (Негодченко, 2003).

Органи внутрішніх справ займаються попередженням злочинності неповнолітніх як на загальному, так і на індивідуальному рівнях. *Загальний рівень* передбачає роботу за такими напрямками, а саме:

- обмеження впливу негативних соціальних факторів, пов'язаних із причинами та умовами злочинності неповнолітніх;
- вплив на причини та умови, що сприяють появі означеного виду злочинності;
- безпосередній вплив на неповнолітніх, схильних до скоєння злочинів;
- вплив на групи з антигромадською спрямованістю, які здатні вчинити або вчиняють злочини, учасниками яких є неповнолітні, які зазнають запобіжного впливу.

Попереджувальна діяльність, організована з урахуванням цих напрямів, має забезпечувати всебічний профілактичний вплив на неповнолітніх, схильних до скоєння злочинів, на мікросередовище та соціальні умови, у яких вони перебувають.

У процесі запобігання злочинності неповнолітніх ОВС повинні спрямовувати свої зусилля на виявлення причин, умов, що сприяють злочинам, а також на їх усунення, обмеження та нейтралізацію (Словник, 2020). З цією

метою ОВС співпрацюють з державними, громадськими та іншими організаціями та установами, що беруть участь у запобіжній діяльності, проводять комплексні операції, рейди, цільові перевірки та інші заходи (Кизименко, Бедна, 2022).

Важливе значення має запобіжний вплив на особу неповнолітнього, йдеться про *індивідуальну профілактику*. Щодо неповнолітніх профілактична діяльність може мати місце у двох випадках: по-перше, коли негативні явища перебувають у зародковому стані; по-друге, коли такі явища ще не мають місця, але є можливість їх виникнення. Вирішення питання полягає у своєчасній постановці «діагнозу», наявності зазначених явищ. Це найбільш важливо з практичної точки зору, оскільки дає змогу визначити відповідні заходи профілактичного впливу, у тому числі й медичного характеру: виявити дітей з аномаліями в психіці, визначити прогноз їх розвитку та вжити заходів щодо нейтралізації та пом'якшення проблем аномального розвитку (Легеза, 2016).

Заходи індивідуальної профілактики повинні впливати як на саму особу неповнолітнього злочинця, так і на його навколишнє середовище. Основними елементами системи запобіжного впливу є:

- ретельне вивчення неповнолітніх, здатних до вчинення злочину;
- визначення основних та допоміжних заходів, спираючись на які, на практиці можна було б досягти поставленої мети;
- вироблення раціональних методів організації, контролю та визначення ефекту індивідуального профілактичного впливу.

Метою індивідуальної профілактики злочинів, скоєних неповнолітніми, є виправлення та перевиховання підлітка чи зміна його криміногенної орієнтації. Звідси випливає необхідність вирішення завдання встановлення закономірностей поведінки, механізму її формування та зміни. Для цього необхідно:

- виявляти неповнолітніх, їхню поведінку, погляди, мотиви вчинків яких свідчать про можливість скоєння злочинів;

- вивчати цих підлітків;
- визначати та усувати джерела негативного впливу на них;
- досліджувати можливості створення сприятливої обстановки для того, щоб не допустити реалізації злочинних намірів;
- здійснювати контроль за поведінкою таких неповнолітніх та способом їхнього життя;
- періодично аналізувати отримані результати та вносити відповідні корективи у роботу.

Особа неповнолітнього злочинця формується не відразу. Це дуже складний процес, що охоплює деформацію емоційного, вольового та інтелектуального світу підлітка. Попередження злочинних діянь диктує необхідність докладного вивчення всіх негативних якостей неповнолітнього, які, у певних умовах, можуть детермінувати злочинну поведінку. Важливо також знати про наявність чи відсутність аномалій у стані здоров'я неповнолітнього, ознак, що свідчать про його психічну неповноцінність (Чернецький, 2008).

Для запобігання злочинності неповнолітніх вагоме значення має своєчасне виявлення дорослих осіб, які залучають підлітків до злочинної діяльності. Це дає змогу швидко запобігти злочину, що готується, або припинити злочинну діяльність. Пряме відношення до запобігання злочинам неповнолітніх має також своєчасне порушення кримінальної справи, швидке та повне розкриття злочинів, викриття винних, а також правильне застосування запобіжних заходів. На основі наукових напрацювань Я. Квітки (Квітка, 2002), О. Лазаренко (Лазаренко, 2012), О. Максименко (Максименко, 2011), ми визначили основні цілі та завдання спеціальної профілактики правопорушень неповнолітніх, а саме:

1) соціально-правова охорона, захист та медико-психолого-педагогічна підтримка, корекція та реабілітація дітей та сімей групи ризику;

2) міжвідомча інтеграція та диференціація діяльності спеціальних та спеціалізованих установ Міністерства праці, Міністерства освіти, Міністерства

охорони здоров'я, Міністерства внутрішніх справ, які здійснюють функції соціально-правової охорони, захисту, медико-психолого-педагогічної підтримки, корекції та реабілітації дітей та сімей груп ризику;

3) відповідність профілактичних та корекційно-реабілітаційних заходів, що здійснюють різні відомства, специфіці соціальної дезадаптації сучасних неповнолітніх;

4) професіоналізація охоронно-захисної, профілактичної та корекційно-реабілітаційної практики за рахунок запровадження спеціально підготовлених фахівців із профілактичної, соціальної, корекційно-реабілітаційної та психосоціальної роботи, поліцейських, фахівців із соціальної роботи, психологів, психіатрів, психотерапевтів, наркологів, юристів;

5) створення та розвиток оптимальної інфраструктури різновідомчої мережі спеціалізованих установ різного типу, а також установ, що займаються організацією дозвілля, працевлаштування, професійною підготовкою соціально дезадаптованих дітей та підлітків;

6) законодавче та нормативно-правове забезпечення профілактичної, охоронно-захисної та корекційно-реабілітаційної профілактики. Співвідношення нормативно-правових актів, відомчих нормативів з цілями та завданнями профілактики;

7) створення інформаційно-аналітичної бази, що характеризує стан дитячо-підліткових девіацій та ресурсного забезпечення профілактичної роботи; забезпечення гласності, відкритості інформації, залучення до профілактичної роботи різних соціальних установ.

На нашу думку, успішне вирішення завдання формування професійної компетентності курсантів у ЗВО ґрунтується на:

- оптимальному підборі, форм, методів та засобів навчання;
- високому рівні практичної (всі викладачі кафедри мають досвід професійної діяльності у різних підрозділах та службах територіальних органів внутрішніх справ) та методичної підготовки викладачів та якості навчальних занять;

— забезпеченні належного контролю над здійсненням навчального процесу.

Формування базових компетенцій відбувається у процесі засвоєння дисциплін загально-професійного циклу шляхом активізації різних видів діяльності курсантів: навчально-пізнавальної, самоосвітньої, практичної навчально-професійної, навчально-дослідницької, науково-дослідної, а також розвиток системи умінь та навичок самоорганізації різних видів діяльності.

У процесі вивчення дисциплін професійно-спеціалізованого циклу, відповідно до програми навчання, курсанти опановують різноманітні компетенції, формуючи цілісний набір конструктивно-взаємопов'язаних та функціонально-взаємодіючих необхідних компетенцій співробітників НПУ України. Також, курсанти опановують новітні технології організації роботи органів внутрішніх справ, з якими продовжують знайомитися в процесі різних видів практики (Савельєва, 2018).

Важливим засобом реалізації практико-орієнтованого навчання є створення практико-орієнтованого освітнього середовища. Розвиваючий ефект такого середовища досягається за рахунок умов, що сприяють активізації пізнавальної та професійної мотивації курсантів. Йдеться про:

- забезпечення ініціювання пізнавальної активності курсантів та продуктивної співпраці за допомогою посилення особистісної орієнтації освітнього процесу;
- моделювання ситуацій професійної діяльності;
- організації навчальної рефлексії, як фактора стимулювання суб'єктної позиції та самоактуалізації у навчальній діяльності.

Оволодіння позитивним досвідом здійснення оперативно-службової діяльності пов'язане із занурення курсантів у професійне середовище, в процесі якого відбувається співвіднесення їх уявлень з вимогами правоохоронної діяльності та усвідомлення своєї майбутньої ролі. У зв'язку з цим особливістю її організації є розширення освітнього простору за рахунок залучення до нього

підрозділів територіальних органів внутрішніх справ як виробничого простору для формування професійної компетентності (Швець, 2017).

Слід зазначити, що ключовим моментом є наявність практико-орієнтованих майданчиків, що дають змогу реалізувати практико-орієнтоване навчання в процесі виконання курсантами реальних завдань оперативно-службової діяльності, формуючи послідовність вирішення конкретної проблеми. Виїзні практичні заняття з курсантами проводяться на базі територіальних підрозділів НПУ: чергових частин, пунктів поліції, ізолятора тимчасового тримання; центру тимчасового утримання неповнолітніх підлітків.

Під час навчальної практики, метою якої є формування цілісного уявлення про оперативно-службову діяльність органів внутрішніх справ, оволодіння специфічними методами та прийомами роботи, курсанти виконують конкретні завдання, що відповідають посадовим обов'язкам. Стимулюється навчальна рефлексія, відбувається самоаналіз можливостей роботи в умовах оперативно-службової діяльності, співвідношення своїх уявлень з умовами практичної діяльності. Професійна підготовка на цьому етапі спрямована на формування професійно-спеціалізованої компетентності (Андреев, 2017).

Таким чином, професійна підготовка, що здійснюється в умовах практико-орієнтованого навчання, передбачає всі сутнісні характеристики компетентнісного підходу:

- перехід від орієнтації на відтворення знання до його актуалізації;
- акцент на міждисциплінарно-інтегровані вимоги до результату;
- врахування ціннісно-сміслових характеристик;
- орієнтація на різноманітність професійних та життєвих ситуацій, що сприяють розвитку здібностей до моделювання рішень.

Така підготовка дає змогу курсантам отримати систему теоретичних знань, сформувані необхідний рівень професійних умінь і навичок, професійну мобільність та компетентність, що відповідає сучасним запитам МВС України.

Нами були проаналізовані освітньо-професійні програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти провідних закладів освіти, що здійснюють підготовку поліцейських (за різними спеціалізаціями) (табл. 1.8).

Таблиця 1.8

Дисципліни, що спрямовані на формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Освітньо-професійні / навчальні програми	Прикладна орієнтація / спеціалізація / кваліфікація	Освітні компоненти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ		
Право (поліцейські)	Кримінальна поліція	Поліцейська діяльність
	Стратегічні розслідування: боротьба з організованою злочинністю	Вибіркові: Етикет та професійна етика поліцейського; Професійно-психологічна підготовка поліцейського; Особливості розслідувань кримінальних правопорушень
Правоохоронна діяльність (поліцейські)	Кримінальна поліція	Обов'язкові : Поліцейська діяльність; Запобігання та протидія домашньому насильству. Вибіркові: Професійно-психологічна підготовка поліцейського; Запобігання правопорушенням підрозділами кримінальної поліції; <i>Ювенальна превенція</i>
	Превентивна діяльність ювенальна превенція та	Вибіркові: Професійно-психологічна підготовка поліцейського; <i>Організація діяльності підрозділів ювенальної превенції; Запобігання правопорушенням підрозділами ювенальної превенції; Ювенальна превенція</i>
Маріупольський центр первинної професійної підготовки «Академія поліції» ДонДУВС		
Патрульна поліція	Поліцейський	Обов'язкові: Запобігання та

	підрозділів превентивної діяльності	протидія домашньому насильству; <i>Превентивна (профілактична) поліцейська діяльність.</i> Вибіркові: <i>Організаційно-правові засади роботи підрозділів превентивної діяльності;</i> <i>Кваліфікація адміністративних порушень, підвідомчих підрозділам превентивної діяльності*;</i> <i>Компетенція підрозділів превентивної діяльності у сфері запобігання та протидії домашньому насильству*;</i> <i>Превентивна робота з під обліковими особами (або особами, які перебувають на профілактичних обліках)*</i>
Харківський національний університет внутрішніх справ		
Право (поліцейські)	Кримінальна поліція	Обов'язкові: Кримінальне право. Вибіркові: Професійно- психологічна підготовка поліцейського
Львівський державний університет внутрішніх справ		
Правоохоронна діяльність (поліцейські)		Обов'язкові: Запобігання та протидія домашньому насильству; <i>Захист прав дітей в правоохоронній діяльності</i>
Право (поліцейські)		Обов'язкові: Кримінальне право

* – передбачено проведення консультацій.

Проаналізувавши робочі програми представлених дисциплін, ми прийшли до висновків, що, на жаль, лише незначна їхня кількість розкриває весь спектр профілактичної діяльності поліцейських з неповнолітніми правопорушниками. Так, дисципліна «Превентивна (профілактична) поліцейська діяльність» спрямована на вивчення завдань профілактики, видів, принципів та функцій превентивної (профілактичної) поліцейської діяльності. Особлива увага приділена вивченню превентивної (профілактичної) діяльності поліцейського та її видам; попередженню і припиненню правопорушень працівниками підрозділів поліції; особливостям здійснення превентивної

(профілактичної) діяльності поліцейського. Лише одна тема акцентована на профілактиці правопорушень неповнолітніх. Йдеться про аналіз заходів щодо профілактики адміністративних та кримінальних правопорушень серед дітей.

Окремо хотілося б зупинитися на дисципліні «Організаційно-правові засади роботи підрозділів превентивної діяльності». У цьому курсі курсантам пропонують дослідити організаційно-правові засади діяльності дільничного офіцера поліції. Особлива увага зосереджена на вивченні організаційно-правових засад діяльності підрозділів ювенальної поліції. Серед базових питань, що вивчаються курсантами, можна назвати завдання підрозділів ювенальної поліції; основні повноваження покладені на підрозділи ювенальної превенції; заходи індивідуальної профілактики з дітьми, що перебувають на профілактичному обліку в поліції; групи дітей, які підлягають взяттю на профілактичний облік; особливості діяльності підрозділів ювенальної превенції щодо встановлення місцезнаходження дитини, яка безвісті зникла; напрями взаємодії підрозділів ювенальної превенції з іншими уповноваженими органами та підрозділами НПУ, органами державної влади та органами місцевого самоврядування, об'єднаними територіальними громадами, міжнародними та громадськими організаціями.

Ще одним курсом, який, на нашу думку, міг би частково формувати професійну компетентність курсантів до профілактики правопорушень неповнолітніх, є «Кваліфікація адміністративних правопорушень, підвідомчих підрозділам превентивної діяльності». Аналіз робочої програми дав змогу виокремити теми, що максимально спрямовані на формування означеної компетентності. Так, першочерговими ми виділили такі: «Повноваження поліцейського підрозділів превентивної діяльності в провадженні у справах про адміністративні правопорушення»; «Провадження у справах про адміністративне правопорушення»; «Особливості адміністративної відповідальності неповнолітнього у випадку вчинення злісної непокори законній вимозі або розпорядженню поліцейського».

Дисципліна «Компетенція підрозділів превентивної діяльності у сфері запобігання та протидії домашньому насильству» в основному акцентована на організацію роботи підрозділів превентивної діяльності щодо попередження, виявлення та припинення домашнього насильства. Однак, цікавою в контексті нашого дослідження є тема, пов'язана із захистом дітей, які постраждали від домашнього насильства, оскільки вони у майбутньому можуть стати потенційними клієнтами у вчиненні протиправної діяльності. Корисними для курсантів є вивчення ознак, притаманних дітям, які тривалий час потерпають від домашнього насильства; особливості спілкування поліцейського з дітьми, які постраждали або стали свідками домашнього насильства. На практичних заняттях курсанти вивчають права постраждалої дитини та розглядають компетенції підрозділів превентивної діяльності у справах про домашнє насильство.

Вкрай важливим курсом для формування професійної компетентності з профілактики правопорушень неповнолітніх вважаємо дисципліну «Превентивна робота з підобліковими особами (або особами, які перебувають на профілактичних обліках). Це пов'язано з тим, що однією з особливостей здійснення ефективної профілактичної діяльності є саме індивідуальна. Серед запропонованих на розгляд тем корисною, на наш погляд, є тема, пов'язана з індивідуальною та загальною превентивною діяльністю поліцейських підрозділів превентивної діяльності щодо дітей. У запропонованій темі особлива увага приділена правовому регулюванню діяльності органів НПУ у сфері боротьби з бездоглядністю та правопорушеннями серед дітей. Окрім цього, детально розглядається змістове наповнення понять «дитина», «діти, які опинились у складних життєвих обставинах», «дитина-сирота», «безпритульні діти». Чітко конкретизовано завдання, права та обов'язки поліцейського щодо роботи з різними категоріями дітей; заходи профілактики адміністративних та кримінальних правопорушень серед дітей, що здійснюються поліцейськими підрозділів превентивної діяльності. Особлива увага приділена вивченню питань, пов'язаних із веденням профілактичного обліку дітей підрозділами

ювенальної превенції; розглядом категорій дітей, які підлягають профілактичному обліку; підстав для взяття дитини на профілактичний облік; порядок обліково-профілактичної справи відносно дитини, яка перебуває на профілактичному обліку.

Вивчення дисципліни «Кримінальне право» передбачає лише одну тему, пов'язану з профілактикою правопорушень неповнолітніх. Йдеться про «Особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх».

Дисципліна «Професійно-психологічна підготовка поліцейського» лише опосередковано розкриває роботу з неповнолітніми. До таких тем ми віднесли «Професійне спілкування поліцейського» та «Психологічний вплив у професійному спілкуванні поліцейського». Вони розкривають специфіку спілкування та взаємодії поліцейського з різними верствами громадян (в залежності від віку, статі, професійно-культурного рівня, юридичного та соціального статусу тощо); вербальні та невербальні засоби професійного спілкування; комунікативні бар'єри у професійному спілкуванні поліцейського та їх подолання.

Проаналізовані навчальні предмети були покликані озброїти майбутніх співробітників НПУ спеціальними психолого-педагогічними, теоретичними та методичними знаннями та практичними вміннями й навичками здійснення профілактичної діяльності. Однак жоден з цих курсів достатньо не надає курсантам спеціальні психолого-педагогічні знання з профілактики правопорушень і відповідно не може в повному обсязі сформувати професійну компетентність до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Водночас, у проаналізованих освітніх програмах підготовки поліцейських немає дисциплін, які формують компетенції курсантів щодо надання громадянам інформації, спрямованої на профілактику правопорушень та антигромадських явищ, протиправної поведінки шляхом застосування різних заходів освітнього, виховного, інформаційного, організаційного чи методичного характеру.

Традиційне наповнення освітніх програм із підготовки майбутніх поліцейських не повною мірою відповідає потребам правоохоронної практики. Практично не здійснюється підготовка фахівців, здатних професійно розробляти та впроваджувати відповідний контент, проводити заходи, спрямовані на профілактику правопорушень неповнолітніх, творчо супроводжувати процес їх розробки, організовувати їх виконання та визначати ефективність. Для вирішення цієї проблеми нами була розроблена комплексна тренінгова програма для поліцейських ювенальної превенції. Детальніше вона буде представлена в п. 2.3 і в додатку Г.

Повністю підтримуємо В. Бондаренко в тому, що основа для формування професійної компетентності у поліцейських закладається саме під час їхньої фахової підготовки, у закладах вищої освіти із специфічними умовами навчання. Вдосконалити цей процес можливо внаслідок набуття практичного досвіду та під час подальшого професійного навчання поліцейських у системі службової підготовки та післядипломної освіти (Бондаренко, 2017). Саме тому ми пропонуємо таку модель підготовки офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, яку можливо здійснювати у процесі неперервної неформальної освіти, тим більше, що у ЗВО формуванню означеної компетентності не приділяють належної уваги.

1.3. Компоненти, показники та рівні сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

У психолого-педагогічних дослідженнях проблемі теоретичних і методичних аспектів формування професійної компетентності офіцерів поліції приділяється значна увага. Для того, щоб виокремити компоненти означеної компетентності ми проаналізували найбільш поширені наукові підходи щодо змістового наповнення і структури професійної компетентності співробітників правоохоронних органів (табл. 1.9).

Таблиця 1.9

**Змістове наповнення професійної компетентності співробітників
правоохоронних органів**

Вид професійної компетентності поліцейських	Компоненти/ компетентності	Автор
Професійна компетентність майбутніх дільничних офіцерів поліції	Мотиваційний, фаховий, комунікативний, рефлексивний	П. Яременко
Професійна компетентність працівника міліції	Спеціальна, психологічна, предметна, організаційно-управлінська, комунікативна, та інформаційна компетентності	В. Тюріна
Професійна надійність працівників ОВС	Мотиваційний, особистісно-регулятивний, знаннєво-операційний	Є. Гаркавцев
Професійна компетентність майбутніх офіцерів	Мотиваційно-цільовий, когнітивний, результативно-діяльнісний	І. Черкун
Професійна компетентність майбутніх офіцерів поліції	Когнітивний, комунікативний, операційний, особистісний	М. Задорожна
Професійна компетентність майбутніх офіцерів поліції	Мотиваційний, поведінковий, когнітивний	Т. Трегубенко (Трегубенко, 2011)
Професійна придатність майбутніх працівників ОВС до професійної діяльності	Мотиваційний, когнітивний, вольовий, типологічний, регулятивний	Л. Криворучко (Криворучко, 2005)
Професійна компетентність офіцерів ОВС	Когнітивний, поведінково-діяльнісний, мотиваційно-ціннісний, рефлексивний	В. Барко (Барко, 2010)
Професійна компетентність фахівця в галузі правоохоронної діяльності	Особистісно-індивідуальна, пізнавальна, психолого-педагогічна, управлінська компетентності	О. Борисюк
Професійна компетентність курсантів вищих навчальних закладів МВС України	Конфліктологічна, інформаційна, соціальна, психологічна та лінгвосоціокультурна компетентності	І. Жукевич (Жукевич, 2013)

Як можемо бачити, деякі дослідники серед складових професійної компетентності виділяють комплекс критеріїв, і цей підхід є найбільш розповсюдженим, а деякі виокремлюють набір різноманітних компетентностей або компетенцій. Ми переконані, що саме за допомогою критеріїв зможемо оцінити стан, рівень розвитку та функціонування професійної компетентності офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

У свою чергу, ми повністю підтримуємо думку О. Кирилюк у розумінні змістового наповнення «критерію». Пояснюємо це тим, що, критерії повинні відображати основні закономірності формування особистості; якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними; саме за допомогою критеріїв необхідно встановлювати зв'язки між всіма компонентами системи (Кирилюк, 2011). Ми будемо розуміти критерій, як міру професійної компетентності офіцера поліції.

Спираючись на науково-педагогічні дослідження із зазначеної проблеми, власний досвід, ми переконані, що професійна компетентність офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх повинна бути структурована і містити комплекс компонентів: мотиваційно-ціннісний; когнітивно-діяльнісний та особистісно-рефлексивний. Слід зазначити, що структура професійної компетентності може і повинна періодично видозмінюватися, корегуватися у зв'язку зі стрімким розвитком науки й практики, появою нових інноваційних форм, методів, технологій у підготовці правоохоронців. Розкриємо зміст кожного з виокремлених компонентів.

Мотиваційно-ціннісний компонент професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх є складним особистісним утворенням і постає як система, що передбачає соціально та особисто значущі провідні потреби, спонукання, ідеали, ціннісні орієнтації, позитивне відношення до професії, наявність сталого інтересу до неї. Основу мотиваційно-ціннісного компоненту становлять цінності професійної діяльності, що дають змогу співробітнику ювенальної поліції задовольняти свої

потреби та бути орієнтирами у його соціальній та професійній активності, спрямованої на вирішення профілактичних завдань, поставлених перед ним суспільством. Профілактичні цінності набувають спонукальну силу мотиву, якщо вони не тільки суспільно значимі, але й важливі для життя самої особистості, тобто коли вони інтеріоризовані співробітником НПУ України і стають внутрішньо необхідні для нього.

Слід зазначити, що ціннісні орієнтації не тільки визначають мотивацію індивідуальної поведінки, але й впливають і визначають світогляд офіцера поліції. Погоджуємося із військовими педагогами (Матвійчук, Денісов, 2010; Сінкевич, 2001) у тому, що ціннісні орієнтації існують як ідеї, установки, принципи розуміння офіцером поліції соціальної реальності та власної поведінки у професійній сфері.

Аналізуючи підходи до розуміння природи індивідуальних цінностей, Д. Леонт'єв виділяє три основні підходи до розуміння їх психологічної природи. Перший – визначає цінності через поняття «думка», «уявлення», «переконання» (М. Рокич), при цьому вони не володіють самостійною спонукаючою силою. Другий підхід трактує цінності як «соціальні установки», «соціальні відносини» (Е. Спрангер, Ч. Морріс), які володіють направляючою або структуруючою функцією. Третій підхід відзначає близькість цінностей з поняттями «потреби» та «мотиви», наділяючи цінність спонукальною силою (А. Маслоу). З точки зору функціональної спрямованості, особистісні цінності та потреби є нероздільними (Леонт'єв, 2007, с. 225).

Деякі автори, говорячи про основи особистісної організації, вказують на існування своєрідних «вузлів» або «ціннісних утворень», що поєднують різні види діяльності в цілісні особистісні структури. Цінності є «основними складовими внутрішнього світу людини, властивими тільки їй, які з її унікального особистісного досвіду, відбивають її ставлення до інших і до себе» (Леонт'єв, 2007, с. 144).

Як складна ієрархічна система, що займає місце на перетині мотиваційно-потребової сфери особистості та світоглядних структур свідомості, цінності

виконують функції регулятора активності людини. Вони стають також сенсоутворюючим фактором, тим більше, що деякі автори вказують на смислову природу цінностей. Цінності можна віднести до стійких утворень, оскільки будь-які зміни в системі ціннісних орієнтацій є надзвичайною, кризовою подією в житті людини.

До ціннісних орієнтацій офіцерів поліції ми віднесли інтерес до роботи, чесність, відповідальність, самоконтроль, працьовитість, позитивне ставлення до людини; справедливість, доброзичливість, здатність контролювати ситуацію, самоцінність.

Ціннісно-мотиваційний компонент також характеризує мотивацію офіцерів поліції до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх. Загалом, класифікуючи професійні мотиви співробітника поліції, виділяють групи особистісних та ситуаційних мотивів. До першої групи належать соціально-ціннісні мотиви (соціальна цінність та важливість правоохоронної діяльності; престиж професії в очах оточуючих; впевненість у зростанні кваліфікації; громадянські та моральні мотиви); мотиви співробітництва (спрямованість на досягнення колективних цілей; мотиви психологічного комфорту; мотиви колективного визнання; мотиви самоствердження; мотиви згуртування та взаємодопомоги); мотиви досягнення (цікавість до професії; прагнення до творчості та ініціативи; прагнення до розширення кругозору; задоволеність обраною професією; зацікавленість у вдосконаленні професійної майстерності; прагнення до керівництва; прагнення до розширення сфери свого впливу) (Супрун, 2011).

Друга група мотивів представлена простими (на фізіологічному рівні), складними (усвідомлення мети дії), усвідомленими, неусвідомленими, актуалізованими та неактуалізованими мотивами. До групи особистісних та ситуаційних мотивів належать також утилітарні мотиви (зацікавленість в оплаті; прагнення поліпшити умови служби; задоволеність побутовими умовами; прагнення кар'єрного зростання тощо).

Дослідники (Андреева, 2009; Матієнко, 2017) виділяють різні групи професійних мотивів у співробітників органів внутрішніх справ: професійні, пізнавальні, соціальні, прагматичні мотиви, а також мотиви особистого престижу. При цьому вони встановили, що провідними мотивами співробітників поліції з різним стажем служби є професійні мотиви та мотиви особистого престижу. Отже, менш значущими є прагматичні, пізнавальні та соціальні мотиви.

А. Маркова на основі проведеного дослідження зробила висновок, що найбільш значущими, на думку співробітників МВС, є такі мотиви: забезпечення в майбутньому хорошої пенсії; бажання знайти гідне застосування своїм особистим якостям; інтерес до професії; можливість зайняти гідне суспільне становище; прагнення надалі продовжити юридичну освіту; прагнення жити цікавим життям (Маркова, 2000).

Дослідники по-різному класифікують мотиви професійної діяльності поліцейських. Так, виділяють соціально орієнтовані мотиви; діяльнісно орієнтовані мотиви (пізнавальні, морально-ціннісні, морально-правові); мотиви професійного вдосконалення. До соціально орієнтованих мотивів відносять: дотримання соціальних норм поведінки; забезпечення законності у державі; бажання принести користь суспільству; переконаність у необхідності виконання громадського обов'язку; втілення у життя ідеї присвятити себе охороні громадського порядку; усвідомлення соціальної значущості своєї професії; можливість набути певних соціальних статусів; бажання працювати у певному колі людей (Литвин, 2017).

Пізнавальні мотиви спрямовують пізнавальну діяльність співробітника правоохоронних органів до вивчення чинного законодавства, тактики, методики розкриття злочинів, проведення оперативно-розшукових заходів, слідчих дій, використання спеціальних засобів та методів у боротьбі зі злочинністю. Глибоке усвідомлення необхідності здобуття знань визначає загальну цілеспрямованість співробітника, його готовність до самоосвіти. До пізнавальних мотивів слід віднести: інтерес до професії, усвідомлення

значущості для професійної діяльності теоретичних знань, формування у себе міцних професійних умінь та навичок, розширення професійного кругозору та ерудиції, розуміння мислення, характеру, поведінки почуттів іншої людини, прагнення до розширення практичного досвіду, збільшення професійних знань, прагнення до самоосвіти (Литвин, 2017).

Наявність морально-ціннісних мотивів вказує на те, що співробітник поліції співвідносить свою активність з нормами моралі, совісті, світоглядом, етичними та моральними цінностями (Крестовська, 2008; Швець, 2018). У свою чергу, морально-правові мотиви виражаються у свідомому відношенні поліцейського до своїх прав та обов'язків; повазі та готовності дотримуватися закону, захищати права громадян, боротися з порушниками закону; у ставленні до людини як найвищої цінності; прагненні до свідомої правомірної поведінки відповідно до моральних норм і цінностей; реальній стурбованості долями інших людей; почутті справедливості; усвідомленні необхідності боротися за справедливість.

Слід зазначити, що існують ще й комунікативні мотиви, які також опосередковані специфікою професійної діяльності поліцейського. Його спілкування характеризується спонтанністю, багатоплановістю, високим ступенем конфліктності, нерідко відбувається у несприятливих умовах. Поліцейський, реалізуючи у діяльності комунікаційні мотиви, має прагнути сприймати іншу людину, вступати з нею в міжособистісні взаємини, зрозуміти її внутрішній світ, розвивати здатність вислуховувати, мати позитивні емоційні контакти з людьми, розвивати мистецтво переконання (Жук, 2021).

Соціально орієнтовані та діяльнісно орієнтовані мотиви визначають зміст мотивів професійного самовдосконалення. На думку Л. Мітіної, принцип саморозвитку, що лежить в основі самовдосконалення, детермінує здатність особистості перетворювати власну життєдіяльність на предмет практичного перетворення, призводить до найвищої форми життєдіяльності особистості – творчої самореалізації (Митина, 2003).

Вагому роль у процесі здійснення ефективної професійної діяльності відіграє мотив досягнення. Загалом, мотивація досягнення полягає у прагненні виконувати роботу на високому рівні скрізь, де є можливість проявити творчість, майстерність, свої здібності. Від розвитку цього мотиву вирішальною мірою залежить те, чого досягає у своєму житті людина, у тому числі у професійній діяльності.

З погляду мотивів вибору професії поліцейського виділяють такі типи співробітників НПУ: адекватний тип (мотиви вибору професії узгоджуються із загальноприйнятими соціальними нормами поведінки, яскраво виражені спрямованість боротьби зі злочинністю, прагнення захищати громадян, закон); конформістський тип (мотиви вибору професії сформувалися під впливом соціальної групи, норми якої для особистості високозначущі); ситуативний тип (вибір професії відбувся під впливом факторів, не пов'язаних з інтересом до професії; прогностично даний тип несприятливий, оскільки може бути пов'язаний із можливим розчаруванням у роботі та незадоволеністю вибору); компенсаторний тип (служба в поліції сприймається такими поліціантами, як можливість подолання слабких рис характеру; даний тип несприятливий у зв'язку з тим, що він передбачає розвиток особистості, внаслідок якого можлива гіперкомпенсація її слабких сторін); кримінальний тип (маскована «правильними» формулюваннями антисоціальна спрямованість, яка переслідує використання службового становища з різною метою) (Литвин, 2017).

Мотиви профілактичної діяльності неоднорідні. По-перше, вони можуть бути представлені групою мотивів, що виражають потребу в тому, що становить основу змісту професії поліцейського. По-друге, це мотиви, пов'язані за своїм походженням із відображенням деяких особливостей професії (мотиви суспільної значущості). По-третє, група мотивів, що виражають потреби особистості, що раніше склалися, актуалізовані при взаємодії з професією поліцейського (мотиви самоствердження та самореалізації, особливостей характеру, звичок). По-четверте, мотиви, що виражають особливості самосвідомості особистості в умовах взаємодії з професією (переконаність у

своїй професійній придатності, володінні творчим потенціалом, здатності знаходити особливі підходи до неповнолітніх правопорушників). По-п'яте, група мотивів, що відображають зацікавленість особистості в результатах своєї професійної діяльності (володіння елементами педагогічної майстерності, вплив на формування особистості неповнолітнього).

Таким чином, у мотиваційно-ціннісному компоненті є три площини мотивів – це мотиви, пов'язані із відношенням до профілактичної діяльності; мотиви, пов'язані з набуттям необхідних знань, умінь і навичок та особистісних якостей, затребуваних у професійній профілактичній діяльності; мотиви, що допомагають все це реалізувати у профілактичній діяльності.

Отже, службово-професійна діяльність співробітників поліції є суспільно значущою, в рамках якої важливе місце посідають завдання забезпечення правопорядку, що висуває підвищені вимоги до активності особи поліціанта та його мотиваційних особливостей. Професійна мотивація співробітника правоохоронних органів є процесом і результатом формування професійно значущих мотивів, виникненню яких сприяють усвідомлення співробітником суспільної значущості своєї праці, визначення смислової складової професійної діяльності, реалізація власних можливостей у вигляді виконання поставлених завдань, і навіть громадське визнання діяльності та адекватна система стимулів. Професійна мотивація є системотворчим чинником у діяльності співробітника поліції (Венедиктов, 2004).

Вагомими для нашого дослідження є висновки Н. Чабанюк, щодо виокремлення чинників, що сприяють формуванню результативної трудової мотивації поліцейського, а саме:

- 1) створення умов для самореалізації молодого фахівця;
- 2) залучення його до виконання завдань, що безпосередньо пов'язані з посадовими обов'язками;
- 3) об'єктивне оцінювання керівником результатів діяльності молодого фахівця і надання йому соціально-психологічної підтримки;

- 4) формування відносин між наставником і підлеглим на основі взаємної поваги та довіри;
- 5) створення умов для побудови позитивних стосунків з колегами;
- 6) окреслення шляхів для досягнення успіхів у професійному зростанні;
- 7) розширення можливостей для особистісного розвитку в професійній діяльності;
- 8) належна матеріальна винагорода;
- 9) організація відпочинку, необхідного для відновлення сил поліцейського (Чабанюк, 2011).

Серед мотиваційних чинників професійної діяльності офіцерів поліції найбільш значущі, на нашу думку, ті, які викликають відчуття усвідомлення існування та сприяють особистісному зростанню. Тому активне прагнення самореалізації є показником мотиваційної готовності до здійснення ефективної профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками.

Когнітивно-практичний компонент також представлений двома складовими – когнітивним і практичним. Так, когнітивний компонент професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх пов'язаний із пізнанням і може розглядатися як процес і як результат. Тому його можна представити, з одного боку, як певний рівень спеціальних теоретичних та методичних знань (правових, психологічних, педагогічних), що відповідає ступеню їхньої системності та службової спрямованості. З іншого боку – як накопичення знань, перехід їх на більш високий рівень системності, що дає змогу побачити цілісну картину світу, прояв загальних закономірностей у виховному процесі. Причому під час цього процесу відбувається переоцінка своїх здібностей до профілактичної діяльності, поліцейський пізнає нові методи профілактичної діяльності, і когнітивний компонент перетворюється на нову форму з іншими якісними характеристиками.

Науковці не дійшли згоди щодо виокремлення знань, якими має володіти офіцер поліції. Це можна пояснити варіативністю і специфікою професійної

діяльності поліцейських. Так, до професійних знань офіцера поліції В. Тюріна відносить знання про емоційну сферу людини (Тюріна, 2020, с. 45).

Сутність профілактики правопорушень неповнолітніх полягає в нормалізації всього психічного життя підлітка, в прискореному розвитку всього позитивного фонду особистості, формування у нього моральної та соціальної стійкості, морально-вольових якостей. У цьому процесі важливо не руйнувати особистість, не придушувати її, її соціально-особистісне та індивідуальне. Дитину потрібно приймати такою, якою вона є, поважати її індивідуальність. Основним фактором, що впливає на особистість вихованця, є особистість вихователя з її властивостями, якостями та рисами. Тому при організації профілактики правопорушень неповнолітніх до офіцерів ювенальної превенції пред'являють, крім загальнопедагогічних, і спеціальні вимоги. Йдеться про одночасне поєднання знань і вмінь, а саме:

- 1) знання специфіки, сутності та закономірності процесу перевиховання та його об'єкта – неповнолітнього правопорушника;
- 2) вміння придушувати в собі антипатію до особистості неповнолітнього правопорушника та підходити до можливостей їхнього розвитку з оптимістичним настроєм;
- 3) вміння педагогічно правильно оцінити антигромадські прояви перевихованих, не принижуючи їхньої людської гідності;
- 4) вміння пов'язувати провини підлітків з проблемами життя особистості в суспільстві.

Крім того, поліцейський має бути озброєний спеціальними соціально-правовими, психолого-педагогічними, медико-педагогічними знаннями, спеціальними організаційно-педагогічними, виховно-профілактичними, дидактичними, конструктивно-правовими, медико-педагогічними, комунікативними, інтегративними, прикладними вміннями і навичками роботи з неповнолітніми правопорушниками.

При формуванні професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх ми спиралися на Стандарт

професійної (професійно-технічної) освіти (професія: поліцейський) (Стандарт, 2018), в якому представлена компетентність ПЛЦ(С)–1.5 – «Оволодіння засадами превентивної (профілактичної) поліцейської діяльності», яка передбачає наявність таких знань: поняття, завдання, види та принципи превентивної (профілактичної) поліцейської діяльності; правове регулювання організації превентивної поліцейської діяльності; порядок взаємодії підрозділів поліції в здійсненні превентивної (профілактичної) діяльності з громадянами, органами державної влади та місцевого самоврядування, громадськими організаціями тощо; поняття та завдання індивідуально-превентивної (профілактичної) діяльності поліцейського (Стандарт, 2018).

Практична складова когнітивно-практичного компоненту передбачає наявність умінь співробітника НПУ обґрунтовано визначати і раціонально застосовувати засвоєні теоретичні та методичні знання в галузі профілактики та способи найбільш ефективного досягнення поставлених цілей. Як суб'єкт педагогічної діяльності, співробітник НПУ повинен вміти впливати на особистість неповнолітнього, що формується, своєчасно і результативно здійснювати корекцію профілактичного впливу на особистість неповнолітнього, його поведінку і відношення до навколишньої дійсності.

Практична діяльність проявляється в узагальненому вмінні педагогічно мислити, що передбачає наявність у співробітника НПУ аналітичних, прогностичних, проєктивних і рефлексивних умінь. Розглянемо їх детальніше.

1) аналітичні вміння є одним із критеріїв майстерності співробітника НПУ у роботі з неповнолітніми та їхніми батьками. Саме з їхньою допомогою вони отримують знання з практики. Через аналітичні вміння проявляється узагальнене вміння педагогічно мислити, що складається з комплексу приватних умінь: розчленовувати педагогічне явище на складові елементи (умови, причини, мотиви, стимули, засоби, форми прояви тощо); осмислювати кожну частину у зв'язку з цілим та у взаємодії з окремими аспектами; знаходити у вихованні ідеї, висновки, закономірності, адекватні логіці розглянутого

явища; діагностувати педагогічне явище; знаходити головну педагогічну задачу та способи її оптимального вирішення;

2) прогностичні вміння співробітника НПУ пов'язані з прогнозуванням розвитку особистості неповнолітнього, її людських якостей, почуттів, волі та поведінки, у встановленні довірчих взаємин, прогнозуванням результатів застосування тих чи інших методів, прийомів та засобів виховання. Педагогічне прогнозування вимагає від офіцера поліції оволодіння такими прогностичними методами, як моделювання, висування гіпотез, уявний експеримент тощо;

3) проєктні вміння передбачають переведення мети виховання в конкретні педагогічні завдання, врахування при визначенні педагогічних завдань і відборі змісту діяльності неповнолітнього, його потреб та інтересів, особистісних якостей; підбір видів діяльності, адекватних поставленим завданням профілактики правопорушень; планування системи суспільно корисних справ; планування індивідуальної роботи, відбір змісту, форм, методів та засобів виховання, їх оптимальне поєднання; стимулювання активності неповнолітніх та стримування негативних проявів у їхній поведінці; планування розвитку виховного середовища;

4) рефлексивні вміння пов'язані із здійсненням контрольної-оцінної діяльності, спрямованої на себе. Рефлексія є специфічною формою теоретичної діяльності, спрямованої на осмислення своїх власних дій.

Виходимо з тих міркувань, що мотиваційно-потребова, морально-психологічна підготовка співробітників поліції спрямована на розвиток професійної самосвідомості, культури поведінки, морально-психологічної та соціальної стійкості курсантів, які допомагають зрозуміти свою соціальну роль і виробити необхідну професійну позицію до важких підлітків, вміти придушувати в собі антипатію та підходити до них з «оптимістичною гіпотезою».

Наголосимо на тому, що практична підготовка спрямована на формування організаторських та комунікативних умінь співробітників НПУ. Організаторська діяльність офіцера поліції забезпечує залучення

неповнолітнього до різних видів просоціальної діяльності колективу, що перетворює його з об'єкта на суб'єкт виховання. До групи організаторських умінь можна віднести мобілізаційні, інформаційні, розвиваючі, орієнтаційні вміння. До групи комунікативних умінь відносять перцептивні вміння, які структурно представлені як взаємопов'язані групи умінь вербального спілкування та умінь і навичок педагогічної техніки. Педагогічна техніка є сукупністю умінь і навичок співробітника НПУ, необхідних для стимулювання активності неповнолітніх.

Згідно Стандарту професійної (професійно-технічної) освіти (професія: поліцейський) ключовою компетентністю є ПЛЦ(С)–1.5 «Оволодіння засадами превентивної (профілактичної) поліцейської діяльності», в якій визначено уміння: *виявляти, запобігати та припиняти правопорушення* (Стандарт, 2018). Ми додали до цього уміння комплекс умінь, які, на нашу думку, допоможуть офіцеру поліції ефективно здійснювати профілактичну роботу з неповнолітніми правопорушниками, а саме:

- 1) уміння виявляти рівень вихованості неповнолітнього, визначати причини та умови відхилень у розвитку;
- 2) вміння визначати за зовнішніми проявами та вчинками зміну психічного стану дитини, розуміти та пояснювати особливості її поведінки у конкретних життєвих ситуаціях;
- 3) вміння подумки ставити себе на місце вихованця;
- 4) вміння прогнозувати та проєктувати розвиток особистості дитини та результати її навчання та виховання;
- 5) вміння передбачати можливі труднощі та помилки дітей та підлітків та своєчасно їх попереджати;
- 6) вміння планувати структуру дій неповнолітніх та здійснювати педагогічне керівництво їхньою діяльністю, педагогічно доцільно застосовувати методи виховання відповідно до рівня їхнього розвитку;
- 7) вміння керувати поведінкою та активністю неповнолітніх, знаходити контакт та правильний тон у взаєминах з ними;

8) вміння швидко приймати рішення та знаходити найбільш ефективні засоби педагогічного впливу на неповнолітніх;

9) вміння аналізувати одержані результати педагогічного процесу, співвідносити їх із заданою метою діяльності;

10) вміння здійснювати коригування поставлених завдань, регулювати та перебудовувати внутрішньокolleктивні та міжособистісні відносини неповнолітніх.

Особистісно-рефлексивний компонент представлений також двома складовими – особистісним і рефлексивним. Особистісну складову ми розглядаємо у декількох аспектах. По-перше, як прояв певних почуттів до неповнолітніх вихованців, любові до професії, наявність почуття обов'язку та особистої відповідальності за кінцевий результат у профілактичній роботі. Це також уміння керувати собою у конкретних ситуаціях і спрямовувати свої професійні зусилля на безумовне виконання завдань всебічного розвитку особистості, здатність виконувати свої професійні обов'язки, долати сумніви, страх, напруженість у складних життєвих ситуаціях, уміння мобілізувати свою волю у складній соціальній обстановці, здійснювати самоконтроль.

Разом з тим у рамках особистісного компонента професійної компетентності та при розгляді психологічних аспектів явища все більше уваги приділяється питанню психологічної та професійної стійкості співробітника НПУ у його професійній діяльності. Стійкість особистості визначають, не тільки як стабільність у певних життєвих ситуаціях, але як і вміння реагувати на нові умови, змінювати себе відповідно до навколишнього оточення, переносити життєвий досвід із однієї ситуації на інші. Це особливо важливо у підготовці офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Основним елементом професійної стійкості є здатність співробітника поліції творчо працювати, регулювати (коригувати) свій емоційний стан, організувати продуктивну діяльність, здійснювати пошук нових форм, методів, підходів до вирішення складних професійних ситуацій.

Не менш важливим у професійній компетентності до профілактичної діяльності є компонент рефлексивної готовності. Рефлексія у філософській і соціально-психологічній літературі розглядається як процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів та станів, як процес звернення уваги на самого себе, роздум над своїм психологічним станом (Шинкарук, 2002). У той самий час, це не просто знання чи поняття суб'єктом себе, а й з'ясування того, як інші розуміють особистість. Як справедливо зауважують психологи, рефлексія – це процес подвійного дзеркального взаємовідображення суб'єктами один одного. Саме в ході профілактики важливо бачити та своєчасно оцінювати кожен зроблений крок при зміні поведінки підлітка, бачити свої можливості у ході здійснення всього профілактичного процесу.

Слід зазначити, що до системи НПУ належить велика кількість різноманітних служб, професій, спеціальностей, посад, які значною мірою відрізняються за своїм професійним, педагогічним та психологічним змістом, що вимагає від поліцейського набору розвинених професійно-особистісних якостей. Саме тому у структурі професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх ми обрали особистісну складову особистісно-рефлексивного компоненту.

В даний час в юридичній науці немає єдиного підходу в розумінні того, які якості поліцейського слід відносити до групи професійно-особистісних. У зв'язку з цим необхідно конкретизувати, які саме якості є професійно-особистісними. У дослідженнях, що розкривають зарубіжний досвід підготовки майбутніх працівників поліції, професійно-особистісні якості співробітників НПУ визначаються як сукупність особистісних і морально-психологічних якостей професіоналів, що розкривають спрямованість особистості (Ізбаш, 2013; Колісніченко, Боровик, 2020).

Відзначаючи роль професіоналізму в сучасному світі, зарубіжні автори вказують, що завдяки розвиненим професійним та особистим якостям, професіонал-особистість не дозволяє самому собі виходити за рамки дозволеного, не тільки користуючись юридичними законами, а й законами

моральності, культури, освіченого розуму та совісті (O'Neill, Marks, Singh, 2017).

На думку психологів, професійно важливі якості особистості повинні базуватися на основі таких громадянсько-важливих якостей, як громадянська зрілість, патріотизм, висока суспільна активність, глибока повага до закону, соціальні цінності правової держави, честь і гідність громадян, висока моральна свідомість, твердість моральних переконань, почуття боргу (Барко, Остапович, Барко, 2018).

Деякі вчені серед професійно значущих якостей виділяють спеціальні якості (професійні знання, вміння та навички), адаптивні якості (навички, здібності та вміння співробітника швидко та адекватно відповідати на зміну ситуації), комунікативні якості (професійні вміння та навички, що визначають їх загальну комунікативну спрямованість) (Тьорло, Синенький, Йосипів та ін., 2018). Окремі дослідники під професійно-особистісними якостями співробітників НПУ розуміють сукупність професійних знань, умінь та навичок, необхідних для виконання службових обов'язків та психологічних якостей особистості (Боровик, Глухенька, 2019).

Специфіка професійної діяльності співробітників НПУ характеризується, по-перше, обсягом робіт, що постійно збільшується, зміною звичних умов праці, специфічністю професійного спілкування, високою емоційною напруженістю, що спричиняє складнощі в адаптації та проходженні служби. По-друге, співробітникам НПУ доводиться виконувати оперативно-службові завдання в умовах, ускладнених впливом емоційних і фізичних стресових факторів, пов'язаних із загостренням кримінальної обстановки, локальними бойовими діями, стихійними лихами та катастрофами; напругою соціально-економічних відносин, масовими заходами, загрожуючи груповими порушеннями громадського порядку. В цих критичних умовах пред'являються високі вимоги як до професійної підготовки поліціантів, такі і до їхнього фізичного, психічного й особистісного потенціалу.

Паралельно у процесі адаптації формуються необхідні професійні якості особи офіцера ювенальної поліції; стійке позитивне відношення до завдань, традицій, особливостей конкретного підрозділу, які є важливими чинниками оволодіння спеціальністю. Процес адаптації, особливо для поліцейських-початківців, впливає на їхній внутрішній світ, у них з'являються нові уявлення, знання. В результаті відбувається зміна самооцінки поліцейського, його переконань і спрямованості (Прібиткова, Олійник, 2016).

Як показує практика роботи в НПУ, професійна адаптація поліцейських-початківців протікає доволі складно і суперечливо. Труднощі залежать від обсягу нових знань, умінь і навичок, необхідних для засвоєння та застосування, від сформованих міжособистісних відносин у службовому колективі та здатності поліцейського ефективно спілкуватися як усередині колективу, так і з різними категоріями громадян при вирішенні оперативно-службових завдань. Цими обставинами обумовлена тривалість і глибина адаптаційних процесів співробітників НПУ.

На підставі сучасних наукових досліджень (Гуменюк, Сулятицький, 2011), можна виділити три групи факторів, що сприяють процесу адаптації співробітників НПУ. Перша група факторів пов'язана з особистісними характеристиками співробітників, такими як соціальний інтелект, когнітивний контроль у складних ситуаціях, відповідальність за виконання службових обов'язків, емоційна стійкість, професійна мотивація, самооцінка, здатність встановлювати контакти.

До другої групи можна віднести ділові (поведінкові) характеристики – рівень активності особистості під час виконання оперативно-службових завдань; здатність мобілізації у важких ситуаціях; дії, створені задля досягнення успіху; практична зміна ситуації; засвоєння соціальних норм поведінки та правил ділової взаємодії.

Третя група чинників передбачає особливості служби – престиж та привабливість професії загалом, робота з певної спеціальності у конкретному підрозділі; особливості організації праці, що реалізують мотиваційні настанови

співробітника; наявність відпрацьованої системи впровадження нововведень; позитивний соціально-психологічний клімат у колективі.

Погоджуємося із А. Перепелицею в тому, що складані види професійної діяльності у системі внутрішніх справ пред'являють доволі жорсткі вимоги до психічного здоров'я, особистих якостей і здібностей кандидатів у поліціанти. Серед загальних здібностей виділяють інтелект, креативність і активність. При цьому, здібностями не вичерпується комплексний потенціал людини, що забезпечує ефективність її включення у професійну діяльність і оволодіння професією поліцейського (Перепелиця, 2008, с. 6).

Представимо перелік особистих та професійних якостей поліцейських, необхідних для ефективного здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх: рівень загального інтелектуального розвитку, здатність до логічних міркувань та висновків, а також до точного викладу інформації в усній та письмовій формах; емоційна стійкість, врівноваженість, контроль своєї поведінки та зовнішніх проявів емоцій, емоційна зрілість; рівень волевої регуляції поведінки, витримка, сміливість, рішучість, наполегливість, цілеспрямованість, працездатність; внутрішня організованість, старанність, дисциплінованість, відповідальність за доручену справу; моральні переконання, чесність, принциповість, дотримання норм суспільної моралі; зрілість особистості, здатність брати на себе відповідальність за свої рішення, дії і вчинки, уміння визначати пріоритети та послідовність у вирішенні проблем, самостійність, впевненість у своїх силах та рівень самокритичності; адекватна самооцінка. Окрім цього, важливими для ювенального поліцейського є морально-психологічна стійкість, мотиваційно-ціннісна орієнтація, комунікативна компетентність, професійна самосвідомість, професійна самостійність.

Серед професійно значущих якостей офіцера ювенальної поліції ми виділили такі:

- адекватну самооцінку – здатність усвідомлювати свої позитивні та негативні якості, вміння сприймати критику, робити висновки та виховувати у собі позитивні якості;
- мотивацію – відповідальність за виконання роботи, досягнення високих результатів у службовій діяльності, самоосвіта;
- комунікативні якості: вміння та здатність працювати з людьми, делікатність, витримка, доброзичливість, ввічливість, організаторські здібності, вміння вирішувати конфліктні ситуації;
- адаптивність – здатність регулювати свою поведінку, реально приймати реальність, оцінювати свою роль у колективі, орієнтуватися на дотримання загальноприйнятих норм поведінки.

Серед професійно-психологічних якостей найбільш значущими у комунікації є: спрямованість на людей, наявність відповідних характеристик в емоційній, вольовій сферах, високий рівень розвитку основних характеристик уваги, спостережливості, пам'яті, мислення, уваги, інтуїції, а також професійний артистизм, гнучкість, здатність до перевтілення, рольової поведінки, професійно-психологічна стійкість (Житар, 2021).

Окрім цього, найважливішими якостями особистості співробітника НПУ вважають дисциплінованість, старанність, колективізм, відповідальність, гуманність, громадянськість, принциповість, працьовитість, компетентність, толерантність, чесність, спостережливість, самостійність, самовладання, сміливість, активність, порядність, чуйність, оптимізм (Тімченко, Барко, 2020).

До професійно значущих якостей особистості офіцерів поліції В. Тюріна відносить стресостійкість, психологічну й емоційну стійкість, здатність раціонально себе поводити в конфліктних ситуаціях, тримати під контролем і управляти власними емоціями й емоціями інших людей (Тюріна, 2020, с. 45). Серед професійно значущих якостей М. Задорожна виділяє доброзичливість, відповідальність, пунктуальність, дисциплінованість, урівноваженість, витриманість, спостережливість, усвідомлення соціальної значущості своєї діяльності; прагнення до підвищення професійної компетентності,

саморозвитку та самореалізації. Названі якості впливають на формування професійної компетентності майбутніх офіцерів поліції (Задорожна, 2021).

Представимо професійно-особистісні якості офіцера ювенальної поліції, необхідні для здійснення профілактичної діяльності правопорушень неповнолітніх (табл. 1.10). Ми розділили їх на три групи. Перша група – це якості, які необхідно актуалізувати в складних психологічних ситуаціях, оскільки, спілкуючись із неповнолітніми правопорушниками, офіцер поліції фактично може перебувати у стресовій ситуації. Друга група представлена якостями, які стосуються особистісного самоуправління і саморозвитку. Професійна діяльність поліцейського потребує постійного саморозвитку і вдосконалення своїх особистісно-професійних характеристик. До третьої групи ми віднесли інші якості, які також є важливими і необхідними у процесі здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх.

Таблиця 1.10

Професійно-особистісні якості офіцера ювенальної поліції

Групи якостей	Професійно-особистісні якості	Змістовна характеристика якостей
Якості, які необхідно актуалізувати в складних психологічних ситуаціях	Пильність	Уважне відношення до всього, що оточує: подій, людей, їхніх слів і вчинків, що супроводжується ретельним обдумуванням та аналізом будь-яких відомостей
	Зібраність	Націленість, рішучість, активність у вирішенні виникаючих проблем
	Стійкість	Вміння протистояти зовнішнім впливам. Виявляється у складних та небезпечних обставинах
	Витривалість	Здатність виконувати роботу заданого характеру протягом тривалого часу
	Рішучість	Вміння самостійно та своєчасно приймати відповідальні рішення та реалізовувати їх у практичній діяльності
	Розумна ініціативність	Володіння ініціативою, прояв ініціативи в розумних межах
	Відповідальність	Внутрішній обов'язок відповідати за наслідки своїх дій

	Дисциплінованість	Характеристика особистості, пов'язана з дотриманням правил і законів, встановлених у суспільстві, мотивація на виконання вимог служби
	Сміливість	Вміння подолати страх, взяти на себе відповідальність, діяти у складній ситуації
	Мужність	Присутність духу в небезпеці, прояв стійкості до різного роду труднощів
	Зібраність	Націленість, рішучість, активність у вирішенні виникаючих проблем
	Винахідливість	Вміння швидко знаходити вихід із скрутного становища
	Готовність до самопожертви	Готовність жертвувати собою, власними інтересами на благо інших
Якості, які стосуються особистісного самоуправління й саморозвитку	Цілеспрямованість	Свідома та активна спрямованість особистості на певний результат діяльності
	Впевненість у собі	Позитивна оцінка індивідом своїх здібностей для досягнення значущих для нього цілей та задоволення його потреб
	Воля	Здатність індивіда до свідомого управління своєю психікою та вчинками у процесі прийняття рішень для досягнення поставлених цілей
	Самоорганізованість	Вміння організувати свою діяльність
	Витримка і самовладання	Вміння не піддаватися хвилиним настроям, наполегливість у виконанні завдань
	Гнучкість	Варіативність підходів, методів, що використовують у процесі мислення та діяльності
	Самоконтроль	Здатність до усвідомлення та оцінки власних дій, психічних процесів та станів
Інші психологічні якості	Комунікабельність	Здатність легко вступати в спілкування з людьми, вміння застосовувати різні стратегії спілкування
	Кмітливість	Здатність швидко, добре зрозуміти ситуацію
	Чесність	Прямота, правдивість, надійність у виконанні обіцянок
	Об'єктивність	Незалежність суджень, думок, уявлень від суб'єкта, його поглядів, інтересів, уподобань; неупередженість при

		вирішенні проблемних питань
	Порядність	Чесність, нездатність до низьких, аморальних, антигромадських вчинків

Представлені професійно-особистісні якості позбавлені «жорсткості» та передбачають можливості розвитку особистості офіцера ювенальної поліції у процесі професійної діяльності при здійсненні профілактики правопорушень неповнолітніх.

Кожний співробітник НПУ, незалежно від місця роботи, повинен відповідати певним загальнопрофесійним вимогам, володіти сукупністю людських та службових якостей особистості, правовими, психологічними, педагогічними знаннями та вміннями, необхідними для здійснення успішної профілактичної професійної діяльності, тобто відповідати інваріантним, ідеалізованим параметрам особистості та професійної діяльності поліцейського.

Для того, щоб визначити рівень сформованої професійної компетентності офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, важливо виокремити показники, на основі яких вона може бути встановлена. Без виділення подібних показників не може бути побудовано цілісну систему підготовки офіцерів поліції до означеного виду діяльності, зокрема профілактики правопорушень неповнолітніх.

Ми виходимо з того, що показники сформованої професійної компетентності офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх можуть бути визначені за певними принципами. Насамперед, це глибоке засвоєння правових, психологічних, педагогічних знань та готовність співробітника НПУ до їх застосування у професійній профілактичній діяльності. Другий принцип передбачає, що при визначенні рівня сформованої професійної компетентності фахівця слід враховувати характер професійної діяльності, що постійно змінюється, в системі «людина–людина».

Третій принцип виділення показників полягає в тому, що ці показники повинні дати змогу оцінити не тільки результат професійної діяльності, але й весь процес підготовки офіцерів поліції на різних етапах та ступенях

безперервної неформальної освіти, самоосвіти. Необхідність використання показників сформованої професійної компетентності на всіх етапах підготовки з профілактики правопорушень неповнолітніх визначається тим, що, по-перше, рівень на попередньому етапі визначає успішність просування на наступних етапах, по-друге, визначення сформованої професійної компетентності на ранніх етапах дасть змогу своєчасно вносити необхідні корективи у неформальну підготовку офіцерів поліції у подальшому.

Четвертий принцип характеризує основний засіб, за допомогою якого можна дати об'єктивну оцінку сформованої компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. Таким засобом є розроблені нами комплекс тренінгів: «Тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх»; «Тренінг розвитку особистісної ефективності»; «Тренінг сенситивності»; «Тренінг розвитку умінь і навичок упевненої поведінки»; «Тренінг формування іміджу успішного поліцейського», проходження яких допоможе офіцерові ювенальної поліції правильно діяти на практиці.

При визначенні названої професійної компетентності офіцерові поліції необхідно враховувати, чи має він етичні якості для проведення профілактичної роботи. Це особливо важливо, оскільки ці якості характеризують моральну подобу співробітника НПУ. Якщо перші три принципи формують загальні вимоги до показників, четвертий визначає засіб, використовуючи який, можна реально встановити рівень сформованої компетентності офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Розглянуті нами підходи не вичерпують всю розмаїтість варіантів визначення структурних компонентів професійної компетентності офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, оскільки головним критерієм професійної профілактичної діяльності є її дієвість і ефективність. Слід наголосити, що виокремлені нами компоненти (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-практичний, особистісно-рефлексивний) успішно розвиваються лише за наявності певних організаційно-педагогічних умов (п. 2.1).

З урахуванням зазначеного вище, професійна компетентність до профілактики правопорушень серед неповнолітніх визначається такими показниками (табл. 1.11). Вони є достатньо деталізованими, щоб відтворити всі визначені компоненти сформованої компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Таблиця 1.11

Компоненти та показники сформованої професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Компоненти	Показники
Мотиваційно-ціннісний	— наявність інтересу та ціннісних орієнтацій до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх; — наявність мотивації до проведення профілактичних заходів із неповнолітніми правопорушниками
Когнітивно-практичний	— системність, повнота і ґрунтовність знань, необхідних для здійснення профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками; — наявність комплексу спеціальних профілактичних умінь
Особистісно-рефлексивний	— сформованість особистісних та професійно значущих якостей, які впливають на результат профілактики правопорушень неповнолітніх; — наявність рефлексії

На підставі виокремлених компонентів та показників ми визначили рівні сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. Оскільки оцінка рівня сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до означеної діяльності є досить складним завданням, для мінімізації помилок під час визначення цього рівня за тим чи іншим компонентом ми використали трирівневу систему оцінок, що дає змогу досить точно з'ясувати ступінь сформованості професійної компетентності до означеного виду діяльності: високий, середній, низький.

Перший рівень (низький) характеризується наявністю окремих ціннісних орієнтацій до професії поліцейського та до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх; низькою мотивацією до проведення профілактичних заходів із неповнолітніми правопорушниками; поверхневими,

безсистемними знаннями, необхідними для здійснення профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками; елементарними спеціальними профілактичними вміннями; наявністю окремих особистісних та професійно значущих якостей, які впливають на результат профілактики правопорушень неповнолітніх; низьким рівнем рефлексії. Загалом офіцери поліції на цьому рівні відрізняються пасивністю в роботі, не прагнуть поповнювати свої теоретичні та методичні знання щодо роботи з підлітками. Безсистемність, епізодичний характер участі працівника ювенальної поліції у профілактичній роботі не дає можливості налагодити ділові зв'язки із позашкільними установами. Співробітники НПУ, віднесені нами до цієї групи, недостатньо уважні, а часом і байдужі до внутрішнього світу неповнолітніх, що часто призводить окремих дітей до замкнутості, відчуженості, ускладнює можливість зрозуміти мотивацію їхніх учинків.

Другий рівень (середній) характеризується наявністю окремих базових ціннісних орієнтацій до професії поліцейського та до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх; достатньо розвинутою мотивацією до проведення профілактичних заходів із неповнолітніми правопорушниками; окремими знаннями й спеціальними профілактичними вміннями, необхідними для здійснення профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками; наявністю особистісних та професійно значущих якостей, які впливають на результат профілактики правопорушень неповнолітніх; достатнім рівнем рефлексії. Свою роботу працівники НПУ будують на репродуктивному рівні, залучаючи до цієї діяльності виховні сили мікрорайону, забезпечують вирішення виховних завдань неповнолітніх правопорушників. Вони сумлінно відносяться до своїх обов'язків, багато роблять для об'єднання сил школи, сім'ї, колективів навчальних закладів у профілактичній роботі. Однак, в силу ще недостатніх глибоких теоретичних знань у галузі перевиховання та профілактики правопорушень, вони не завжди повною мірою досягають бажаних результатів у роботі.

Третій рівень (високий) характеризується наявністю розвинених ціннісних орієнтацій до професії поліцейського та до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх; високорозвиненою мотивацією до проведення профілактичних заходів із неповнолітніми правопорушниками; наявністю систематизованих, глибоких, повних і ґрунтовних знань і спеціальних профілактичних умінь, необхідних для здійснення профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками; чітко сформованими особистісними та професійно значущими якостями, які впливають на результат профілактики правопорушень неповнолітніх; високим рівнем рефлексії. Поліцейські на цьому рівні мають гарні організаторські, комунікативні, творчі, прикладні здібності, успішно здійснюють індивідуальну роботу з неповнолітніми та їхніми батьками. Їм притаманні такі якості, як чуйність і уважність, душевна теплота, повага до дітей, простота та скромність, товариськість, вимогливість та справедливість. Вони вміло планують свою роботу, залучають «важких підлітків» до життєдіяльності організованих виховних колективів, створюють їм умови для самовдосконалення в обраному виді діяльності. Варіативний, конструктивний, новаторський підхід до роботи допомагає їм досягати успіхів у профілактиці правопорушень неповнолітніх.

Названі групи працівників ювенальної поліції у різному поєднанні зустрічаються у кожному міському та районному відділеннях міліції. Завдання керівників відділень різних служб МВС України у тому, щоб рівень перших двох груп поліцейських довести до рівня третьої. А це можливо лише за умови підвищення їхньої теоретичної та практичної підготовки шляхом самоосвіти, самовиховання, творчого застосування на практиці передового досвіду, посилення вимогливості до самого себе.

Виявлені рівні сформованої професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх свідчать про те, що в ЗВО МВС України, на жаль, здійснюється недостатня психолого-педагогічна підготовка курсантів до організації профілактики правопорушень неповнолітніх.

Визначені компоненти і показники сформованої професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх потребують адекватної системи комплексної діагностики, яка дасть змогу з достатнім ступенем надійності й валідності визначити рівні сформованості означеної компетентності, що буде представлено в третьому розділі дисертаційного дослідження.

Висновки до першого розділу

1. Аналізуючи наукові позиції проблеми правопорушень неповнолітніх, встановлено ознаки правопорушень: суспільна небезпека, караність у вигляді юридичної відповідальності. Трактуюмо правопорушення, як протиправне, суспільно небезпечне чи суспільно шкідливе діяння дієздатного суб'єкта, що спричиняє юридичну відповідальність. Залежно від ступеня небезпеки правопорушення і завданої ним шкоди, правопорушення поділяють на злочини і проступки. Розглянуто причини поведінки з відхиленнями, які спричиняють протиправну поведінку і, як наслідок, вчинення правопорушень неповнолітніми. Їх розподілено на групи, пов'язані з психічними та психофізіологічними розладами; соціального та психологічного характеру; пов'язані з віковими кризами. Встановлено, на поведінку з відхиленнями впливають комплекс чинників, зокрема, соціальні, індивідуальні, особистісні тощо. Охарактеризовано особливості неповнолітніх правопорушників з врахуванням культурно-освітньої, емоційно-вольової та морально-етичної сфери. Найпоширенішими видами злочинів, які скоюють неповнолітні, є крадіжки, правопорушення, пов'язані з незаконним обігом наркотичних засобів і психотропних речовин.

Встановлено, що ефективним засобом у роботі з неповнолітніми правопорушниками, є профілактика правопорушень – цілеспрямована діяльність щодо усунення або зниження негативного впливу факторів, що сприяють вчиненню неповнолітніми адміністративних проступків.

Профілактика правопорушень у підлітковому середовищі є спеціально організованим процесом, спрямованим на недопущення конфлікту неповнолітнього із законом, усунення причин та умов, що сприяють появі відхилень у поведінці та вчиненню ним злочинів, створення соціально-педагогічних умов для формування високоморальної особистості. Охарактеризовано різні види профілактики правопорушень неповнолітніх: загальну і спеціальну; індивідуальну та громадську; моральну та правову; первинну, вторинну, третинну; ранню тощо.

2. Поліцію представлено в якості самостійного суб'єкту профілактики правопорушень неповнолітніх, оскільки до неї входять підрозділи (ювенальна превенція), які виявляють та усувають причини злочинів і адміністративних правопорушень та умови, що сприяють їх вчиненню, беруть участь у профілактиці правопорушень. Встановлено, профілактична робота співробітника НПУ із неповнолітніми має свої особливості: поліцейський є представником державних правоохоронних органів, у своїй роботі він спирається на існуючі правові акти, закони держави, він добре знає мікросередовище неповнолітнього та координує дії його батьків і педагогів.

Поліцейські ювенальної превенції здійснюють профілактичну роботу, яка передбачає проведення ознайомлювальних, попереджувальних і виховних бесід з дитиною, її батьками або законними представниками, складання плану заходів з індивідуальної профілактики, відвідування за місцем проживання дитини для з'ясування умов проживання, застосування інших профілактичних заходів, передбачених законодавством України.

Адміністративну діяльність поліції з профілактики правопорушень неповнолітніх розуміємо, як сукупність виконавчо-розпорядчих дій посадових осіб поліції, які реалізують правоохоронну функцію держави, в рамках позитивного права в адміністративно-правових формах, з використанням відповідних методів, заходів та процедур, спрямованих на охорону громадських суспільних відносин від протиправних діянь неповнолітніх та осіб, здатних вплинути на них.

Встановлено, що НПУ здійснює профілактику правопорушень неповнолітніх як на загальному, так і на індивідуальному рівнях. Метою індивідуальної профілактики правопорушень неповнолітніх є виправлення та перевиховання чи зміна їхньої криміногенної орієнтації. Серед заходів індивідуальної профілактики є ретельне вивчення неповнолітніх та вироблення раціональних методів організації, контролю, визначення ефекту індивідуального профілактичного впливу.

Здійснено аналіз освітньо-професійних програм першого рівня вищої освіти провідних ЗВО, що здійснюють підготовку поліцейських (за різними спеціалізаціями), який дав змогу встановити, що лише незначна кількість дисциплін розкриває зміст та характерні особливості профілактичної діяльності поліцейських з неповнолітніми правопорушниками.

3. Тракуємо «професійну компетентність» як оволодіння фахівцем необхідним комплексом професійних знань, умінь і навичок, володіння достатнім професійним досвідом для ефективного здійснення професійної діяльності. Професійна компетентність офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх представлена у вигляді трьох складових компонентів: мотиваційно-ціннісного, когнітивно-практичного та особистісно-рефлексивного, з відповідними показниками (наявність інтересу та ціннісних орієнтацій до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх; наявність мотивації до проведення профілактичних заходів із неповнолітніми правопорушниками; системність, повнота і ґрунтовність знань, необхідних для здійснення профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками; наявність комплексу спеціальних профілактичних умінь; сформованість особистісних та професійно значущих якостей, які впливають на результат профілактики правопорушень неповнолітніх; наявність рефлексії) і виокремленими рівнями (високим, середнім та низьким).

Матеріали першого розділу дисертації опубліковано в наукових працях автора:

Шкляр, А. (2020). Методологічні підходи формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки.* (2 (35)). 164–169. DOI : <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-26>;

Сорока О., Шкляр А. (2022). Вимоги до сучасного офіцера ювенальної поліції: компоненти та показники професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*, (4 (118)). 153–165. DOI: 10.24139/2312-5993/2022.04/153-165

Шкляр, А. (2019). Профілактика правопорушень неповнолітніх: сутнісна характеристика. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: збірник наукових статей / Бердянський державний педагогічний університет ; укладач Петровська К. В. Бердянськ, 274, 212–216;*

Шкляр, А. (2020). Профілактика правопорушень неповнолітніх. *Трансформаційні процеси в підготовці сучасного медичного та фармацевтичного працівника: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної internet-конференції з міжнародною участю, м. Рівне, 26-27 березня 2020 р. / редкол. : Р. О. Сабадишин та ін. Рівне: КЗВО «Рівненська медична академія», 183, 169–173;*

Шкляр, А. (2020). Дефінітивний аналіз професійної компетентності. *Професійна мобільність як чинник соціальної адаптації і творчої самореалізації особистості в умовах суспільних трансформацій* : матеріали міжвузів. наук.-практ. семінару / укладачі: К. С. Волкова, М. В. Білозерова; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 86. 83–85.

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛЮВАННЯ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

2.1. Обґрунтування та реалізація організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Важливу роль у системі органів і служб у справах дітей відіграють новостворені у межах реформування МВС України підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України, що покликані проводити роботу з недопущення вчинення неповнолітніми правопорушень і злочинів (Наказ МВС, 2017).

Як показує практика, офіцер поліції підрозділу ювенальної превенції організовує та здійснює різноманітні профілактичні заходи (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Профілактичні заходи, що здійснює працівник підрозділу ювенальної превенції

Загальні профілактичні заходи	Спеціальні профілактичні заходи
1) організація контролю за поведінкою неповнолітнього в сім'ї, за місцем навчання і у сфері дозвілля	1) виявлення місць проведення неповнолітнім дозвілля; перевірка поведінки неповнолітніх у вільний від навчання час, у період канікул
2) вивчення особи, особливостей рис характеру і поведінки неповнолітнього правопорушника, стану його фізичного і психічного здоров'я	2) залучення до профілактичної роботи інших суб'єктів, які проводять індивідуально-профілактичну і виховну роботу з неповнолітнім правопорушником та організація взаємодії з ними
3) вплив на криміногенне чи антисуспільне оточення неповнолітнього: виявлення і використання джерел позитивного впливу; виявлення місць концентрації групи антисуспільної спрямованості, у	3) виявлення та усунення причин і умов, що сприяють протиправній поведінці підлітка, інформування відповідних суб'єктів щодо прийняття заходів для їх усунення

складі якої знаходиться неповнолітній; попередження фактів негативного впливу дорослих	
4) аналіз змін у поведінці неповнолітнього під час перебування на обліку	4) виявлення фактів підготовки чи вчинення неповнолітніми протиправних дій, застосування попереджувальних заходів
5) організація і застосування заходів профілактичного впливу: переконання у необхідності законослухняної поведінки; роз'яснення наслідків антигромадської поведінки; застосування заходів адміністративного або іншого правового впливу; залучення до суспільно-корисної діяльності; попередження про відповідальність	5) роз'єднання групи антисуспільної спрямованості, учасником якої є неповнолітній та інші особи
	б) застосування заходів для нормалізації обстановки в сім'ї, за місцем навчання, у разі необхідності порушення клопотання про позбавлення батьківських прав, влаштування неповнолітніх до шкіл-інтернатів

Слід враховувати той факт, що представлений К. Мураненко перелік профілактичних заходів не є вичерпним (Мураненко, 2020). Важливо відмітити, що крім підрозділів ювенальної превенції, у профілактиці адміністративних правопорушень серед неповнолітніх беруть участь усі структурні підрозділи Національної поліції України відповідно до своєї компетенції. Це було враховано нами при проведенні експериментального дослідження (констатувальний етап експерименту п. 3.1). Для здійснення загальних та спеціальних профілактичних заходів необхідно, щоб офіцер поліції мав сформовану професійну компетентність до профілактики правопорушень неповнолітніх. І тому важливим завданням нашого дисертаційного дослідження ми вбачаємо створення умов для формування означеної компетентності офіцерів поліції.

Для більш ефективного формування в офіцерів поліції досліджуваної компетентності необхідно визначити, теоретично обґрунтувати й експериментально апробувати організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх.

В педагогічному плані умова є сукупністю змінних соціальних, природних, зовнішніх і внутрішніх впливів, що діють на моральний, психологічний, фізичний розвиток людини, її поведінку, навчання, виховання, формування особистості (Сірак, 2017). Під організаційно-педагогічними умовами розуміють сукупність заходів, спрямованих на поліпшення процесу професійної підготовки офіцерів поліції. У нашому розумінні *організаційно-педагогічні умови являють собою взаємопов'язаний комплекс спеціально впроваджених заходів у навчання офіцерів поліції, що забезпечуватимуть досягнення ними належного рівня сформованої професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх.*

З огляду на ці умови враховувалися компоненти моделі формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. В якості організаційно-педагогічних умов, що забезпечують формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, ми виділяємо такі: 1) формування мотивації до здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх за допомогою розробки стратегії копінг-поведінки; 2) організація індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками; 3) використання активних групових методів при проведенні тренінгів з офіцерами ювенальної поліції; 4) розвиток умінь і навичок впевненої поведінки поліцейських засобами тренінгу. Розглянемо їх детальніше.

Першою організаційно-педагогічною умовою ми визначили *формування мотивації до здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх за допомогою розробки стратегії копінг-поведінки.* Виникнення проблеми дезадаптивності копінг-поведінки було зумовлено тими значними негативними наслідками, які виникають унаслідок неможливості знаходження оптимального

виходу зі складних професійних ситуацій. Найвиразніше це явище виявляється у професіях типу «людина–людина», де предметом праці є люди, їхні стосунки, проблеми та конфлікти (Дідух, 2018).

Незалежно від специфіки завдань, професія поліцейського також відноситься до професії типу «людина–людина». Окрім цього, даний тип професійної діяльності носить яскраво виражений стресогенний характер, пов'язаний із особливими умовами праці, високою соціальною та правовою відповідальністю за прийняті рішення. Поліцейські, які працюють із неповнолітніми, часто виявляють ознаки професійного стресу, деформації та професійного вигорання. В одних випадках це детермінує формування депресивних проявів у поведінці, появу відчуття власної некомпетентності, безпорадності; в інших – відзначаються явища агресивного та деструктивного плану, проявляються відчуття вседозволеності, необмеженої влади тощо (Александров, 2020).

Погоджуємося із І. Клименко в тому, що, намагаючись упоратися зі складною у психологічному плані ситуацією, поліцейський потребує психологічної підтримки, залучається до діяльності, яка може компенсувати підвищену тривожність, при цьому використовуючи стратегії долаючої поведінки, а вони не завжди є конструктивними. Недостатність долаючої поведінки може проявлятися в деструктивних емоційних станах, страхах, розчаруваннях, невпевненості і застосуванні захисних механізмів, що в кінцевому результаті негативно впливатиме на розвиток особистості офіцера поліції (Клименко, 2017).

Збільшення числа осіб з ознаками невротизації та психосоматизації серед працівників НПУ свідчать про виражене неблагополуччя у процесах формування особистості працівника, позбавленого умінь і навичок ефективного подолання стресу. Спроби компенсувати стресогенні впливи можуть призводити до зловживання алкоголем, психотропними речовинами, аутодеструктивної поведінки, незалежно від предмета діяльності співробітника, особливостей завдань, віку, звання або стажу роботи (Греса, Карнаух, 2017).

Виникнення стресу у професійній діяльності детермінується впливом на індивіда надзвичайних чинників, пов'язаних із змістом, організацією та умовами професійної діяльності. Суттєвими факторами для появи та зростання стресу у трудовій активності людини є характеристики мотиваційно-потребової, когнітивної та емоційно-вольової сфери суб'єкта діяльності (Титаренко, Лепіхова, 2006). Ці показники детермінують особистісну значущість стресора, можливість і готовність подолання конфліктної ситуації, здатність вибору адаптивної стратегії поведінки у цій ситуації тощо.

Основні причини професійного стресу доволі часто пов'язують з екстремальним характером організаційних умов, методів і засобів праці, їх негативним впливом на конкретну людину та невідповідністю функціональних можливостей людини вимогам, що пред'являються до неї специфікою виконуваної праці. Усі джерела професійного стресу можна поділити на три групи:

- 1) організаційні характеристики праці – мета, зміст, структура та результати виробничого процесу, способи його управління та контролю за ним;
- 2) робочі характеристики – технічні, фізико-хімічні, санітарно-гігієнічні та соціально-психологічні умови праці; зміст та методи виконання роботи;
- 3) індивідуальні характеристики – фізичні особливості суб'єкта праці, його професійно-значущі якості, досвід, рівень професійної компетентності, моральні якості працівника, рівень мотивації та задоволеності виконуваною роботою (Медведев, 1977).

У цій площині варто робити акцент на копінг-поведнці. Психологія копінгу є самостійним та перспективним розділом психологічного знання, що з'явився на стику загальної, соціальної, медичної психології та психології праці. Цей розділ вивчає стратегії поведінки особистості в стресових ситуаціях, що виникають у різних сферах активності людини, а також особистісні і соціальні детермінанти, що зумовлюють ефективність копінг-поведінки (Folkman, S. & Lazarus, 1998).

Проблематика копінг-поведінки активно розроблялася в зарубіжній психологічній літературі такими дослідниками, як Дж. Амірхан, М. Арнольд, Р. Лазарус, Д. Меканік, Дж. Роттер та ін. Вибір тієї чи іншої стратегії поведінки у стресової ситуації залежить від різних психологічних характеристик суб'єкта. Особливості його ціннісно-змістової сфери, сформованість системи його установок і переконань, наявність певних психологічних ресурсів зумовлюють успішність узгодження суб'єктом стресової ситуації.

Термін «копінг» (англ. coping) вперше з'явився у психологічній літературі у 1962 р. при вивченні питань, пов'язаних із подоланнями дітьми криз розвитку. Р. Лазарус описав копінг як стратегію подолання тривоги й стресу: «спроби, що безперервно змінюються, в когнітивній і поведінковій сферах, впоратися зі специфічними зовнішніми або внутрішніми вимогами, які оцінюються як ресурси людини (Causey, Dubow, 1993). Зарубіжні дослідники під копінг-стратегіями розуміють усвідомлено використовувані людиною прийоми подолання важких ситуацій, станів; сукупність різних поведінкових стратегій, спроби, що змінюються, в когнітивній і поведінковій сферах впоратися зі специфічними зовнішніми або внутрішніми вимогами, які оцінюються як надмірні або перевищують ресурси людини (Ayers, Sandier, West, Roosa, 1996).

Загалом, копінг-поведінку інтерпретують як психологічне подолання, індивідуальну модель поведінки людини у складних ситуаціях, в основі якої закладено особистісну оцінку її життєвої значущості та особистісно-середовищні ресурси. Оскільки копінг-поведінка має на увазі подолання, копінг-стратегії розуміють як адаптивні форми поведінки, що сприяють зниженню переживання стресу та вирішенню складних стресових ситуацій.

Копінгові стратегії розглядають як форми свідомої соціальної поведінки, що забезпечують саморегуляцію, за допомогою яких людина справляється із життєвими труднощами (Brannon, Feist, 2009). У цілому копінг, будучи включеними у процеси конструктивного вирішення особистісних, міжособистісних і професійних проблем, спрямовані на відновлення

психологічного добробуту, ослаблення впливів різноманітних стресорів. У важких умовах людина може використовувати кілька копінг-стратегій, перевага яких обумовлена особистісною специфікацією та реальними життєвими обставинами (Вдовиченко, 2013).

Незважаючи на те, що всі люди є різними, наші методи подолання стресу можна узагальнити. Найчастіше їх об'єднують у два великі класи: проблемно-орієнтований (зміна ситуації) та емоційно-орієнтований (зміна емоцій). У першому випадку людина у стресовій ситуації намагається осмислити проблему, шукає вихід і при цьому готова до дії. У другому – людина лише намагається повернути собі гарний настрій (гумор, заперечення ситуації, позитивну оцінку того, що відбувається тощо).

Методика копінг-стратегії залежить від конкретної проблеми, з якою стикається людина. Сьогодні методики копіngu дуже різноманітні та поєднують у собі кілька видів, а саме:

1) копінг-стратегія «конфронтація» — жорстке протистояння між людиною і складною ситуацією. Застосовується як агресивна відповідь на конкретні життєві обставини, людина сприймає ситуацію вороже та відповідає адекватно її ворожості;

2) копінг-стратегія «самоконтроль» – придушення емоцій для того, щоб перейти до розумних дій;

3) копінг-стратегія «пошук підтримки» – прагнення звернутися за допомогою до близьких, однодумців, друзів позбутися самотності у скрутну хвилину, часто в момент особливо складної ситуації;

4) копінг-стратегія «втеча» — ухиляння від проблем, відповідальність за вчинки переноситься на інших людей;

5) копінг-стратегія «планування» – вироблення точного плану виходу із ситуації;

6) копінг-стратегія «позитивна переоцінка» – прагнення побачити у будь-якій ситуації свої позитивні сторони;

7) копінг-стратегія «прийняття відповідальності» – прийняття своїх помилок як даність;

8) копінг-стратегія «відкладення відповідальності» – вирішення проблеми на відстані, дистанціювання від проблеми (Ткачук, 2011).

Беручи до уваги представлені копінг-стратегії, ми пропонували офіцерам ювенальної превенції згадати нещодавню стресову ситуацію на роботі і запитували їх, як вони намагалися її вирішити? Після того, вони мали вирішити цю проблему за допомогою одного із восьми обраних варіантів копіngu.

Одним із чинників, які відіграють значну роль у виборі стратегії поведінки у особливих умовах служби, є мотивація професійної діяльності. Зміст та спрямованість мотивів, їхня інтенсивність і спектр, структура та специфічність впливають на вибір професії, успішність оволодіння нею, ефективність виконання службових завдань. Психологічна готовність до професійної праці передбачає дозрівання мотиваційної сфери особистості, розвиток професійно значущих установок, формування ціннісно-смыслових структур професіонала (Вдовиченко, 2013).

У психологічній літературі тема професійної мотивації посідає особливе місце. Це питання порушується у теорії потреб А. Маслоу, двофакторній теорії мотивації Герцберга, теорії потреб Д. Мак-Клелланда, процесуальній теорії мотивації В. Врума. Проблеми професійної мотивації представлені у працях М. Вебера, Е. Мейо, Ф. Тейлора, А. Файоля. Дослідники, що вивчали психологічну сутність мотиву, описували мотив у контексті та у зв'язку з різними психологічними феноменами. Так, З. Фрейд вивчав зв'язок мотиву з інстинктами та потягами, Дж. Аткинсон – з особливостями особистості, Х. Хекхаузен – з метою тощо.

Слід враховувати той факт, що мотивація обумовлена цілями та потребами індивіда, установками та рівнем домагань, зовнішніми та внутрішніми умовами діяльності, світоглядом та загальною спрямованістю особистості. Ці фактори спрямовують діяльність суб'єкта, зумовлюючи формування наміру та ухвалення рішення.

Професійна мотивація працівників правової сфери має свої відмінні риси, зумовлені специфікою юридичної праці. Вивчаючи мотивацію співробітників правоохоронних органів, А. Маркова, виділяє такі мотиви професійної діяльності, а саме:

- 1) можливість реалізації наявних особистісних та професійних ресурсів;
- 2) матеріальний достаток та солідне пенсійне забезпечення;
- 3) престижність роботи та можливість зайняти гідне місце;
- 4) цікаве та насичене життя (Маркова, 2000).

Таким чином, мотивація професійної діяльності організує та регулює трудову поведінку, підвищує професійну активність, впливає на формування мети та вибір шляхів її оптимального досягнення. Мотив впливає на весь процес професіоналізації людини, відіграє ключову роль у кризових моментах професійного становлення, змінює динаміку і напрям поведінки людини у надзвичайних умовах професійної діяльності (Назаров, Оніщенко, Садковий та ін., 2008).

У зв'язку з цим ми висунули припущення, що характер службового мотиву визначає вибір тієї чи іншої стратегії поведінки у різних професійних ситуаціях. При цьому успішність копінг-поведінки визначатиметься високим рівнем сформованості мотивів досягнення професійної компетентності та пізнавальних мотивів.

Другою педагогічною умовою ми визначили *організацію індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками*. У юридичній літературі під «індивідуальною профілактикою» розуміють «комплекс заходів, покликаних впливати на свідомість та поведінку конкретних людей» (проблеми профілактичної роботи, окрему особу), метою яких є попередження правопорушень з їхнього боку. При цьому арсенал методів впливу не обмежується суто правовими і передбачає соціально-побутові, педагогічні, психологічні, медичні та інші.

Сучасні дослідники класифікують адміністративно-запобіжні заходи з урахуванням спрямованості їх запобіжного впливу: запобіжні заходи

індивідуального характеру; запобіжні заходи територіального характеру (Сопільник, Новікова, 2009). За змістом впливу запобіжні заходи індивідуального характеру можуть мати як адресата, потенційну жертву правопорушень (віктимологічна профілактика) чи потенційного правопорушника.

З метою забезпечення ефективності індивідуального попередження негативної поведінки важливо дотримуватися таких основних вимог (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Вимоги до здійснення індивідуального попередження протиправної поведінки неповнолітніх

Вимоги	Змістове наповнення
Своєчасність	Виявлення схильних до правопорушення неповнолітніх, вжиття відповідних заходів запобіжного характеру
Послідовність	Послідовність проведення профілактичних заходів (бесіди, надання допомоги у працевлаштуванні, налагодження відносин із сім'єю, суспільством тощо)
Реалістичність	Заходи впливу повинні об'єктивно відповідати можливостям їх реалізації, враховувати особливості неповнолітнього
Законність	Індивідуальне попередження будується на основі суворого дотримання законодавства, прав, свобод, законних інтересів неповнолітніх, які можуть обмежуватися тільки тією мірою, якою це диктується і допускається законом

Загалом, розглядаючи особливості індивідуальної профілактичної роботи, можна представити її етапи з урахуванням детальності будь-якого органу (установи), залученого до державної системи профілактики правопорушень неповнолітніх:

- 1) виявлення сімей та неповнолітніх, які перебувають у соціально-небезпечному становищі;
- 2) вплив на суб'єкти з використанням певного інструментарію, принципів, форм, методів впливу примусового та відновлювального характеру. Це може виражатися в короткочасному чи тривалому впливі на свідомо-вольову сферу неповнолітніх для формування позитивних рис особистості

(воля, відповідальність тощо), стійких позитивних поведінкових стереотипів, правосвідомості;

3) фіксація процедури впливу та його результатів;

4) припинення впливу.

На наш погляд, не випадково розглядають виявлення, як неповнолітніх, так і сімей, які опинилися в соціально небезпечному становищі, як єдиний процес, що впливає на своєчасне надання допомоги підліткам (Мураненко, 2020). Постановка неповнолітніх на облік в поліції є підставою для проведення індивідуальної профілактичної роботи та встановлення за ними спеціального адміністративного нагляду, мета якого – запобігання правопорушенням відомих за попередньою протиправною діяльністю громадян (Довідник працівника поліції, 2018).

Наголосимо на тому, що індивідуальна профілактична робота з неповнолітніми може бути охарактеризована таким чином. По-перше, вона базується на презумпції про можливість суспільно шкідливої поведінки певних суб'єктів, обґрунтованої тривалим спостереженням соціальної дійсності, висновках, що відрізняються високим ступенем імовірності, узагальненою юридичною наукою та втіленою в законодавстві. По-друге, застосовується лише за наявності підстав, зазначених у законі, у передбаченому процесуальному порядку. По-третє, полягає у реалізації владних, односторонніх дій з боку уповноважених органів (посадових осіб), які виявляються у наявності відповідних повноважень: вторгтися у певні сфери життєдіяльності контролюваного без його згоди, давати підконтрольним об'єктам обов'язкові для виконання вказівки, безпосередньо вживати у певних випадках заходи адміністративного примусу, ставити питання застосування державного примусу перед іншими компетентними органами. По-четверте, вона пов'язана з протиправними діяннями осіб та (або) необхідністю запобігти такому діянню.

Спираючись на довідкові джерела і напрацювання дослідників (Довідник працівника поліції, 2018; Зеленський, Кравченко, 2019), ми відносимо до

принципів індивідуальної профілактичної роботи такі: принцип законності; принцип відповідальності посадових осіб та громадян за порушення прав та законних інтересів неповнолітніх; принцип своєчасності; принцип системності; принцип безперервності та послідовності впливу; принцип гуманного поводження з неповнолітнім та членами його сім'ї; принцип індивідуального підходу до неповнолітнього та членів його сім'ї; принцип підтримки осіб, які перебувають на обліку; принцип взаємодії з усіма державними та недержавними суб'єктами, приватними особами та їх об'єднаннями, здатними надати будь-яку допомогу у ресоціалізації неповнолітніх правопорушників; принцип дотримання конфіденційності отриманої під час індивідуальної профілактичної роботи інформації.

Отже, згідно ЗУ «Про національну поліцію» (ЗУ, 2015), на органи поліції покладено обов'язки щодо проведення загальної та індивідуальної профілактики правопорушень, у тому числі щодо неповнолітніх.

Фактично після встановлення місцезнаходження дитини співробітник поліції крім причин та умов скоєння правопорушення з'ясовує, де, на які кошти неповнолітній жив, розрізняючи при цьому дві категорії підлітків: 1) які проживають після уходу з дому у родичів, друзів, знайомих на їх кошти, або після виходу з навчальних закладів – у батьків, які мають кошти для існування; 2) які проживають після уходу в непристосованих приміщеннях (вокзали, підвали, горищні приміщення) і здобувають кошти для існування жебрацтвом.

Підтримуємо вітчизняних дослідників (Зеленський, Кравченко, 2016; Коломоєць, 2004) у тому, що в діяльності поліції можливі адміністративно-попереджувальні заходи щодо неповнолітніх без наявності в їхніх діях протиправної поведінки, наприклад своєчасне вилучення з об'єктів залізничного, водного та повітряного транспорту бездоглядних дітей, знаходження та доправлення дітей, які заблукали, до чергової частини.

Ми пропонували в якості профілактичних заходів офіцерам ювенальної превенції обрати на свій власний розсуд профілактичні заходи. Йшлося про проведення індивідуальної профілактичної бесіди або організацію

індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками. На початку проведення експериментального дослідження поліцейські-початківці надавали перевагу індивідуальним бесідам, пояснюючи це тим, що їм набагато легше і простіше провести, вона займає небагато часу. У свою чергу, поліцейські з досвідом надавали перевагу індивідуальній профілактичній роботі з неповнолітніми, яка, хоча і є більш складнішою, однак, одночасно з цим вона є більш дієвішою.

Третьою організаційно-педагогічною умовою формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх є *використання активних групових методів при проведенні тренінгів з офіцерами ювенальної поліції.*

Аналіз професійної діяльності співробітників НПУ показує, що центральне місце у ній займає безпосередньо робота з людьми, тобто вона належить до суб'єкт-суб'єктної діяльності, а досягнення її цілей протікає у системі «людина–людина». Відповідно, успішність такої діяльності багато в чому визначається вмінням грамотно та професійно будувати своє спілкування (Крашеніннікова, 2017).

Це може бути досягнуто за допомогою навчання особового складу за допомогою тренінгу, який формує у поліцейських комунікативні здібності та навички культури спілкування. У зв'язку зі специфікою виконуваних завдань працівники поліції повинні вміти з максимальною ефективністю та в рамках законності впливати на неповнолітніх, громадян, припиняти та попереджати злочини. На практиці у процесі службової діяльності перед працівниками ювенальної превенції постійно виникають завдання психологічного характеру, вирішення яких відбувається в умовах гострого дефіциту часу, коли потрібно в короткий проміжок часу розпізнати характер події, що вже відбувається, об'єктивно її оцінити і прийняти правильне рішення.

Підкреслюючи специфіку саме тренінгової форми роботи, як базового методу соціально-психологічного неформального навчання, вважаємо за доцільне виділення низки її сутнісних характеристик. Тренінг визначають як

багатофункціональний метод навмисних змін психологічних феноменів людини, групи, організації для гармонізації професійного та особистого буття людини (Макшанов, 1997).

Описуючи тренінг, ми виходимо з тих міркувань, що по-перше, тренінг здійснюється щодо спеціально створених малих груп, їх члени при активній діяльності ведучого (тренера) залучаються до процесу інтенсивної взаємодії, за допомогою якого вирішуються різноманітні соціально-психологічні проблеми, виявляються та розвиваються особистісні якості учасників, набувають знання, уміння, навички. По-друге, соціально-психологічний тренінг має середовище, що, з одного боку, неоднозначно впливає на його учасників, створює для них адаптаційні труднощі та емоційний дискомфорт, пов'язані з усвідомленням власних проблем.

По-третє, у рамках тренінгу його учасники мають справу з безпосереднім життєвим та професійним досвідом, вони отримують можливість негайної оцінки якості, застосування отриманого знання в конкретному поведінковому акті, спеціально створеної соціальної ситуації. У порівнянні з традиційними формами професійної підготовки в умовах тренінгу скорочується до мінімуму часова дистанція між фактом отримання інформації та можливістю її застосування на практиці.

По-четверте, в умовах тренінгу створюється можливість гармонізації індивідуального та групового досвіду. Його когнітивний потенціал полягає не стільки у вирішенні проблем, скільки у створенні можливостей для його учасників у розумінні та прийнятті себе, їхньому психологічному «пробудженні», активації в соціальному просторі (Макшанов, 1997). У цьому сенсі розвиток особистості передбачає відновлення у вигляді тренінгу здатності мати і сприймати внутрішні сигнали, виявляти свої почуття, за допомогою групи навчитися знаходити у важких життєвих ситуаціях опору в самому собі.

По-п'яте, соціально-психологічними факторами, що зумовлюють високу ймовірність особистісного самовдосконалення у груповому оточенні тренінгу, є: усвідомлення приналежності до групи; активна емоційна групова допомога в

індивідуальному переживанні відношення до проблеми; індивідуальна допомога іншим учасникам тренінгу як найкращий засіб вирішення своїх проблем; можливість відкритої емоційної реакції; зворотний зв'язок, заснований на співпереживанні (емпатії), уподібненні себе іншим учасникам (ідентифікація), баченні себе з боку (рефлексія) (Емельянов, 1985).

Постає питання важливості неформальної соціально-психологічної підготовки у підвищенні рівня підготовленості офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. У такому аспекті соціально-психологічну підготовку можна сприймати як попутний результат, одержуваний під час різних видів неформальних занять, що завжди сприяє досягненню високого рівня соціально-психологічної підготовленості поліцейських.

Доволі цікавий підхід у вирішенні проблеми психологічної підготовки співробітників правоохоронних органів практикується в США у центрах підготовки поліцейських, де, наприклад, курсу навчання методам спілкування з населенням відводиться до 10 % від усього навчального часу, передбаченого програмою навчання (Савченко, 2003). У поліцейських школах Німеччини курсом навчання поліцейських передбачено безпосередньо вивчення науки про поведінку людини, оскільки поліцейський повинен добре розуміти мотиви, наміри та можливі реакції того, з ким доводиться працювати за службовими обов'язками (Hauer, 1992).

Як показує практика, всі функції співробітників НПУ через специфіку службової діяльності практично реалізуються у повсякденних взаємовідносинах та взаємодії з людьми. Приблизно до 80 % фонду службового часу співробітником поліції витрачається на роботу з людьми. Звідси випливає, що кожен поліцейський, який відповідає вимогам ринку праці, зобов'язаний мати комунікативні здібності, розвинені достатньою мірою, оскільки їхня відсутність або несформованість негативно впливатиме на ефективність виконання оперативно-службових завдань.

За родом служби поліцейському доводиться мати справу з найважчим у соціальному відношенні контингентом, для якого характерна наявність асоціальних установок, іноді некерованість, агресивність, прихований характер злочинної діяльності, протиборство та вороже ставлення до представників влади. Виконуючи свої повсякденні обов'язки, співробітник поліції також спілкується із різними категоріями посадових осіб, керівниками різного рангу, громадянами, правопорушниками. Аналіз професійної діяльності показує, що дії співробітника НПУ характеризуються високою різноманітністю, супроводжуються безліччю ділових і міжособистісних контактів із людьми як усередині, так і поза організаційною системою (Ваньчик, 2020). У цих умовах важливими є такі якості та вміння як-от: здатність привернути до себе людей, викликати в них почуття довіри; здатність до швидкого встановлення контактів з новими людьми; вміння швидко знайти потрібний тон, потрібну інтонацію у спілкуванні в залежності від психологічного стану та індивідуальних особливостей співрозмовника; вміння відстоювати свою думку, вміння змінювати різні ролі, здатність до перевтілення; вміння слухати та тактично грамотно переводити розмову на інші теми; вміння застосовувати психологічні прийоми для надання певної інформації (Жук, 2021; Крашеніннікова, 2017).

Проведене нами дослідження вказує на необхідність підвищення рівня професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх засобами соціально-психологічної неформальної підготовки, до яких ми відносимо тренінг. Одним із шляхів вирішення проблеми, що склалася, є формування та розвиток у поліцейських професійно-важливих якостей, зокрема, комунікативних.

Підтвердженням цьому є результати досліджень, при проведенні яких психологами встановлено, що у працюючих у сферах, де для вирішення професійних завдань постійно необхідно спілкування або в професіях типу «людина–людина», успіх у діяльності залежить на 80–85% від комунікативних здібностей та лише на 15–20% визначається рівнем професійної підготовки за спеціальністю.

Ефективна побудова комунікаційного процесу залежить від певної сукупності знань, умінь і навичок, тобто комунікативних здібностей. Добре розвинені комунікативні здібності позитивно впливають на спілкування і соціальну взаємодію загалом. Під спілкуванням розуміється специфічна форма взаємодії людини з іншими людьми, змістом якої є взаємний обмін інформацією, ідеями, інтересами, настроями, почуттями, установками і впливом індивідів одне на одного з метою встановлення взаємовідносин, що сприятимуть процесу спільної діяльності (Дормидор, 2020).

У процесі оперативно-службової діяльності щоденна взаємодія поліцейських один з одним, неповнолітніми, іншими людьми, здавалося б, мала повною мірою сприяти формуванню різних професійно-важливих якостей. Проте, як показує практика, офіцерів поліції, які вміють психологічно грамотно будувати свою професійну діяльність, не так багато. Хоча для співробітників НПУ психологічні знання є професійно значущими, і враховувати психологію людей є нагальною потребою.

Так, поліцейський ювенальної превенції повинен мати у своєму арсеналі цілий набір комунікативних якостей для успішного виконання покладених на нього професійних завдань. Йдеться про широкий набір рольових позицій за комунікативної взаємодії з неповнолітніми. Від знання комунікаційних причин конфліктів, уміння вести переговори залежить ефективність роботи поліцейського не тільки у службовому колективі, а й у процесі оперативно-службової діяльності. У цьому випадку розвинені комунікативні здібності не лише допомагають реалізувати свою професійну роль, а й сформуванню позитивну думку щодо діяльності правоохоронних органів. Тому наявність знань та умінь у сфері комунікативної взаємодії та вирішення конфліктних ситуацій виступають однією з важливих умов підвищення ефективності діяльності особового складу НПУ.

Методи активного групового формування професійної компетентності сприяють виробленню у офіцерів поліції умінь спілкуватися вербальними та невербальними способами, навичок успішної ділової комунікації в умовах

професійної діяльності, зокрема, при здійсненні профілактики правопорушень неповнолітніх. Ми рекомендуємо використовувати прийоми нейролінгвістичного програмування у межах групових методів, як для подолання бар'єрів спілкування, так і для досягнення успіхів під час проведення індивідуальної профілактики правопорушень неповнолітніх. Активні групові методи мають три загальноприйняті основних блоки, які можна застосовувати на тренінгових заняттях: дискусійні, ігрові, тренінгові. Розглянемо їх детальніше.

Дискусійні методи навчання пов'язані з іменами та ідеями Курта Левіна (Левин, 2000) та швейцарського психолога Жана Піаже (Піаже, 2001), які досліджували вплив групових обговорень на зміну неправильних установок особистості та інтелекту. Завдяки механізму дискусії ми навчаємо офіцерів поліції відходити від егоцентричного мислення і приймати думку партнера зі спілкування в процесі вирішення обговорюваних проблем, набувати гнучкого мислення на противагу шаблонному. Групова дискусія активізує комунікативну мотивацію поліцейських на здобуття знань і дає емоційний поштовх до подальшої пошукової активності учасників тренінгу під час обговорення, особливо їх конкретних дій, взятих із практики професійного спілкування.

В якості предмету дискусійного обговорення можуть виступати не тільки спеціально сформульовані проблеми у спілкуванні, а й міжособистісні стосунки самих поліцейських, їхня поведінка в процесі навчання при спілкуванні з іншими поліцейськими, керівництвом, а також їх знання, вміння і навички, які вони повинні навчитися застосовувати у практичному житті.

На наш погляд, краще, коли перед дискусією чітко визначають суть обговорюваної проблеми та її моральне рішення, щоб тренер міг зробити аналітичний висновок, незважаючи на те, що тренінги проводяться всередині певної соціальної групи, коли її учасники мають приблизно однаковий рівень розвитку. Краще, коли обговорювані проблеми максимально наближені до професійної діяльності, або вони мали місце у реальному житті учасників. У цих дискусіях обговорюються історії, тенденції, що виникають у процесі

спілкування поліцейських із неповнолітніми правопорушниками. Дискусійні методи можуть застосовуватися у вигляді діалогу, круглого столу, аналізу конкретної ситуації тощо.

Ігрові методи виникли як форма навчального моделювання виробничих ситуацій та є породженням американського менеджменту. Сьогодні широко використовують різноманітні види ігор: навчальні, наукові, управлінські, операційні, рольові, ділові тощо. Вони є такими методами навчання, що засновані на моделюванні структури діяльності, зазвичай мають сценарій і певний алгоритм дій, де заздалегідь визначено «правильність» і «неправильність» прийнятого рішення. Особливий інтерес представляють рольові ігри. Саме вони лягли в основу методу, розробленого М. Форвергом (Vorweg, 1971) і названого ним соціально-психологічний тренінг, що являє собою метод навчання розв'язання внутрішніх конфліктів індивіда, спрямований на формування тих чи інших соціальних умінь і навичок.

Тренінг розвитку органів чуття або тренінг міжособистісної чутливості (сенситивний тренінг) – від лат. *sensitivus*, що означає чутливий, сприйнятливий. Методики Г. Рейніна (Рейнин, 1996) засновані на здатності людини сприймати оточуючих людей за запахом, відчуттями, що виникають при дотику до людини (холод, тепло, м'якість тощо), тембром голосу, рухів, тобто за невербальними ознаками. Особливістю цього методу є прагнення учасників до максимальної самостійності. Основним засобом взаємодії між учасниками тренінгу виступає феномен активізації сприйняття органів чуття. Складність цього тренінгу ми пов'язуємо з тим, що цей метод заснований на розвитку та актуалізації не інтелекту, а почуттів та емоцій.

У ході сенситивного тренінгу поліцейські-учасники включалися до нової особливої сфери соціального досвіду, завдяки якій вони дізнавалися, як їх сприймають інші учасники тренінгової групи. При цьому вони мали змогу порівнювати ці перцепції із самосприйняттям. При проведенні з поліцейськими комплексу міні-тренінгів ми звертали увагу на вміння описувати свої відчуття (наприклад, у значних подіях у житті). Тут, безумовно, розвивається інтелект,

але й при цьому розвиваються емоції та відчуття. Тренінг сенситивності призначений для розвитку більш тонких структур сприйняття (кінестетики), які дають людині часом нові, дивовижні відчуття, що можуть допомогти встановити контакт із партнером спілкування.

Основна мета сенситивного тренінгу спрямована на загострення відчуттів для роботи з інформацією, що отримується від партнерів спілкування. Загалом основні модальності відчуттів виходять із п'яти органів чуття (каналів сприйняття). При обговоренні прикладів офіцери ювенальної поліції навчалися розуміти значення каналів сприйняття: на зоровому – візуалізувати різні форми, кольори, розміри; на аудіальному – чути звуки, тембр, висоту, гучність звучання та інші відтінки; на назальному – відчувати запахи і розрізняти їх за походженням (їдкий, гострий, тухлий, неприємний тощо). За запахом можна дізнатися про психофізичний стан і хвороби людини. На кінестетичному каналі – відчувається дотик, а також біль – глибокий (з внутрішніх органів та суглобів) та поверхневий – зі шкіри. Також відчувається смак різної їжі (кислий, солодкий, гіркий, солоний). Палітра модальності та субмодальності людських відчуттів є доволі широкою.

Наступною методикою, яку ми використовували при проведенні тренінгових занять, було *нейролінгвістичне програмування (НЛП)*, яке ми розуміємо, як спосіб ефективного розвитку комунікативності та впливу сторін один на одного при спілкуванні. При цьому методі використовується природний вплив на людину словом, тобто вербально. Через нервові канали особистість партнера налаштовується на певну поведінку, що виражається у мисленні та перцепції.

Авторами НЛП вважають американців Д. Гріндер та Р. Бендлер (Бронікова, 2008). У 1973 р. вони прийшли до висновку, що існує тісний зв'язок між жестами, мімікою та мовою людини. Вони довели, що при комунікуванні можна неявним чином керувати поведінкою однієї людини і навіть натовпу. Головним у НЛП вони вважають приховане навіювання, саме тому воно є ефективним. Будь-яка дія на психіку людини є навіюванням, при цьому не має

значення, свідомо людина це робить чи ні. У цій концепції нас приваблює те, що вербальне і невербальне сприйняття об'єднують у єдине ціле і пропонують уважно діагностувати партнера, дотримуючись певних правил. Людина по-різному сприймає сказане: що подіє на когось, абсолютно не діє на іншого.

Опанувати прийомами НЛП можна лише отримавши досвід спілкування з різними людьми. Спостерігаючи за спілкуванням людей, Д. Гріндер і Р. Бендлер вивели кілька загальних правил, які допомагають отримати потрібні результати при спілкуванні: говорячи про звуки, запахи, про колір та форми, потрібно уникати абстракцій та підказок; мислеформи повинні народжувати у співрозмовника тільки реальні образи, що управляють відповідними діями; образи та відчуття не повинні чергуватися занадто різко; слід дотримуватися рівноваги між одноманітністю та різноманітністю; потрібні думки необхідно вселяти у природній послідовності; вимагати від співрозмовника тільки побажання, які можна виконати, і не надто багато; слухаючи співрозмовника, постаратися уважно стежити за своїми переживаннями, тоді можна помітити, що вас намагаються відвести «не в той бік».

Отже, науковці систематизували те, що у житті досвідчені й товариські люди використовують на підсвідомому рівні. При відпрацюванні цих прийомів кожен поліцейський уявляв якусь життєву чи професійну ситуацію, яка б могла з ним трапитися, або з якою він стикався у реальному житті. У додатку В ми наводимо найвідоміші і найчастіше використовувані при спілкуванні найпростіші прийоми НЛП, яким ми навчали поліцейських на тренінгових заняттях. Наведені методичні прийоми тренінгу можна використовувати окремо і в поєднанні, хоча саме при поєднанні досягається максимальний ефект вироблення та закріплення знань, умінь і навичок.

Зупинимося на розгляді дискредитації та позитивної презентації як вербальної комунікативної стратегії. Як відомо, дискредитація представляє собою підрив довіри до будь-кого або чого, применшення авторитету, значення когось чи чогось. Дискредитація передбачає не тільки мовні дії, підривати довіру можна публікаціями, зображеннями та іншими формами

оприлюднення будь-яких негативних фактів або думок, діями, що сигналізують про недовіру (прямо чи опосередковано). При вербальних діях, спрямованих на підривання довіри, виклик сумнів у позитивних якостях будь-кого, можна використовувати лексичні прийоми типу образ, глузування, знущань тощо.

Розглядаючи приклади із професійного життя службовців НПУ, ми виступаємо прихильниками позитивної презентації групи чи конкретної особистості (стратегія самопрезентації). При цьому комунікативна мета – передача вихваляючої інформації, з наміром показати найкращі якості в людині, дещо перебільшуючи, прикрашаючи її заслуги, сприяє мобілізації в людині позитивних прагнень відповідати цій оцінці, розвиватися, досягати кращих результатів як у навчанні, так і в професійній діяльності. Застосування будь-якої із зазначених мовних стратегій стосується моральної сторони спілкування, що є дуже важливим для формування професійної компетентності офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Слід зазначити, що в роботі деяких співробітників поліції ці прийоми практикуються, але при цьому важливо, щоб поліцейський розумів, наскільки гуманними є цілі та антигуманними засоби. Це стосується морально-психологічної сторони спілкування. Ми показуємо поліцейським, як застосування негативного та позитивного мовного маніпулювання може вплинути, як на самого поліцейського, так і на його оточення. Маніпуляція фактами та думками передбачає цілий спектр негативних та позитивних мовних стратегій та інших прийомів та способів.

Під час обговорення ситуацій поліцейським обов'язково необхідно роз'яснювати позиції тих, хто вважає використання НЛП маніпулятивним та антигуманним. Прихильники НЛП справедливо вважають, що сам метод чи техніка, звичайно ж, не є гуманними чи антигуманними, їх значення визначається тими цілями, які ставлять перед собою самі люди, які їх активно використовують. Ми впевнені, що НЛП-маніпуляції необхідно використовувати тільки в гуманних цілях.

Беручи до уваги сказане вище, ми розробили комплекс тренінгів для поліцейських відділів ювенальної превенції «Тренінг розвитку особистісної ефективності»; «Тренінг сенситивності» (додаток Г). Детальніше реалізація авторських тренінгових програм буде представлено в п. 2.3. Отже, запровадження розроблених авторських тренінгів дасть змогу збагатити, поглибити і систематизувати знання, уміння й навички, необхідні поліцейському для ефективного проведення профілактичних заходів у роботі з неповнолітніми правопорушниками.

Через тренінгові заняття поліціанти залучаються до процесу розвитку особистості та формування у них професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. Означена компетентність формується у ситуаціях застосування знань і навчань під час вирішення завдань, відмінних від тих, у яких ці знання засвоювалися під час навчання у ЗВО. В рамках діяльнісного підходу система тренінгових занять передбачає психолого-педагогічну діагностику професійно значущих якостей поліцейських для вивчення їхніх характерологічних особливостей, ціннісних орієнтацій, базисних переконань, самооцінки, мотивації, комунікативних якостей, адаптивності. При цьому, діяльнісний підхід передбачає:

- 1) проведення серії спеціально розроблених тренінгів, спрямованих на формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх («Тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх»; «Тренінг розвитку особистісної ефективності»; «Тренінг сенситивності»; «Тренінг формування іміджу успішного поліцейського»);
- 2) контроль за розвитком особистості, означеної професійної компетентності;
- 3) заходи щодо регулювання емоційно-вольової сфери, корекції негативних особистісних особливостей поліціанта, професійної деформації.

Важливою організаційно-педагогічною умовою ми визначили також *розвиток умінь і навичок впевненої поведінки поліцейських засобами тренінгу.*

Розвиненість упевненості та відповідних умінь дає змогу співробітникам НПУ ефективно впливати на поведінку неповнолітніх правопорушників при реалізації своїх професійних функцій. Впевнена поведінка виступає психологічною складовою успіху, стає умовою готовності неповнолітніх поважати поліцію та підкорятися її вимогам. Соціально-психологічний зміст феномену «впевненості» змушує обирати відповідні шляхи розвитку зазначеної якості та системи умінь.

Психологи (Bandura, 1971) по-різному трактують «упевненість у собі», акцентуючи увагу на різних сторонах цього феномену, а саме:

- упевненість – це віра в ефективність своїх дій;
- зв'язок із психічним станом індивіда, що активізує прийняття рішення;
- зв'язок із базовою установкою поведінки;
- зв'язок із налаштованістю людини на досягнення успіху;
- психічна освіта, що складається з гармонійного поєднання мотиваційно-сміслових (внутрішніх спонукальних ціннісних орієнтирів) та регуляторно-динамічних підсистем (емоційно-вольовий, діяльнісний аспект психічної активності);
- соціально-позитивна властивість особистості, яка формується в процесі професійного навчання та виховання;
- інтелектуальний стан, пов'язаний із відсутністю сумнівів, заснований на досвіді та знаннях;
- чітко вивірена стратегія власних дій в інтелектуальних іграх.

Впевненість є переживанням людиною своїх можливостей, адекватних тим завданням, які перед нею ставить соціальне оточення, так і тим, які вона ставить перед собою сама. Крім цього, до соціального контексту впевненості має відношення здатність дозволяти собі мати запити та вимоги, ризикувати ними й виявляти їх, володіти навичками їх здійснення (Баранівський, Боднар, Терещенко, 2008).

Поліцейський, який ставить перед собою завдання розвитку впевненості в собі, а також умінь впевненої поведінки в соціальних та професійних ситуаціях,

повинен бути орієнтований на активну роботу в мотиваційному, емоційному, вольовому, інтелектуальному, когнітивному та поведінковому векторах самовдосконалення для того, щоб здійснювати профілактику правопорушень неповнолітніх. Вирішення завдань розвитку у названих напрямках, на нашу думку, може бути оптимізовано за допомогою групового соціально-психологічного тренінгу.

Вважаємо важливим зосередити увагу на організаційних і змістовних аспектах зазначеного соціально-психологічного навчання та визначити його назву як *тренінг розвитку умінь та навичок впевненої поведінки поліцейських*. Підкреслюючи специфіку саме тренінгової форми навчання, вважаємо за доцільне виділення низки її сутнісних особливостей.

По-перше, тренінг є багатофункціональним методом навмисних змін психологічних феноменів людини, групи, організації для гармонізації професійного та особистого буття людини (Макшанов, 1997).

По-друге, тренінг організовується і проводиться для спеціально створених малих груп. Учасники тренінгу при активній діяльності ведучого (тренера) включаються в процес інтенсивної взаємодії, за допомогою якого вирішуються різноманітні соціально-психологічні проблеми, отримуються знання, вміння й навички, формуються і розвиваються особистісні й професійні якості учасників.

По-третє, соціально-психологічний тренінг формує особливе середовище, яке, з одного боку, неоднозначно впливає на особистість учасників, створюючи для них певні труднощі, пов'язані з адаптацією, та емоційний дискомфорт, пов'язаний з усвідомленням власних проблем. З іншого боку, вирішення названих завдань, завдяки самостійному прийняттю групової допомоги, допомагає особистості активно розвиватися.

По-четверте, навмисність змін особистості в рамках тренінгу передбачає навчання й корекцію особистісних переконань у вигляді освоєння та прийняття досвіду, отриманого у тренінговій групі.

По-п'яте, у рамках тренінгу його учасники мають справу з безпосереднім життєвим та професійним досвідом, вони отримують можливість негайної оцінки якості, застосування отриманого знання в конкретному поведінковому акті, спеціально створеній соціальній ситуації. У порівнянні з традиційними формами професійної підготовки в умовах тренінгу скорочується до мінімуму дистанція між фактом отримання інформації та можливістю її застосування на практиці.

По-шосте, в тренінгу створюється можливість для гармонізації індивідуального та групового досвіду. Потенціал тренінгу розкривається не тільки у вирішенні проблем його учасників, але й у створенні можливостей для його учасників у розумінні та прийнятті себе, активації в соціальному просторі (Макшанов, 1997). У цьому сенсі розвиток особистості передбачає відновлення здатності мати і сприймати внутрішні сигнали, проявляти свої почуття, за допомогою групи навчитися розраховувати на себе у складних життєвих ситуаціях.

По-сьоме, соціально-психологічними факторами, що зумовлюють високу ймовірність особистісного самовдосконалення у груповому тренінгу, є такі:

- усвідомлення приналежності до групи – однодумці не залишають особистість наодинці зі своїми труднощами, які перестають бути індивідуально-унікальними;
- активна емоційна групова допомога в індивідуальному переживанні відношення до проблеми – інші учасники групи надають емоційну підтримку, сприяють нормалізації самооцінки та зростанню поваги до власної особи;
- індивідуальна допомога іншим учасникам тренінгу, як засіб вирішення своїх проблем, сприяє зміні життєвих пріоритетів, подоланню хворобливої фіксації на власних труднощах;
- можливість відкритої емоційної реакції знижує рівень деструктивності, гостроти пригнічених переживань, сприяє саморозкриттю;
- зворотний зв'язок, заснований на співпереживанні (емпатії), уподібненні себе іншим учасникам (ідентифікація), баченні себе з боку

(рефлексія) – виступає найважливішим чинником сприйняття і розуміння учасниками одне одного, взаємної відповідальності за результат спілкування в рамках тренінгу (Емельянов, 1985; Карпенко, 2015).

Керуючись специфікою підготовки співробітника НПУ, тренінг розвитку умінь і навичок упевненої поведінки ми визначаємо як практику соціально-психологічного впливу, що ґрунтується на активних методах групової роботи, націлену на:

- набуття знань у галузі психології впевненої у собі особистості, особливостей її поведінки у соціальному середовищі;*
- освоєння умінь та навичок впевненого спілкування у контексті розвитку комунікативних здібностей;*
- розвиток здатності до адекватної оцінки власного особистісно-психологічного, професійного потенціалу;*
- оптимізацію системи відносин особистості до себе самої, оточуючих людей, суспільства загалом.*

Визначивши стратегічні напрями неформальної безперервної освіти співробітників НПУ у контексті розвитку умінь і навичок упевненої поведінки, вважаємо за необхідне уточнити деякі методичні аспекти тренінгу. До них слід, на наш погляд, віднести: 1) завдання, як найближчі, так і віддалені, відповідно до перспектив саморозвитку особистостей учасників; 2) принципи, на основі яких будується взаємодія учасників тренінгу; 3) методи, прийоми, що використовуються для досягнення цілей і завдань саморозвитку. Детальніше вони будуть представлені в п. 2.3.

Отже, організаційно-педагогічними умовами формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх є: формування мотивації до здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх за допомогою розробки стратегії копінг-поведінки; організація індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками; використання активних групових методів при проведенні тренінгів з офіцерами ювенальної поліції; розвиток умінь і навичок впевненої поведінки поліцейських

засобами тренінгу. Виокремлені організаційно-педагогічні умови ми розглядаємо як системотвірний чинник моделювання формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

2.2. Модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Ефективність застосування практично будь-якої концепції закладається на етапі моделювання. Моделювання – це метод наукового дослідження, що полягає у побудові та вивченні моделі досліджуваного об'єкта. Його широко застосовують у педагогіці як для відображення педагогічної дійсності (прості моделі, що створюються шляхом порівняння з аналогами), так і для її перетворення (складні моделі, що вимагають спеціальної побудови на основі всебічного вивчення об'єкта та виділення ознак). Зокрема, проводиться моделювання освітнього процесу для визначення цілей, способів, засобів їх досягнення та отримання належних результатів (Мартиненко, 2018).

У педагогічному науковому дослідженні моделювання допомагає відтворити цілісність об'єкта, його структуру, функціонування, зберегти цю цілісність на всіх етапах дослідження. Моделювання є неодмінною умовою вимірювання характеристик об'єкту: вони мають бути представлені в моделі у вигляді системи показників. При цьому, моделювання охоплює як статику, так і динаміку об'єкта. Функція моделі полягає в тому, щоб служити основою прогнозування, тобто моделювання дає можливість вивчати процес до його здійснення та передбачати результат до його реалізації (Моделювання в освіті, 2017).

У педагогічних працях питання моделювання висвітлюються досить широко. Педагоги-дослідники часто спираються на визначення В. Штоффа: «...під моделлю розуміється така уявно чи матеріально реалізована система, яка, відображаючи чи відтворюючи об'єкт дослідження, здатна заміщати його,

отже її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт» (Штофф, 1966, с. 19). Доволі часто модель представляють, як систему елементів, що відтворює певні сторони, зв'язки, функції предмета дослідження.

Слід враховувати той факт, що модель виступає абстрактним виразом концепції, у нашому випадку – формуванні професійної компетентності офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. У моделі відтворюються цілісність об'єкта, що вивчається, його структура, функціонування, приховані зв'язки. Окрім цього, модель забезпечує цілісність об'єкта на всіх етапах дослідження.

Будь-яка діяльність (у тому числі педагогічна) є складним та багатовимірним явищем, що передбачає процесуальну і результативну сторони, тобто передбачається синтез динаміки та статичності. Формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх розглядається з двох сторін: процесуальної та результативної. Враховуючи складність, багатокомпонентність і багаторівневість досліджуваного феномену, для його опису та вивчення резонно використовувати структурно-функціональну модель.

У моделі педагогічної діяльності мають бути відображені певні процеси та явища, результат їхньої взаємодії – ідеальний та наближений до нього. У педагогічних дослідженнях суттєве значення має розробка так званих нормативних моделей, що відображають ідеальне уявлення про досліджувані чи проєктовані явища дійсності. Нормативне моделювання тісно співвідносять із нормативним прогнозуванням, передбаченням майбутнього стану об'єкта або процесу з урахуванням заздалегідь заданих параметрів, що підлягають досягненню (Гриневич, Хобзей, Прошак, 2006).

В. Гусевим було запропоновано методику нормативно-функціонального моделювання професійної діяльності військового спеціаліста. «Нормативне» вказує на пріоритетне значення вимог нормативних документів держави та відповідного відомства, що визначають рівень і якість професійної підготовки фахівця, а «функціональне» передбачає аналіз професійних завдань, які йому

доводиться вирішувати при реалізації своїх функціональних обов'язків (Гусев, 1997).

Окрім освітнього результату, що відображається в нормативно-функціональній моделі, існує освітній процес, який виступає як діяльність, наповнена певним змістом : педагогічними формами, методами, технологіями, виходячи з принципів, педагогічними умовами тощо. Причому всі елементи діяльності підпорядковані певному порядку, що передбачає регулювання та організацію цих елементів (Гусев, 1997).

Спираючись на визначення, представлене в дисертаційному дослідженні О. Сороки, яка трактує модель, як «графічно представлену систему підготовки фахівця, що можна коригувати і вдосконалювати залежно від змін умов і вимог суспільства» (Сорока, 2016, с. 229), ми керувалися визначенням поняття «модель», під якою розуміємо *узагальнений, абстрактно-логічний образ конкретного феномена, що відображає і репрезентує суттєві структурно-функціональні зв'язки об'єкта педагогічного дослідження, представлений у графічній формі.*

У свою чергу, «система» (грец. Systema – складене з частин, з'єднане) є сукупністю елементів, які знаходяться в упорядкованих відносинах і зв'язках між собою і утворюють певну цілісність, єдність. Загалом, термін «система» у педагогічній науці окреслюється як «сукупність безлічі взаємозалежних елементів, які утворюють певну цілісність» (Словник-довідник, 2006). Такими елементами можуть бути мета, завдання, принципи, зміст, форми, методи, засоби навчання, виховання, управління, оцінка якості освіти тощо.

Слід зазначити, що поняття «система» має тривалу історію. Ще в античності була сформована теза про те, що ціле більше суми його частин. Стоїки тлумачили систему, як світовий порядок. Починаючи з античних часів, Платон, Аристотель, багато уваги приділяли розкриттю специфічних особливостей системи знання. На системності пізнання наголошував Кант. У 17–19 століттях у різних спеціальних науках досліджувалися певні типи систем (геометричні, механічні системи тощо). У середині 20 ст. велике значення у

розумінні механізмів системи управління (великих, складних систем) зіграли кібернетика і цикл пов'язаних із нею наукових і технічних дисциплін.

Поняття «система» органічно пов'язано з поняттями цілісності, елемента, підсистеми, зв'язку, відносини, структури тощо. Слід зазначити, що для систем характерна як наявність зв'язків і відносин між утворюючими елементами (певна організованість), так і нерозривна єдність із середовищем, у відносинах з якою система виявляє свою цілісність. Будь-яка система може бути розглянута як елемент системи вищого порядку, тоді як її елементи можуть виступати як системи нижчого порядку (Енциклопедія освіти, 2008).

Ієрархічність, багаторівневість характеризують будову, морфологію системи, її поведінку та функціонування: окремі рівні системи зумовлюють певні аспекти її поведінки, а цілісне функціонування виявляється результатом взаємодії всіх її сторін та рівнів. У дослідженнях Т. Парсонса соціальна система визначається як така, що складається з двох або більше соціальних діячів, які перебувають у ситуації більш-менш стабільної взаємодії (Parsons, 2016).

Модель соціальної системи будується таким чином, щоб дати по-перше, статичну картину об'єкта і, по-друге, зображення процесів, що відбуваються в ньому – картину його функціонування. Тому створення ідеальної моделі має особливе значення, оскільки вона покликана відтворити статус системи, структурну організацію, властивості, що утворює картину об'єкта, який моделюється, необхідні для вироблення способи (варіанти) оптимального управління. Важливе значення для характеристики сутності та змісту соціальної системи має її структура.

Структура – це сукупність стійких зв'язків об'єкта, що забезпечують його відтворюваність за умов, які постійно змінюються. Поняття структури ґрунтується на діалектичному відношенні частини та цілого. Таким чином, структура визначається, як організуючий принцип, що визначає інтерпретацію складових елементів (Parsons, 2016).

Формування професійної компетентності з профілактики правопорушень неповнолітніх пропонується в рамках здійснення індивідуальної і групової

роботи, де основним змістом є конкретний результат поліцейського (слухача) після завершення кожного з етапів навчання у процесі неперервної неформальної освіти:

- 1) постановка конкретної правоохоронної проблеми, вирішення чи мінімізація якої можливі за допомогою профілактики правопорушень неповнолітніх;
- 2) визначення об'єкта впливу: цільова аудиторія, група, конкретна особа або її мікросередовище;
- 3) організація профілактики: розробка плану, програми, проєкту, матеріалу (контенту), заходу, сценарію тощо;
- 4) реалізація профілактичної програми: плану, програми, проєкту, заходів, сценарію;
- 5) оцінка ефективності профілактичних заходів щодо профілактики правопорушень неповнолітніх;
- 6) внесення коректив до профілактичної діяльності.

На нашу думку, вирішення професійних завдань виступає одним із основних засобів визначення формування професійної компетентності поліцейського до профілактики правопорушень неповнолітніх, оскільки в процесі вирішення завдань необхідне чітке визначення мети, підпорядкування цієї мети всій подальшій діяльності поліцейського, використання наявного досвіду при вирішенні як стандартних, так і не стандартних завдань у процесі профілактики правопорушень неповнолітніх.

У структурі авторської моделі формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх ми виділили організаційно-цільовий, змістово-процесуальний і оціночно-результативний блоки (рис. 2.1). Зупинимось детальніше на характеристиці блоків моделі.

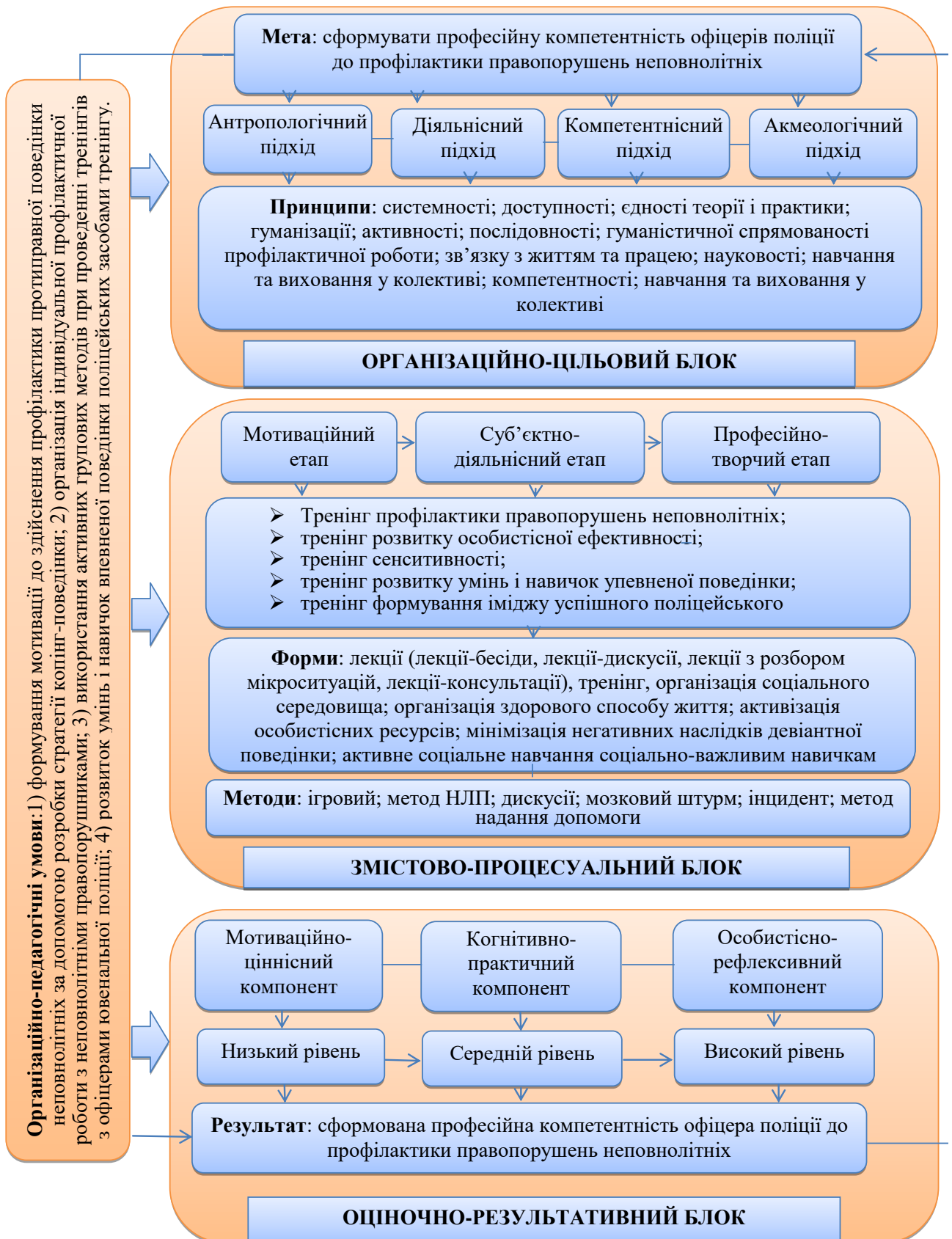

Рис. 2.1. Модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Організаційно-цільовий блок моделі передбачає проєктування мети, постановку завдань і обґрунтування методологічних підходів і принципів. Як видно із рис. 2.1, найважливішим компонентом цієї моделі є мета, сформульована нами таким чином: формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, яка була конкретизована такими завданнями:

1) виявлення рівня сформованої компетентності офіцерів поліції до профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками;

2) озброєння поліцейських знаннями, вміннями й навичками профілактики правопорушень неповнолітніх;

3) формування у офіцерів поліції творчого мислення, що дає змогу правильно орієнтуватися у найскладніших професійних ситуаціях, визначати ефективні заходи впливу, використовувати можливості школи, сім'ї, громадськості, дитячого колективу та спонукати неповнолітнього до самовиховання.

Серед методологічних підходів ми виокремили антропологічний, діяльнісний, компетентнісний та акмеологічний. Так, *антропологічний підхід* дає змогу зрозуміти цілісність і унікальність людини, єдність спільного, особливого та одиничного у пізнанні людини; осмислити виховання як взаємодію загальнолюдського, конкретно-історичного та національного компонентів культури; мати цілісний погляд на виховання, сприйняття людини як активного суб'єкта виховного процесу; здійснювати сприйняття у діалектичній єдності виховної взаємодії на людину, з одного боку, та самовиховання, саморозвитку – з іншого (Гудима, 2003). Антропологічний підхід акцентує увагу на вирішальному значенні самовиховання та саморозвитку. Цей підхід допомагає зрозуміти, як соціалізується людина і як люди впливають одна на одну; з'ясувати, наскільки людину можна навчити та виховати на різних етапах її життя; обґрунтувати умови розвитку людської креативності.

Діяльнісний підхід розглядає професійну діяльність поліцейського, як головне джерело формування особистості та фактор її розвитку. У професійній діяльності поліцейський набуває досвіду, який, актуалізуючись, викликає розгортання внутрішніх структур особистості і надає тим самим особистісний сенс професійній діяльності. Загалом діяльнісний підхід передбачає орієнтацію на розвиток творчого потенціалу особистості поліцейського та дає змогу враховувати індивідуальні та вікові особливості кожного офіцера поліції, сприяє самореалізації та особистісному зростанню.

Компетентнісний підхід є способом досягнення нової якості професійної компетентності, яка в аспекті становлення являє собою відповідність особистісних та діяльнісних характеристик офіцера поліції вимогам професії.

Акмеологічний підхід спрямований на результати професійного становлення фахівця, причому в якості результату розглядається не сума сформованих офіцером поліції якостей, а його здатність та готовність діяти у різних складних проблемних ситуаціях у роботі з неповнолітніми правопорушниками. Це дає можливість створити умови для проектування траєкторії професійного становлення та здійснення свого покликання у процесі самовдосконалення.

Закономірності неперервної неформальної освіти знаходять своє конкретне вираження в основних положеннях, що визначають загальну організацію, зміст, форми та методи, тобто у принципах. Принципи навчання – це категорії дидактики, що характеризують засоби використання законів навчання відповідно до цілей освіти. Принципи навчання визначають зміст, методи та організацію навчання (Алексюк, Помагайба, 2016). Принципи мають об'єктивну основу, виражають закономірні зв'язки між співробітником НПУ та неповнолітнім.

Основними принципами у розробленій моделі ми визначили принцип *системності, доступності, єдності теорії і практики, гуманізації, активності, послідовності*. Оскільки вони широко представлені у науково-педагогічній літературі, ми не зупиняємося на їхньому розгляді. Окрім цього,

при організації процесу формування означеної компетентності офіцерів поліції ми спиралися на *принципи гуманістичної спрямованості профілактичної роботи; зв'язку з життям та працею; науковості; навчання та виховання у колективі; компетентності.*

Провідним принципом виступає принцип *гуманістичної спрямованості* профілактичної роботи, що виражає необхідність поєднання цілей суспільства та особистості. Реалізація цього принципу вимагає від співробітника НПУ підпорядковувати свою роботу завданням формування всебічно розвиненої особистості.

Вагоме значення в організації профілактичної роботи має принцип *зв'язку з життям та працею*. Відповідно до цього принципу офіцери поліції повинні активно залучатися до суспільно корисної праці як у поліції на роботі, так і за її межами, брати участь разом із неповнолітніми в екскурсіях, походах, масових кампаніях. Практика є єдиним об'єктивно правильним критерієм істини та галуззю докладання результатів пізнання та інших видів діяльності.

Принцип компетентності пов'язаний із компетентністю співробітника НПУ, який здійснює профілактичну роботу, спираючись на існуючі в державі закони, правові документи, норми моралі та права, знання сучасних форм, методів і технологій профілактики, досвіду комунікативної та поведінкової діяльності. Для того, щоб здійснювати профілактичну роботу, співробітник НПУ має бути компетентним у галузі юриспруденції, політики, психології, педагогіки.

Механізм формування професійної компетентності поліцейських передбачає:

- інтеграцію правових, психологічних, педагогічних знань у єдине особистісне утворення;
- когнітивну орієнтацію поліцейських у вирішенні профілактичних завдань;
- діалогізацію процесу оволодіння комплексом знань, умінь і навичок, необхідних для здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх;

- рефлексію результатів власної діяльності та рівня особистісного становлення як професіонала-поліцейського;
- творчо-практичну спрямованість процесу формування означеної компетентності.

Важливим принципом моделі є *принцип науковості*, який передбачає побудову неформальної освіти таким чином, щоб її функціонування здійснювалося на науковій основі. Загалом, принцип науковості є провідним орієнтиром при приведенні змісту виховання у відповідність до рівня розвитку науки і техніки, з досвідом, накопиченим світовою цивілізацією. Він має пряме відношення до змісту виховання, методів педагогічної діяльності та діяльності дітей. Відповідно до нього педагогічна взаємодія поліцейських і неповнолітніх має бути спрямована на розвиток пізнавальної активності останніх, формування у них умінь та навичок творчого пошуку у діяльності. Цьому сприяє широке використання проблемних ситуацій, у тому числі ситуацій морального вибору, спеціальне навчання вмінню спостерігати явища, формувати та аналізувати результати спостережень, умінь вести суперечку, доводити свою точку зору, раціонально використати наукову літературу.

Науково організована профілактика правопорушень неповнолітніх передбачає її орієнтованість на формування у єдності знань, умінь і навичок, свідомості людини та поведінки. Ця вимога впливає із загальновизнаного у вітчизняній психології та педагогіці закону єдності свідомості та діяльності, згідно з яким свідомість виникає, формується та проявляється у діяльності. Однак як сукупність понять, суджень, оцінок, переконань свідомість спрямовує вчинки та дії неповнолітнього і водночас саме складається під впливом поведінки та діяльності.

Найважливішим організуючим положенням процесу профілактики правопорушень неповнолітніх є *принцип наочності*. Я. А. Коменський писав: «Якщо ми маємо намір насаджувати в учнів справжні і достовірні знання, ми взагалі повинні прагнути навчати всьому за допомогою особистого

спостереження і чуттєвої наочності» (Коменський, 1940). Як наочний приклад для наслідування для підлітків виступають відомі люди, життєві факти.

Одним із фундаментальних принципів організації неперервної неформальної освіти, у тому числі й процесу формування професійної компетентності поліцейських до профілактики правопорушень неповнолітніх, є *принцип навчання та виховання у колективі*. Він передбачає оптимальне поєднання колективних, групових та індивідуальних форм організації профілактичної роботи. Поліцейські повинні враховувати, що неповнолітні з девіантною поведінкою повинні бути повноправними членами свого колективу, жити його інтересами, бо саме в колективі найповніше виявляються їхні здібності, тільки в колективі та за його допомогою виховуються та розвиваються почуття відповідальності, колективізму, товариська взаємодопомога та інші цінні якості. У колективі засвоюються правила спілкування, поведінки, виробляються організаторські навички, навички керівництва та підпорядкування. Те саме відбувається у колективі дорослих, зокрема, колективі поліцейських.

Змістовно-процесуальний блок моделі формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх містить етапи професійного розвитку офіцерів поліції. На кожному наступному етапі відбувається збагачення досвіду взаємодії з урахуванням вже освоєного досвіду. Змістовне заповнення кожного етапу становить систему взаємодії поліцейського з основними компонентами підготовки.

Виділяємо такі етапи формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх:

- 1) мотиваційний – на цьому етапі здійснюється формування в поліцейських мотивації до здійснення профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками. Для цього використовують навчально-виховні ресурси тренінгових програм. Їхній зміст наповнений знаннями, що стимулюють бажання займатися профілактикою, а спеціально сконструйовані службові

ситуації спрямовані на мотивування професійної діяльності, пов'язаної з профілактикою правопорушень неповнолітніх;

2) суб'єктно-діяльнісний – він забезпечує набуття поліцейськими сукупності умінь для здійснення профілактичної роботи з неповнолітніми на основі власного накопиченого досвіду. Важливо, щоб поліцейські в спеціально організованій діяльності проявляли активність і творчість, відчували відповідальність за проведення індивідуальної профілактики, яка б підштовхувала їх до подальшого самовдосконалення й саморозвитку;

3) професійно-творчий – функцією цього етапу є розширення меж професійної взаємодії та забезпечення широкого спектра можливостей для його здійснення на різних рівнях – від внутрішньогрупового та міжгрупового до взаємодії з різними структурними підрозділами та суб'єктами здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх.

Важливим показником сформованої професійної компетентності офіцерів поліції до профілактичної роботи з неповнолітніми є вміння творчо використовувати теоретичні знання на практиці. Ми розумітимемо під *творчістю свідому, цілеспрямовану, активну діяльність людини, спрямовану на пізнання і перетворення дійсності, що створює нові, оригінальні «продукти»*.

Співтворчість можна трактувати, як один із принципів соціалізації, який реалізується на основі таких правил: по-перше, тренеру необхідно дотримуватись демократичного стилю спілкування з вихованцями; по-друге, тренер повинен прагнути здійснювати спільний з вихованцями пошук умов, засобів для розвитку творчих здібностей та інших якостей особистості вихованця; здійснювати спільні пошуки нових ідей, обговорювати оригінальні методи розв'язання творчих завдань (творчість). Ці вимоги пред'являються і до співробітника НПУ, який здійснює профілактичну роботу з неповнолітніми.

Сучасна психологія виділяє низку сторін творчого процесу, а саме:

- 1) постановка питання, що вимагає творчої відповіді;
- 2) мобілізація необхідних знань і досвіду з метою постановки попередньої гіпотези для визначення шляхів і способів вирішення задачі;

- 3) спеціальні спостереження та експерименти та їх узагальнення у вигляді висновків та гіпотез;
- 4) оформлення виниклих думок (образів) у вигляді логічних, образних, математичних, графічних, предметних структур (Торба, 2021).

Дж. Гілфорд визначає творчість чи творчі здібності, як дивергентне мислення (від латів. *divergentia* – розбіжність), яке характеризується здатністю висувати безліч однаковою мірою правильних ідей при вирішенні певної проблеми, нестереотипністю самого мислення. Основними якісними характеристиками дивергентного мислення є швидкість, гнучкість, оригінальність і точність. Ці якості особливо потрібні співробітнику НПУ у роботі з підлітками, бо йому нерідко доводиться діяти у незвичайних ситуаціях. І ми у дослідній роботі прагнули до того, щоб офіцери поліції ЕГ шляхом самовиховання розвивали ці якості.

Для розвитку творчих якостей на тренінгових заняттях ми використовували різноманітні педагогічні завдання, життєві і професійні ситуації. Творчий потенціал співробітника НПУ підкаже йому галузь, а професіоналізм дасть імпульс для цікавих знахідок та рішень у сфері використання знань у профілактиці правопорушень неповнолітніх.

Важливою складовою змістово-процесуального блоку є тренінг. Оскільки формування означеної компетентності здійснюється з офіцерами поліції, які мають вищу освіту і пройшли професійну підготовку у ЗВО МВС, ми запропонували їм здійснювати навчання у формі так званої неформальної освіти, яка передбачає активну участь у тренінгах. Для цього ми розробили комплекс тренінгів, спрямованих на формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Слід зазначити, що першочерговим завданням при розробці тренінгів ми ставили отримання поліцейськими знань, умінь і навичок. На жаль, знання можуть виявитися нейтральними, як виховний засіб, якщо не будуть реалізовані такі умови навчання:

- актуалізація мотивації, що адекватна природі навчальної діяльності, тобто внутрішнє прагнення поліцейських до саморозвитку;
- моделювання у навчальному процесі практико-орієнтованих ситуацій, в яких виявляються морально-ціннісні якості особистості, стимулюється їхній розвиток;
- застосування знань у практичній діяльності, завдяки чому адекватно усвідомлюється їхня соціальна та особистісна цінність.

Організацію та проведення тренінгів було націлено на зміцнення професійної мотивації офіцерів поліції, їхньої мотивації до проведення профілактичних заходів з неповнолітніми правопорушниками.

Тренінгові заняття з офіцерами поліції ми проводили, використовуючи комплекс форм (організація соціального середовища; організація здорового способу життя; активізація особистісних ресурсів; мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки; метод надання допомоги; активне соціальне навчання соціально-важливим навичкам; активне соціальне навчання соціально-важливим навичкам) і методів (ігровий, НЛП, дискусії, мозкового штурму, інциденту).

Оціночно-результативний блок (рефлексивний) передбачає оцінку та самооцінку результатів профілактичної діяльності та містить компоненти рівнів сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх (високий, середній, низький), що передбачає здійснення поліцейськими рефлексії. Така інформація допоможе самостійно коригувати свою діяльність, розвивати здатність до саморегуляції.

Виділені компоненти представленої моделі перебувають у тісній єдності та взаємодії, утворюючи цілісну систему професійного становлення співробітників НПУ. Головна мета побудови моделі полягає в тому, щоб кожен поліцейський у процесі цілеспрямованого педагогічного впливу міг не лише отримувати широкий діапазон професійно-важливих знань, але і реалізовувати їх на практиці, що позитивно впливатиме на організацію та проведення профілактики правопорушень неповнолітніх.

2.3. Змістово-процесуальне забезпечення процесу формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Враховуючи той факт, що ми формували професійну компетентність до профілактики правопорушень неповнолітніх у поліцейських, які працюють у відділах ювенальної превенції, нам необхідно було підібрати такий набір форм і методів, які б допомагали організувати цей процес максимально ефективно, з урахуванням того, що вони працюють і не завжди можуть виділяти час для навчання. Саме тому ми зосередили свою увагу на нетрадиційній формі підготовки – тренінгу, доповнюючи цей процес невеликими лекціями з використанням різноманітних методів навчання неформальної освіти.

Отже, для того, щоб ефективно організовувати і проводити профілактику правопорушень неповнолітніх, поліцейські повинні знати, які саме форми психопрофілактичної роботи існують у роботі з неповнолітніми. Для цього ми інформували поліцейських на спеціально організованих зустрічах, що займало приблизно 20-30 хв., щоб не переобтяжувати їх інформацією. Розглянемо їх детальніше.

Так, перша форма – *організація соціального середовища*. В її основі лежать уявлення про детермінуючий вплив навколишнього середовища на формування девіацій. Впливаючи на соціальні чинники, можна запобігти небажаній поведінці особистості. Вплив може бути спрямований на суспільство в цілому, наприклад, через створення негативної громадської думки по відношенню до поведінки з відхиленнями. Об'єктом впливу може бути сім'я, соціальна група (школа, клас) чи конкретна особистість. У рамках цієї форми профілактика правопорушень неповнолітніх передбачає, перш за все, соціальну рекламу щодо формування установок на здоровий спосіб життя. Спеціальні програми, виступи молодіжних кумирів, спеціально підібрані кінофільми – все це має якісно інший рівень, ніж проведення бесід.

Друга форма, яку ми розглядали з поліцейськими ЕГ, була *організація здорового способу життя*. Вона пов'язана з уявленнями про особисту відповідальність за здоров'я, гармонію з навколишнім світом та своїм

організмом. Вміння людини досягати оптимального стану та успішно протистояти несприятливим факторам середовища вважається особливо цінним. Здоровий спосіб життя передбачає здорове харчування, регулярні фізичні навантаження, дотримання режиму праці та відпочинку, спілкування з природою. Такий стиль ґрунтується на екологічному мисленні та суттєво залежить від рівня розвитку суспільства.

Наступна форма – *активізація особистісних ресурсів*. Активні заняття підлітків спортом, їхнє творче самовираження, участь у групах спілкування та особистісного зростання, арт-терапія – все це активізує особистісні ресурси, що в свою чергу, забезпечують активність особистості, її здоров'я та стійкість до негативних зовнішніх впливів.

Четверта форма – *мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки*. Розглядаючи цю форму профілактики, поліцейські ювенальної поліції прийшли до висновку, що її можна використовувати у випадках вже сформованої девіантної поведінки. Вона спрямована на профілактику рецидивів чи негативних наслідків. Наприклад, наркозалежні підлітки можуть отримувати своєчасну медичну допомогу, а також необхідні знання щодо супутніх захворювань та їх лікування.

Ми пояснювали офіцерам поліції, що за способом організації профілактичної роботи виділяють такі форми психопрофілактики: індивідуальна, сімейна, групова. З метою попередження відхилень у поведінці використовують різні соціально-психологічні методи. Серед провідних методів психопрофілактичної роботи ми називали інформування, групові дискусії, тренінгові вправи, рольові ігри, моделювання ефективної соціальної поведінки, психотерапевтичні методики тощо. Поліцейські мали змогу ознайомитися із цими методиками.

На відміну від спеціально організованих зустрічей лекція є більш ґрунтовною, системною та інформативною у плані викладу навчального матеріалу. Тому ми активно застосовували цю форму роботи з офіцерами ювенальної поліції ЕГ. Лекторій є найбільш розповсюдженою формою підготовки поліцейських. Ми використовували лекції для інформування

учасників тренінгу з питань профілактики правопорушень неповнолітніх, теорії впевненості та практики розвитку та вдосконалення умінь відповідної поведінки тощо. Методичні засоби інформування були у формі цілеспрямованого вербального подання інформації тренером.

Другим варіантом було ситуаційно обумовлене інформування, доречне як пояснення сутності будь-якого психологічного феномену, відповідь на запитання учасників тренінгу, підбиття підсумків виконання вправ та самого заняття. Третім варіантом було опосередковане (заочне) інформування учасників за допомогою попереднього розповсюдження інформаційної бази перед кожним заняттям на паперових та електронних носіях.

Вважаємо за доцільне підкреслити природну необхідність та важливість у рамках тренінгового навчання саме лекції. Насамперед слід зазначити той факт, що лекція не втратила статусу провідного методу навчання на тлі загальної комп'ютерної технологізації навчального процесу. Вона може і має стати цікавим та захоплюючим процесом взаємодії тренера з аудиторією.

Гарантією продуктивності цього методу виступає високий рівень ораторського мистецтва, теоретичної обізнаності, неоднозначність та оригінальність мислення, а також харизма тренера. Реалізація наступних кроків дасть змогу тренерові зробити лекцію неповторним яскравим епізодом тренінгу, який мотивує його учасників до психологічної творчості саморозвитку.

По-перше, йому слід привести у відповідність теоретичний простір лекції (закони, гіпотези, факти, приклади тощо) зі своєчасно виявленими та правильно зрозумілими потребами, установками, очікуваннями учасників тренінгу (аудиторії). Це одне з першорядних і складних завдань, оскільки вона обтяжена проблемою неоднорідності складу учасників, унікальністю їх психічного складу, індивідуальним трактуванням перспектив тренінгу тощо.

По-друге, тренерові важливо самому усвідомити мотивуючу функцію лекції та донести до аудиторії психологічні переваги інформації, отриманої внаслідок її уважної фіксації. Вигода від отримання цієї інформації має бути

очевидною у кар'єрному, професійному, особистому, цивільному полі діяльності учасників тренінгу.

По-третє, лекція повинна бути подана в словах і виразах, зрозумілих поліцейським. Саме тому тренер має чуйно вловлювати загальний рівень знань аудиторії, коливання уваги до предмету лекційного діалогу. Точна відповідність ступеня складності матеріалу інтелектуальному потенціалу аудиторії забезпечить раппорт у відносинах тренера й поліцейських-слухачів.

По-четверте, позитивний ефект навчання за допомогою лекції досягається за допомогою:

- структурування матеріалу – послідовної розбивки інформації на частини, пов'язані між собою з урахуванням рівня її складності для аудиторії, психологічно грамотного проходження етапів тренінгового заняття;

- гармонійного поєднання у діалозі тренера з аудиторією теоретичних даних, фактів, емоційно забарвлених прикладів, питань до учасників тренінгу (особливо риторичних, уточнюючих, що підтверджують факти зворотного зв'язку);

- контролю за дотриманням критеріїв доказовості, логічності, ясності та зрозумілості, динамічності викладення матеріалу, особистого небайдужого відношення тренера до предмета вивчення, емоційного забарвлення інформації, її актуального асоціативного зв'язку з життєдіяльністю, професійною ефективністю поліції;

- візуальної підтримки – супроводження різними ілюстраціями ключових моментів теоретичної частини тренінгу.

Таким чином, лекція в рамках тренінгу має безперечні переваги як спосіб швидкого та дієвого спілкування з аудиторією (особливо з великою кількістю учасників). Процес викладення матеріалу піддається контролю з боку тренера. Від його психолого-педагогічного потенціалу залежить рівень активності учасників, зокрема, від спеціального розподіленого на етапах лекції педагогічного підкріплення учасників тренінгу. Дане підкріплення може

проводитись у формі індивідуальних звернень для підтвердження правильності розуміння положень лекції.

Для активізації інтересу ювенальних поліцейських ЕГ особливу увагу ми приділяли конкретизації мети (цілепокладання) навчання. Найбільш продуктивним, на нашу думку, є таксономія педагогічних цілей (Bloom, Engelhart, Furst, Hill & Krathwohl, 1956), за якої успішно планується навчання та оцінюються його результати. Щодо інструментальних можливостей, вони представлені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3

Інструментальні можливості таксономії педагогічних цілей

Сфери	Сутнісна характеристика цілей
Когнітивна (пізнавальна)	Цілі від запам'ятовування та відтворення досліджуваного матеріалу до вирішення проблем, у ході якого необхідно переосмислити наявні знання, будувати нові поєднання з попередньо вивченими ідеями, методами, процедурами, включаючи створення нового
Афективна (емоційно-ціннісна)	Цілі формування емоційно-особистісного відношення до явищ навколишнього світу, починаючи від простого сприйняття, інтересу, готовності реагувати до засвоєння ціннісних орієнтацій та відносин, їх активного прояву. До цієї сфери потрапляють такі цілі, як формування інтересів і нахилів, переживання тих чи інших почуттів, формування відносини, свідомість та прояв її у діяльності
Психомоторна	Цілі, пов'язані з формуванням тих чи інших видів рухової (моторної), маніпулятивної діяльності, нервово-м'язової координації. Використання чіткої цілі допомагає концентрувати зусилля на головному та бачити ясність та гласність у спільній роботі поліцейського і тренера

Конкретизація цілей, на нашу думку, полегшує та конкретизує роботу тренера, допомагає швидше рухатися до наміченої навчальної цілі. Так, якщо поліцейські ЕГ загалом виявляли достатню обізнаність, ми обмежувалися коротким викладом і переходили до наступної лекції, якщо ні, ми більш докладно пояснювали проблему і ставили запитання, які дозволяли діагностувати рівень засвоєння щойно викладеного матеріалу. Залежно від

характеру відповідей поліцейських, ми давали додаткові роз'яснення або переходили до нової частини відомостей.

З особливою цікавістю поліцейські ЕГ вивчали методи профілактики правопорушень неповнолітніх. Так, наприклад, вивчаючи один із основних методів роботи з підлітками – *метод переконання*, поліцейські дійшли висновку, що означений метод – це комплекс виховних, роз'яснювальних заходів, що здійснюються з метою зміни антигромадської спрямованості особистості та закріплення її позитивної соціальної орієнтації. Формами реалізації методу переконання є індивідуальні та колективні бесіди, обговорення поведінки особи, встановлення над нею індивідуального та колективного шефства, стимулювання участі у суспільно корисній діяльності тощо.

Згідно постанови КМУ № 684 від 13.09.2017 р. «Про затвердження порядку ведення обліку дітей дошкільного, шкільного віку та учнів» (Постанова КМУ, 2017) у навчальних закладах м. Тернополя офіцери ювенальної поліції систематично проводять профілактичні заходи з неповнолітніми. Окрім цього, вони проводять індивідуальні зустрічі з учнями та/або їхніми батьками (особами, які їх замінюють); вчасно та ефективно реагують на виклики керівників навчальних закладів; приймають участь у батьківських зборах і педагогічних радах для проведення інформаційно-роз'яснювальної роботи серед батьків та педагогічних працівників щодо попередження негативних явищ у дитячому середовищі. Ця ідея виникла ще у 2016 році, коли в деяких містах України запровадили експериментальну модель співпраці навчальних закладів і поліції «Шкільний офіцер поліції» (Програма, 2016).

У роботі співробітника ювенальної поліції з підлітками та їхніми батьками можна проводити *бесіди* трьох видів: ознайомлювальну, попереджувальну та виховну. Від змісту та результатів ознайомлювальної бесіди багато в чому залежить перебіг подальшої виховної роботи. Психологічна атмосфера такої бесіди, її тон повинні відображати загальну

лінію індивідуальної роботи – поєднання доброзичливості, зацікавленості і вимогливості. Щоб ця бесіда була ефективною, предметною, необхідно зібрати якомога більше інформації про саму особу, її поведінку, оточення, зв'язки.

Попереджувальна бесіда проводиться або за наявності фактів антигромадської поведінки особи, взятої на профілактичний облік, або без будь-яких зовнішніх приводів у порядку повсякденної роботи. Попереджувальна бесіда, окрім виховного впливу, має на меті контроль за поведінкою неповнолітнього і використовується для інформаційного забезпечення індивідуального попередження злочинів.

Виховна бесіда доволі наближена за метою, основним змістом, засобами впливу до попереджувальної бесіди. Шляхи впливу на свідомість, відчуття провини і волю цих бесід подібні. Однак виховні бесіди проводяться, як правило, у неофіційній обстановці за місцем проживання, навчання або роботи неповнолітнього. Окрім цього, неповнолітніх залучають до соціально корисних занять трудового, соціального, спортивного, самодіяльного характеру.

Традиційним і одночасно доволі ефективним для поліцейських виявився *метод надання допомоги*. Він стосується трудового устрою, поліпшення побутових умов, навчання, організації дозвілля, встановлення соціально корисних контактів, планування грошових витрат, вибору життєвих цілей тощо.

Поліцейські, вивчаючи науково-методичну літературу щодо використання методів виховання і перевиховання підлітків, переконалися, що співробітнику НПУ доводиться іноді вдаватися до *методів примусу*, який є одним із складних у діяльності співробітника ювенальної поліції. Заснований виключно на законі, цей метод дає можливість своєчасно запобігти протиправній злочинній діяльності осіб, захистити громадян від їхніх протиправних посягань. Раніше цьому методу приділялося недостатньо уваги, оскільки декларувався обов'язок правоохоронних органів використовувати переважно методи переконання та допомоги. Проте превентивна функція виходила за межі обов'язків співробітників цих органів, підміняючи і дублюючи попереджувальну роботу інших суб'єктів попередження злочинів.

На лекційних і тренінгових заняттях поліцейські ЕГ переконувалися, що індивідуальне попередження протиправної або злочинної поведінки є найскладнішим видом діяльності, оскільки завжди пов'язано з конкретною людиною, її особливостями. Найбільш гостро це проявляється у роботі з неповнолітніми.

Ми з'ясували, що у ряді випадків інформація неповнолітнім надається несвоєчасно – занадто пізно чи занадто рано і відповідно не завжди профілактика є ефективною. Саме тому, ми пояснювали поліцейським, що розмови щодо попередження наркозалежної поведінки мають проводитися не пізніше 14 років. Вони не повинні містити докладного опису наркотиків та ефектів, які вони спричиняють. Такі розмови доцільно спрямовувати на обговорення наслідків девіантної поведінки та способів утримання від неї, на вироблення активної особистісної позиції, моральної стійкості, опору негативному впливу.

Поліцейські приходили до висновку, що перспективному розвитку даного підходу може сприяти відмова від переважання інформації, що залякує, а також диференціація інформації за статтю, віком, соціально-економічними характеристиками.

Для реалізації другої організаційно-педагогічної умови ми пропонували поліцейським здійснювати профілактичну роботу з неповнолітніми правопорушниками в індивідуальній або груповій формі. На початку поліцейські надавали перевагу груповому формату. Під час бесід з поліцейськими ми пояснювали переваги та дієвість індивідуального підходу до перевиховання дітей. Він передбачає такі етапи: 1) встановлення психологічного контакту з неповнолітнім; 2) вивчення особливостей особистості неповнолітнього, умов сімейного виховання, становища в учнівському колективі та стихійній групі; 3) визначення на основі такого вивчення ступеня його відхилень у поведінці; 4) залучення підлітка до соціально позитивної діяльності, що відповідає його особистим інтересам та потребам, що в подальшому позитивно впливатиме на моральне формування

особистості; 5) допомога неповнолітнім у формулюванні соціально прийнятних життєвих цілей, пов'язаних із оволодінням певною професією; 6) розвиток у неповнолітнього позитивних критеріїв оцінки своєї поведінки та поведінки оточуючих.

Усвідомлення важливості здійснення індивідуальної профілактики правопорушень неповнолітнього приходило поступово, по мірі прослуховування інформаційних повідомлень, лекцій, відвідування спеціально організованих тренінгів. Надання переваги індивідуальній формі профілактики було пов'язано з постійною взаємодією офіцерів ювенальної превенції зі своїми вихованцями, які перебувають на обліку і потребують індивідуального підходу.

На думку О. Діденко, формування професійно компетентних поліцейських можливо лише за умови відходу від інформаційно-описових і репродуктивних підходів до навчання. Серед шляхів активізації навчальної діяльності правоохоронців учений називає активні форми й методи, зокрема аналіз службових ситуацій, імітаційно-ігровий підхід (розігрування ролей, дидактичні та ділові ігри), групову навчальну діяльність тощо (Діденко, 2014).

Підтримуючи О. Діденко, ми переконані, що сьогодні слід відмовлятися від формальних методів проведення занять з підготовки майбутніх офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх на користь інноваційних педагогічних технологій та передових методик навчання, таких як тренінги, кейс-метод та метод моделювання ситуацій, ігрові методи навчання.

Ми пропонували поліцейським ЕГ розглядати таку форму психолого-педагогічної профілактичної роботи з неповнолітніми, як *активне соціальне навчання соціально-важливим навичкам*. У нашому дослідженні ми реалізовували його переважно у формі групових тренінгів. Звертаємо увагу, в нашому дослідженні формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх здійснювалося під час проходження ними комплексу спеціально розроблених тренінгів. Їхній перелік та послідовність подано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4

**Комплекс тренінгів у процесі формування професійної компетентності
офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх**

Назви тренінгів	Кількість занять
1. Тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх	17
2. Тренінг розвитку особистісної ефективності (особистісно-професійних якостей)	5
3. Тренінг сенситивності	7
4. Тренінг розвитку умінь і навичок упевненої поведінки	6
5. Тренінг формування іміджу успішного поліцейського	6

У рамках розробленої нами моделі від офіцера поліції, що здійснюватиме профілактику правопорушень неповнолітніх, ми здійснювали методичну підготовку за такими напрямками:

1) *розробка творчих завдань*. Такі завдання були пов'язані з основними завданнями, що стоять перед НПУ, а освітня діяльність поліцейських щодо оволодіння професійною компетентністю з профілактики правопорушень неповнолітніх мала яскраво виражену профілактичну спрямованість. Вибір поліцейськими творчих завдань передбачав роботу з вивчення наявних даних (аналіз літератури, інформаційних матеріалів, статистичної інформації, матеріалів кримінальних справ тощо), постановку конкретної правоохоронної проблеми, яка вирішувалась під час виконання творчих завдань;

2) *забезпечення методичного супроводу виконання завдання*. Ми пропонували поліцейським широкий спектр напрямів діяльності для виконання практичних завдань. При цьому ми брали участь в оцінюванні проміжних результатів діяльності, вносили у роботу необхідні корективи, вказували на недоліки;

3) *вироблення системи критеріїв оцінки проміжних та кінцевих результатів роботи*.

Наведемо основні критерії оцінки результатів роботи поліцейських у процесі формування професійної компетентності з профілактики правопорушень неповнолітніх. Діяльність поліцейських та матеріали, які вони розробляли на тренінгових заняттях, були орієнтовані на вирішення таких профілактичних завдань: профілактика правопорушень окремих категорій громадян (вчинення насильницьких дій, розкрадань, участі в наркообігу, інших протиправних діях); профілактика негативних соціальних явищ, пов'язаних із злочинністю (бездоглядністю та безпритульністю неповнолітніх, вживання алкоголю та наркотиків, проституції та інших форм сексуальної експлуатації, бродяжництва, жебракування); інші напрями діяльності, орієнтованої на вирішення завдань, які стоять перед НПУ (формування позитивного іміджу поліції, розвиток форм взаємодії з неповнолітніми).

Ми наголошували, що цільовою аудиторією можуть бути: невизначене коло осіб, сприйняттю яких може бути доступна інформація у поданій формі; неповнолітні; школярі; студенти; неповнолітні, які перебувають у місцях соціальної ізоляції (виховних колоніях); батьки неповнолітніх та ін.

Завдання, які ми пропонували поліцейським ЕГ, постійно оновлювали і вдосконалювали, мали практичну спрямованість, стимулювали інтерес до досягнення конкретного підсумкового результату, виключали можливість імітації навчальної діяльності. Починаючи роботу над творчим завданням, поліцейські повинні були отримати його повний опис та вимоги до проміжного та кінцевого результатів. Кожне таке завдання ми формулювали в узагальненому вигляді, а його конкретизація (постановка мети, її декомпозиція, вибір способів та засобів вирішення тощо) здійснювалася поліцейськими спільно з нами відповідно до їхніх креативних здібностей, а також наявних (доступних) технологічних і технічних можливостей.

Наша робота в якості тренера передбачала надання постійної консультаційної, методичної допомоги поліцейським у ході тренінгових занять та в рамках самостійної роботи у виборі та постановці профілактичної проблеми, визначенні шляхів її вирішення. Поліцейському ювенальної

превенції необхідно було визначити вид, форму, методи та технології цієї діяльності, розробити необхідний для її здійснення матеріал (контент), провести профілактичний захід, після чого оцінити отримані проміжні або підсумкові результати, скоригувати хід виконання завдання та підготовлені матеріали. Методична допомога з нашого боку передбачала критичну оцінку творчої діяльності поліцейського, виявлення допущених ними помилок та консультації щодо їх усунення.

Поліцейські організували і провели низку профілактичних заходів з учнями шкіл Тернополя: вікторина «Правовий калейдоскоп», присвячена Міжнародному дню захисту дітей; тренінг «Мої права та обов'язки»; квест «Бережи себе для життя»; урок дружби; заняття-діалог «Я та закон»; правова вікторина «Правильний вибір»; творчий конкурс «Екстремізму – ні!» присвячений Міжнародному дню толерантності; брейн-ринг «Я – щасливий громадянин України!», присвячений Дню Конституції України.

Одним із найбільш ефективних тренінгів був тренінг сенситивності, який допомагав розвивати у поліцейських підвищену чутливість каналів сприйняття інформації, щоб навчитися керувати ними і підключати їх у потрібний момент для комунікації. Розпізнаючи людські якості органами відчуттів, ми вчили поліцейських одночасно проводити психодіагностику того, що відбувається навколо. Часто вживали для цього такі висловлювання, як «серцем відчуваю, передчуваю», «боляче чути». Насправді так виражається сприйняття людиною відчуттів всього організму як єдиного цілого. Ми пропонували поліцейським на тренінгу сенситивності відчутти і відрізнити ступінь виразності розмірів предметів, запахів, звуків, смаків, фактури та спробувати об'єднувати їх, як, наприклад, музику.

Цілі тренінгу для поліцейських були спрямовані на те щоб: 1) розвинути більш тонкі навички сприйняття один одного (бачити, чути, відчувати, входити до чуттєвого простору іншої людини) для психодіагностики намірів партнера та отримання інформації для профілактики правопорушень неповнолітніх; 2) підготувати ґрунт для більш складного, реального аналізу співробітниками

поліції інформації, що надходить від каналів сприйняття (можливо, пов'язаної з небезпекою для життя), щоб сформувати впевненість у собі та виробити стратегію та тактику безпечної поведінки поліцейського при спілкуванні з різними категоріями громадян (правопорушниками, свідками, потерпілими та ін.).

Необхідний час, який ми виділяли на тренінгові заняття – від 20-30 хв. до 1 години (за наявності часу). Для цього ми використовували різноманітні матеріали: для сприйняття навпомацки: папір, тканини (шовк штучний та натуральний, оксамит, бавовна, льон); дрібні предмети: металеві, дерев'яні, кам'яні тощо; на смак: продукти із різним смаком; на слух: шепіт, стукіт різних предметів, звуки музики тощо; на запах: парфуми, одеколон, дим, їжа; візуально: кольорові предмети, малюнки різних форм та розмірів. Процедура таких занять була така: ми зав'язували поліцейському очі і він мав навпомацки визначити спочатку тканини (невеликі шматочки), потім – невеликі предмети по конфігурації та фактурі, потім інших учасників тренінгу за голосом чи запахом. Так ми тренували та одночасно діагностували канали сприйняття поліцейських. У цій ситуації ми аналізували, який саме канал сприйняття є головним у поліцейського, який потрібно розвивати та тренувати, який вже добре розвинений.

На початку сенситивного тренінгу ми наголошували, що важливо мати хорошу витримку. Ми спрямовували та заохочували правильну поведінку учасників тренінгу, щоб вони могли отримати задоволення від позитивного досвіду. Кожен член групи вчився структурувати ситуацію та поступово розуміти незамінність і важливість органів відчуття у сприйнятті, що важливо для спілкування з неповнолітніми та їхньої психодіагностики.

Четвертою організаційно-педагогічною умовою формування означеної компетентності ми визначили *розвиток умінь і навичок впевненої поведінки поліцейських засобами тренінгу*. Реалізація цієї умови забезпечувалася за допомогою розробки й апробації тренінгу розвитку умінь і навичок упевненої поведінки. Як було зазначено вище, загальною стратегічною метою тренінгу як

різновиду соціально-психологічного навчання є формування та розвиток особистості, компетентної у сфері спілкування, здатної встановлювати та підтримувати необхідний рівень взаємодії з різними людьми. *Метою тренінгу* є формування впевненості як особистісної якості, а також умінь впевненої поведінки в кризових для поліцейського соціальних (професійних) ситуаціях та їхня подальша трансформація в навички.

Досягнення поставлених цілей стає можливим у вигляді деталізації та конкретизації завдань саморозвитку особистості поліцейського. До них ми віднесли завдання загального розвитку учасників:

- 1) усвідомлення своїх можливостей (особистісних переваг та недоліків) до суверенної поведінки як фактора соціальної успішності та ефективності;
- 2) зняття внутрішніх обмежень, причин невпевненої поведінки, що виступають бар'єрами ефективного спілкування з людьми, корекція неадаптивних особистісних установок;
- 3) формування умінь і навичок оптимального самоствердження, впевненої поведінки в конфліктних ситуаціях.

Говорячи про впевненість у міжособистісному сприйнятті та розумінні людини людиною (перцепції), вважаємо за доцільне визначити завдання розвитку здатності до візуальної діагностики показників впевненої / невпевненої поведінки; самоаналізу та розуміння власних внутрішніх / зовнішніх сигналів за критерієм впевненості/ невпевненості, а також розвитку здатності до позитивного прогнозу власної соціальної активності у зв'язку з впевненою постановкою та досягненням життєво важливих цілей.

В аспекті впевненості в міжособистісній інтеракції слід виділити завдання розвитку здатності до впевненої поведінки в рамках встановлення та підтримки соціально-психологічного контакту в міжособистісних відносинах, а також при організації офіційної, формальної взаємодії. Впевнена поведінка пов'язана з щирою, природною, емоційно відкритою самопрезентацією (Гуменюк, Козирева, 2016); цілісністю та відповідністю між мовленнєвою та невербальною поведінкою (конгруентністю) у вираженні почуттів; адекватним

психологічним опором, амортизацією та конструктивною протидією на основі прямого та чесного вираження власних емоцій та бажань; здатністю використовувати «Я»-висловлювання як відображення відповідальності за свої слова та вчинки, відмовившись від невизначених формулювань як символу власної нерішучості; готовністю до прийняття компліментів на основі адекватної самооцінки своїх якостей та здібностей; здатністю до гнучкої поведінки у міжособистісній взаємодії, легкістю в імпровізації, невимушеністю у вираженні емоційних реакцій на задоволення потреб, повсякденних турбот.

У плані розвитку самосвідомості тренінг передбачає корекцію самооцінки, формування здатності учасників до рефлексії та самоаналізу у соціальних ситуаціях через призму впевненої поведінки, усвідомлення та подолання негативних сценаріїв дій, закріплених у попередньому життєвому досвіді, особистісну мобілізацію до соціальної активності на основі оптимізму.

У контексті розвитку психічних процесів учасників завданнями тренінгу є:

- 1) розвиток творчого інтелектуального потенціалу впевненої у собі особистості, що зумовлює швидку, адекватну адаптацію до кризових ситуацій повсякденного життя та професійної діяльності; розумна витрата фізичних і психічних ресурсів у зв'язку з перетворенням ситуацій на статус прийнятних і навіть комфортних для свого існування;
- 2) розвиток пам'яті для надійної фіксації послідовності дій, найбільш вигідних алгоритмів поведінки в соціальних ситуаціях з точки зору впевненості в собі.

Питання психічного здоров'я учасників тренінгу також визначають його завдання. В результаті тренінгових процедур передбачається розвиток здатності учасників до емоційної та поведінкової саморегуляції в аспекті впевненості, оволодіння навичками релаксації та управління м'язовим тонусом, роботи з ресурсними станами.

Окрім цілей і завдань важливими складовими тренінгу є його принципи організації. Вони так само, як і завдання, розділені на групи, допомагатимуть

створювати особливу атмосферу, оптимізувати поведінку учасників. Слід відмітити деякі особливості у реалізації принципів тренінгу.

В організаційному аспекті реалізується принцип комплектування групи з урахуванням присутності в ній учасників приблизно одного віку, професійної приналежності, посади, гармонійного поєднання представників різних статей. Для проведення тренінгу потрібно 12-14 осіб. Інший організаційний принцип – принцип фізичної закритості. Він вимагає активної, інтенсивної роботи всіх учасників від початку і до кінця тренінгу в постійному складі (Корнієнко, Алмаші, 2016).

Принцип організації простору та часу тренінгу, що декларує стабільність просторового розміщення та фізичного комфорту учасників, а також безперервності перебігу тренінгу. Цей принцип був пов'язаний з об'єктивними умовами організації тренінгу, проблемами планування тренінгових занять. Інколи між заняттями тренінгу був занадто великий часовий проміжок. Це було пов'язано з тим, що поліцейські мали насичений графік роботи, а тренінгові заняття проводилися один раз на тиждень. Тому ми були змушені інколи переносити їх.

Друга група принципів пов'язана з формуванням особливої атмосфери тренінгу. Завдяки професіоналізму тренера в групі створюється таке психологічне середовище, яке служить відображенням фрагментів навколишньої дійсності, які мають критерії, близькі до реальності. Принцип системної детермінації стимулює вплив на тренінг основних чинників – показників прогресу у розвитку особистості учасників і групи загалом. Принцип реалістичності змушує створювати обстановку тренінгу з максимально можливим врахуванням особливостей життя та професійної діяльності поліцейського, в якій опрацьовується алгоритм вирішення проблем. Принцип надмірності передбачає широку варіативність ходу тренінгу, надання інформації учасникам відповідно до темпів навчання та саморозвитку.

Ще однією групою принципів є принципи, що оптимізують поведінку учасників. До них належать такі:

- принцип активності – передбачає залучення всіх учасників тренінгу до всіх процедур тренінгу;
- принцип щирості – допомагає реалізувати можливість особистого бажання кожного учасника представляти про себе достовірну інформацію і припиняти робити це, якщо він відчуває дискомфорт;
- принцип довірливості – орієнтує учасників тренінгу на ставлення з повагою один до одного, увагу до їхніх почуттів та переживань;
- принцип моделювання – зумовлює участь у відтворенні ситуацій, які мають психологічні труднощі;
- принцип творчого підходу – визнає можливість кількох варіантів розв’язання проблем, заперечує можливість безвихідної ситуації;
- принцип усвідомлення (об’єктивації) поведінки – передбачає заміну стихійно-інтуїтивного реагування на психологічні успіхи чи невдачі у саморозвитку на раціонально-науковий усвідомлений самоаналіз, прийняття відповідальності за свої слова та дії в плані особистісного зростання (Бондарєва, 2020; Корнієнко, Алмаші, 2016).

Безумовно важливими є так звані етичні принципи тренінгу, а саме:

- конфіденційності – відповідає за формування довірчих емоційно-позитивних відносин між учасниками, з урахуванням того, що інформація про те, що відбувається в групі або з одним із її учасників, не повинна вноситися за межі тренінгової групи;
- мінімізації збитків – запобігає прямим і непрямим формам психологічного нападу з боку ведучого або одного з учасників тренінгу;
- відповідність заявлених цілей тренінгу його змісту – передбачає послідовне та системне проходження всіх етапів та процедур тренінгу, з якими попередньо ознайомилися всі його учасники.

Необхідним структурним елементом тренінгу розвитку умінь і навичок впевненої поведінки є комплекс *методів і методичних прийомів*.

Найбільш очевидним методом є інформування учасників тренінгу з питань теорії впевненості та практики розвитку та вдосконалення умінь

відповідної поведінки. Методичні засоби інформування можуть бути у формі цілеспрямованого вербального подання інформації тренером – лекції. Іншим варіантом може бути ситуаційно обумовлене інформування, пояснення сутності будь-якого феномену, відповідь на запитання учасника тренінгу, підбиття підсумків виконання вправ та самого заняття. Третім варіантом є опосередковане (заочне) інформування учасників за допомогою попереднього розповсюдження інформаційної бази перед кожним заняттям на паперових та електронних носіях.

Ми використовували лекцію в якості інформаційних повідомлень на тренінгових заняттях. Інформування варіювалося від 10-15 хв. до 30-40 хв. Слід враховувати той факт, що лекція сьогодні не втратила статусу провідного методу навчання на тлі загальної комп'ютерної технологізації освітнього процесу. Гарантією продуктивності даного методу виступає високий рівень ораторського мистецтва, теоретичної обізнаності, неоднозначність та оригінальність мислення, а також харизматичність тренера. Лекція як епізод тренінгу, допомагає мотивувати всіх його учасників до творчості і саморозвитку.

При проведенні тренінгів ми використовували лекції. При цьому ми враховували такі особливості її проведення. По-перше, коли ми використовували лекції, ми приводили у відповідність теоретичний простір лекції (закони, гіпотези, факти, життєві приклади тощо) зі своєчасно виявленими та правильно зрозумілими потребами, установками, очікуваннями учасників тренінгу (аудиторії). Складність полягала в тому, що доволі часто в тренінгу був неоднорідний склад поліцейських, що відрізнявся своєю унікальністю психічного складу, індивідуальним трактуванням перспектив тренінгу тощо.

По-друге, нам було важливо усвідомити мотивуючу функцію лекції і донести до аудиторії поліцейських психологічні переваги інформації, отриманої внаслідок її уважної фіксації. На жаль, ще з часів навчання у ЗВО у поліцейських склалася думка про те, що лекція доволі часто – це нудно, не

завжди цікаво, і саме головне – це теорія без практики. Ми намагалися переконати учасників тренінгу, що вигода від отримання інформації від лекції очевидна для кар'єрного, професійного, особистісного, цивільного поля діяльності поліцейських.

По-третє, ми подавали лекцію в словах і виразах, зрозумілих для поліцейських. Саме тому ми намагалися зрозуміти загальний рівень знань аудиторії, коливання уваги до предмета лекційного діалогу. Точна відповідність ступеня складності матеріалу інтелектуальному потенціалу аудиторії забезпечувала раппорт у відносинах тренера і поліцейських.

По-четверте, позитивний ефект навчання за допомогою лекції ми досягали за допомогою:

- структурування матеріалу – послідовної розбивки інформації на невеличкі взаємопов'язані частини з урахуванням рівня її складності для аудиторії, психологічно грамотного дотримання етапів заняття, фаз викладу навчальних питань;
- гармонійного поєднання у діалозі тренера з аудиторією теоретичних даних, фактів, емоційно забарвлених прикладів, питань до учасників тренінгу (особливо риторичних, уточнюючих, що підтверджують факт зворотного зв'язку);
- контролю за дотриманням критеріїв доказовості, логічності, ясності та зрозумілості, динамічності викладення матеріалу, особистого небайдужого відношення тренера до предмета вивчення, емоційного забарвлення інформації, що повідомляється, її актуального асоціативного зв'язку з професійною діяльністю поліцейських;
- візуальної підтримки – супроводження різними ілюстраціями ключових моментів теоретичної частини тренінгу.

Таким чином, лекція в рамках тренінгу розвитку умінь і навичок впевненої поведінки має безперечні переваги як спосіб швидкого та дієвого спілкування з аудиторією.

Серед методів, які ми використовували при проведенні соціально-психологічного тренінгу, були ігрові, зокрема, ситуаційно-рольові, дидактичні, ділові імітаційні, творчі ігри. Вибір ігрового методу був обумовлений тим, що ігри є доволі продуктивними у плані:

- початкового подолання скутості членів тренінгової групи;
- нейтралізації «психологічного захисту» учасників;
- діагностики їх особистісних показників, особливостей поведінки у контексті проблеми впевненості у собі (проблем спілкування);
- інтенсифікації процесу навчання та саморозвитку – закріплення нових патернів поведінки у соціальних, професійних ситуаціях, способів взаємодії з людьми, тренування та закріплення нових соціально-психологічних потенціалів особистості;
- невичерпності можливостей до психологічної та педагогічної імпровізації у відтворенні моделей кризових ситуацій особистої та професійної діяльності учасників тренінгу та способів виходу з них.

Ігровий метод являє собою спосіб розширення досвіду учасників тренінгу за допомогою емоційно забарвленого особистого занурення у створену групою ситуацію (передбачувану або несподівану) з метою оптимального її вирішення. Переваги цього методу полягають у набутті соціально-психологічного досвіду через дію (Добровольська, 2014).

Слід зазначити, що ми відмічали, що процес набуття досвіду учасниками тренінгу був здебільшого позитивний, хоча деякі поліцейські інколи проявляли негативні емоції. Негативний досвід у тренінговій групі учасники переживали не так болісно, як це відбувається у реальній ситуації. Кожен учасник мав можливість ідентифікувати себе з певними ролями, безпечно переживати умови кризового спілкування. Ми намагалися контролювати питання, пов'язані зі створенням атмосфери психологічного комфорту, відповідальністю учасників за те, що відбувалося під час тренінгу, подоланням штучності, нереальності сценарію, усвідомленням поліцейськими серйозності умов ігрової ситуації.

Умовами ефективності гри ми визначили такі:

- ретельна розробка її плану;
- адекватна творча ініціатива тренера-ведучого з опорою на логіку розвитку тренінгу («теорія – практика», «визначення психологічної закономірності – її констатація внаслідок вправи»);
- коректність та обережність застосування ігрового методу (неприпустимо «імпровізувати» частотою його включення в хід тренінгу при кожному зручному випадку);
- оптимальний склад навчальної групи (не більше 12 осіб) для якісного управління ситуаціями тренінгу.

Однією з ключових умов, що забезпечують високу ефективність ігрового методу, є наближеність до реальності, сучасність професійних та особистісних проблем учасників тренінгу. Інструктуючи учасників, ми намагалися уникати постановки жорстких рамок сценарію гри в плані надання можливості учасникам максимально повно висловити їхні уявлення та переживання. Як сама участь у грі, так і спостереження за її перебігом стимулюють формування у свідомості учасників найбільш виграшної моделі поведінки. Її остаточне оформлення відбувалося внаслідок застосування нами інших методів соціально-психологічного навчання, наприклад, під час дискусії.

Метод дискусії передбачає вільний обмін ідеями, знаннями, уявленнями між тренером і учасниками. Ми використовували її в тих ситуаціях, коли обмін думками, переконаннями сприяв появі нового погляду на себе, інших людей, а також для зміни стереотипів поведінки, що склалися, навичок міжособистісного спілкування, для оптимізації зворотного зв'язку між членами тренінгової групи.

На відміну від розмови, дискусія має певну ключову тему та певний порядок, фактор емоційної залученості учасників при коректній поведінці для досягнення загального консенсусу. Ми використовували дискусію як майданчик для оволодіння новим теоретичним матеріалом, залучали до цього процесу як спеціально підготовлених членів групи, так і інших, які були емоційно залучені до процесу обговорення проблемних питань, так званих ініціаторів полеміки. Створюючи дружню атмосферу вільного обміну думками,

ми брали на себе функцію обережного посередника, який ставив гострі питання, стежив за пропорційністю участі в дискусії всіх учасників. При позитивних сторонах дискусії необхідно враховувати і проблемні сторони цього методу. Йдеться про можливість відхилення від заданої теми, сильну залежність окремих учасників від групового впливу та, навпаки, високу ймовірність індивідуального опозиційного протесту.

Вважаємо також за доцільне застосування в рамках тренінгу розвитку вмінь і навичок впевненої поведінки *метод мозкового штурму* як різновиду групової дискусії. Ми переконані, що означений метод корисний в аспекті групового інтелектуального вирішення проблем, пов'язаних з теорією та практикою впевненості в собі та впевненої поведінки, а також для рефлексивного погляду на себе як носія думок, переконань, здатного до їхньої відкритої демонстрації. Провідна функція мозкового штурму – генерація ідей, поза аналізом та обговоренням рішень, запропонованих учасниками. Ця функція мозкового штурму обумовлена можливістю групи швидше і ефективніше народжувати ідеї у порівнянні з інтелектуальною активністю окремо взятих її членів.

Дотримуючись принципів відсутності будь-якої критики, заохочення та фіксації ідей, свободи асоціативних зв'язків, рівноправності учасників, ми разом зі всіма учасниками тренінгу досягали високої креативності, виходили за межі певних стереотипів діяльності. Вважаємо цей метод корисним у пошуку стилів, способів впевненої поведінки у професійних і життєвих ситуаціях (Макшанов, 1997). Він сприяє розвитку творчої самостійності, погляду на себе як генератора ідей та пропозицій, нормалізації самооцінки, усвідомлення себе як людини, яку приймає та поважає соціальне оточення.

Ще одним цікавим методом, що ми використовували при проведенні тренінгу розвитку вмінь і навичок впевненої поведінки, був *метод інциденту*. Його використання пов'язане з розвитком умінь прийняття рішень в умовах нестачі інформації, раціонального збору та використання інформації, необхідної для прийняття рішення, подолання ригідності в управлінні

соціальною ситуацією, пошуком адекватних способів поведінки в кризових умовах особистої та професійної життєдіяльності. Даний спосіб є різновидом методів конкретних ситуацій (кейс-метод), при суттєвій відмінності в емоційно напруженому кризовому змісті і в необхідності самостійного пошуку поліцейськими необхідної інформації. Прийняття відповідального рішення в напружених умовах є складною психологічною проблемою (Шевчук, Фенрих, 2005).

При проведенні тренінгу ми намагалися створити доволі гостру (з елементами конфлікту) обстановку, даючи тим самим можливість учасникам зрозуміти специфіку своїх реакцій у плані продуктивності адаптації. Їхній діапазон широкий: від уповільнення психічної діяльності (зниження темпу розумових процесів, пам'яті, посилення розсіяності, стереотипності вчинків тощо) до гіперстрімкості реакцій (метушливість, дратівливість, запальність, агресивність тощо). Неодноразовість занурення в подібні ситуації сприяла нормалізації реакції, тому ми використовували цей метод для тренування навичок упевненої поведінки поліцейських.

Представимо процедуру виконання методу інциденту. На занятті протягом обмеженого часу тренінгова група знайомилася з екстраординарним випадком (можна в усному чи письмовому варіанті), наприклад, з короткою інформацією про злочин чи про відмову неповнолітнього правопорушника виконати вимоги поліцейського. Учасники тренінгу для ухвалення обґрунтованого рішення в умовах недостатності інформації повинні були розібратися в ситуації, визначити суть проблеми, представити стратегії та тактики оптимального виходу з неї. Поліцейські ставили запитання ведучому для отримання та систематизації фактичних даних, протягом кількох хвилин формулювали проблему, потім аналізували її та приймали рішення. Представлені вище методи є основними в рамках програми тренінгу розвитку умінь і навичок впевненої поведінки співробітників НПУ.

Критеріями якісно проведеного тренінгу ми вважаємо такі:

- суб'єктивні позитивні оцінки учасниками тренінгу власних дій у раніше проблемних для них життєвих та професійних ситуаціях;
- об'єктивні показники професійної діяльності, успішності у виконанні професійних завдань, пов'язаних із кризовим характером соціальних ситуацій (позитивної соціальної реакції на свої дії як дії поліцейського).

Позитивних результатів ми досягали за рахунок детального опрацювання структури тренінгового циклу, можливості вносити свої неповторні, з точки зору професійної індивідуальності, специфічні моменти як в організацію, так і змістовне наповнення тренінгу.

Програма тренінгу розвитку вмінь і навичок упевненої поведінки, її змістовні та формальні аспекти складаються відповідно до специфіки професійної діяльності співробітників більшості служб та підрозділів НПУ, конкретних ситуацій, що вимагають психологічно грамотного рішення, особистісних особливостей учасників групи, заявлених професійних проблем, рівня загальної психологічної культури, віку тощо. Наповнення програми конкретними психотехніками, вправами здійснюється з урахуванням перелічених чинників, і навіть особливостей груповий динаміки. Представлена програма тренінгу не виключає варіативності та може бути доповнена іншими вправами, іграми і техніками (Додаток Г).

Розроблений тренінг має досить стійку узагальнену структуру, що передбачає обов'язкові змістовні блоки та процедурні моменти. До його програми ми включили діагностичні процедури, теорію (інформаційні повідомлення) і практику (ігри, вправи, метод мозкового штурму, дискусії тощо). Діагностичну частину тренінгу ми присвятили усвідомленню поліцейськими своїх особистісних якостей в аспекті впевненої поведінки, оптимізації ставлення до себе як цілісної самодостатньої особистості, здатної до відповідальності та досягнення поставленої мети. До діагностичної частини ми підібрали тести і вправи, орієнтовані на те, щоб сфокусувати увагу учасників на власній особистості, своїх комунікативно-значимих якостях, що формують стратегію і тактику впевненої поведінки. Так, опитувальник СРІ дає

можливість перевірити впевненість у собі. Наприклад, нам видається особливо цікавим у плані самодіагностики впевненості у собі визначення учасниками тренінгу комбінації таких психологічних показників (шкал) тесту: здатності до домінування, суперництва, конкуренції (Do), до статусу (Cs), до спілкування (Sy), соціальної присутності (Sp), самоприйняття (Sa), до незалежної поведінки (In), емпатії (Em). У показниках даних шкал вимірюються об'єднані в єдиний фактор ефективність та адекватність соціальних контактів, урівноваженість, самовпевненість, ініціативність та винахідливість. Інші фактори також виступають непрямими ознаками, що вказують на схильність особистості до впевненої поведінки.

На цьому етапі вирішується завдання створення в процесі навчання таких умов, які могли б забезпечити кожному співробітнику НПУ можливість найбільш яскраво, виразно побачити себе у дзеркалі власних уявлень та самооцінок, а також у дзеркалі думок інших людей – учасників групи, оцінити свої особистісні якості у плані впевненості, прислухатися до своїх переживань щодо своїх типових методів поведінки у кризових ситуаціях.

Теоретична частина тренінгу передбачала вивчення необхідного матеріалу, який ми рекомендували поліцейським для самостійного опрацювання, і у рамках тренінгу. У змістовному плані ця інформація стосувалася сутності впевненості, її пояснення з погляду різних наукових підходів, взаємозв'язку впевненості із самооцінкою, тривожністю, мотивацією, готовністю ризикувати у соціальних ситуаціях, конгруентністю (внутрішньою цілісністю, гармонією), агресивністю, оптимістичною життєвою установкою тощо. Теоретичне пізнання суті процесів, станів та властивостей особистості в контексті впевненості в собі та впевненої поведінки передбачало знайомство з алгоритмами адаптації та управління власною поведінкою у професійних ситуаціях.

Практичну частину тренінгу ми наповнили груповими, соціально-психологічними методами відпрацювання базових умінь впевненої поведінки, а також умінь професійного спілкування в особливо кризових умовах. У

першому випадку це вміння щирого, природного, відкритого емоційного самовираження у мовленні та поведінці; цілісного самовираження, дотримання відповідності між мовною та невербальною поведінкою (конгруентність) у вираженні почуттів; психологічного опору та нападу на основі прямого та чесного вираження власних емоцій та бажань; використання «Я»-висловлювань як відображення відповідальності за свої слова та вчинки, а також відмови від невизначених формулювань як символу власної нерішучості; переконливої та твердої відмови, психологічно адекватної постановки слова «ні»; адекватного прийняття похвали, відмови від недооцінки своїх якостей і здібностей; імпровізації як спонтанного вираження емоційних реакцій задоволення потреб, повсякденних турбот; встановлення численних контактів із різними категоріями громадян (грамотно розпочинати, підтримувати та закінчувати розмову).

Окрім названих вище умінь розроблений тренінг сприяв формуванню і розвитку у поліцейських здібностей : йти на ризик у професійно складних, екстремальних ситуаціях; контролювати власні емоції; протистояти тиску з боку інших людей, особливо у ситуаціях, пов'язаних із застосуванням владних повноважень; швидко адаптуватися і брати під контроль ситуації міжособистісного конфлікту, психологічно грамотно здійснювати процедуру, посередництва, конструктивного протиборства, амортизації агресії на свою адресу.

Названі види професійної впевненості поліцейського є необхідними для формування професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Ефективність тренінгу ми перевіряли за наявності у поліцейських наприкінці його проведення психологічних детермінантів, що забезпечували:

- віру в себе, у свої сили, наповненість енергією успіху, стійкість і непохитність у подоланні життєвих труднощів;
- розумне відношення до дійсності, базову здатність до адаптації та виживання в будь-яких умовах. Чітке знання співробітника НПУ у тому,

хто він, що і як він повинен робити, забезпечує йому впевненість у подоланні будь-якої перешкоди на шляху до досягнення професійно важливих цілей;

- здорове відношення до життя, наповненість енергією, високий фізичний тонус, що допомагає усвідомити рівновагу між внутрішнім станом та зовнішнім середовищем, розуміти можливості самореалізації у різних умовах;
- повагу до себе, розумний егоїзм у соціально позитивному сенсі цього слова, що передбачає високий рівень самоповаги, самоконтролю, адекватну самооцінку, позитивне позиціонування себе;
- соціальну активність, націленість на розвиток соціальних зв'язків, спілкування з різними категоріями громадян, заповзятливість та ініціативу у встановленні емоційно-позитивних довірчих відносин з оточуючими, соціально-психологічну самодостатність як запоруку особистого та корпоративного авторитету;
- енергію бажання та досягнення, постановку життєвих пріоритетів, розширення діапазону інтересів, захопленість, створення комфорту та благополуччя для інших та для себе.

Ці якості в певних комбінаціях наповнюють впевненістю поліцейського тоді, коли йому необхідно ризикувати собою, протистояти чужій думці, тиску, керувати поведінкою неповнолітніх правопорушників та їхнього оточення.

У ході дослідно-експериментальної роботи важливим завданням стало вироблення у поліцейських потреби у моральному та професійному зростанні, у морально-психологічній підготовці до профілактичної роботи шляхом включення їх у процес самовиховання, самоосвіти.

Основний мотив самовиховання поліцейських – «зробити себе», забезпечити можливість із найбільшою повнотою реалізувати себе у соціальному та професійному відношенні. Джерелами самовиховання поліцейських ми визначили, по-перше, зовнішню вимогу, що підводить у внутрішній план особистості та актуалізує протиріччя, які, у свою чергу,

породжують потребу в самовихованні. По-друге, внутрішню вимогу особистості до себе, усвідомлення протиріччя між «Я-реальним» і «Я-ідеальним», між цілями, які ставить перед собою особистість, і можливостями їх реалізації. Ми вчили поліцейських реально оцінювати свою поведінку і свої якості, формулювати реальні цілі та програму дій.

Процес самовиховання поліцейських передбачав:

- 1) усвідомлення потреби та бажання змінити себе, вдосконалити свої особистісні якості;
- 2) самоаналіз, самооцінку своїх якостей;
- 3) визначення мети, програми та плану дій;
- 4) діяльність поліцейського, спрямовану на самозміну та самовдосконалення;
- 5) використання різних методів та прийомів, засобів діяльності з самовиховання: самопереконавання, самонавіювання, самозаохочення, самоконструювання, самоконтроль, самооцінку.

Розмови з поліцейськими та наші спостереження показували, що головними труднощами організації самовиховання є: невміння об'єктивно себе оцінювати; невміння осмислити цілі самовдосконалення, виходячи з інтересів своєї професійної діяльності в цілому та, відповідно, створити ієрархію цілей на ближче і віддалене майбутнє; відсутність навичок психорегуляції, невміння керувати собою, використовувати методи та прийоми самовдосконалення.

Етапами самовдосконалення поліцейських ЕГ стали:

- 1) самопізнання, яке здійснюється за допомогою самосвідомості та самовивчення;
- 2) планування своєї роботи з самовдосконалення;
- 3) робота зі самовдосконалення, пов'язана з самоорганізацією та використанням різних засобів та методів;
- 4) саморегулювання та самокоригування процесу самовдосконалення на всіх етапах професійного розвитку.

Керівництво самовдосконаленням вимагало від нас дотримання двох основних умов. По-перше, усвідомлення своїх особистісних якостей поліцейськими є таким собі засобом закріплення сформульованих професійно-етичних якостей. Що саме побачить у собі поліцейський – значною мірою залежало від нас, як тренера. Як показало дослідження, кожен поліцейський завдяки педагогічному керівництву знайшов у собі, передусім, позитивний потенціал моральної культури, який закріпив упевненість у правильному виборі професії. Крім того, він ясно побачив свої негативні характеристики та недоліки, які б завадили успішності протікання професійної діяльності. Опора на позитивне особистості надавала самовдосконаленню, як освітній, так і виховний сенс. По-друге, правильне розуміння своїх позитивних та негативних якостей допомагало кожному поліцейському побачити шляхи самовдосконалення.

Як показала дослідно-експериментальна робота, процес морального розвитку особистості у системі виховання професійних якостей поліцейського, формування професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх проходить певні етапи. Розглянемо їх детальніше. Так, перший етап – моральна орієнтація особистості поліцейського через широкий спектр насичення його правовими, етичними знаннями, емоційно і дієво забарвленими формами включення їх у вправи, роздуми, практичні дії з урахуванням стажу роботи в поліції, рівня розвитку та особистісних можливостей працювати з неповнолітніми. Основне наше завдання на цьому етапі було викликати інтерес до здійснення профілактичної діяльності, сприяти розвитку професійних якостей.

Другий етап – емоційно-образне зосередження поліцейських на моральних орієнтирах через накопичення емоційних реакцій, прояв дій, що утверджують моральний початок особи співробітника НПУ. Відомо, що моральне почуття та моральна свідомість завжди виступають у ролі опосередкованих духовних ланок у міжлюдських стосунках, сприяючи забезпеченню оптимальної взаємодії та спілкування людей. На цьому етапі ми

зберігали за собою головну роль, але поліцейські поступово розширювали сферу діяльності суб'єктного початку.

Активізацію у людині емоційної реакції на почуття іншої людини психологи пов'язують із культивуванням у ній гуманного ставлення до інших людей. Діяльнісна співучасть із переживаннями іншого збагачує особисті почуття. Основне завдання цього етапу – створити умови для накопичення поліцейськими емоційно-образних уявлень у їхньому моральному досвіді поведінки. Ми намагалися максимально «розбудити» емоційну сферу особистості, залучити їх до позитивного процесу контактів із оточуючими. Атрофія потреби в емоційному контакті з іншими негативно позначається на розвитку гуманістичних якостей особистості (Якобсон, 1976).

Третій етап – концентрація моральних уявлень поліцейського на моральному виборі через стимулювання його внутрішніх зусиль у різних професійних і життєвих ситуаціях. Суб'єктивна позиція поліцейського при цьому актуалізується відповідно до необхідності реалізації власного морального вибору в різних ситуаціях з етичною забарвленістю. Основне завдання цього етапу – формування морального досвіду поведінки у вигляді максимального включення поліцейських у ситуації морального вибору.

Четвертий етап – створення умов для моральної самооцінки через актуалізацію морального потенціалу особистості.

П'ятий етап – розвиток у поліцейського потреби в моральному самовдосконаленні через створення умов для рефлексії щодо виявленого ним морального вибору, особистісної позиції. Зберігається опосередкований характер педагогічного впливу. Для цього, ми створювали для поліцейських можливості здійснити самостійний моральний вибір етичного рішення на тренінгових заняттях, стимулювали прогнозування співробітниками НПУ моральних наслідків власних вчинків. На цьому етапі дотримання моральних принципів та норм поведінки було обумовлено їхнім внутрішнім прийняттям.

Отже, у процесі експериментального дослідження ми дійшли висновку, що поєднання традиційних (лекція) та інтерактивних (тренінг) форм організації

навчального процесу у процесі формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх дасть змогу досягнути позитивних результатів.

Висновки до другого розділу

1. Під організаційно-педагогічними умовами розуміємо взаємопов'язаний комплекс спеціально впроваджених заходів у навчання співробітників поліції, що забезпечуватимуть досягнення ними належного рівня сформованої професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. Серед організаційно-педагогічних умов, що забезпечують формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, названо такі: 1) формування мотивації до здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх за допомогою розробки стратегії копінг-поведінки; 2) організація індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками; 3) використання активних групових методів при проведенні тренінгів з офіцерами ювенальної поліції; 4) розвиток умінь і навичок впевненої поведінки поліцейських засобами тренінгу.

2. Запропоновано формувати професійну компетентність поліцейських з профілактики правопорушень неповнолітніх в рамках здійснення індивідуальної і групової роботи, що передбачає: постановку конкретної проблеми, вирішити чи мінімізувати яку можливо за допомогою профілактики правопорушень неповнолітніх; визначення об'єкту впливу: цільова аудиторія, група, конкретна особа або її мікросередовище; організація та реалізація профілактичної програми: плану, програми, проєкту, заходів, сценарію; оцінка ефективності профілактичних заходів; за необхідності внесення коректив до профілактичної діяльності.

Розроблено модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, що являє собою комплекс взаємопов'язаних між собою блоків – організаційно-цільового,

змістово-процесуального й оціночно-результативного. Організаційно-цільовий блок представлено метою, завданнями, методологічними підходами і принципами. Змістово-процесуальний блок – етапами, формами і методами підготовки, комплексом розроблених тренінгів. Оціночно-результативний блок – компонентами, рівнями і результатом – сформованою професійною компетентністю офіцера поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

3. Серед форм психопрофілактичної роботи з неповнолітніми найбільшою популярністю користувалися організація соціального середовища; організація здорового способу життя; активізація особистісних ресурсів; мінімізація негативних наслідків девіантної поведінки. Серед форм навчання поліцейських найбільш поширеними були лекції, які на відміну від спеціально організованих зустрічей, були більш системними та інформативними у плані викладу навчального матеріалу. Окрім цього, нами було використано ситуаційно обумовлене інформування для пояснення сутності будь-якого феномену, відповідь на запитання учасників тренінгу, підбиття підсумків виконання вправ та самого заняття. Цікавим для поліцейських було опосередковане (заочне) інформування учасників за допомогою попереднього розповсюдження інформаційної бази перед кожним заняттям.

На спеціально організованих заняттях з поліцейськими ми використовували метод переконання, різні види бесід (ознайомлювальні, попереджувальні та виховні), метод надання допомоги, метод примусу. Активне соціальне навчання соціально-важливим навичкам були реалізовані у формі групових тренінгів: тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх; тренінг розвитку особистісної ефективності (особистісно-професійних якостей); тренінг сенситивності; тренінг розвитку умінь і навичок упевненої поведінки; тренінг формування іміджу успішного поліцейського.

Поліцейські ЕГ організували і провели профілактичні заходи з учнями шкіл Тернополя: вікторину «Правовий калейдоскоп»; тренінг «Мої права та

обов'язки»; квест «Бережи себе для життя»; правову вікторину «Правильний вибір»; брейн-ринг «Я – щасливий громадянин України!».

Матеріали другого розділу дисертації опубліковано в наукових працях автора:

Сорока, О., Шкляр, А. (2021). Модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. Ввічливість. *Humanitas*, (6). 68–74. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.10>;

Шкляр, А. (2020). Поліція як суб'єкт здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх. Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20–21 листопада 2020 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 172, 138–140;

Shaklier Anatoli. (2021). Individual preventive work of police officers with juvenile offenders. Соціальна робота: виклики сьогодення : Збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 386, 183–186.

РОЗДІЛ 3.

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ

3.1. Діагностика стану сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Погоджуємося із авторами навчально-методичного посібника «Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції» в тому, що соціально-психологічна діагностика дає змогу оптимізувати процедуру професійно-психологічного відбору офіцерів поліції для роботи з неповнолітніми правопорушниками та якість психологічного супроводу проходження служби. Психодіагностичний інструментарій допомагає здійснювати моніторинг динаміки змін індивідуально-психологічних якостей працівника НПУ, допомагаючи розвивати професійно значущі та особистісні якості (Александров, Давидова та ін., 2015).

Термін «діагноз» в перекладі з грецьк. означає «розпізнавання». Діагностику розуміють, як розпізнання чогось. У словнику-довіднику з професійної педагогіки «діагностика професійна» є представленням особистості, на основі її вивчення, науково-обґрунтованої допомоги щодо найбільш оптимальних для неї напрямів і засобів професійного самовизначення (Словник-довідник, 2006, с. 59). Діагностика (Diagnostik; фр. le diagnostic) є галуззю знань, що вивчає теорію і методи організації процесів постановки діагнозу, а також принципи побудови засобів діагностування (Діагностика, 2016).

З метою діагностики стану сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх ми підібрали комплекс психодіагностичних методик, авторські анкети, тести, методи зовнішньої діагностики, і методи внутрішньої діагностики (самоаналіз,

самооцінка). У сукупності вони дали змогу визначити рівні сформованості означеної компетентності (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Діагностичні методики для визначення стану сформованості показників професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Компоненти	Показники	Методики діагностики
Мотиваційно-ціннісний	1) наявність інтересу та ціннісних орієнтацій до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх; 2) наявність мотивації до проведення профілактичних заходів із неповнолітніми правопорушниками	1) авторська анкета; ранжування ціннісних орієнтацій; 2) ранжування мотивів; методика діагностики ступеня задоволеності основних потреб (за А. Маслоу) (адаптована до дослідження)
Когнітивно-практичний	1) системність, повнота і ґрунтовність знань, необхідних для здійснення профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками; 2) наявність комплексу спеціальних профілактичних умінь	1) тестові завдання з мобільного додатку «Тест профпідготовки Нацполіції» (для Управління ювенальної превенції) 2) самооцінювання спеціальних профілактичних умінь
Особистісно-рефлексивний	1) сформованість особистісних та професійно значущих якостей, які впливають на результат профілактики правопорушень неповнолітніх; 2) наявність рефлексії	1) ранжування особистісних і професійно значущих якостей 2) методика «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» (А. Карпов)

Розроблений нами діагностичний інструментарій був використаний під час проведення обох зрізів формувального етапу експерименту (додаток Д).

При підборі, розробці та застосуванні інструментарію ми спиралися на вимоги об'єктивності, валідності і надійності. Зупинимося на висвітленні стану сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики

правопорушень неповнолітніх у КГ і ЕГ (І зріз формувального етапу експерименту).

У експериментальному дослідженні були задіяні співробітники НПУ м. Тернополя у складі 96 осіб, з них 29 – офіцери ювенальної превенції м. Тернополя і Тернопільської області. На початку проведення експерименту нами було ухвалено рішення про організацію двох груп: контрольної – КГ та експериментальної – ЕГ. Контингент ЕГ склали 15 офіцерів ювенальної превенції; контингент КГ – 14 офіцерів ювенальної превенції. Загалом у Тернополі і Тернопільській області штатна чисельність співробітників ювенальної превенції складає 29 працівників, з яких 4 працівники в Головному управлінні Національної Поліції, решту у відділах або відділеннях поліції (м. Бережани, смт. Козова, м. Підгайці, м. Зборів, м. Тереховля, м. Збарж, смт. Підволочиськ, м. Чортків, м. Борщів, м. Бучач, м. Монастириськ, смт. Гусятин, м. Заліщики, м. Кременець, м. Шумськ, м. Ланівці).

Зупинимося на висвітленні результатів констатувального і І зрізу формувального етапу експерименту. Зазначимо, що для цього ми використовували авторську анкету.

Мотиваційно-ціннісний компонент був представлений двома показниками. Так, наявність інтересу до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх ми перевіряли за допомогою авторської анкети (додаток Д 1) і ранжування ціннісних орієнтацій поліцейських ювенальної превенції (додаток Д 2). Конкретизуємо отримані діагностичні матеріали.

Проведене анкетування у згорнутому вигляді може бути представлено, зокрема, у таких аспектах. Об'єктом дослідження були 96 співробітників НПУ м. Тернополя і Тернопільської області. Ми можемо прогнозувати відтворення реальної ситуації щодо означеного аспекту діагностичного дослідження, бо, по-перше, ним охоплені різні співробітники НПУ, в тому числі і 29 офіцерів ювенальної превенції. По-друге, специфіка професійної діяльності поліцейських ідентична, оскільки вони керуються ЗУ «Про національну Поліцію» (ЗУ, 2015). Конкретизуємо отримані діагностичні матеріали.

Ми з'ясували, що більшість поліцейських мають незначний або великий стаж роботи в поліції. На основі напрацювань Н. Городецької (Городецька, 2008), ми розподілили всіх співробітників НПУ відповідно до стажу на чотири категорії, а саме:

— до 5-ти років – це період, що характеризується «входженням у професію», освоєнням нових соціальних ролей, професійним самовизначенням, формуванням особистісних та професійних якостей, досвідом самостійного виконання професійної діяльності – 24/ 25 % поліцейських;

— від 5-х до 15-ти років – період повного засвоєння професії та оволодіння професійною майстерністю на основі комплексу раніше набутих знань, умінь і навичок – 18 / 18,8 % поліцейських;

— від 15 до 20 років – це період, коли відбувається формування і вдосконалення індивідуального стилю професійної діяльності – 31/ 32,3 % співробітників НПУ;

— більше 20-ти років – період «професійної кризи», що з'являється у діяльності поліцейського зі стажем більше 20 років. Маючи значний позитивний досвід роботи в НПУ, вони починають відчувати глибоку незадоволеність своєю роботою, в результаті чого відбувається спад їхньої професійної активності – 23 / 23,9 % поліцейських.

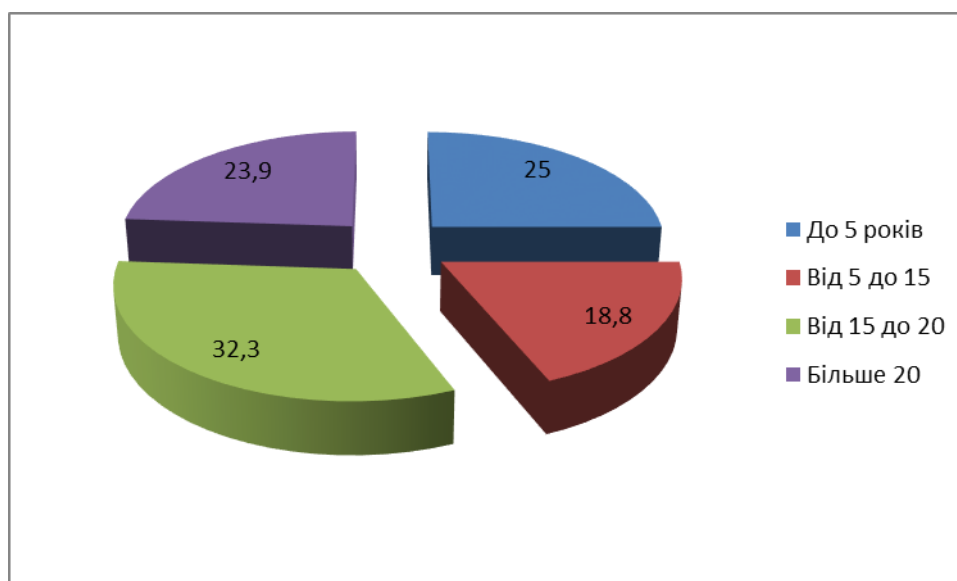

Рис. 3.1. Стаж роботи співробітників НПУ

Поліцейські зі стажем, починаючи від 15 років, вважають себе більш досвідченими, оскільки вони мають досвід роботи з неповнолітніми.

Окрім стажу нас зацікавила наявність вищої освіти у поліцейських, оскільки освітньо-професійні програми різних ЗВО хоча і частково, але все ж дають змогу отримати спеціальну підготовку для роботи з неповнолітніми правопорушниками (рис. 3.2).

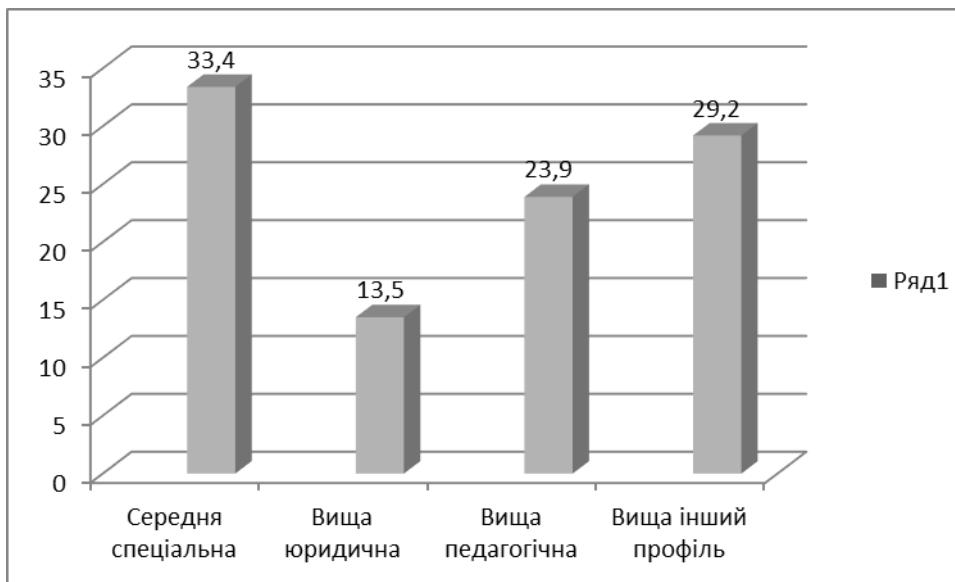

Рис. 3.2. Наявність освіти у співробітників НПУ

Так, ми з'ясували, що більшість з них мають вищу освіту, хоча вона за іншим профілем. Наявність вищої педагогічної освіти дає змогу офіцерам поліції ефективніше здійснювати профілактичну роботу з неповнолітніми. Це пов'язано з тим, що вони вивчали педагогіку, загальну і вікову психологію, технології роботи з дітьми.

Природно, нас зацікавило питання, чи мають поліцейські довід практичної роботи з неповнолітніми? Більшість з них (63/ 65,6 %) відповіли стверджувально.

Оскільки поліцейські здійснюють профілактичну діяльність, ми намагалися визначити, яка функція поліції має найбільшу профілактичну ефективність. Відповіді респондентів представлені на рис. 3.3.

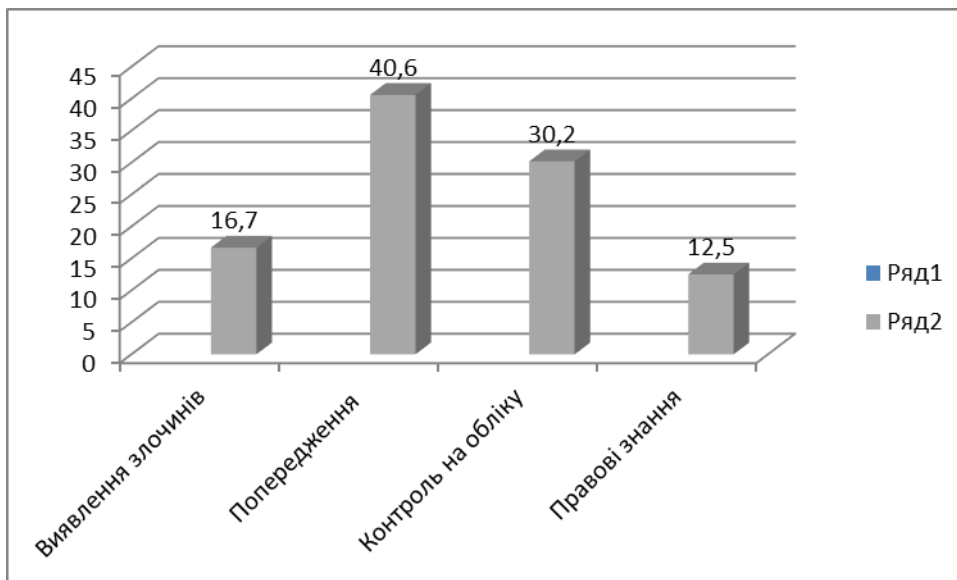

Рис. 3.3. Профілактична ефективність функцій поліції

Більшість респондентів (39 / 40,6 %) зазначили, що попередження та припинення адміністративних правопорушень, провадження у таких справах є найбільш важливою профілактичною функцією поліції. Третина респондентів (29/ 30,2 %) вважає, що найбільшою профілактичною функцією поліції є контроль за особами, які перебувають на профілактичному обліку. 16 / 16,7 % опитаних переконані, що профілактика проявляється у виявленні та розкритті злочинів. Незначна кількість опитаних респондентів (12/ 12,5 %) пов'язують пропаганду правових знань з профілактикою.

Під час дослідження поліцейським було запропоновано визначити, чи є необхідною наявність у складі поліції підрозділів у справах неповнолітніх (ювенальної превенції)? Кількісні дані, які відображають характер суджень респондентів, представлені на рис. 3.4.

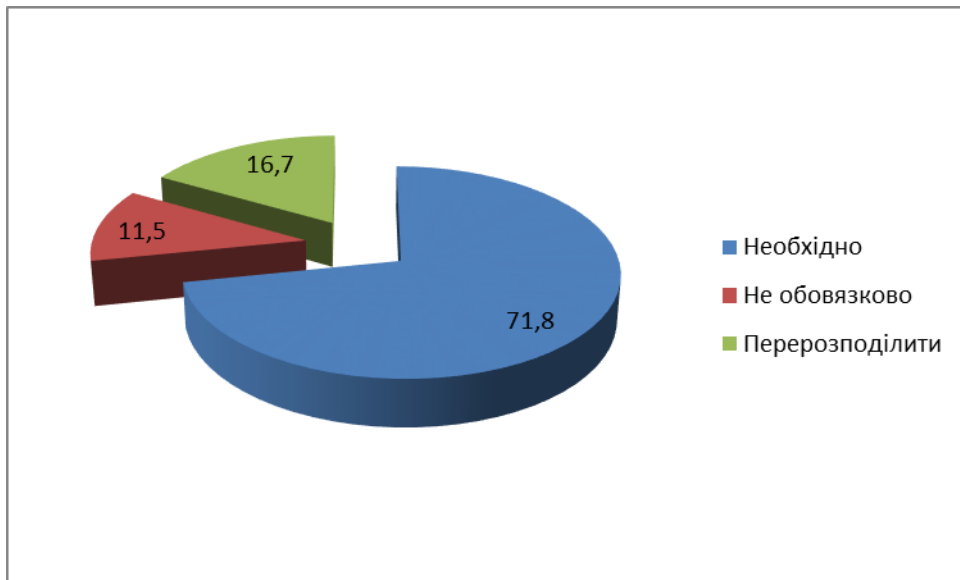

Рис. 3.4. Необхідність наявності у складі поліції підрозділів ювенальної превенції

Позитивно оцінюємо відповіді більшості співробітників НПУ (69/ 71,8 %), які вважають необхідним наявність відділу ювенальної превенції. Не обов'язково виділяти відділ по роботі з неповнолітніми вважають 11,5 % опитаних поліцейських. Деякі поліцейські (16/ 16,7 %) вважають, що функції відділу ювенальної превенції можна розподілити між іншими підрозділами поліції.

Наступним питанням ми намагалися з'ясувати, що саме дасть змогу підвищити ефективність діяльності поліції щодо профілактики правопорушень неповнолітніх. Відповіді респондентів розподілилися таким чином:

- вдосконалення нормативно-правової бази – 10/ 10,4 %;
- поліпшення матеріально-технічного оснащення – 8/ 8,3 %;
- посилення вимог до професійного відбору поліцейських – 16/ 16,7 %;
- підвищення рівня професійної підготовки – 25/ 26,1 %;
- спеціальна підготовка поліцейських до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх – 37/ 38,5 %.

У процесі бесід ми з'ясували, що поліцейські зі стажем більше 20 років наголошують, що покращити ефективність діяльності поліції щодо профілактики правопорушень неповнолітніх можливо, якщо прийняти

відповідні нормативно-правові акти. Хоча сьогодні поліцейські відділів ювенальної превенції керуються у своїй діяльності Інструкцією з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України (Наказ МВС, 2017) і змінами до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України (Наказ МВС, 2020). Поліцейські зі стажем до 20 років підкреслюють необхідність поліпшення матеріально-технічного оснащення для здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх, пояснюючи це тим, щоб можна було зайняти підлітків різноманітними спортивними та дозвіллевими заходами. На необхідності спеціальної підготовки наголошують більше поліцейські-початківці, розуміючи її важливість. Близько чверті опитаних поліцейських (26,1 %) підкреслили важливість підвищення рівня професійної підготовки у ЗВО і на посиленні вимог до професійного відбору поліцейських (16,7 %).

Оскільки профілактична діяльність вимагає співпраці різних суб'єктів профілактики, ми намагалися визначити роль органів (організацій) у вирішенні завдань профілактики правопорушень неповнолітніх. Відповіді респондентів представлені в табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Роль органів (організацій) у вирішенні завдань профілактики правопорушень неповнолітніх

Роль організацій у профілактиці правопорушень неповнолітніх	Респонденти; стаж				
	До 5 років	Від 5 до 15 років	Від 15 до 20 років	Вище 20 років	Разом
Здійснюють постійну взаємодію, забезпечують інформаційну та практичну допомогу поліції	8 / 33,4	9 / 50	7 / 22,6	6 / 26,1	30 / 31,3
Здійснюють взаємодію, інформують поліцію лише у разі потреби, надають за запитами всю необхідну інформацію	11 / 45,8	4 / 22,2	15 / 48,4	10 / 43,5	40 / 41,7
Взаємодіють із поліцією епізодично, з урахуванням	2 / 8,3	4 / 22,2	5 / 16,1	4 / 17,4	15 / 15,6

власних потреб, взаємообмін інформацією налагоджений не на належному рівні					
Реалізують відомчі інтереси, поліцію розглядають як орган забезпечення профілактичних заходів	3 / 12,5	1 / 5,6	4 / 12,9	3 / 13,0	11 / 11,4
Загалом	24 / 100	18	31	23	96

Позитивно оцінюємо відповіді третини опитаних співробітників НПУ (31,3 %), які наголошували, що ефективною є співпраця з організаціями, що здійснюють постійну взаємодію, забезпечують інформаційну та практичну допомогу поліції. Більшість опитаних поліцейських (41,7 %) вважають, що організації лише частково здійснюють взаємодію, інформують поліцію лише у разі потреби, надають за запитами всю необхідну інформацію. 15,6 % респондентів відповіли, що вони епізодично взаємодіють із поліцією, з урахуванням власних потреб, здійснюють взаємообмін інформацією, але не на належному рівні. На жаль, існують організації, на думку співробітників НПУ (11,4 %), які розглядають поліцію як орган забезпечення профілактичних заходів.

У контексті нашого дослідження нас зацікавило питання, чи забезпечують чинні нормативно-правові акти службову діяльність поліції щодо профілактики правопорушень неповнолітніх. Відповіді респондентів представлені на рис. 3.5.

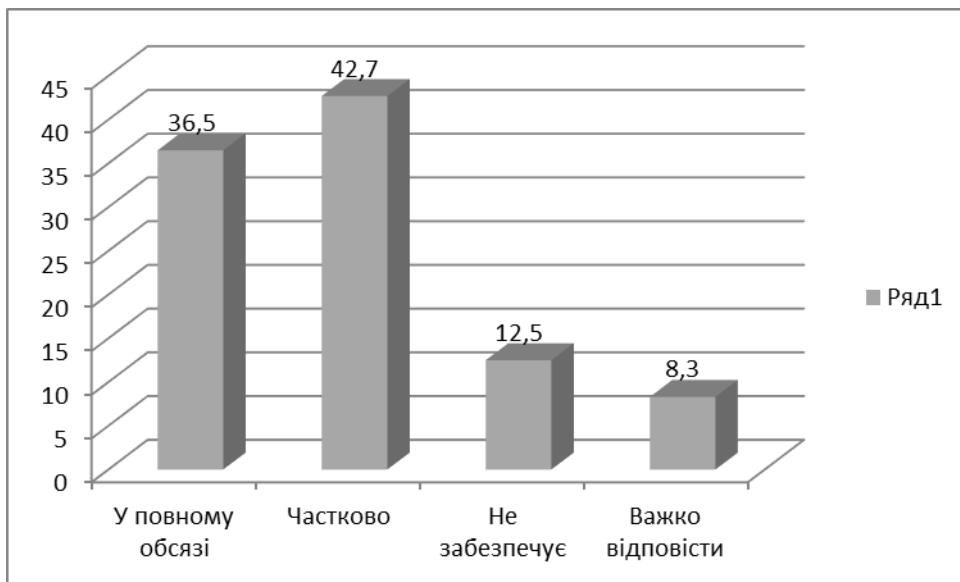

Рис. 3.5. Забезпечення чинних нормативно-правових актів службової діяльності поліції щодо профілактики правопорушень неповнолітніх

Відповіді респондентів засвідчили, що більшість поліцейських керуються у своїй професійній діяльності нормативно-правовими актами. Всі офіцери ювенальної превенції та співробітники НПУ інших підрозділів (36,5 %) зазначили, що чинні нормативно-правові акти у повному обсязі забезпечують службову діяльність поліції щодо профілактики правопорушень неповнолітніх. Вони назвали ЗУ «Про національну поліцію» (ЗУ, 2015), Наказ МВС «Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України» (Наказ МВС, 2017; Наказ МВС, 2020). 42,7 % поліцейські вважають, що наявність законодавчої бази лише частково забезпечує службову діяльність поліції щодо профілактики правопорушень неповнолітніх. 12,5 % опитаних респондентів вважають, що нормативно-правове законодавство не забезпечує службову діяльність поліції щодо профілактики правопорушень неповнолітніх.

Наступним питанням, ми намагалися визначити, чому саме сприяє виявлення адміністративних правопорушень? Відповіді розподілилися таким чином:

- позитивно впливає скорочення загальної кількості скоєних злочинів – 35/36,4 %;

- не впливає на параметри злочинності, але має самостійне значення у профілактиці правопорушень – 28/ 29,2 %;
- важко відповісти – 33 / 34,4.

Слід зазначити, що хоча більшість опитаних правоохоронців і відповіли, що виявлення адміністративних правопорушень позитивно впливає на скорочення загальної кількості скоєних злочинів, вони не змогли назвати як саме відбувається цей вплив. Третина поліцейських (29,2 %) зазначили, що виявлення адміністративних правопорушень має самостійне значення у профілактиці правопорушень неповнолітніх.

Ми намагалися визначити, що саме найкраще відображає ефективність виконання службових обов'язків співробітниками поліції? Думки опитаних співробітників НПУ розподілилися таким чином (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Наслідки ефективності виконання службових обов'язків співробітниками поліції

Наслідки ефективності виконання службових обов'язків співробітниками поліції	Абс. к-кість	%
Кількість виявлених адміністративних правопорушень неповнолітніх	37	38,5
Кількість неповнолітніх, які перебувають на профілактичному обліку	24	25
Скорочення кількості неповнолітніх осіб, які вчинили злочини	26	27,1
Громадська думка про діяльність підрозділу	9	9,4

Ефективним виконанням службових обов'язків співробітниками поліції вважають кількість виявлених адміністративних правопорушень неповнолітніх – так вважають 38,5 % опитаних. Чверть відсотків респондентів вважають, що ефективним виконанням службових обов'язків співробітниками поліції можна вважати кількість неповнолітніх, які перебувають на профілактичному обліку. Приємно відзначити, що 27,1 % поліцейських наголосили, що скорочення кількості неповнолітніх осіб, які вчинили злочини, залежить від ефективності виконання службових обов'язків співробітниками поліції. Лише незначний

відсоток опитаних (9,4 %) вважають, що громадська думка про діяльність підрозділу залежить від виконання службових обов'язків співробітниками поліції.

Природно, що нас зацікавило питання, який найбільш ефективний вид адміністративного покарання щодо неповнолітнього може бути? Відповіді респондентів представлені на рис. 3.6.

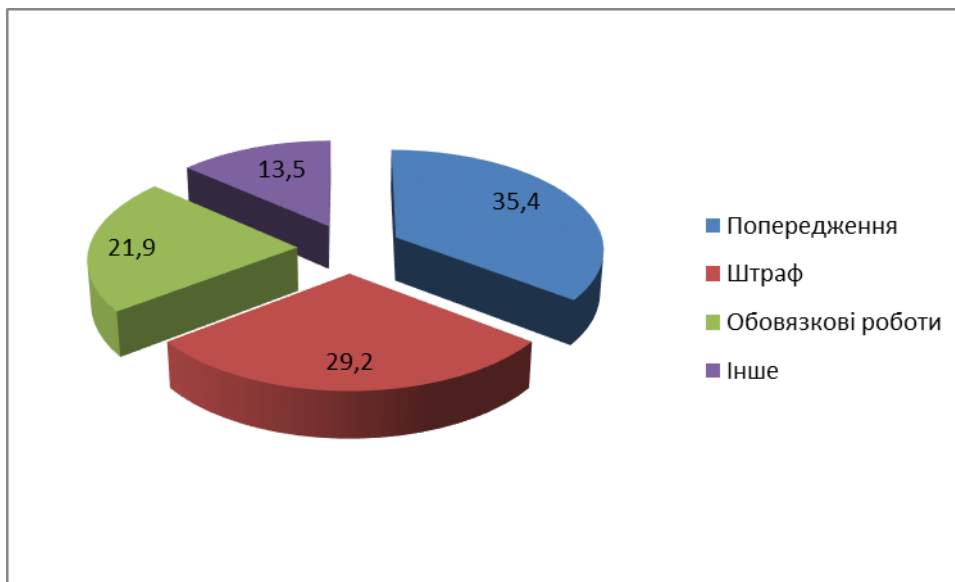

Рис. 3.6. Види адміністративного покарання щодо неповнолітніх правопорушників

Відповіді респондентів свідчать, що вони позитивно відносять до таких видів адміністративного покарання, як-от, попередження (34 / 35,4 %); штраф (28/ 29,2 %); обов'язкові роботи (21/ 21,9 %). Причому фінансове покарання, на їхню думку, мають накладатися на батьків неповнолітніх, а обов'язкові роботи мають здійснювати самі неповнолітні правопорушники. На жаль, вказуючи, інше, респонденти не конкретизували, що вони мали на увазі.

Вагомий інтерес у контексті нашого дослідження мають відповіді співробітників НПУ щодо характеру суджень відносно того, як часто у практичній діяльності з метою запобігання правопорушень за згодою керівництва проводиться індивідуальна профілактична робота з особами, які не вчинили правопорушення? Відповіді опитаних респондентів представлені на рис. 3.7.

Рис. 3.7. Характер суджень респондентів щодо того, як часто у практичній діяльності з метою запобігання правопорушень проводиться індивідуальна профілактична робота з неповнолітніми

У процесі бесід з поліцейськими ми прийшли до висновку, що більшість з них надають перевагу саме груповим формам профілактики. Серед таких форм поліцейські надають перевагу профілактичним бесідам або кінолекторіям. Лише третина опитаних віддають перевагу проведенню індивідуальної профілактичної роботи. Так, 34,4 % поліцейських проводять індивідуальну профілактику один-два рази на півріччя, що, звичайно, на нашу думку, є недостатнім. Щомісяця здійснюють індивідуальну профілактичну роботу 29,2 % опитаних поліцейських. 17,7 % здійснюють індивідуальну профілактику кожний тиждень. На жаль, 18,7 % опитаних респондентів такої практики не мають.

Ми запропонували поліцейським оцінити ступінь їхньої практичної готовності до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх. Відповіді розподілилися таким чином (рис. 3.8). Практично готові до проведення профілактики правопорушень неповнолітніх – 17,7 % опитаних співробітників НПУ. Всі 17 опитаних є представниками відділів ювенальної превенції, тобто вони мають досвід роботи з неповнолітніми. Більше готовий, ніж не готовий відповіли 37,5 % респондентів, серед яких були представники

ювенальної превенції. Не готовими до організації і проведення профілактичних заходів з неповнолітніми виявилися 44,8 % опитаних поліцейських.

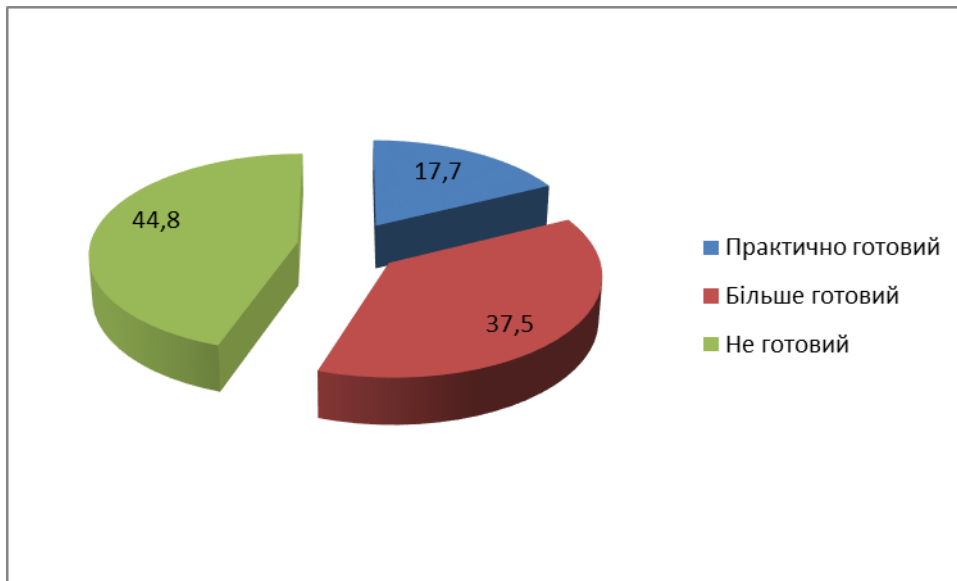

Рис. 3.8. Самооцінювання співробітників НПУ щодо їхньої практичної готовності до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх

Узагальнюючи відповіді респондентів, зазначимо, що 17,7 % вважають себе готовими до проведення профілактичних заходів з неповнолітніми; третина з них (37,5 %) – більше готові; практично половина поліцейських (44,8 %), на жаль, вважають себе не готовими до цієї діяльності. Серед поліцейських, які не готові до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх лише 5 співробітників, які тільки почали працювати з неповнолітніми у відділах ювенальної превенції, тому вони ще не мають достатньо досвіду для здійснення такого виду робіт.

Здійснене опитування співробітників НПУ дало змогу визначити наявність інтересу до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх (рис. 3.9).

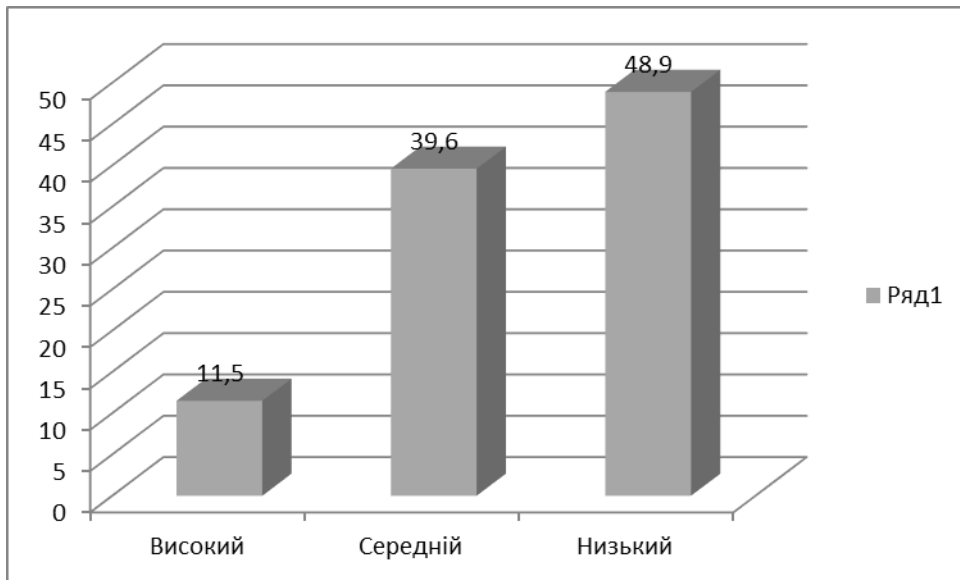

Рис. 3.9. Наявність у співробітників НПУ інтересу до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх

Переважає у співробітників НПУ низького рівня інтересу до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх ми можемо пояснити тим, що, по-перше, лише 29 опитаних є працівниками ювенальної превенції, вони мають досвід роботи з неповнолітніми, проводять різноманітні профілактичні заходи. По-друге, здійснений нами аналіз освітньо-професійних програм підготовки майбутніх співробітників НПУ показав, що в цих програмах зустрічаються лише поодинокі дисципліни, які опосередковано формують професійну компетентність офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Проведене анкетування дає підстави дійти таких висновків. У практиці правоохоронних органів склалася традиційна система роботи з неповнолітніми правопорушниками. Поліцейські надають перевагу груповим формам роботи з неповнолітніми, пояснюючи це браком часу або небажанням самих неповнолітніх спілкуватися. Відповідно постає питання про організацію спеціальної підготовки офіцерів поліції, а саме формування у них професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Показник наявності інтересу до проведення профілактичних заходів із неповнолітніми правопорушниками ми перевіряли за допомогою ранжування

ціннісних орієнтацій. Офіцерам ювенальної превенції пропонувалися 10 ціннісних орієнтацій. Вони повинні були визначити, якою мірою кожна з цих орієнтацій стосується професійної діяльності співробітника НПУ. Респонденти оцінювали рівень відповідності ціннісної орієнтації їхнім особистим уявленням про професійну профілактичну діяльність поліцейських. Отримані дані відображають рейтинг ціннісних орієнтацій поліцейських ювенальної превенції. Результати опитування подано в табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Оцінка значущості ціннісних орієнтацій співробітників ювенальної превенції

Ціннісні орієнтації	Рейтинг	
1. Інтерес до роботи (здійснення профілактичної діяльності з неповнолітніми)	7	6
2. Чесність	1	3
3. Відповідальність	2	4
4. Самоконтроль	10	9
5. Працьовитість	3	5
6. Позитивне ставлення до людини	9	7
7. Справедливість	4	10
8. Доброзичливість	5	8
9. Здатність контролювати ситуацію	6	2
10. Самоцінність	8	1

Поліцейські з низьким рівнем сформованої професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх на перші місця ставили «смоцінність» та «самоконтроль». Поліцейські з середнім рівнем професійної компетентності надавали перевагу таким ціннісним орієнтаціям, як-от: «чесність», «відповідальність», «працьовитість». Поліцейські із високим рівнем компетентності, насамперед, вибирали «інтерес до роботи (здійснення профілактичної діяльності з неповнолітніми)», «позитивне ставлення до людини», «здатність контролювати ситуацію».

Наявність мотивації до проведення профілактичних заходів із неповнолітніми правопорушниками ми перевіряли за допомогою методики діагностики ступеня задоволеності основних потреб (за А. Маслоу) (адаптованої до дослідження) (Додаток Д 3). Концептуальна ідея

опитувальника походить від теорії самоактуалізації А. Маслоу, яка передбачає наявність п'яти компонентів в ієрархії потреб. На відміну від класичної методики А. Маслоу, наша модифікація містить пункти, зміст яких відображає потреби, які задовольняються / не задовольняються у процесі професійної діяльності поліцейських. Результати методики представлені в табл. 3.5.

Таблиця 3.5

Ступінь задоволеності основних потреб співробітників відділу ювенальної превенції

Рівень мотивації	ЕГ		КГ	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	2	13,3	3	21,4
Середній	8	53,4	7	50
Низький	5	33,3	4	28,6
Загалом	15	100	14	100

Результати проведеної методики засвідчили, що у поліцейських КГ та ЕГ немає суттєвої різниці при визначенні рівнів мотивації. Так, у поліцейських ЕГ та КГ переважає середній рівень мотивації (53,4 % і 50 %). Низький рівень ми виявили у третини поліцейських ЕГ (33,3 %) і 28,6 % поліцейських КГ. Позитивно оцінюємо наявність високого рівня у поліцейських ЕГ (13,3 %) і (21,4 %) КГ.

Узагальнені результати стану сформованості показників мотиваційно-ціннісного компоненту представлені в табл. 3.6.

Таблиця 3.6

Результати сформованості мотиваційно-ціннісного компоненту професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Групи	Методики діагностики	Рівні професійної компетентності					
		Високий		Середній		Низький	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
КГ (14)	Анкета	-	-	11	78,6	3	21,4
	Ранжування ціннісних орієнтацій	-	-	9	64,3	5	35,7
	Методика діагностики	3	21,4	7	50	4	28,6

	ступеня задоволеності основних потреб (за А. Маслоу)						
	Узагальнені результати	1	7,1	9	64,3	4	28,6
ЕГ (15)	Анкета	1	6,7	11	73,3	3	20
	Ранжування ціннісних орієнтацій	-	-	10	66,7	5	33,3
	Методика діагностики ступеня задоволеності основних потреб (за А. Маслоу)	2	13,3	8	53,4	5	33,3
	Узагальнені результати	1	6,7	10	66,7	4	26,6

У ході діагностики мотиваційно-ціннісного компоненту професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх було виявлено, що поліцейські мають низький (ЕГ – 26,6 %, КГ – 28,6%), середній (ЕГ – 66,7 %, КГ – 64,3 %), високий (ЕГ – 6,7 %, КГ – 7,1 %) рівні сформованої професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. Такі результати свідчать про наявність у поліцейських ювенальної превенції середнього інтересу та низької мотивації до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх, а тому потребують суттєвого вдосконалення.

Когнітивно-практичний компонент був представлений двома показниками. Охарактеризуємо їх детальніше. Системність, повноту і ґрунтовність знань, необхідних для здійснення профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками, ми перевіряли за допомогою тестових завдань, представлених у спеціальному навчальному додатку «Тест профпідготовки Нацполіції» (Тест, 2022), що містить перелік питань з теоретичних видів службової підготовки, за якими відбуваються щомісячні тестування та щорічна підсумкова перевірка рівня знань з відповідної підготовки поліцейських. Ми пропонували поліцейським ювенальної превенції пройти тести спеціально для Управління ювенальної превенції.

Наявність комплексу спеціальних профілактичних умінь ми перевіряли за допомогою методу самооцінки (Додаток Д 4) (табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Самооцінка офіцерами ювенальної превенції спеціальних профілактичних умінь (за результатами I зрізу формувального етапу експерименту)

Спеціальні профілактичні вміння	ЕГ	КГ
	Середній бал	Середній бал
1) уміння виявляти, запобігати та припиняти правопорушення	2,4	2,2
2) уміння виявити рівень вихованості неповнолітнього, визначати причини та умови відхилень у розвитку	2,3	2,2
3) вміння визначати за зовнішніми проявами та вчинками зміну психічного стану дитини, розуміти та пояснювати особливості її поведінки у конкретних життєвих ситуаціях	1,8	1,7
4) вміння подумки ставити себе на місце вихованця	1,4	1,3
5) вміння прогнозувати та проєктувати розвиток особистості дитини та результати її навчання та виховання	1,5	1,4
6) вміння передбачати можливі труднощі та помилки дітей та підлітків та своєчасно їх попереджати	1,8	1,9
7) вміння планувати структуру дій неповнолітніх та здійснювати педагогічне керівництво їхньою діяльністю, педагогічно доцільно застосовувати методи виховання відповідно до рівня їхнього розвитку	1,7	1,6
8) вміння керувати поведінкою та активністю неповнолітніх, знаходити контакт та правильний тон у взаєминах з ними	1,9	2,1
9) вміння швидко приймати рішення та знаходити найбільш ефективні засоби педагогічного впливу на неповнолітніх	2,2	2,3
10) вміння аналізувати одержані результати педагогічного процесу, співвідносити їх із заданою метою діяльності	2,3	2,2
11) вміння здійснювати коригування поставлених завдань, регулювати та перебудовувати внутрішньоколективні та міжособистісні відносини неповнолітніх	1,9	2,1

Поліцейські КГ і ЕГ оцінили власні спеціальні профілактичні вміння переважно на середньому рівні. Ми пояснюємо це тим, що вони мають досвід

роботи з неповнолітніми, періодично здійснюють індивідуальну та групову профілактики правопорушень.

Узагальнені результати когнітивно-практичного компоненту представлені в табл. 3.8.

Таблиця 3.8

Результати сформованості когнітивно-практичного компоненту професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Групи	Методики діагностики	Рівні професійної компетентності					
		Високий		Середній		Низький	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
КГ (14)	Тести	1	7,1	7	50	6	42,9
	Самооцінювання умінь	2	14,3	8	57,1	4	28,6
	Узагальнені результати	1	7,1	8	57,1	5	35,8
ЕГ (15)	Тести	-	-	8	53,4	7	46,6
	Самооцінювання умінь	1	6,6	8	53,4	6	40
	Узагальнені результати	1	6,7	10	66,7	4	26,6

У ході діагностики стану сформованості показників когнітивно-практичного компоненту сформованої професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх виявлено, що поліцейські мають низький (ЕГ – 26,7 %, КГ – 35,8 %), середній (ЕГ – 66,7 %, КГ – 57,1 %), високий (ЕГ – 6,6 %, КГ – 7,1 %) рівні спеціальних знань і профілактичних умінь. Такі результати свідчать про відсутність стійких системних знань і умінь з профілактики правопорушень неповнолітніх.

Особистісно-рефлексивний компонент був представлений двома показниками. Сформованість особистісних та професійно значущих якостей, які впливають на результат профілактики правопорушень неповнолітніх, ми визначали методом ранжування (Додаток Д 5). В основній графі табл. 3.9 наводиться перелік якостей офіцера ювенальної превенції зі сформованою професійною компетентністю до профілактики правопорушень неповнолітніх.

У наступній графі подані ранги в еталонному профілі, що отриманий методом експертних оцінок. У ролі компетентних експертів виступали керівники підрозділів НПУ. Далі представлені прогностичні уявлення поліцейських ЕГ на І зрізі формувального етапу експерименту, перед проходженням комплексної тренінгової програми. У наступній графі – думки поліцейських КГ.

Таблиця 3.9

Перелік особистісних і професійно значущих якостей офіцерів ювенальної превенції (за результатами І зрізу формувального етапу експерименту)

№	Якості офіцерів поліції	Ранг		
		Експерти	ЕГ	КГ
1.	Пильність	11	14	14
2.	Зібраність	9	13	12
3.	Стійкість	10	15	13
4.	Витривалість	12	17	21
5.	Рішучість	14	16	15
6.	Розумна ініціативність	23	20	20
7.	Відповідальність	5	1	2
8.	Дисциплінованість	7	2	1
9.	Сміливість	24	23	24
10.	Мужність	8	24	25
11.	Зібраність	13	18	3
12.	Винахідливість	22	19	16
13.	Готовність до самопожертви	25	22	22
14.	Цілеспрямованість	1	3	4
15.	Впевненість у собі	6	21	17
16.	Воля	15	4	5
17.	Самоорганізованість	2	5	6
18.	Витримка і самовладання	16	12	7

19.	Гнучкість	17	11	18
20.	Самоконтроль	3	6	8
21.	Комунікабельність	18	10	19
22.	Кмітливість	21	25	23
23.	Чесність	19	9	11
24.	Об'єктивність	4	8	9
25.	Порядність	20	7	10

Прокоментуємо найбільш значущі позиції. Так, на перші місця експерти поставили цілеспрямованість, самоорганізованість, самоконтроль, об'єктивність, відповідальність, тобто ті риси, які є необхідними, на їхню думку, для ефективного здійснення професійної діяльності. Поліцейські ЕГ також першочерговими обирали такі ж якості, хоча і в іншій ранговій послідовності. Поліцейські КГ обрали дисциплінованість, відповідальність, зібраність, цілеспрямованість та волю. Серед якостей, обраних, як експертами, так і поліцейськими, першочерговими є якості, які необхідно актуалізувати в складних психологічних ситуаціях, та якості, які стосуються особистісного самоуправління й саморозвитку.

Загалом, результати ранжування засвідчили, що немає подібності у визначенні рангових місць керівників структурних підрозділів НПУ і поліцейських ювенальної превенції. Це може свідчити про наявність індивідуального професійного стилю та власної професійної позиції.

За допомогою методики «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» А. Карпова (Додаток Д 6), ми перевіряли наявність рефлексії. Визначаючи зміст теоретичного конструкту рефлексивності, А. Карпов передбачає необхідність урахування трьох основних видів рефлексії, що виділяються за часовим принципом: ситуативної (актуальної), ретроспективної та перспективної рефлексії. Рефлексія передбачає активне переосмислення індивідом своїх внутрішніх переживань, аналіз своєї діяльності.

Обраний опитувальник спрямований на визначення ступеня розвитку рефлексивності як особистісної властивості, складається з 27 пунктів, відповіді на які формуються за 7-бальною шкалою Ліккерта. За опитувальником формується одне значення, що характеризує загальний ступінь розвитку рефлексивності: високий, середній чи низький. Результати методики представлені в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Рівень рефлексії у офіцерів ювенальної превенції (за опитувальником А. Карпова)

Рівень рефлексивності	ЕГ		КГ	
	Абс.	%	Абс.	%
Високий	1	6,6	1	7,1
Середній	8	53,4	8	57,1
Низький	6	40	5	35,8
Загалом	15	100	14	100

Згідно з результатами проведеного опитувальника, у більшій половині опитаних респондентів середній рівень рефлексивності (53,4 % - ЕГ, 57,1 % - КГ). Дане явище можна пояснити тим, що співробітники НПУ зі стажем до 5-ти років ще не досвідчені, ще недостатньо вміють аналізувати свої вчинки, робити висновки та перетворювати свою поведінку.

Загалом, рівень розвитку рефлексії визначає спосіб поведінки співробітника НПУ у складних професійних ситуаціях. Він може поводитися деструктивно, нескінченно пробуєчи знайомі способи, незважаючи на їхню неефективність, або «піти» із ситуації, оголосивши її нерозв'язною. Така поведінка характерна для поліцейських із низьким рівнем рефлексії (40 % - ЕГ, 35,8 % - КГ). Інший спосіб поведінки полягає не в простому переборі варіантів дій, а в рефлексивній оцінці, аналізі, переосмисленні, спрямованих на виявлення конфліктного змісту складної конфліктної ситуації та на відокремленні творчого завдання. Такий спосіб поведінки призводить до конструктивного вирішення проблемної ситуації та професійно-особистісного зростання співробітника НПУ. Така поведінка характерна для поліцейських із

високим рівнем рефлексії. Лише у двох поліцейських був визначений високий рівень рефлексивності (6,6 % - ЕГ, 7,1 % - КГ).

Узагальнені результати особистісно-рефлексивного компоненту представлені в табл. 3.11.

Таблиця 3.11

Результати сформованості особистісно-рефлексивного компоненту професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Групи	Методики діагностики	Рівні професійної компетентності					
		Високий		Середній		Низький	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
КГ (14)	Ранжування якостей	2	14,2	7	50	5	35,8
	Опитувальник А. Карпова	1	7,1	8	57,1	5	35,8
	Узагальнені результати	2	14,2	7	50	5	35,8
ЕГ (15)	Ранжування якостей	2	13,3	8	53,4	5	33,3
	Опитувальник А. Карпова	1	6,6	8	53,4	6	40
	Узагальнені результати	2	13,3	8	53,4	5	33,3

Результати діагностики особистісно-рефлексивного компоненту засвідчили, що поліцейські ювенальної превенції мають низький (ЕГ – 33,3 %, КГ – 35,8 %), середній (ЕГ – 53,4 %, КГ – 57,1 %), високий (ЕГ – 13,3%, КГ – 14,2 %) рівні сформованої компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Представимо отримані результати I зрізу формувального етапу експерименту за всіма компонентами у табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Розподіл поліцейських КГ і ЕГ за рівнями професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх (за результатами I зрізу формувального етапу експерименту)

Групи	Компоненти	Високий		Середній		Низький	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
КГ (14)	Мотиваційно-ціннісний	1	7,1	9	64,3	4	28,6
	Когнітивно-практичний	1	7,1	8	57,1	5	35,8
	Особистісно-рефлексивний	2	14,2	7	50	5	35,8
	Узагальнені результати	1	7,1	8	57,1	5	35,8

ЕГ (15)	Мотиваційно-ціннісний	1	6,7	10	66,7	4	26,6
	Когнітивно-практичний	1	6,7	10	66,7	4	26,6
	Особистісно-рефлексивний	2	13,3	8	53,4	5	33,3
	Узагальнені результати	1	6,7	9	60	5	33,3

Варто зазначити, що поліцейський може мати різні рівні сформованості професійної компетентності за різними компонентами. Наприклад, за мотиваційно-ціннісним компонентом він може бути на високому рівні, а за когнітивно-практичним – на низькому або середньому. Тому слід зробити припущення, що виділені нами компоненти рівнозначні під час оцінки рівнів сформованої професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. У такому випадку узагальнений рівень професійної компетентності є середньостатистичною величиною від суми балів, якою був оцінений кожний із компонентів. Загалом за результатами I зрізу формувального етапу експерименту поліцейські розподілилися за рівнями таким чином (рис. 3.10).

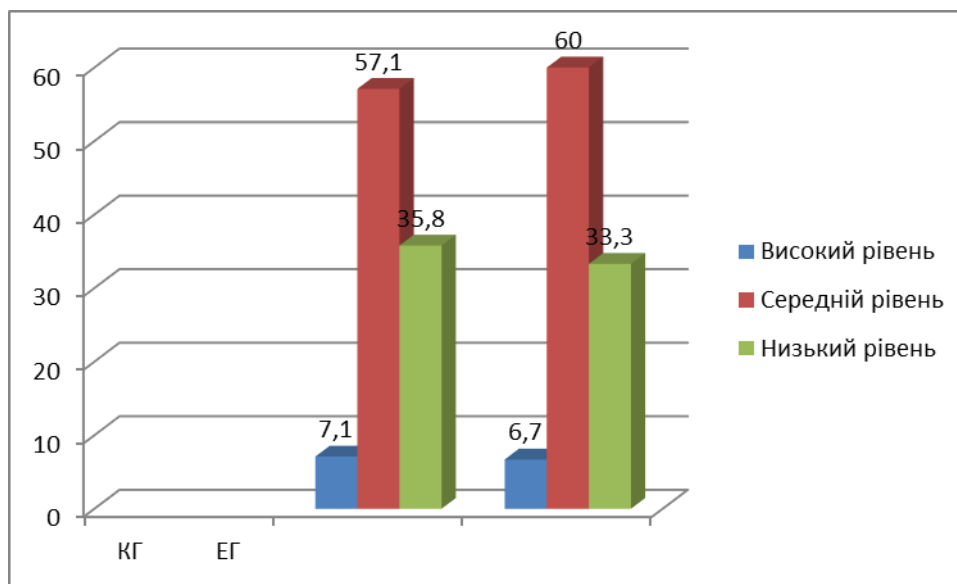

Рис. 3.10. Сформованість професійної компетентності поліцейських ювенальної превенції ЕГ і КГ до профілактики правопорушень неповнолітніх (за результатами I зрізу формувального етапу експерименту)

Із рис. 3.10, видно, що суттєвої різниці в рівневій характеристиці сформованої професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх, які віднесено до ЕК і КГ, не спостерігається. Представлені

дослідно-експериментальні матеріали свідчать, що означена компетентність проявилась на низькому рівні у 6,7 % у ЕГ (7,1 % у КГ), на середньому – 60 % поліцейських ЕГ (57,1 % поліцейських КГ). Отже, помітна перевага низького та середнього рівнів сформованої професійної компетентності до означеного виду діяльності. Таким чином, узагальнені результати I-го зрізу формувального етапу експериментального дослідження свідчать, що результати сформованості усіх компонентів у КГ і ЕГ на початку експерименту фактично тотожні та потребують суттєвого вдосконалення.

3.2. Організація і методика проведення експериментального дослідження щодо реалізації організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх

Для вирішення завдання щодо перевірки організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх ми організували та провели експериментальне дослідження, яке передбачало використання наявних традиційних та інноваційних форм, методів професійної підготовки співробітників НПУ. Дослідно-експериментальну роботу було побудовано за логікою запропонованих нами *етапів*.

Так, на першому етапі (2018–2019 рр.) проведено теоретичний аналіз проблеми, розроблено вихідні положення, вивчено досвід і накопичено теоретичні дані, з'ясовано суперечності та проблеми практичного характеру, які стосувалися питань підготовки курсантів – майбутніх поліцейських до профілактики правопорушень неповнолітніх, розроблено методику проведення дослідно-експериментальної роботи. В результаті аналізу освітньо-професійних програм підготовки майбутніх співробітників НПУ нам вдалося виявити, що ЗВО недостатньо здійснює психолого-педагогічну підготовку курсантів до профілактики правопорушень неповнолітніх, не озброює їх сучасними

педагогічними технологіями індивідуальної та групової профілактичної роботи. Практично відсутні дисципліни, що сприяють формуванню професійної компетентності поліцейського до профілактики правопорушень неповнолітніх.

На другому етапі (2019–2020 рр.) проведено констатувальний етап експерименту, що передбачав дослідження стану професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. Здійснено попередню апробацію для подальшого коригування й уточнення всіх компонентів і методики організації та проведення експериментальної роботи. Окрім цього, нами було розроблено модель формування означеної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх, яка виступала найважливішою умовою успішної підготовки офіцерів ювенальної превенції до профілактичної діяльності. Тому дослідна робота була спрямована на виявлення комплексу організаційно-педагогічних умов, за яких названа модель найкраще сприятиме формуванню професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Упродовж третього етапу дослідження (2020–2021 рр.) ми організували дослідно-експериментальну роботу (формульальний етап експерименту, що передбачав два зрізи), здійснили аналіз та узагальнення отриманих результатів.

Метою педагогічного експерименту було суттєво підвищити рівень сформованої професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. При цьому ми реалізували такі завдання:

1) розробити комплексну діагностику, що допомагає визначити рівень сформованої професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх за виокремленими компонентами та показниками;

2) визначити сформовану професійну компетентність офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх у КГ і ЕГ (I зріз формульального етапу експерименту);

3) запровадити в ЕГ організаційно-педагогічні умови та розроблену авторську модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх;

4) перевірити ефективність виявлених організаційно-педагогічних умов та моделі формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх (II зріз формувального етапу експерименту);

5) на основі використання методів математичної статистики дослідити кількісні та якісні результати дослідження, визначити їх валідність, об'єктивність та значущість.

При організації експериментального дослідження ми виходили з того, що професія поліцейського – це вид трудової діяльності (занять) людини, яка володіє комплексом спеціальних теоретичних знань та практичних умінь, набутих у результаті спеціальної підготовки, досвіду роботи у правоохоронних органах. Слово «комплекс» означає сукупність, поєднання предметів, явищ чи властивостей, що становлять одне ціле (Словник-довідник, 2006). Говорячи про професіоналізм співробітника НПУ, ми маємо на увазі комплексне навчання його професійних правових, психологічних, педагогічних знань, формування у нього спеціальних умінь та навичок профілактичної роботи з неповнолітніми.

Дієвим засобом формування професійної компетентності поліцейських до профілактики правопорушень неповнолітніх є метод рольового моделювання, який дає змогу сформувати вміння і навички роботи, що застосовуються у вирішенні профілактичних завдань у роботі з неповнолітніми.

Оскільки експериментальне дослідження проводилося з поліцейськими ювенальної превенції, які пройшли професійну підготовку у ЗВО, ми зосередили особливу увагу на проведенні тренінгових занять. До експериментальної групи ввійшли офіцери ювенальної превенції, які займалися за авторською моделлю, до контрольної – офіцери ювенальної превенції, які не брали участь у тренінгових групах.

Особиста ефективність співробітника ювенальної превенції оцінюється не лише з позиції його особистісного розвитку, а й як важлива професійна навичка. Розвивати особисту ефективність може лише психологічно здорова особистість, у якої не виникає дисонансу між трьома значимими станами: «бути в собі», «бути

самим собою», «бути вищим за себе». Це своєрідне досягнення поставлених особистих та професійних цілей у мінімальні терміни та зі збереженням свого психологічного здоров'я. Особистісна ефективність складається з розуміння себе (цілей, можливостей, ресурсів), вміння керувати особистими ресурсами та здібностями вибудовувати діалог з оточуючими людьми.

Цей висновок було покладено в основу підготовки циклу тренінгових занять із співробітниками НПУ з питань розвитку особистої ефективності в рамках формування професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. Тренінг складається з п'яти блоків та дає змогу звернути увагу офіцерів ювенальної превенції на фактори, що знижують особисту ефективність (табл. 3.13). Представлений тренінг може проводитися як у рамках окремого заняття, так і у вигляді 25-30 хвилинних вправ.

Таблиця 3.13

Програма тренінгу для розвитку особистісної ефективності (особистісно-професійних якостей) співробітників ювенальної превенції

	Тема	Зміст заняття
1.	Вступна частина	Організаційні питання: вітання, знайомство, представлення програми, виявлення потреб та запитів учасників, визначення правил роботи групи та очікувань
2.	Самоконтроль	1. Вступна вправа «Заманити очима». 2. Групове обговорення «Як ви здійснюєте контроль за своєю роботою, виконанням планів?». 3. Робота в підгрупах – вправа «Шкідливі поради». 4. Міні-лекція «Види контролю». 5. Методи саморегуляції – дихальні техніки.
3.	Спілкування	1. Вправа «Покажи почуття мімікою». 2. Групове обговорення «Складності професійного спілкування співробітників ювенальної превенції». 3. Вправа «Коло довіри». 4. Рольова гра «На прийомі у психолога». 5. Методи саморегуляції: використання ролі слова.
4.	Конфлікти	1. Дискусія «Що таке конфлікт?». 2. Перегляд відеороликів «Стратегії поведінки у конфлікті». 3. Вправа «Я-висловлювання». 4. Методи екстреної саморегуляції: дихальні та м'язові

		техніки.
5.	Мотивація	1. Інформування «Мотивація». 2. Вправа «Зайняти стілець». 2. Міні-лекція «Фактори мотивації та демотивації». 3. Групове обговорення «Самотивування». Підведення підсумків тренінгу (рефлексія)

За допомогою представленого тренінгу поліцейські ювенальної превенції навчалися усвідомлювати себе та контролювати свою поведінку. У стислі терміни вони збагатили свій досвід новими моделями поведінки, побачили інші варіанти звичних дій. Безперечним плюсом даного методу навчання була робота в моменті сьогодення та в рамках власного досвіду. При цьому спостереження за іншими учасниками та спілкування з тренером дали змогу розширити межі існування особистості і тут же їх обговорити та випробувати.

Тренінгові заняття з поліцейськими відділу ювенальної превенції проводилися за принципом «Зеленої кімнати», яку можна використовувати для проведення заходів щодо профілактики та корекції відхилень у поведінці дітей, виявлення та усунення причин і умов, що сприяють учиненню неповнолітніми злочинів і правопорушень. До організації роботи «зеленої кімнати» залучають команду фахівців: співробітник ювенальної превенції підрозділу превентивної діяльності НПУ, психолог, соціальний педагог, за необхідності лікар, слідчий та ін.

Основними завданнями «зелених кімнат» є такі:

- 1) збір доказового матеріалу про злочин чи правопорушення, в яких дитина стала жертвою чи свідком злочину або правопорушником;
- 2) поновлення психоемоційного статусу дитини, яка перебуває в стресовому стані внаслідок конфліктної, аварійної чи іншої екстремальної ситуації;
- 3) попередження психоемоційного навантаження у дитини, пом'якшення впливу психотравмуючих ситуацій та психофізичних навантажень;
- 4) психологічна допомога особам, схильним до різних видів залежностей;
- 5) усунення фізичного дискомфорту та емоційної напруги, нормалізація процесу життєдіяльності;
- 6) робота з адаптації дитини після скоєння над нею насильства;

- 7) блокування гострих стресових реакцій у дитини;
- 8) попередження, профілактика, корекція негативних наслідків відхилення в поведінці та психологічної деформації дітей, схильних до скоєння правопорушень і злочинів;
- 9) короткотермінова чи довготермінова психокорекція;
- 10) психологічні консультування з рекорегування взаємовідносин в сім'ї, навчальних закладах, у дитячому колективі;
- 11) допомога дитині зрозуміти й усвідомити причини її поганого пристосування до реальності, і надання допомоги в адаптації та побудові більш реалістичної комунікації (Довідник, 2018).

Керуючись соціально-психологічною специфікою підготовки співробітника відділу ювенальної превенції, розроблений нами *комплексний тренінг можна визначити як практику соціально-психологічного впливу, що ґрунтується на активних методах групової роботи, націлену на:*

- *набуття знань у галузі психології впевненої у собі особистості, особливостей її поведінки у соціальному середовищі;*
- *освоєння спеціальних умінь і навичок у контексті формування професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх;*
- *розвиток здатності до адекватної оцінки власного особистісного й професійного потенціалу, а також можливостей неповнолітніх правопорушників;*
- *корекцію установок, що забезпечують успішність здійснення функцій соціального контролю, профілактики, впливу на правосвідомість та поведінку неповнолітніх правопорушників.*

Вважаємо за необхідне уточнення тактичних аспектів тренінгу. До них слід, на наш погляд, віднести: завдання, як найближчі, так і віддалені, відповідно до перспектив саморозвитку учасників; принципи, з урахуванням яких будується взаємодія учасників тренінгу; систему форм, методів, прийомів, що використовують для досягнення цілей та завдань саморозвитку.

Завдання комплексного тренінгу:

1) створення умов для особистісного зростання і розвитку, подолання поліцейськими суб'єктивних проблем, актуалізації у них моральних орієнтирів (диспозицій) при проведенні профілактики правопорушень з неповнолітніми;

2) розвиток у поліцейських адаптивної, варіативної та конкурентоспроможної поведінки;

3) формування у поліцейських самоконтролю та самооцінки дій, поведінки, діяльності, спілкування;

4) розвиток у поліцейських різних видів мислення: теоретичного і практичного, продуктивного і репродуктивного, аналітичного та інтуїтивного, творчого і критичного;

5) формування умінь і навичок виявлення психологічної інформації у мові, поведінці неповнолітнього, у продуктах його творчої діяльності (від того, наскільки якісно у своїх специфічних ознаках вона буде виділена, залежатиме і якість всіх інших етапів її переробки та використання);

б) розвиток умінь і навичок професійної рефлексії.

Спираючись на наукові напрацювання психологів (Леонтьєв, 2007; Maslow's Hierarchy of Needs, 2015; Rogers, Stevens, Gendlin, Shlien & Van Dusen, 1967), серед *принципів тренінгу* ми виокремили такі:

1) принцип системності: якщо розглядати професійну майстерність як системну, надчуттєву якість спеціаліста, що характеризується єдністю інтелектуальних, вольових, емоційних та тілесних моментів саморегуляції діяльності, то в основі формування професійної майстерності лежатимуть не окремі, ізольовані умови, дії та операції, а деяка послідовність та взаємозв'язок перелічених вище моментів саморегуляції діяльності;

2) принцип суб'єктності – суб'єктності як рефлексивного та творчо перетворюючого відношення людини до свого життя як до предмета власної діяльності;

3) принцип толерантності – терпимо-поважливого ставлення до неповнолітнього, його індивідуальних нахилів, стимулювання його особистісного зростання;

4) принцип саморозвитку та самореалізації – реалізації суб'єктом протягом усього життя свого потенціалу з метою стати повноцінною особистістю;

5) принцип єдності свідомості та діяльності – визнання нерозривного взаємозв'язку психіки (свідомості) та діяльності (поведінки);

6) принцип пріоритетів у шкалі цінностей: пріоритет загальнолюдських цінностей для всіх людей будь-якої нації, мови, раси, віросповідання за дотримання цінностей національної культури.

Необхідність дотримання принципів, що оптимізують поведінку учасників, представмо таким чином:

– принцип активності – залученості всіх учасників до всіх процедур тренінгу;

– принцип щирості – реалізує можливість бажання кожного учасника розповісти про себе достовірну інформацію і припиняти робити це, якщо він відчуває дискомфорт;

– принцип довірчості – орієнтує учасників на поважне ставлення один до одного, увагу до почуттів та переживань оточуючих;

– принцип моделювання – зумовлює участь у відтворенні ситуацій, які мають психологічні труднощі;

– принцип творчого підходу – визнає можливість кількох варіантів вирішення проблем, заперечує можливість безвихідної ситуації;

– принцип усвідомлення (об'єктивації) поведінки – передбачає заміну стихійно-інтуїтивного реагування щодо психологічних успіхів чи невдач у саморозвитку на раціонально-усвідомлений самоаналіз, прийняття відповідальності за свої слова та дії в плані особистісного зростання (Карпенко, 2015; Корнієнко, Алмаші, 2016).

Наголосимо на тому, що ефективність тренінгу можна підвищити за рахунок використання комплексу форм і засобів практико орієнтованої підготовки:

— індивідуальне та групове консультування поліцейських;

— тренінги (комунікативні, профілактичні, упевненої поведінки тощо);

— оптимальна дистанція між тренером і поліцейськими;

- наставництво та тренування на практиці професійних умінь і навичок;
- групові активні методи навчання (проблемне та інтерактивне навчання);
- діалогові навчально-виховні ситуації дають змогу розвивати найбільш широкий спектр професійно-важливих якостей: від навичок активного слухання та ведення дискусій до професійно-особистісних якостей, таких як відповідальність, самоконтроль тощо.

На завершальному етапі формувального експерименту ми проводили тренінг «Формування іміджу успішного поліцейського», спрямований на формування, розвиток і покращення іміджу співробітників ювенальної превенції (Додаток Г 2). Тренінг був розроблений у вигляді інтенсивного курсу, що передбачав проведення занять протягом трьох днів (по 2 години на день). Специфіка розробленого тренінгу полягає в тому, що він не формує іміджу, а лише надає певний комплекс теоретичних знань, які можуть бути використані в професійній діяльності поліцейського як основа для створення власного іміджу.

Вважаємо, інтенсивний тренінг був потужним засобом впливу і зміни особистості поліцейського. Він сприяв більш детальному опрацюванню сутності понять «імідж», «стиль», «самопрезентація» і більш швидкому засвоєнню умінь і навичок справляти враження на оточуючих, зокрема, неповнолітніх. Загалом, у процесі інтенсивного тренінгу ми витрачали менше часу на занурення учасників у групову взаємодію, зменшувалася їхня опірність і збільшувалося сприйняття «нового матеріалу».

Окремо хотілося б зупинитися на такій формі навчання, як лекція. Ми використовували її, представляючи офіцерам поліції ЕГ комплекс лекцій, присвячених темі профілактики правопорушень неповнолітніх. Особливу увагу ми зосередили на зарубіжному досвіді профілактики, оскільки ефективність впровадження профілактичних заходів закордоном підтверджується позитивними статистичними даними.

Сьогодні існують різні види лекцій. Для роботи з поліцейськими ми використовували лекції-бесіди, лекції-дискусії, лекції з розбором мікроситуацій, лекцію-консультацію. Слід зазначити, що тривалість лекційних

занять з поліцейськими варіювалася від 30 до 40 хв. такий час був обраний тому, щоб не переобтяжувати поліцейських інформацією і створювати сприятливу атмосферу на таких заняттях, відходити від склавшихся стереотипів щодо лекції у ЗВО, яка триває протягом 120 хв. Так, *лекція-бесіда* або *діалог* на тему «Сучасні концепції взаємодії поліції та суспільства як засоби протидії злочинності: досвід зарубіжних країн» передбачала безпосередній контакт із аудиторією. Ця форма лекції допомагала привертати увагу слухачів до найважливіших питань теми : профілактика правопорушень в Ізраїлі, Італії, США, Німеччині; визначати зміст і темп викладу з урахуванням специфіки аудиторії, розширювати коло думок поліцейських; використовувати колективний досвід та знання. Для залучення поліцейських до бесіди ми використовували питання, що допомагали з'ясувати різні думки, рівень поінформованості з цієї проблеми, ступінь готовності до сприйняття навчального матеріалу, що стимулювало аудиторію робити самостійні висновки та узагальнення.

Коли ми проводили *лекцію-дискусію* на тему «Зарубіжний досвід профілактики вживання психоактивних речовин у підлітковому середовищі» ми використовували не тільки відповіді поліцейських на наші запитання, а й вільний обмін думками в проміжках між логічно оформленими розділами повідомлення навчального матеріалу. Обрана лекція активізувала пізнавальну діяльність аудиторії, давала можливість керувати думкою групи, використовувати цю думку для зміни негативних установок та хибних думок деяких поліцейських. У нашому досвіді найбільший ефект досягався при правильному доборі питань для дискусії та вмілому управлінні нею.

Особливою популярністю серед поліцейських користувалася *лекція з розбором мікроситуацій*. Ми проводили її, розкриваючи тему «Основні напрями та заходи віктимологічної профілактики у підлітковому середовищі». За формою проведення така лекція аналогічна до лекції-дискусії, але при цьому ми обговорювали з поліцейськими конкретні ситуації з реальної практики. Такі ситуації ми представляли або у формі словесного опису, або демонстрацією

конкретного відеозапису або відеофільму. Ці ситуації аналізувалися та обговорювалися усією аудиторією. При цьому, ставлячи запитання та з'ясовуючи оцінку суджень поліцейських, ми прагнули активізувати їх, розвивали дискусію, спрямовували її в необхідне русло, ненав'язливо, але аргументовано підводили групу до колективного висновку чи узагальнення. Для аналізу підбиралися ситуації, досить типові та суб'єктивно значущі для більшості учасників дискусії.

Лекція-консультація на тему «Зарубіжний досвід попередження делінквентної поведінки підлітків» складалася з короткого викладу основних питань досліджуваної теми та наступних наших відповідей на запитання, що задавалися поліцейськими. Як показує практика, такі лекції найефективніше проводити за темами, які мають практичний характер. Відповідям на запитання ми відводили, зазвичай, до 50 % навчального часу. Наприкінці заняття ми організовували вільний обмін думками та підсумовували його.

Вступне лекційне заняття ми присвятили організаційним питанням. На ньому ми знайомили поліцейських із цілями та завданнями лекцій, обґрунтовували їхню актуальність, важливість, розкривали сутність та зміст понять «педагогічна профілактика», «профілактика рецидиву», «поведінка з відхиленнями / девіантна поведінка». Окрім цього, ми знайомили поліцейських із науковою та методичною літературою з цієї проблеми.

Наведемо деякі приклади лекційних занять. Так, одна з перших лекцій була присвячена темі «Розвиток, виховання та соціалізація дитини», на якій ми розглядали такі питання: мета виховання у суспільстві; фактори та механізми соціалізації особистості; природа антисуспільної поведінки; механізми та мотивація індивідуальної поведінки; правопорушення, види правопорушень; соціально-психологічний зміст мотиву злочину.

Цікавою для поліцейських була лекція на тему «Проблема подолання важковиховуваності, правопорушень неповнолітніх». На ній ми розкривали погляди класиків педагогіки та сучасних дослідників на проблему попередження та подолання недисциплінованості, формування моральної

стійкості у неповнолітніх. Були розглянуті фактори, що зумовлюють правопорушення неповнолітніх; вплив алкоголю на зачаття, внутрішньоутробний та подальший розвиток дитини; органічні та функціональні зміни центральної нервової системи дітей та підлітків, обумовлені раннім вживанням алкоголю та наркотичних засобів. Ми акцентували увагу поліцейських на проблемах психогігієни неповнолітніх і профілактиці нервових та психічних захворювань підлітків. Докладно розглядалися питання спільної роботи поліцейського, вчителів, соціального педагога, психолога з ранньої діагностики захворювань та медико-педагогічні способи відновлення особистості важких учнів.

На третій лекції нами були розглянуті методологічні засади організації профілактики правопорушень неповнолітніх у навчальних закладах, розкрито принципи організації профілактики правопорушень неповнолітніх (гуманістичної спрямованості, соціальної захищеності, суспільної спрямованості виховання, виховання з опорою на позитивне, підходу до людини з «оптимістичною гіпотезою», єдності свідомості та поведінки, зв'язку виховання з життям, працею, опори на самостійність та активність особистості, виховання в колективі та через колектив).

Окрім інформаційних повідомлень у тренінгу ми активно використовували ігровий метод. Так, на тренінгових заняттях один із учасників рольової гри грав самого себе (протагоніст – офіцер поліції), інші виступали в заданих нами ролях, співвіднесених із сюжетом (неповнолітній правопорушник, його батьки, друзі). Після програвання рольової гри учасники мали визначати помилки та нецільові дії, потім протагоніст пропонував нове рішення, а інші учасники інсценували альтернативні стратегії поведінки. Програвання тривало до тих пір, поки не були досягнуті задовільні результати, тобто поліцейські починали правильно демонструвати вміння застосовувати, наприклад, правила етикету спілкування, у тому числі й правила поведінки з погляду проксеміки (просторового розташування тіла). Таким чином, офіцери

поліції мали змогу відпрацювати свою поведінку та спілкування, застосовуючи знання, отримані у процесі тренінгового навчання.

В результаті проведення таких ігор вони починали розуміти необхідність кращого оволодіння навичками комунікативних умінь, культури, формування нових, більш ефективніших комунікативних навичок. На початку тренінгових занять ми відігравали головну роль, як тренер. Проте з часом намітилася тенденція до висування на перший план активної взаємодії між самими учасниками тренінгу.

Окрім ігрового методу при проведенні тренінгів ми використовували метод НЛП. Особливою популярністю серед поліцейських користувалися прийоми і мовні стратегії НЛП. Хотілося б зупинитися на особливостях впровадження цих прийомів у роботі з поліцейськими ЕГ. Так, при відпрацюванні прийому «підлаштування до пози» офіцерів поліції цікавило питання про те, як можна підлаштуватися до пози неповнолітнього, коли його міміка, жести, тональність мови можуть принципово відрізнятися за моральним забарвленням. Звичайно, при цьому слід апелювати до професійного досвіду, знань тощо. Поліцейські найчастіше інсценували ситуацію входження в контакт і небажання неповнолітніх говорити з поліцейськими.

При відпрацюванні прийому «підлаштування до дихання» рухи «головної» людини повинні перебувати в полі зору співрозмовника, але не відволікати її. Тому ми пояснювали поліцейським, щоб неповнолітні були розсаджені таким чином, щоб огляд був доступний обох сторонам.

У рольовій грі «полярна реакція» поліцейський, граючи роль оперативника «при роботі з неповнолітнім, попередньо вивчивши особливості його характеру», може сказати: «...Я міг би доручити Вам одну справу, але боюся, що Ви не впораєтесь... з тим-то... з тим-то ...». Таким чином, можна без особливих зусиль домогтися вирішення різних проблем.

Використання мовних стратегій НЛП, на нашу думку, є необхідним і ефективним для розвитку професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. При вербальному впливі на

партнера після встановлення рапорту в хід пускаються мовні стратегії. Без встановлення зв'язку – рапорту – ці методи можуть виявитися неефективними.

Цікавими у практичному плані для поліцейських ЕГ були трюїзми. Якщо, наприклад, потрібно допомогти людині впоратися з несподіваною ситуацією, можна почати з фрази: «Головне взяти себе в руки, подумати і зважитися на такий крок»; «Потрібно тримати удар долі». Проти такої конструкції ніхто не може заперечити, тому що люди не хочуть виглядати слабкими, особливо чоловіки. Часто у практиці поліцейських трапляються ситуації, коли при спробі вирішити проблему проявляється невіра людини у свої можливості, відчуття безвиході. За допомогою досить простої маніпуляції ми вчили поліцейських переконувати людину: «Немає безвихідних ситуацій, вихід завжди є». Трюїзм допомагає вселити в людину віру, спрямувати її думки в потрібне русло, викликати довіру до наступних після цього тверджень.

При відпрацюванні припущень, ми проговорювали з офіцерами поліції звичайні ситуації, які можуть статися з ними в будь-який день при роботі з неповнолітніми правопорушниками. Наприклад, «Щойно ви складете добре іспити, перед вами відкриваються нові перспективи, нове, цікавіше життя»; «Якщо ви всі зберетеся вчасно, то швидше почнемо і закінчимо заняття»; «Після того, як ви зрозумієте те, що я вам кажу, ви відразу захочете це зробити»; «Перш ніж говорити неправду, добре подумайте про наслідки, що ви отримаєте і що втратите». Ці припущення допомагають побічно впливати на людину, навіюючи їй бажану мету.

Хотілося б детальніше зупинитися на особливостях навчання поліцейських до роботи з батьками неповнолітніх. У процесі формування професійної компетентності поліцейських до профілактичної роботи ми приділяли увагу завданню навчити їх активізувати виховні позиції. Як свідчить досвід, необхідність виховної роботи з сім'ями неповнолітніх, особливо правопорушників, часто недооцінюється. Адже саме несприятливі умови сімейного виховання – один із найсуттєвіших факторів об'єднання педагогічно занедбаних підлітків у стихійні групи та становлення їх на шлях здійснення

правопорушень. Неповнолітні правопорушники переважно виростають у сім'ях, де батьки виявилися педагогічно неспроможними чи втратили позицію вихователів. Але оскільки ці підлітки продовжують перебувати разом із ними, то вкрай необхідно усунути (чи хоча б нейтралізувати) недоліки сімейного виховання, допомогти батькам упорядкувати домашній режим. При цьому, слід зазначити, що відкрите несхвалення поведінки батьків, різка їх критика, постійні претензії призводять лише до нових конфліктів між ними та вихователями, співробітниками НПУ, між батьками та дітьми.

Активізувати виховну позицію батьків з дітьми можливо лише тоді, коли робота спрямована на підвищення їхнього авторитету, сприяє зростанню їхнього педагогічного, загальнокультурного рівня. Визначаючи вихідні засади виховної роботи з сім'єю, поліцейські почали усвідомлювати, що головним у цьому процесі є диференційований підхід до керівництва сімейним вихованням на основі глибокого знання внутрішньосімейних відносин, індивідуальних особливостей батьків і дітей.

Тому, аналізуючи свої спостереження, поліцейські дійшли висновку, що працюючи з сім'ями, особливо на початку роботи, треба всебічно вивчати сім'ї неповнолітніх правопорушників, щоб виявити їхні позитивні та негативні особливості та визначити на цій основі реальні можливості батьків щодо виховання дітей. Вивчивши причини неблагополуччя в сім'ї та визначивши виховні можливості батьків, педагоги та представники громадськості вирішують, які саме заходи впливу застосовувати. У практиці роботи поліцейські ювенальної превенції ЕГ проводили такі заходи:

- індивідуальні бесіди з класними керівниками, представниками адміністрації шкіл, членами батьківських комітетів, батьками підлітків;
- обговорення поведінки батьків і їх відношення до виховання дітей на засіданнях педагогічної ради школи, батьківського комітету;
- звернення за допомогою у впливі на батьків до керівництва організації за місцем роботи батьків;
- притягнення батьків до адміністративної відповідальності через районну

комісію у справах неповнолітніх;

- направлення батьків-алкоголіків на примусове лікування;
- позбавлення батьківських прав.

Слід зазначити, що виховний вплив на батьків переважно здійснюють педагогічні колективи шкіл, а також громадськість за місцем роботи та проживання батьків, співробітники правоохоронних органів. Найбільш ефективним є вплив через громадськість за місцем роботи, оскільки вони зазвичай почуваються там найменш уразливими, особливо якщо працюють і не порушують виробничу дисципліну. Тому вимогу колег змінити свою поведінку вдома та серйозно зайнятися вихованням дітей (у поєднанні з певними заходами впливу по лінії адміністрації, профспілкової організації) важко ігнорувати.

Педагогічне керівництво сімейним вихованням полягає у вказівці батькам конкретних шляхів та засобів оздоровлення обстановки у сім'ї, поліпшення взаємин із дітьми. Для цього ми, по-перше, залучали батьків до роботи школи чи позашкільної дитячої установи за місцем проживання, до організації та проведення виховних заходів. Чим активніше вони брали участь у такій роботі, тим швидше наставав перелом у їхній свідомості та поведінці, тим уважніше вони починали ставитися до своїх дітей.

По-друге, ми намагалися забезпечити тактовне, поважне відношення батьків до дружніх зв'язків своїх дітей. Адже більшість батьків, дізнавшись про те, що їхні діти входять до груп підлітків з асоціальною спрямованістю, помилково вважали, що найкращий засіб їхнього перевиховання – обмеження позашкільного спілкування. Тому нерідко вони забороняли товаришувати з іншими підлітками тільки на тій підставі, що вони погано вчаться. Ці батьки перешкоджали заняттям своїх дітей спортом, туризмом, технічною чи художньою творчістю. Такі заборони зазвичай призводять до погіршення поведінки підлітків. Ми пояснювали, батькам, що треба не забороняти вуличну дружбу, а контролювати її та втручатися лише в тих випадках, коли це потрібно.

По-третє, нам необхідно було змінити у батьків негативне уявлення про своїх дітей. Батьки звикли отримувати від вчителів лише негативну інформацію про них: про їхні провини, відставання у навчанні, прояв негативних рис характеру. Така ж інформація надходила їм від громадськості та з поліції. Батьки неповнолітніх із відхиленнями в поведінці повинні отримувати поряд з негативною позитивну інформацію про вчинки своїх дітей, про будь-які, хай навіть незначні їхні успіхи у позашкільній діяльності, громадській роботі та навчанні. Це сприяє появі деякої теплоти у взаєминах дітей і батьків, стимулює подальші зусилля батьків з виховання дітей.

З грудня 2018 року у Тернополі запустили проєкт «Шкільний офіцер поліції», який передбачав, що за загальноосвітнім закладом закріплюють полісмена, який безпосередньо відповідає за правову ситуацію у школі (Романська, 2018). Мета проєкту – профілактика правопорушень серед дітей шкільного віку. Як повідомили у Патрульній поліції Тернопільщини, для реалізації цієї програми відібрали працівників поліції, які пройшли спеціальне навчання та отримали відповідні сертифікати. «Це спільна всеукраїнська програма Міністерства освіти і науки і Національної поліції України.

Виокремимо основні аспекти нашої роботи з поліцейськими ювенальної поліції, що була спрямована на соціалізацію та соціальну адаптацію важких підлітків. Ми пояснювали поліцейським, що першим принципом виховної роботи із важкими підлітками є включення рефлексії, тобто прищеплення учням навичок рефлексивного аналізу певної ситуації та власної поведінки. Другим принципом є безоцінність у підході до аналізу поведінки підлітків. Третій принцип – створення успіху у навчальній та інших видах діяльності. Взаємодія важких підлітків зі своїм соціальним оточенням характеризується, зазвичай, негативними формами поведінки. Для їх подолання необхідно надати їм можливість утвердитись у значущій для них позитивній соціальній діяльності. Четвертий принцип передбачає формування нормативності поведінки за допомогою зразків, демонстрованих вихователями по відношенню до учнів і одне до одного.

Таким чином, розроблена комплексна тренінгова програма може слугувати не тільки засобом формування професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх, але і способом гармонізації структури професійного «Я» співробітників ювенальної превенції, сприяти розвитку себе як суб'єкта правоохоронної діяльності.

3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження

Для підтвердження ефективності розробленої моделі і організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх нами було використано методи математичної статистики, зокрема критерій Стьюдента. Застосовано двохвибірковий критерій Стьюдента для незалежних вибірок, дотримуючись умов рівності дисперсії. Розрахунки за згаданим критерієм здійснено для кожного критерію та узагальнених результатів сформованості в поліцейських професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх (табл 3.14–3.22).

Таблиця 3.14.

Розрахунок значень рівнів сформованості в поліцейських професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх за мотиваційно-ціннісним критерієм на початку формувального етапу експерименту (у %), n = 29 (КГ – 14, ЕГ – 15)

Рівні сформованості	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	1	1	-3.67	-4	13.4689	16
Середній	9	10	4.33	5	18.7489	25
Низький	4	4	-0.67	-1	0.4489	1
Суми	14	15	-0.01	0	32.6667	42
Середнє	4.67	5				

Отже, $t_{емп} = 0,1$. За таблицею критичних значень критерію Стьюдента визначено, що $t_{кр} = 2,78$ за рівнем значущості $p \leq 0,05$. Таким чином $t_{емп} \leq t_{кр}$, а

отже відмінності у розподілах поліцейських ЕГ та КГ за мотиваційно-ціннісним критерієм професійної компетентності не є статистично значущими.

Таблиця 3.15

Розрахунок значень рівнів сформованості в поліцейських професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх за когнітивно-практичним критерієм на початку формувального етапу експерименту (у %), n = 29 (КГ – 14, ЕГ – 15)

Рівні сформованості	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	1	1	-3.67	-4	13.4689	16
Середній	8	10	3.33	5	11.0889	25
Низький	5	4	0.33	-1	0.1089	1
Суми	14	15	-0.01	0	24.6667	42
Середнє	4.67	5				

Отже, $t_{\text{емп}} = 0,1$. За таблицею критичних значень критерію Стьюдента визначено, що $t_{\text{кр}} = 2,78$ за рівнем значущості $p \leq 0,05$. Таким чином $t_{\text{емп}} \leq t_{\text{кр}}$, а отже відмінності у розподілах поліцейських ЕГ та КГ за когнітивно-практичним критерієм професійної компетентності не є статистично значущими.

Таблиця 3.16

Розрахунок значень рівнів сформованості в поліцейських професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх за особистісно-рефлексивним критерієм на початку формувального етапу експерименту (у %), n = 29 (КГ – 14, ЕГ – 15)

Рівні сформованості	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	1	1	-3.67	-4	13.4689	16
Середній	8	10	3.33	5	11.0889	25
Низький	5	4	0.33	-1	0.1089	1
Суми	14	15	-0.01	0	24.6667	42
Середнє	4.67	5				

Отже, $t_{\text{емп}} = 0,1$. За таблицею критичних значень критерію Стьюдента визначено, що $t_{\text{кр}} = 2,78$ за рівнем значущості $p \leq 0,05$. Таким чином $t_{\text{емп}} \leq t_{\text{кр}}$, а

отже відмінності у розподілах поліцейських ЕГ та КГ за особистісно-рефлексивним критерієм професійної компетентності не є статистично значущими.

Таблиця 3.17

Розрахунок значень рівнів сформованості в поліцейських професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх за узагальненими значеннями критеріїв на початку формувального етапу експерименту (у %), n = 29 (КГ – 14, ЕГ – 15)

Рівні сформованості	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	1	1	-3.67	-4	13.4689	16
Середній	8	9	3.33	4	11.0889	16
Низький	5	5	0.33	0	0.1089	0
Суми	14	15	-0.01	0	24.6667	32
Середнє	4.67	5				

Отже, $t_{\text{емп}} = 0,1$. За таблицею критичних значень критерію Стьюдента визначено, що $t_{\text{кр}} = 2,78$ за рівнем значущості $p \leq 0,05$. Таким чином $t_{\text{емп}} \leq t_{\text{кр}}$, а отже відмінності у розподілах поліцейських ЕГ та КГ за узагальненими значеннями критеріїв професійної компетентності не є статистично значущими.

Представимо отримані результати II зрізу формувального етапу експерименту за всіма компонентами у табл. 3.18 і рис. 3.11.

Таблиця 3.18

Розподіл поліцейських КГ і ЕГ за рівнями професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх (наприкінці формувального етапу експерименту)

Групи	Компоненти	Високий		Середній		Низький	
		Абс.	%	Абс.	%	Абс.	%
КГ (14)	Мотиваційно-ціннісний	2	14,29	9	64,29	3	21,42
	Когнітивно-практичний	2	14,29	8	57,14	4	28,57
	Особистісно-рефлексивний	4	28,57	6	42,86	4	28,57
	Узагальнені результати	2	14,29	8	57,14	4	28,57
ЕГ (15)	Мотиваційно-ціннісний	12	80,00	3	20,00	-	-
	Когнітивно-практичний	11	73,33	4	26,67	-	-
	Особистісно-рефлексивний	12	80,00	3	20,00	-	-
	Узагальнені результати	12	80,00	3	20,00	-	-

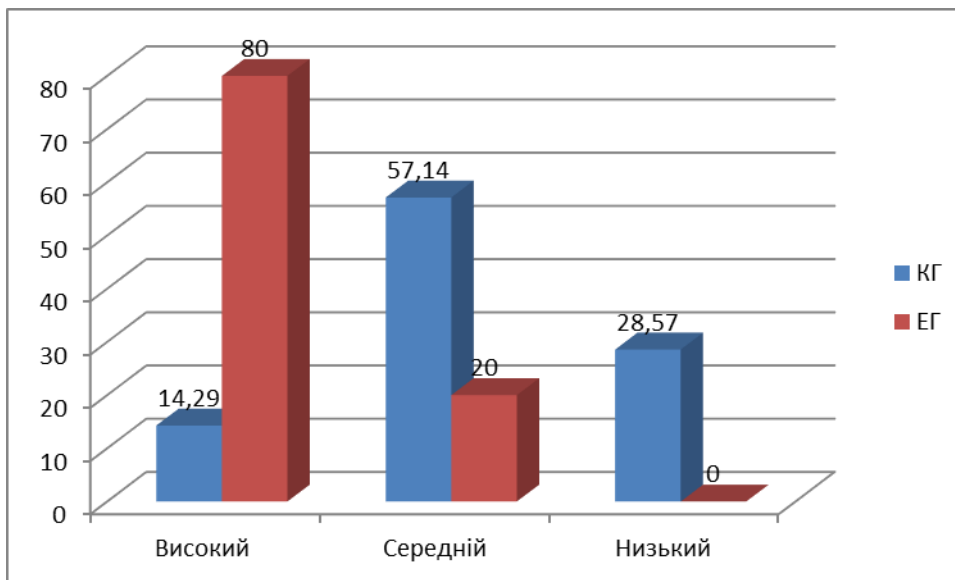

Рис. 3.11. Сформованість професійної компетентності поліцейській ювенальній превенції ЕГ і КГ до профілактики правопорушень неповнолітніх (за результатами II зрізу формувального етапу експерименту)

Представлені дослідно-експериментальні матеріали свідчать, що професійна компетентність офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх проявилась на високому рівні у 80 % поліцейських ЕГ (14,29 % у КГ), на середньому – 20 % поліцейських ЕГ (57,14 % поліцейських КГ). Низький рівень означеної компетентності не був виявлений у жодного поліцейського ЕГ, у поліцейських КГ було визначено 28,57 %.

Таблиця 3.19

Розрахунок значень рівнів сформованості в поліцейських професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх за мотиваційно-ціннісним критерієм наприкінці формувального етапу експерименту (у %), n = 29 (КГ – 14, ЕГ – 15)

Рівні сформованості	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	2	12	-2.67	4.5	7.1289	20.25
Середній	9	3	4.33	-4.5	18.7489	20.25
Низький	3	-	-1.67	-	2.7889	-
Суми	14	15	-0.01	0	28.6667	40.5
Середнє	4.67	7.5				

Отже, $t_{\text{емп}} = 3,6$. За таблицею критичних значень критерію Стьюдента визначено, що $t_{\text{кр}} = 3,18$ за рівнем значущості $p \leq 0,05$. Таким чином $t_{\text{емп}} \geq t_{\text{кр}}$, а отже відмінності у розподілах поліцейських ЕГ та КГ за мотиваційно-ціннісним критерієм професійної компетентності є статистично достовірними.

Таблиця 3.20

Розрахунок значень рівнів сформованості в поліцейських професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх за когнітивно-практичним критерієм наприкінці формульовального етапу експерименту (у %), n = 29 (КГ – 14, ЕГ – 15)

Рівні сформованості	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	2	12	-2.67	4.5	7.1289	20.25
Середній	9	3	4.33	-4.5	18.7489	20.25
Низький	3	-	-1.67	-	2.7889	-
Суми	14	15	-0.01	0	28.6667	40.5
Середнє	4.67	7.5				

Отже, $t_{\text{емп}} = 3,8$. За таблицею критичних значень критерію Стьюдента визначено, що $t_{\text{кр}} = 3,18$ за рівнем значущості $p \leq 0,05$. Таким чином $t_{\text{емп}} \geq t_{\text{кр}}$, а отже відмінності у розподілах поліцейських ЕГ та КГ за когнітивно-практичним критерієм професійної компетентності є статистично достовірними.

Таблиця 3.21

Розрахунок значень рівнів сформованості в поліцейських професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх за особистісно-рефлексивним критерієм наприкінці формульовального етапу експерименту (у %), n = 29 (КГ – 14, ЕГ – 15)

Рівні сформованості	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	4	12	-0.67	4.5	0.4489	20.25
Середній	6	3	1.33	-4.5	1.7689	20.25
Низький	4	-	-0.67	-	0.4489	-
Суми	14	15	-0.01	0	2.6667	40.5
Середнє	4.67	7.5				

Отже, $t_{\text{емп}} = 3,28$. За таблицею критичних значень критерію Стьюдента визначено, що $t_{\text{кр}} = 3,18$ за рівнем значущості $p \leq 0,05$. Таким чином $t_{\text{емп}} \geq t_{\text{кр}}$, а отже відмінності у розподілах поліцейських ЕГ та КГ за особистісно-рефлексивним критерієм професійної компетентності є статистично достовірними.

Таблиця 3.22

Розрахунок значень рівнів сформованості в поліцейських професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх за узагальненими значеннями критеріїв наприкінці формувального етапу експерименту (у %), n = 29 (КГ – 14, ЕГ – 15)

Рівні сформованості	Вибірки		Відхилення від середнього		Квадрати відхилень	
	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ
Високий	2	12	-2.67	4.5	7.1289	20.25
Середній	8	3	3.33	-4.5	11.0889	20.25
Низький	4	-	-0.67	-	0.4489	-
Суми	14	15	-0.01	0	18.6667	40.5
Середнє	4.67	7.5				

Отже, $t_{\text{емп}} = 3,7$. За таблицею критичних значень критерію Стьюдента визначено, що $t_{\text{кр}} = 3,18$ за рівнем значущості $p \leq 0,05$. Таким чином $t_{\text{емп}} \geq t_{\text{кр}}$, а отже відмінності у розподілах поліцейських ЕГ та КГ за узагальненими значеннями критеріїв професійної компетентності є статистично достовірними. Графічно ці результати представлено на рисунку 3.12.

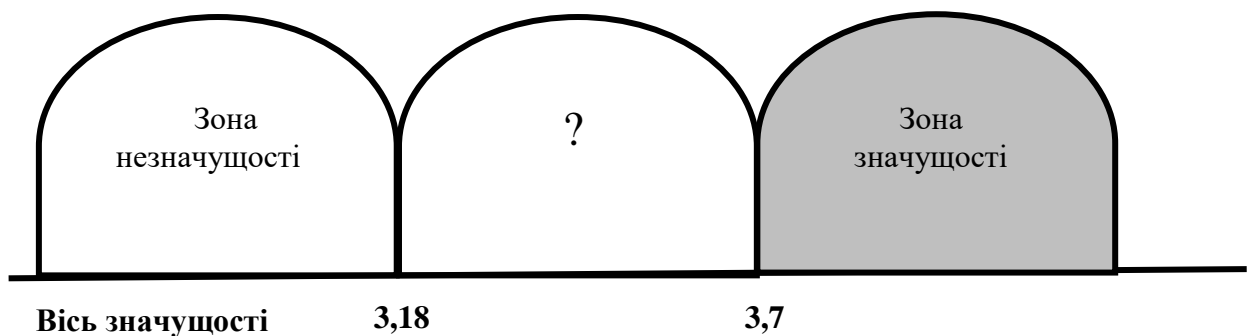

Рисунок 3.12. Графічне зображення розподілу значень рівнів сформованості в поліцейських професійної компетентності до профілактики

правопорушень неповнолітніми за узагальненими показниками (за критерієм Стьюдента)

Аналіз результатів формувального експерименту дозволяє зробити висновок, що розроблені й впроваджені нами організаційно-педагогічні умови і розроблена модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх є ефективними.

Висновки до третього розділу

1. Розроблена модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх вимагала експериментальної перевірки ефективності її реалізації у процесі неформальної неперервної освіти співробітників ювенальної превенції. З цією метою нами було проведено формувальний експеримент. Основною базою експериментальної роботи були відділи превенції Тернополя і Тернопільської області. До експериментальної діяльності було залучено 29 працівників НПУ.

Результати I зрізу засвідчили, що переважна більшість офіцерів ювенальної превенції мають низький та середній рівні сформованості показників мотиваційно-ціннісного (низький рівень: 28,6 % – КГ, 26,6 % – ЕГ; середній рівень 64,3 % – КГ, 66,7 % – ЕГ), когнітивно-практичного (низький рівень: 35,8 % – КГ, 26,6 % – ЕГ; середній рівень: 57,1 % – КГ, 66,7 % – ЕГ) і особистісно-рефлексивного компоненту (низький рівень: 35,8 % – КГ, 33,3 % – ЕГ; середній рівень 50 % – КГ, 53,4 % – ЕГ) професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх та потребували вдосконалення. Отримані результати засвідчили незадовільний стан сформованої професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх та підтвердили наше припущення про те, що підвищувати рівень їхньої професійної компетентності можна шляхом моделювання та реалізації організаційно-педагогічних умов.

2. Основна робота щодо формування означеної компетентності офіцерів поліції в ЕГ проводилася під час проведення лекцій і циклу тренінгів (Тренінг

профілактики правопорушень неповнолітніх; Тренінг розвитку особистісної ефективності; Тренінг сенситивності; Тренінг розвитку умінь і навичок упевненої поведінки; Тренінг формування іміджу успішного поліцейського). Тренінгові заняття з поліцейськими ювенальної превенції ЕГ проходили з використанням ігор, вправ, методу мозкового штурму, дискусій, НЛП тощо.

3. Отримані результати II зрізу формувального етапу експерименту показали, що рівень сформованої професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх ЕГ є вищим, ніж у поліцейських КГ, що дало підставу стверджувати про ефективність розробленої нами моделі й виокремлених організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. За допомогою методів математичної статистики доведено вірогідність і достовірність отриманих результатів.

Матеріали третього розділу дисертації опубліковано в наукових працях автора:

Olga Soroka, Anatoli Shaklier, Siagha Sami, Halyna Leshchuk, Mariia Demianuik (2021). Comparative analysis of future specialists' image formation in military and civilian institutions of higher education. *Laplage Em Revista*, v. 7 (2) : May/ Aug. Pp. 346–354. ISSN 2446-6220. DOI : <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202172742p.346-354>;

Шкляр, А. (2020). Особливості формування професійної компетентності майбутніх офіцерів поліції засобами інформаційних та інтерактивних технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи* : Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 12–13 листопада, 2020), 204, 167–169.

Шкляр, А. (2022). Тренінгові технології у підготовці офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20 травня 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 297, 109–113.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації проведено теоретико-методичний аналіз і запропоновано нові підходи до формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, що послужило підставою для формулювання загальних висновків.

1. Визначено правопорушення, як протиправне, суспільно небезпечне чи суспільно шкідливе діяння дієздатного суб'єкта, що спричиняє юридичну відповідальність. Основними юридичними характеристиками правопорушення є протиправність, суспільна небезпека, карність у вигляді юридичної відповідальності. Злочини неповнолітніх являють собою вчинки, що відхиляються від прийнятих у суспільстві соціально-моральних норм і цінностей. Серед форм девіантної поведінки неповнолітніх виділяють самовільне та систематичне ухилення від навчання або трудової діяльності; постійне бродяжництво; адиктивну поведінку; аутоагресивну поведінку тощо. Встановлено вікові соціально-психологічні особливості неповнолітніх правопорушників, які тяжіють до «кола» правопорушників, серед них такі: прояв переважно імпульсивної поведінки, наявність чітко виражених асоціальних потреб, деформація духовних, пізнавальних, естетичних та інших цінностей. У переважній більшості «важких» неповнолітніх вчинки є наслідком неправильно сформованих суджень і переконань. Найбільш поширеними правопорушеннями серед неповнолітніх є розпивання алкогольних напоїв, вживання наркотичних засобів або психотропних речовин у громадських місцях; поява у громадських місцях у стані сп'яніння тощо.

Профілактику правопорушень неповнолітніх розуміємо як сукупність цілеспрямованих державно-суспільних, економічних та соціально-педагогічних заходів, спрямованих на запобігання причин та умов виникнення протиправної поведінки неповнолітніх та її коригування. Виокремлено функціональний потенціал профілактики правопорушень неповнолітніх: 1) надання достовірної інформації про світ, способи взаємодії у ньому, можливі труднощі та шляхи їх

подолання; 2) пропаганда здорового способу життя та соціальної успішності; 3) формування у неповнолітнього необхідних навичок та здібностей, які допоможуть йому орієнтуватися у житті, приймати та здійснювати адекватні рішення, формувати вміння ефективного спілкування, критичного мислення, адекватної самооцінки та оцінювання ситуації, регуляції емоційних станів; 4) формування у дітей та підлітків особливої особистісної структури, що забезпечує ефективну соціально прийнятну поведінку, яка дозволяє реалізувати себе та розвиватися за рахунок соціально ціннісних орієнтацій; 5) підтримка дітей, які не можуть реалізувати свої права та перебувають у зоні ризику; б) надання своєчасної, професійної, конструктивної, адресної допомоги тим неповнолітнім, які потребують соціальної, психологічної, педагогічної та медичної реабілітації.

Охарактеризовано міжнародні та вітчизняні законодавчі та нормативно-правові акти, що складають основу регламентації профілактичної діяльності Національної поліції України, а саме: «Ер-Рядські керівні принципи»; Закони України «Про профілактику правопорушень», «Про профілактику правопорушень»; накази МОН України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку кримінальної юстиції щодо неповнолітніх в Україні», «Про затвердження Плану заходів Міністерства освіти і науки, молоді та спорту з формування громадянської культури та підвищення рівня толерантності у суспільстві»; Укази Президента України «Про питання щодо забезпечення реалізації прав дітей в Україні»; «Про додаткові заходи щодо запобігання дитячій бездоглядності».

2. З'ясовано, що важливим завданням Стандарту професійної освіти (професія: поліцейський) є забезпечення достатнього рівня професійної компетентності правоохоронців. Однією з професійних компетентностей поліцейського визначено «Оволодіння засадами превентивної (профілактичної) поліцейської діяльності». Професійну компетентність офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх розглядаємо як складний феномен, що складається з мотиваційно-ціннісного, когнітивно-діяльнісного та

особистісно-рефлексивного компонентів, передбачає взаємозв'язок професійно-особистісних якостей особистості співробітника поліції з професійними знаннями, вміннями та навичками, які допомагають ефективно здійснювати профілактику правопорушень неповнолітніх. Структура професійної компетентності може змінюватися залежно від стажу роботи й професійної підготовки.

Встановлено, що мотиваційно-ціннісний компонент визначає цінності та мотиви співробітника ювенальної превенції щодо здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх (показники: наявність інтересу та ціннісних орієнтацій до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх; наявність мотивації до проведення профілактичних заходів із неповнолітніми правопорушниками); когнітивно-практичний – дає змогу оволодіти комплексом знань, умінь і навичок для ефективної профілактики правопорушень неповнолітніх (показники: системність, повнота і ґрунтовність знань, необхідних для здійснення профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками; наявність комплексу спеціальних профілактичних умінь); особистісно-рефлексивний – базується на особистих і професійних якостях поліцейських, рефлексії, необхідних для ефективного здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх. Виокремлено високий, середній та низький рівні сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

3. Розроблено модель та обґрунтовано організаційно-педагогічні умови формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. Так, у структурі авторської моделі виділено організаційно-цільовий, змістово-процесуальний і оціночно-результативний блоки. Організаційно-цільовий блок моделі передбачає проектування мети, постановку завдань, обґрунтування методологічних підходів (антропологічний, дільнісний, акмеологічний, компетентнісний) і принципів (системності; доступності; єдності теорії і практики; гуманізації; активності; послідовності; гуманістичної спрямованості профілактичної

роботи; зв'язку з життям та працею; науковості; навчання та виховання у колективі; компетентності). Змістовно-процесуальний блок моделі містить етапи: мотиваційний, суб'єктно-діяльнісний, професійно-творчий. Основною складовою змістово-процесуального блоку є комплексний тренінг. Оціночно-результативний блок (рефлексивний) моделі передбачає оцінку та самооцінку результатів профілактичної діяльності та містить компоненти і рівні сформованості професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх (високий, середній, низький), що передбачає здійснення поліцейськими рефлексії.

Встановлено, що ефективність формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх залежить від реалізації відповідних організаційно-педагогічних умов. Перша організаційно-педагогічна умова передбачає формування мотивації до здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх за допомогою розробки стратегії копінг-поведінки, яка дозволяє суттєво підвищити мотивацію до роботи з неповнолітніми правопорушниками. Друга організаційно-педагогічна умова спрямована на організацію індивідуальної профілактичної роботи з неповнолітніми правопорушниками. Її впровадження базувалося на свідомому виборі індивідуальної або групової профілактичної бесіди з неповнолітніми правопорушниками. Третя організаційно-педагогічна умова була націлена на використання активних групових методів при проведенні тренінгів з офіцерами ювенальної поліції та передбачала застосування ігрових методів та прийомів нейролінгвістичного програмування при проведенні серії тренінгів з співробітниками ювенальної превенції «Тренінг розвитку особистісної ефективності»; «Тренінг сенситивності». Четверта організаційно-педагогічна умова – розвиток умінь і навичок впевненої поведінки поліцейських засобами тренінгу – передбачала розвиток упевненості та дала змогу співробітникам Національної поліції України ефективно впливати на поведінку неповнолітніх правопорушників при реалізації своїх професійних функцій.

4. У ході дослідження запропоновано змістово-процесуальне забезпечення процесу формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. Особливу увагу зосереджено на тренінгу, лекціях, науково-методичних семінарах з використанням різноманітних методів навчання. Встановлено, за способом організації профілактичної роботи виділяють індивідуальну, сімейну, групову форми психопрофілактики. Для попередження поведінки, що відхиляється від норми, були використані соціально-психологічні методи психопрофілактичної роботи (інформування, групові дискусії, тренінгові вправи, рольові ігри, моделювання ефективної соціальної поведінки, психотерапевтичні методики тощо).

У практичній площині розроблено комплекс тренінгів, які спрямовані на формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. При їх розробці були використані ігрові методи, метод дискусії, метод мозкового штурму, метод інциденту. Авторські тренінги (тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх; тренінг розвитку особистісної ефективності (особистісно-професійних якостей); тренінг сенситивності; тренінг розвитку умінь і навичок упевненої поведінки; тренінг формування іміджу успішного поліцейського) мали стійку узагальнену структуру, що передбачала обов'язкові змістовні блоки та процедурні моменти. До програми тренінгу були включені діагностичні процедури, теорія (інформаційні повідомлення) і практика (ігри, вправи, метод мозкового штурму, дискусії тощо). Під час тренінгів діяльність з офіцерами здійснювалася на основі організації соціального середовища, акцентуванні на потребі здорового способу життя, активізації особистісних ресурсів, мінімізації негативних наслідків девіантної поведінки; було використано метод надання допомоги; активне соціальне навчання соціально-важливим навичкам та соціально-важливим навичкам, а також ігровий метод, НЛП, дискусії, мозковий штурм, метод інциденту.

5. Експериментальна перевірка моделі та організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики

правопорушень неповнолітніх здійснювалася у три етапи. На першому етапі проведено анкетування співробітників Національної поліції України з метою виявлення у них інтересу до проведення профілактики правопорушень неповнолітніх. Отримані результати анкетування підтвердили наше припущення про необхідність упровадження моделі та організаційно-педагогічних формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. Другий етап передбачав організацію формувального етапу експерименту (I зріз), результати якого дали підстави для констатації, що існуюча система підготовки поліцейських до здійснення профілактичної діяльності з неповнолітніми правопорушниками є недосконалою і недостатньо дієвою. На третьому етапі впроваджено авторську модель і організаційно-педагогічні умови. II зріз формувального експерименту показав, що рівень сформованої професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх ЕГ був суттєво вищим, ніж у поліцейських КГ. Так, високий рівень виявлено у 80 % поліцейських ЕГ (14,3 % – КГ), середній – у 20 % поліцейських ЕГ (57,1 % – КГ), низький – у 0 % поліцейських ЕГ (28,6 % – КГ). За допомогою методів математичної статистики доведено вірогідність і математичну достовірність отриманих результатів на основі порівняння дисперсій для визначення критерію Стюдента. Це дало підстави стверджувати про ефективність запропонованої моделі та організаційно-педагогічних умов формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Проведене дослідження має завершений характер, однак не вичерпує всіх аспектів формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. Перспективи подальших напрацювань будуть зосереджені на вивченні можливостей інтегрованих арт-терапевтичних технологій і технік під час формування означеної компетентності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко, О. В. (2014). Поняття та значення суб'єктивної сторони складу злочину. *Теорія та практика протидії злочинності в сучасних умовах* : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародної науково-практичної конференції 31 жовтня 2014 р. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 408.
2. Адміністративна діяльність (2000). Частина особлива: Підручник /За заг. ред. проф. О. М. Бандурки. Харків: Вид-во Ун-ту внутр. справ. «Еспада», 368.
3. Адміністративна діяльність (2002): навч. посібник / В. В. Новіков та ін.; заг. ред. О. І. Остапенко; Львівський ін-т внутрішніх справ при Національній академії внутрішніх справ України. Л. Афіша, 252.
4. Адміністративна діяльність (2009): навч. пос. для студ. вищ. навч. закл. / М. В. Ковалів, З. Р. Кисіль, Д. П. Калаянов та ін. К. : Правова єдність, 432.
5. Адміністративна діяльність органів внутрішніх справ (2015). Особлива частина: навчальний посібник / В. В. Середа, М. П. Гурковський, Ю. С. Назар та ін.; за заг. ред. В.В. Середи. Львів: ЛьвДУВС, 584.
6. Адміністративна діяльність поліції (2014) : Навчальний посібник / Черней В. В., Константінов С. Ф., Братель С. Г. та ін.; під заг. ред. Коваленка В. В. 5-те вид. К.: ПП «Дірект Лайн», 408.
7. Адміністративна діяльність поліції у питаннях та відповідях (2014). Навчальний посібник. Видання друге. К.: ПП «Дірект Лайн». Київ. 236.
8. Александров, Д. О., Давидова, О. В. та ін. (2015). Психологічне забезпечення оперативно-службової діяльності працівників міліції. *Діагностика особистості працівника ОВС в системі психологічного супроводження*. Навч.-метод. посібн. К.: Національна академія внутрішніх справ. 130.
9. Александров, Ю. В. (2020). Зв'язок копінг-стратегій зі стресом у працівників поліції. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*.

Харків, 191–194.

- 10.Алексюк, А. М., Помагайба, В. І. (2016). Закономірності, принципи і правила навчання. Педагогіка / За ред. М. Ярмаченко. К.: Вища школа, 138–160.
- 11.Алемаскин, М. А. (1970). О психологической характеристике трудновоспитуемых подростков. *О некоторых вопросах нравственного воспитания детей и подростков* / Под ред. Т. В. Благондежной. М., 83–104.
- 12.Алемаскин, М. А. (1978). Воспитательная работа с подростками. М.: Знание, 42.
- 13.Андреева, Г. В. (2009). Професійна мотивація співробітників органів внутрішніх справ: особливості інституційного впливу. *Право і безпека*. (2). 206–210.
- 14.Андреевский, И. Е. (1887). Полицейское право. 2-е изд. Т.1. СПб.
- 15.Андреев, А. (2017). Особливості підготовки поліцейських кадрів у вищих навчальних закладах зі специфічними умовами навчання. (6). 100–103.
- 16.Афанасьев, Ю. Л. (1990). Соціально-культурний потенціал художньої діяльності. Львів : Світ, 160.
- 17.Багаденко, І. П. (2011). Заходи адміністративного впливу, що застосовуються до неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 19.
- 18.Баранівський, В. Ф., Боднар, А. Я., Терещенко, Л. Ф. (2008). Принципи етики ділового спілкування у психології бізнесу. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6102/Baranivs'kyu_Pr yntsyru_etyku_dilovoho_spilkuvannya.PDF
- 19.Барко, В. І. (2010). Роль креативності у формуванні професійної компетентності. *Вісник Національної академії України: зб-к наук. праць*. К.: НУОУ, (6 (19)). 69–76.
- 20.Барко, В. І., Остапович, В. П., Барко, В. В. (2018). Напрями вдосконалення професійної психологічної підготовки поліцейських

- національної поліції України. *Psychological journal*. (4(14). 9–18.
- 21.Бахур, О. (2012). Психологічна характеристика підлітків з делінквентною поведінкою. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих учених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка / Редактори-упорядники В. Ільницький, А. Душний, І. Зимомря. Дрогобич : Посвіт, (3). 220–227.*
- 22.Беляевский, Н. Н. (1915). Полицейское право (административное право): конспект лекций. 8.
- 23.Березюк, Г. (2003). Емоційний інтелект як детермінанта внутрішньої свободи особистості. *Психологічні студії Львівського університету*. 20–23.
- 24.Бех, І. Д. (2009). Теоретико-прикладний сенс компетентнісного підходу в педагогіці. *Виховання і культура*. (1-2 (17-18). 5–7.
- 25.Белякова, О. С., Макар, Л. М. (2019). Технології профілактики адиктивної поведінки із застосуванням інтервенцій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*, (66). 131–135.
- 26.Богданюк, О. Д. (2013). Професійна компетентність майбутніх офіцерів-прикордонників – основа якісної підготовки до службової діяльності. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. (29). 27–29.
- 27.Бойчук, А. Ю. (2017). Поняття, причини і ознаки правопорушень: до онтології розуміння. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. (6). Том 1. 3–7.
- 28.Бондаренко, В. В. (2017). Службова підготовка як складова системи професійного навчання працівників Національної поліції України. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. Вип. 7 (89). 4–8. URL: <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/20127/1/Bondarenko%20V.V..pdf>.
- 29.Бондаренко, В. В., Худякова, Н. Ю., Давигора, Ю. І. (2020). Практичні аспекти формування професійної компетентності працівників патрульної

- поліції. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/31534>
- 30.Бондарєва, Л. І. (2020). Навчальний тренінг як ефективна система професійної адаптації у вищій школі. *Практичні аспекти мотивації формування риторики та роль тренінгів професійної адаптації у вищій школі*. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/36741/Bondarjeva.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- 31.Борисюк, О. М. (2014). Характеристика професійної компетентності офіцерів ОВС. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. (1). URL : https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsp/01_2014/14bomkoo.pdf
- 32.Боровик, М. О., Глухенька, В. О. (2019). Професійно важливі якості майбутнього офіцера Національної поліції України. *Актуальні питання забезпечення службово-бойової діяльності сил сектору безпеки і оборони : матеріали регіон. круг. столу* (м. Харків, 19 квіт. 2019 р.) / редкол.: Є. О. Меленті (голов. ред.), І. В. Євтушенко (заст. голов. ред.), О. А. Гарбузов та ін.; Служба безпеки України, Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Харків: ФОП Бровін О.В., (3). 14–16.
- 33.Бронікова, С. (2008). Рефреймінг як когнітивна методика управлінської практики. *Науковий вісник Демократичне врядування*. (2). URL : <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/jan/26493/bronikova.pdf>
- 34.Бурдін, В. М. (2004). Особливості кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні: монографія. К.: Атіка.
- 35.Вакуленко, О. В. (2003). Соціально-демографічні особливості неповнолітніх, які перебувають у конфлікті з законом. Соціальна робота з неповнолітніми, які перебувають у місцях позбавлення волі / За ред.

- В. М. Синьова. К., 222.
36. Ваньчик, Ю. (2020). Професійне спілкування поліцейських із різними категоріями громадян. *Знання європейського права*, (1), 60–63. <https://doi.org/10.32837/chem.v0i1.49>
37. Васильківська, І. (2004). Запобігання злочинності неповнолітніх в Україні: деякі аспекти. *Право України*. (1). 95–98.
38. Вдович, С. М. (2018). Тренінг сенситивності як засіб розвитку прогностичних здібностей майбутніх психологів. *Вісник Науково-методичного центру навчальних закладів сфери цивільного захисту*. (28). 21–26.
39. Вдовиченко, А. В. (2013). Особливості копінг-поведінки особистості у життєвих та професійних ситуаціях. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету*. Серія «Психологічні науки». (114). 17–20.
40. Венедиктов, С. В. (2004). Професійна мотивація як передумова стимулювання та підвищення активності в службово-трудовах відносинах працівників ОВС. *Право і безпека*. (3). 103–105.
41. Вольнова, Л. М. (2016). Профілактика девіантної поведінки підлітків: навч.-метод. посібник до спецкурсу «Психологія девіацій» для студентів спеціальності «Соціальна робота» у двох частинах. Ч. 1. Теоретична частина. 2-ге вид., перероб і доповн. К., 188.
42. Вульф, Б. З., Семенов, В. Д. (1981). Школа и социальная среда: взаимодействие. М.: Знание, 96.
43. Галагузова М. А., Галагузова Ю. Н., Штинова Г. Н. и др. Социальная педагогика: Курс лекций. М., 1999. 415 с.
44. Галка, О. (2020). Профілактика правопорушень серед неповнолітніх! 05.06. URL : <https://stsaltiv.gov.ua/useful-info/profilaktika-pravoporushen-sered-nerovnolitnih>
45. Гачак-Величко, Л. А. (2021). Адміністративно-правове регулювання профілактики правопорушень серед неповнолітніх: Дис. канд. юридич. наук : 12.00.07. Національний університет «Львівська політехніка». Львів,

- 207.
46. Гельфанд, И. А., Михайленко, П. П. (1964). Предупреждение преступлений – основа борьбы за искоренение преступности. М., 12–13.
47. Гессен, В. М. (1899). Лекции по полицейскому праву. СПб., 21.
48. Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов, образовательных программ и учебных планов (1997). ETF (*European Training Foundation*). М.: ЕФО, 160.
49. Голина, В. В. (1994). Попередження злочинності: Конспект лекції. Харків: Укр. юрид. академія, 40.
50. Головка, Н. І. (2017). Соціальна профілактика правопорушень: навч. посіб. К.: ДП «Видавничий дім «Персонал», 174.
51. Городецька, Н. Г. (2008). Психологічний аналіз інноваційних бар'єрів у діяльності сучасних педагогів. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. (10). 100–108.
52. Греса, Н. В., Карнаух, Я. І. (2017). Роль копінг-поведінки у професійній діяльності. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.) : зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листоп. 2017 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 98–99.
53. Гриневич, Л., Хобзей, П., Прошак, О. (2006). Розробка моделей організації управління освітою на місцевому рівні. Національний та зарубіжний досвід: Навчальний посібник. К.: Знання, 285.
54. Грюк В. (2021). Більшість злочинів неповнолітні вчиняють у віці 16-17 років. URL : https://chrg.gp.gov.ua/ua/int.html?_m=publications&_t=rec&id=297342
55. Губарева, О. С. (2005). Психологічні особливості формування професійної компетентності працівників ОВС : дис... канд. псих. наук : 19.00.06. Х., 216.
56. Гудима, Д. А. (2003). Філософсько-антропологічний підхід –

методологічний фундамент сучасної юридичної науки. *Проблеми філософії права*. (I). 122–125.

57. Гуменюк, Л. Й., Сулятицький, І. В. (2011). Психологія професійної діяльності працівників органів внутрішніх справ: навчальний посібник. – Львів: ЛьВДУВС. 648.
58. Гусаров, С. М. (2015). Досвід організації роботи поліції Ізраїлю та можливості його застосування в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. (3 (70)). 11-21.
59. Гусев, В. В. (1997). Управление качеством подготовки военного специалиста: опыт системного моделирования : монография. Орел, 67.
60. Декларация о социальных и правовых принципах, касающихся защиты и благополучия детей, особенно при передаче детей на воспитание и их усыновлении на национальном и международном уровнях (принята 03.12.1986 Резолюцией Генеральной Ассамблеи ООН № 41/85). URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/mu86300?an=15190&ed=1986_12_03
61. Діагностика. (2016). URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D1%96%D0%B0%D0%B3%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0>
62. Діденко, О. В. (2014). Особливості впровадження компетентнісного підходу у професійну підготовку майбутніх офіцерів у ВНЗ. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. (3). URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2014_3_6
63. Дідух, М. М. (2018). Конструктивна копінг-поведінка слідчих національної поліції України у психологічно напружених ситуаціях: Дис. канд. псих. наук: 19.00.06. Київ, 227.
64. Добровольська, Н. В. (2014). Методика формування креативності майбутніх менеджерів засобами ділових ігор для викладачів та студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», галузі знань 0306 «Менеджмент і адміністрування» напряму підготовки 030601 «Менеджмент» всіх форм навчання [Укладач Добровольська Н.В.].

Вінниця, 128.

65. Довідник працівника поліції превентивної діяльності (2018) : навч. посібник / кол. авт.; кер. авт. кол. канд. юрид. наук, засл. юрист України А. Є. Фоменко. Дніпро: ДДУВС, 180.
66. Довідник типових професійно-кваліфікаційних характеристик основних посад працівників Міністерства внутрішніх справ України (2006) / розроб. С. Мельник, Ю. Юров, В. Гонтар та ін. К.: ДУ НДІ соціально-трудових відносин ; МВС України, 287.
67. Дормидор, А. (2020). Психологія спілкування з людьми. URL: <http://ubaradio.com/vidnosini/27203-psihologija-spilkuvannja-zditmi-i-ljudmi-pohilogo.html>
68. Емельянов, Ю. Н. (1985). Активное социально-психологическое обучение. Л.: ЛГУ, 167.
69. Енциклопедія освіти (2008) / АПН України; головний ред. В. Г. Кремін. К.: Хрінком Інтер, 1040.
70. Євсюков, О. Ф. (2006). Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у начальному процесі вищого навчального закладу : дис... канд. пед. наук : 13.00.04. Х., 172.
71. Жидовцева, О. А. (2013). Особливості професійної правосвідомості працівників кримінальної міліції у справах дітей : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 19.
72. Житар, В. (2021). Психологічні особливості діяльності працівників поліції. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка, 1(93), 275–284. <https://doi.org/10.33766/2524-0323.93.275-284>
73. Жук, Н. А. (2021). Комунікативна компетентність як основа професіоналізму патрульних поліцейських: дис. д-ра філософії: 053. Київ. 244.
74. Жукевич, І. (2013). Професійна компетентність майбутнього правоохоронця: сутність і складові. Освіта дорослих: теорія, досвід,

- перспективи. (6). 54–60.
- 75.Задорожна, М. (2021). Основні характеристики сформованості професійної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України*. Серія: педагогічні науки, 22(3), 93–102.
- 76.Задорожна, М. В. (2019). Критерії сформованості фахової компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції. *Scientific Journal Virtus*. (37). 91–93.
- 77.Зайцев, А. К. (1989). Внедрение социальных технологий в практику управления. Социальное развитие предприятия и работа с кадрами. М.
- 78.Закон України «Про національну поліцію» від 02.07.2015 № 580-VIII. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/T150580?an=1>
- 79.Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» 20/95-ВР, від 09.02.2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20/95-%D0%B2%D1%80#Text>
- 80.Закон України «Про профілактику правопорушень» 29.12.09. URL : <https://cv.court.gov.ua/tu26/6/2358/>
- 81.Залялова, І. М., Політова, А. С. (2018). Чинники злочинності неповнолітніх (на підставі соціологічного дослідження). *Вісник пенітенціарної асоціації України*. (3(5)). 118–127.
- 82.Заросинський, Ю., Заросинський, О. (2004). Причини і умови злочинності неповнолітніх потребують теоретичного і практичного розроблення. *Право України*. (3). 64–68.
- 83.Зеленський, Є. С., Кравченко, І. С. (2016). Адміністративна діяльність Національної поліції щодо запобігання вчиненню адміністративних правопорушень дітьми : монографія. Дніпропетровськ: ДДУВС. 124.
- 84.Зимняя, И. А. (2003). Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования. *Высшее образование сегодня*. (5).
- 85.Игошев, К. Е. (1976). Социальный контроль и профилактика преступлений. Горький, 35–42.

- 86.Ізбаш, К. С. (2013). Зарубіжний досвід підготовки кадрів поліції в європейських країнах. *Південноукраїнський правничий часопис*. (1). 112–117.
- 87.Інтерактивні методи навчання (2005): Навчальний посібник. /За заг. ред. П. Шевчука і П. Фенриха. Щецін: Вид-во WSAP, 170.
- 88.Йосипів, А. О. (2010). Загальносоціальна, спеціально-кримінологічна та індивідуальна профілактика злочинності: правові аспекти. *Науковий вісник Львівськ. держ. ун-ту внутр. справ. Серія юридична*. (1). 315–324.
- 89.Каленіченко, Л. І. (2020). Юридична відповідальність: поняття, ознаки. *Держава та регіони*. Серія: Право, (1 (67) том 1. 12–17.
- 90.Капська, А. (2001). Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю: Навч.-метод, посібник. К.: УДЦССМ, 220.
- 91.Карамушка, Л. М. (2022). Психологічні тренінги для підготовки менеджерів та персоналу освітніх організацій (реалізація технологічного підходу) : Навч. посібник. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 144.
- 92.Карпенко, Є. (2015). Основи психотренінгу : навч. посібник. Дрогобич. 78.
- 93.Карпинець, Ю. О. (2014). Досвід зарубіжних країн щодо запобігання злочинності неповнолітніх(на прикладі США та Швейцарії). *Актуальні сучасні проблеми кримінального права та кримінології у світі реформування кримінальної юстиції* : збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції/ Харків МВС ХНУВС кримінологічна асоціація України: ХНУВС, Том II. 173–174.
- 94.Квітка, Я. М. (2002). Попередження адміністративних правопорушень серед неповнолітніх: дис. канд. юр. наук: 12.00.07. К., 226.
- 95.Керівні принципи запобігання злочинності серед неповнолітніх (1990) Організації Об'єднаних Націй (Ер-Ріядські керівні принципи) від 14.12.1990. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_861#Text
- 96.Кизименко, Л. Д., Бедна, Л. М. (2022). Словник-довідник соціального

- працівника для студентів та соціальних працівників. URL : <http://ipp.lp.edu.ua/Library/004/004.html>
97. Кирилюк, О. Р. (2011). Критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх офіцерів-прикордонників до роботи з технічними засобами прикордонного контролю. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна»*. (3). 70–73.
98. Клименко, І. В. (2017). Проактивна копінг-поведінка у курсантів – майбутніх правоохоронців у контексті програми психологічного супроводу професійної підготовки. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології»*, (38). URL : <https://doi.org/10.32626/2227-6246.2017-38.%p>
99. Ключев, О. М. (2013). Сутність та місце профілактичних заходів у правоохоронній діяльності. *Право і суспільство*. (6). 195–197.
100. Коба, О. В. (2010). Професійна компетентність офіцера внутрішніх військ Міністерства внутрішніх справ України як предмет педагогічного дослідження. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького*. Хмельницький : ДПСУ, (54). 56–60.
101. Коба, О. В. (2013). Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів внутрішніх військ МВС України у процесі вивчення тактико-спеціальних дисциплін : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Київ, 200.
102. Ковальчук, Ю. І. (2007). Неповнолітній як суб'єкт адміністративної від- повідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 21.
103. Коджаспирова, Г. М. (2004). Педагогіка : учебник. М.
104. Кокун, О. М. (2012). Психологія професійного становлення сучасного фахівця: Монографія. К.: ДП «Інформ.-аналіт. агенство, 200.
105. Колесник, М. О. (2014). Зарубіжний досвід у сфері протидії

- злочинності неповнолітніх і перспективи його впровадження в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. (6-1). Том 3. 122–126.
106. Колісніченко, В. В., Боровик, М. О. (2020). Досвід професійної підготовки майбутніх працівників поліції країн західної Європи. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*. Харків. 70–72.
107. Коломоець, Т. О. (2004). Адміністративний примус у публічному праві України: теорія, досвід та практика реалізації. Запоріжжя: Поліграф, 404.
108. Коменський, Я. А. (1940). Вибрані педагогічні твори. К.
109. Конвенція про контакт з дітьми (2006). (ETS N 192) (укр/рос). URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_659#Text
110. Конвенція про права дитини (1989). Unicef для кожної дитини. URL : <https://www.unicef.org/ukraine/uk/convention>
111. Корж-Ікаєва, Т. Г. (2008). Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод неповнолітніх : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 19.
112. Костенко, В. А. (2008). Формування професійної компетентності молодшого начальницького складу кримінально-виконавчих установ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 302.
113. Крашеніннікова, Т. В. (2017). Комунікативна компетенція працівника Національної поліції: Навчальний посібник. Дніпро: Адверта, 107.
114. Крестовська, Н. М. (2008). Ювенальне право України: генезис та сучасний стан : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 42.
115. Криворучко, Л. С. (2005). Удосконалення професійної підготовки працівників ОВС до дій в екстремальних умовах. *Наше право*. (4). 102–105.

116. Кримінальний кодекс України (2001). Відомості Верховної Ради України (25-26), ст.131. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
117. Кримінологічні проблеми попередження злочинності неповнолітніх у великому місті (2006) : досвід конкретно-соціологічного дослідження : монограф. / кол. авторів: Голіна В. В., Ємельянов В. П., Воднік В. Д. та ін.; за заг.ред. професорів В. В. Голіни та В. П. Ємельянова. Х. : Право, 292.
118. Кузьмина, Н. В. (1980). Методы системного педагогического исследования. Л.: Изд-во ЛГУ. 172.
119. Куликович, А. Ю. (2018). Значення психологічних ознак особи злочинця: кримінологічний аналіз. *Південноукраїнський правничий часопис*. (4). 58–60.
120. Лазаренко, О. О. (2012). Профілактика девіантної поведінки підлітків в діяльності органів внутрішніх справ : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 13.00.05. Київ, 22.
121. Лапшина, В. Л. (2005). Професіоналізм в діяльності органів внутрішніх справ: проблеми теорії та практики : підручник. Х.: Вапнярчук Н. М., 224.
122. Лахова, О. В. (2020). Особливості визначення суспільної небезпечності злочину. *Юридичний науковий електронний журнал*. (4). URL : http://www.lsej.org.ua/4_2020/96.pdf
123. Левин, К. (2000). Теория поля в социальных науках / пер. Е. Сурпина. СПб. 126.
124. Левицька, Л. В. (2003). Запобігання насильницьким злочинам щодо неповнолітніх в Україні: дис. канд. юр. наук: 12.00.08. Ірпінь, 224.
125. Легеза Є. О. (2016). Конспект лекцій з дисципліни «Актуальні проблеми превентивної та профілактичної діяльності національної поліції». Дніпро. 91.
126. Легецький, М. П. (2004). Адміністративно-правові заходи протидії

- правопорушенням, вчиненим неповнолітніми, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 22.
127. Леонтьев, Д. А. (2007). Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 3-е изд., доп. М.: Смысл.
128. Лесько, Н. В. (2013). Адміністративно-правова діяльність органів і служб у справах дітей щодо профілактики правопорушень : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 22.
129. Лесько, Н. В. (2014). Проблеми правового регулювання профілактики правопорушень в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Юридичні науки. (807). 231–235.
130. Литвин, В. В. (2017). Основні чинники професійної мотивації майбутнього патрульного поліцейського. *Ūridična psihologîâ*. (2 (21)). 145–155.
131. Литвин, В. В. (2018). Формування та розвиток професійної компетентності патрульного поліцейського. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. (106). 277–282.
132. Личко, А. Е. (1983). Психопотия и акцентуация характера у подростков. 2-е изд. Л.: Медицина, 167.
133. Луняк, М. О. (2004). Кримінологічна характеристика психології злочинця та профілактика насильницьких злочинів. Навчальний посібник. Ніжин: Видавництво НДПУ ім. Миколи Гоголя, 91.
134. Максименко, О. В. (2011). Адміністративно-правові засади реалізації ювенальної політики в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 18.
135. Максимова, Н. Ю. (2002). Психологія адиктивної поведінки: навч. посіб. К.: ВПУ «Київський ун-т», 308.
136. Макшанов, С. И. (1997). Психология тренинга: Теория. Методология. Практика : монография. Санкт-Петербург: Образование, 238.

137. Маркова, А. Б. (2000). Совершенствование профессиональной направленности сотрудников органов внутренних дел (на опыте работы с выпускниками вузов МВД России): автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: 13.00.01. СПб.: Речь, 208.
138. Маркова, А. К. (1996). Психология профессионализма. Издательство: Международный гуманитарный фонд «Знание». 312.
139. Мартиненко, С. (2018). Педагогічне моделювання освітнього середовища університету в умовах євроінтеграції. *Освітній простір України*. (14). URL : <https://journals.pnu.edu.ua/index.php/esu/article/view/2653>
140. Матвійчук, В. П., Денісов, В. М. (2010). Основні чинники, що впливають на формування ціннісних орієнтацій майбутніх офіцерів-прикордонників. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: III Всеукраїнська наук.-практ. конф. Серія: Психолого-педагогічні й філологічні науки*, (Хмельницький, 19 лист. 2010 р.). Хмельницький: Вид-во НАДПСУ, 131–132.
141. Матієнко, Т. В. (2017). Мотивації у професійній діяльності працівників правоохоронних органів. *Південноукраїнський правничий часопис*. (3). 145–148.
142. Медведев, В. С. (1977). Проблемы професійної деформації співробітників органів внутрішніх справ (теоретичні та прикладні аспекти). К., 192.
143. Мельник, Л. П., Сербалюк, Ю. В. (2009). Девіантна поведінка молоді та шляхи її профілактики. *Збірник наукових праць КПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*. Проблеми сучасної психології. (5). 279–288.
144. *Методологія проведення тренінгів (2016): курс лекцій з дисципліни для студентів денної та заочної форми навчання спеціальності 053 «Психологія» / укладачі Корнієнко І. О., Алмаші С. І. Мукачєво : МДУ,*

- 60.
145. Минимальные стандартные правила Организации Объединенных Наций (1985), касающиеся отправления правосудия в отношении несовершеннолетних («Пекинские правила»). Багатостороння угода від 29.11. 1985. URL : https://ips.ligazakon.net/document/view/MU85321?ed=1985_11_29
146. Миньковский, Г. М., Тузов, А. П. (1987). Профилактика правонарушений среди несовершеннолетних. К.: Политиздат Украины.. 215.
147. Митина, Л. М. (2003). Психологическое сопровождение выбора профессии : научно-методическое пособие. 2-е издание, испр. М., 184.
148. Моделювання в освіті (2017): Стан. Проблеми. Перспективи : Монографія / За заг. ред. Соловійова В. М. Черкаси: Брама, видавець Вовчок О.Ю., 266.
149. Молодежь и наркотики (1971): доклад исследовательской группы ВОЗ. Женева, 22-28 октября. 59. URL : <https://apps.who.int/iris/handle/10665/92426>
150. Мураненко, К. Ю. (2019). Зарубіжний досвід профілактики правопорушень серед неповнолітніх. *Psychological journal*. (2(22)). 85–98.
151. Мураненко, К. Ю. (2020). Юридико-психологічні засади профілактики адміністративних правопорушень, вчинюваних неповнолітніми дітьми: Дис....канд. псих. наук: 19.00.06. Київ, 229.
152. Нагорна, А. М., Беспалько, В. В. (2001). Профілактика наркоманії серед підлітків: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Кам'янець-Подільський.
153. Назаров, О. О., Оніщенко, Н. В., Садковий, В. П., Садковий, О. В., Склень, О. І., Тімченко, О. В. (2008). Психологічні особливості базових допінг-стратегій та особистісних копінг-ресурсів працівників пожежно-рятувальних підрозділів МНС України: Монографія. Х.: Вид-во УЦЗУ, 184.

154. Наказ МВС 06.02.2019 № 88 Про затвердження Порядку організації системи психологічного забезпечення поліцейських, працівників Національної поліції України та курсантів (слухачів) закладів вищої освіти із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0348-19#Text>
155. Наказ МВС 19.12.2017 № 1044 Про затвердження Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України. URL : : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0686-18#Text>
156. Наказ Міністерства Внутрішніх справ України № 488 від 25.06.2020 «Про затвердження Змін до Інструкції з організації роботи підрозділів ювенальної превенції Національної поліції України». URL : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/RE35021.html
157. Наказ МОН України № 200 від 04.08.2003 Про профілактику бездоглядності, правопорушень, алкоголізму, наркоманії і СНІДу серед дітей і підлітків. URL : <https://ips.ligazakon.net/document/UPR03132>
158. Негодченко, О. В. (2003). Організаційно-правові засади діяльності органів внутрішніх справ щодо забезпечення прав і свобод людини: монографія. Д.: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 448.
159. Нелюбіна Д. (2006). Профілактика правопорушень серед неповнолітніх. *Соціальна робота і охорона здоров'я*. (25). 9–14. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/14290/Neliubina_Profilaktyka_prapoporushen_sered_nepovnolitnikh.pdf?sequence=1&isAllowed=y
160. Новікова, К. М. (2015). Психологічні особливості злочинця з насильницькою спрямованістю. *Юридична психологія*, (1). 198–206.
161. Опацький, Р. М. (2013). Ювенальна політика в Україні: теорія, правова основа, інституалізація: монографія / за наук. ред. д-ра юрид. наук, засл. юриста України С. М. Алфьорова. Запоріжжя: Дике Поле, 464.
162. Оржеховська, В. (1996). Профілактика правопорушень серед неповнолітніх: Навч.-метод, посібник. К.: ВіАН, 351.
163. Оржеховська, В. М., Федорченко, Т. Є. (2008). Профілактика

- девіантної поведінки неповнолітніх: навч. метод. посіб. Черкаси: Вид. Чабаненко Ю., 376.
164. Основи професійної підготовки поліцейських: збірник метод. рекомендацій (2018) / Тьорло О. І., Синенький В. М., Йосипів Ю. Р., Банах С. М., Курляк М. Д. Львів: ЛьвДУВС, 297.
165. Перепелиця, А. В. (2008). Особливості професійного відбору персоналу до органів внутрішніх справ. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. (2). URL : https://www.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyku/nvsy/02_2008/08pravovs.pdf
166. Петков, С. В. (2021). До питання про види юридичної відповідальності в контексті зміни державотворчих парадигм. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля*. Серія «право». (1 (2)). 119–124.
167. Пиаже, Ж. (2001). Теория, эксперименты, дискуссия / под ред. Л. Ф. Обуховой, Г. В. Бурменской. М. 620.
168. Підліткова злочинність: протягом року неповнолітні скоїли понад 3,5 тисячі правопорушень. (2022). URL : <https://hromadske.ua/posts/pidlitkova-zlochinnist-protyagom-roku-nerovnolitni-skoeyili-ponad-35-tisyachi-pravoporushen>
169. Поволоцька, С. Г. (2005). Діяльність органів внутрішніх справ по профілактиці правопорушень серед неповнолітніх (адміністративно-управлінське дослідження): Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юридичних наук : 12.00.07. Харків. 20.
170. Положение детей в мире (1991). ЮНИСЕФ. Нью-Йорк, 1991.
171. Попович, О. В. (2012). Соціально-психологічна характеристика особистості злочинця. *Часопис Київського університету права*. (2). 313–317.
172. Постанова КМУ від 13 вересня 2017 р. № 684 «Про затвердження Порядку ведення обліку дітей дошкільного, шкільного віку та учнів». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2017-%D0%BF#Text>

173. Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1335-2019-%D1%80#Text>
174. Проблема адаптації молодих спеціалістів до служби в лавах національної поліції України (2016) : науково-методичні рекомендації / укладачі: Прибиткова Н. О., Олійник І. О. Харків, 56.
175. Програма «Школа і поліція». (2016). URL : <https://imzo.gov.ua/osvita/pozashkilna-osvita-ta-vihovna-robota/programa-shkola-i-politsiya/>
176. Профілактика злочинів (2010): Підручник / Богатирев І. Г., Василевич В. В., Гіда О. Ф., Джужа О. М., Заросінський Ю. Л. та ін. К.: Атіка, 967.
177. Профілактика злочинів (2011): підруч. / О. М. Джужа, В. В. Василевич, О. Ф. Гіда та ін.; за заг. ред. О. М. Джужи. К.: Атіка, 720.
178. Профілактична (превентивна) діяльність патрульної поліції (2017): навч. пос. / О. І. Ульянов, О. Т. Ніколаєв, О. Ю. Конєв, Є. Ф. Бахчеван; Одеса: ОДУВС. 118.
179. Психологічні конструкти позиціонування поліції серед населення (2016) : матеріали «круглого столу» від 24 листопада 2016 р. / за заг. ред. Гуменюк Л. Й., Козирєва М. П. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 296.
180. Психологія праці та професійної підготовки особистості (2001): Навч. посібник / За ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. Хмельницький: ТУП.
181. Рання злочинність. (2011). URL : https://zn.ua/ukr/LAW/rannya_zlochinnist.html
182. Рейнин, Г. Р. (1996). Група біполярних признаков в типологии К. Г. Юнга. *Соционика, ментология и психология личности*. (6). 44–48.
183. Розпорядження КМУ від 18 грудня 2018 р. № 1027-р «Про схвалення Національної стратегії реформування системи юстиції щодо

- дітей на період до 2023 року». URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1027-2018-%D1%80#Text>
184. Розпорядження КМУ від 27 листопада 2019 р. № 1335-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року». URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-a1335r>
185. Романська, С. (2018). У Тернопільських школах працюватимуть офіцери. URL : <https://zz.te.ua/u-ternopil-s-kykh-shkolakh-pratsiuvatymut-ofitsery/>
186. Савельєва, І. (2018). Особливості організації первинної професійної підготовки поліцейських, яких уперше прийнято на службу в поліції, на рівні центрів первинної професійної підготовки «Академія поліції». *Актуальні проблеми правознавства*. (2 (14)). 83–87.
187. Савченко, А. В. (2003). Федеральні правоохоронні органи США: місія, організаційна структура та застосування кримінального законодавства : навч. посібник. К. : Текст. 122.
188. Самченко, М. Ю. (2011). Кримінологічна характеристика та попередження сімейного насильства щодо неповнолітніх: Дис...канд. юр. наук : 12.00.08. Львів, 216.
189. Сікора, Я. (2006). Аналіз базових понять проблеми формування професійної компетентності майбутнього вчителя інформатики : зб. наук. праць; за ред. О. А. Дубасенюк, Л. В. Калініної, О. Є. Антонової. Житомир : Вид-во ЖДУ, 49.
190. Сінкевич, С. В. (2001). Чинники, що впливають на формування ціннісного ставлення курсантів вищих військових навчальних закладів до вивчення іноземної мови. *Збірник наукових праць*. №17. Частина II. (Спеціальний випуск). / гол. ред. Балашов В. О. Хмельницький: Видавництво Національної академії ПВУ, 22–25.
191. Сірак, А. П. (2017). Формування готовності майбутніх медичних сестер до професійної самореалізації: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04.

- Вінниця, 296.
192. Словник із соціальної роботи (2022). URL : <https://slovnyk.me/dict/socialwork>
193. Словник-довідник з професійної педагогіки (2006) / За ред. А. В. Семенової. Одеса: Пальміра, 221.
194. Сопільник, Л. І., Новікова, В. В. (2009). До питання класифікації заходів адміністративного примусу. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права.* (3). 152–158.
195. Сорока О., Шкляр А. (2022). Вимоги до сучасного офіцера ювенальної поліції: компоненти та показники професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології,* (4 (118)). 153–165.
196. Сорока, О. В. (2016). Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій: дис. ... д-ра пед. наук : спец. 13.00.04. Тернопіль, 534.
197. Сорока, О., Шкляр, А. (2021). Модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Ввічливість. Humanitas,* (6). 68–74. DOI: <https://doi.org/10.32782/humanitas/2021.6.10>.
198. Стандарт професійної (професійно-технічної) освіти (професія: поліцейський) (2018) : наказ МОН України № 669 від 21 червня 2018. 21.
199. Стратегія ради Європи з прав дитини на 2022–2027 рр. (2022): «Права дитини на практиці: від стабільної реалізації до спільного новаторства». URL : <https://rm.coe.int/coe-strategy-for-the-rights-uk/1680a774c4>
200. Супрун, Д. М. (2011). Психологічні умови розвитку мотивації збереження здоров'я у керівників органів внутрішніх справ: Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. псих. наук: 19.00.06. Харків, 25.

201. Сухадолов, А. С. (2001). Запозичення британського досвіду при створенні консультативних комітетів як нової форми партнерства міліції та населення в Україні. *Нові форми правоохоронної діяльності та запобігання злочинності у перехідних суспільствах*: Матеріали круглого столу. Харків: НУВС, 91–99.
202. Тарасов, И. Т. (1897). Очерк науки полицейского права. М.
203. Теорія держави та права (2017) : навч. посіб. / Є. В. Білозьоров, В. П. Власенко, О. Б. Горова, А. М. Завальний, Н. В. Заяць та ін. ; за заг. ред. С. Д. Гусарєва, О. Д. Тихомирова. К. : НАВС, Освіта України, 320.
204. Теорія та практика профілактичної роботи з дітьми, схильними до девіантної поведінки: український і міжнародний досвід (2018): монографія / О. Янкович, О. Кікінежді, І. Козубовська, В. Поліщук, Г. Радчук та ін. Тернопіль : Осадца Ю.В., 300.
205. Тест профпідготовки Нацполіції. (2022). URL : <https://test.ua/ppnp>
206. Титаренко, Т. М., Лепіхова, Л. А. (2006). Психологічна профілактика стресових перевантажень серед шкільної молоді: Науково-методичний посібник. К. : Міленіум, 204.
207. Тихомиров, О. О., Тугарова, О. К. (2015). Юридична відповідальність за правопорушення в інформаційній сфері : навч. посіб. К. : Нац. акад. СБУ, 172.
208. Тімченко, О. В., Барко, В. В. (2020). Шляхи формування психологічної готовності до професійної діяльності у персоналу національної поліції України. *Вісник Національного університету оборони України*. 3 (56). 112–119.
209. Ткачук, Т. А. (2011). Копінг-поведінка: стратегії та засоби реалізації. Ірпінь: УДФСУ, 286.
210. Торба, Н. Г. (2021). Психологічні аспекти творчого підходу в роботі педагога сучасної професійної школи : навчально-методичний посібник / укладач Торба Н. Г. Біла Церква: БІНПО УМО, 111.
211. Торічний, О. В. (2010). Професійна компетентність майбутніх

- офіцерів-прикордонників як педагогічна проблема. URL : <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2010/7/57.pdf>
212. Торічний, О. В. (2012). Теорія і практика формування військово-спеціальної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання. Хмельницький : Нац. акад. ДПСУ. 535.
213. Трегубенко, Т. В. (2011). Формування професійної компетентності майбутніх дільничних інспекторів міліції у процесі фахової підготовки : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький, 5–6.
214. Тюріна, В. О. (2020). Емоційний інтелект як детермінант професійної компетентності курсантів як майбутніх офіцерів поліції. *Здобутки та досягнення прикладних та фундаментальних наук XXI століття*: Матеріали міжнародної наукової конференції. 7 серпня, 2020 рік. Черкаси, Україна: МЦНД. (2). 45–46. URL : <https://eportfolio.kubg.edu.ua/data/conference/5915/document.pdf#page=46>
215. Тюріна, В. О., Тюрін, О. О. (2005). Сутність і структура професійної компетентності курсантів як майбутніх працівників органів внутрішніх справ. *Проблеми сучасної педагогічної освіти*. (8). URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/pspo/2005_8_1/doc_pdf/turina.pdf.
216. Федоренко, В. В. (2016). Військово-правове виховання військовослужбовців збройних сил України: соціально-філософський аналіз: дис.. канд. філос. наук: 09.00.03. Житомир, 225.
217. Федоренко, О. І. (2008). Підготовка майбутніх працівників органів внутрішніх справ до соціальної та виховної роботи з підлітками: автореф. дис... на здобуття наукового ступеня д-ра пед. наук: 13.00.04 ; Луган. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. Луганськ, 44.
218. Фелик, В. І. (2016). Класифікація видів профілактичної діяльності Національної поліції України. *Форум права*. (4). 313–316.
219. Філософський енциклопедичний словник (2002): енциклопедия / НАН України, Ін-т філософії ім. Г. С. Сковороди ; голов. ред. В. І.

- Шинкарук. Київ : Абрис. 742.
220. Фіцула, М. М., Парфанович, І. І. (2008). Відхилення у поведінці неповнолітніх: шляхи їх попередження та подолання: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 432.
221. Холостова, Е. И. (2004). Социальная работа. М.
222. Хоржевська, І. М. (2016). Професіоналізм та професійний розвиток особистості. *Наука і освіта..* (11). 55–60.
223. Христук, О. Л. (2014). Психологія девіантної поведінки: навчально-методичний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 192.
224. Чабанюк, Н. І. (2009). Особливості мотивації молодого фахівця ОВС до професійної діяльності. URL : <https://mydisser.com/ru/catalog/view/252/258/12646.html>.
225. Чабанюк, Н. І. (2011). Вплив мотивації на взаємовідносини в колективі. *Конкурентоспроможність в умовах глобалізації: реалії, проблеми та перспективи* : П'ята міжнародна науково-практична конференція / за ред. І.В. Саух. Житомир : Видавництво ЖФ КІБІТ, 373–376.
226. Чернецький, О. Л. (2008). Правове регулювання адміністративної відповідальності неповнолітніх в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 22.
227. Шалгунова, С. А. (2016). Конспект лекцій з дисципліни «Кримінологія та профілактика злочинів». Дніпро, 142.
228. Швець, Д. В. (2017). Первинна професійна підготовка як необхідна правова вимога до підготовки поліцейських. *Право і безпека.* (3 (66)). 103–112.
229. Швець, Д. В. (2018). Формування особистості поліцейського в умовах вищої професійної освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* (49). 90–93.
230. Шендрик, В. В., Лаптій, Ю. І. (2012). Особливості попередження злочинності неповнолітніх у США, Канаді та Україні. *Науковий вісник*

Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. (1). 114–122.

231. Широкий, Ю. (2009). Завдання кримінальної міліції у справах дітей у реалізації трирівневої моделі профілактики правопорушень серед дітей. *Відновне правосуддя в Україні.* (3–4). 23–25.
232. Шкляр, А. (2019). Профілактика правопорушень неповнолітніх: сутнісна характеристика. *Соціально-освітні домінанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти: збірник наукових статей / Бердянський державний педагогічний університет ; укладач Петровська К. В. Бердянськ, 274, 212–216.*
233. Шкляр, А. (2020). Дефінітивний аналіз професійної компетентності. *Професійна мобільність як чинник соціальної адаптації і творчої самореалізації особистості в умовах суспільних трансформацій : матеріали міжвузів. наук.-практ. семінару / укладачі: К. С. Волкова, М. В. Білозерова; Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 86. 83–85.*
234. Шкляр, А. (2020). Методологічні підходи формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки.* (2 (35). 164–169. DOI : <https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-26>
235. Шкляр, А. (2020). Особливості формування професійної компетентності майбутніх офіцерів поліції засобами інформаційних та інтерактивних технологій. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання: досвід, тенденції, перспективи : Матеріали VI Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (м. Тернопіль, 12–13 листопада, 2020), 204, 167–169.*
236. Шкляр, А. (2020). Поліція як суб'єкт здійснення профілактики протиправної поведінки неповнолітніх. *Педагогіка та психологія: сучасний стан розвитку наукових досліджень та перспективи :*

- матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 20–21 листопада 2020 р. Запоріжжя : Класичний приватний університет, 172, 138–140.
237. Шкляр, А. (2020). Профілактика правопорушень неповнолітніх. *Трансформаційні процеси в підготовці сучасного медичного та фармацевтичного працівника*: зб. матеріалів Всеукраїнської науково-практичної internet-конференції з міжнародною участю, м. Рівне, 26-27 березня 2020 р. / редкол. : Р. О. Сабадишин та ін. Рівне: КЗВО «Рівненська медична академія», 183, 169–173.
238. Шкляр, А. (2022). Тренінгові технології у підготовці офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку* : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції (м. Тернопіль, 20 травня 2022 р.). Тернопіль : ЗУНУ, 297, 109–113.
239. Штофф, В. А. (1966). Моделирование и философия. М.-Л.
240. Юзікова, Н. С. (2014). Формування програмних заходів корекції та запобігання злочинній поведінці неповнолітніх: зарубіжний досвід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. (7). URL : <http://www.vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc7/47.pdf>.
241. Юридична енциклопедія (1998): в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл. Т.2. 576.
242. Ягупов, В. В., Свистун В. І. (2007). Компетентнісний підхід до підготовки фахівців у системі вищої освіти. *Наукові записки. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. (71). 3–8.
243. Якобсон, П. М. (1976). Чувства, их развитие и воспитание. М.: Знание, 64.
244. Age Of Majority By State 2020. (2020). URL: <https://worldpopulationreview.com/states/age-of-majority-by-state/>
245. Anne Wyvekens The French Juvenile Justice System// Josine Junger-Tas, Scott H. Decker. International Handbook of Juvenile Justice. Springer.

2006. P. 173-186.
246. Ayers, T. S., Sandier, I. N., West, S. G., Roosa, M. W. (1996). A dispositional and situational assessment of children's coping: Testing alternative models of coping. *Journal of personality*. (64). 923–958.
247. Bandura, A. (1971). *Psychological Modeling: Conflicting Theories*. Chicago : Aldine·Atherton, 210.
248. Birzer, M. L. (2003). The theory of andragogy applied to police training. *Policing: AnInternational Journal*, Vol. 26, (1), 29–42.
249. Bloom, B. S., Engelhart, M. D., Furst, E. J., Hill, W. H., & Krathwohl, D. R. (1956). *Taxonomy of Educational Objectives, Handbook I: The Cognitive Domain*. New York, NY: David McKay Co Inc.
250. Brannon, Linda; Feist, Jess (2009). *Personal Coping Strategies*. *Health Psychology: An Introduction to Behavior and Health* (7th ed.). Wadsworth Cengage Learning. 121–123.
251. Causey, D. L., Dubow, E. F. (1993). Negotiating the transition to junior high school: The contributions of coping strategies and perceptions of the school environment. *Prevention in Human Services*. (10). 59–81.
252. Code of Conduct for Law Enforcement Officials (1979). Adopted by General Assembly resolution 34/169 of 17 December. URL : <https://www.ohchr.org/sites/default/files/codeofconduct.pdf>
253. Convention on the Rights of the Child (1989). URL : <https://www.unicef.org/ukraine/en/convention>
254. Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with special reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally (1986). Adopted by General Assembly resolution 41/85 of 3 December. URL : <http://www.cidh.oas.org/Ninez/pdf%20files/Declaration%20on%20Social%20and%20Legal%20principles%20relating%20to%20the%20protection%20and%20Welfare%20of%20Children.pdf>
255. Décret du 28 avril 2004 portant délégation de signature (2004).

(délégation interministérielle à la ville et au développement social urbain).

URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000249717&categorieLien=id>

256. Elementary School Component. (2020). URL: <https://www.greatonline.org/Home/About/ElementarySchool>
257. Folkman, S. & Lazarus, R.S. (1998). Coping as a mediator of emotion. *Journal of Personal and Social Psychology*, (54), 466–475.
258. Ford, R. E. (2003). Saying One Thing, Meaning Another: The Role Of Parables In Police Training. *Police Quarterly*, (6 (1), 84–110.
259. Friedman, W. et al. (2004). Encounters between police and youth: Social costs of disrespect. *Journal of Crime and Justice*. (27). 1–25.
260. Halleck, S. (1971). *Psychiatry and the Dilemmas of Crime*. Berkeley : *University of California Press*, 382.
261. Hauer, V. D. (1992). *Police in Western Europe*. Bonn, 75
262. Icehearts. (2018). URL: <https://rikoksentorjunta.fi/en/icehearts1>
263. International Covenant on Civil and Political Rights (1966). Adopted by General Assembly resolution 2200A (XXI). URL : <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-covenant-civil-and-political-rights>
264. Juvenile Justice and Delinquency Prevention Act of 1974. (2018). URL: https://ojjdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/media/document/jjdpa-as-amended_0.pdf
265. Kaim Z., Romi S. (2015). Adolescents at Risk and Their Willingness to Seek Help from Youth Care Workers. *Children and Youth Services Review*. (53). 17–23. URL: <http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/8A54EB44-BF0F-49C8-972B-79914ABEE697/209006/Unnamed2.pdf>
266. Klayberg, Yu. A. (2014). *Modern dispositive deviant behavior of youth in conditions of social transformation*. Sheffield: Science and Education LTD.
267. Kline, B. W. (2003). *Interactive Group Counseling and Therapy*. Prentice Hall. 331.
268. Kostruba Anatoliy (2020). Юридичний факт, поняття юридичного

- φакты. URL : <https://zenodo.org/record/3842599#.Yz19m3ZBxPY>
269. Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. (2019). URL: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19640167.htm>
270. Lahav H. (1996/97). Immigrant Youth at Risk. Challenge and Coping Strategies. Model for Work with Immigrant Youth at Risk from the Former Soviet Union and Ethiopia Youth Advancement Units in Local Authorities. Jerusalem. URL: <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Noar/HaminhalLesheruthcha/English/IMMIGRANT+YOUTH+AT+RISK.htm>
271. Loyseau Ch. Traite des seigneuries par Charles Loyseau Parisien. Paris, 1621. P. 116. URL: https://play.google.com/store/books/details/Charles_Loyseau_Traite_des_seigneuries_par_Charles?id=4V3vGiFanGAC
272. Marenin, O. (2004). Police Training for Democracy. *Police Practice and Research*, (5:2), 107–123.
273. Maslow's Hierarchy of Needs (2015): Gain vital insights into how to motivate people. URL : https://ru.scribd.com/book/306358673/Maslow-s-Hierarchy-of-Needs-Gain-vital-insights-into-how-to-motivate-people?utm_medium=cpc&utm_source=google_search&utm_campaign=3Q_Google_DSA_NB_RoW&utm_term=&utm_device=c&gclid=Cj0KCQjwy5maBhDdARIsAMxrkw2Txmi7H3US26NKZpU0JRkdsI1Y7pXzyyRk_NnVR5tQm-aYB7erxYaApzNEALw_wcB
274. Mayer. O. (1895/ 1896). Deutsches Verwaltungsrecht. Bd. I. 1. Aufl. Leipzig, 57–69.
275. Merriam-Webster dictionary (1828). URL : <http://www.merriam-webster.com>
276. Moore D., Cheng M., Dainty A. (2002). Competence, competency and competencies: performance assessment in organisations. *Work Study*. Vol. 51. (6). 314–319.
277. O'Neill, M. E., Marks, M., Singh, A. (2017). Police occupational culture: *New debates and directions*. Emerald, 412. doi:

- [https://doi.org/10.1016/s1521-6136\(2007\)8](https://doi.org/10.1016/s1521-6136(2007)8).
278. Ordonnance n 45-174 du 2 février 1945 relative à l'enfance délinquante.
URL:
<https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006069158&dateTexte>
279. Parsons, T. (2016). The social system. 448. URL :
<https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Social-System-by-Talcott-Parsons.pdf>
280. Public Law 93–415. (2020). URL:
<https://uscode.house.gov/statutes/pl/93/415.pdf>
281. Rogers, C. R., Stevens, B., Gendlin, E. T., Shlien, J. M., & Van Dusen, W. (1967). Person to person: The problem of being human: A new trend in psychology. Lafayette, CA: Real People Press.
282. Rosenbaum, D. P. et al. (1994). Cops in the classroom: A longitudinal evaluation of Drug Abuse Resistance Education (DARE). *Journal of Research in Crime & Delinquency*. (31(1). 3–31.
283. Sarnecki J., Estrada F. (2020). Juvenile Crime in Sweden. A trend report on criminal policy, the development of juvenile delinquency and the juvenile justice system. – URL: <http://www.oijj.net/en/docs/general/juvenile-crime-in-sweden-a-trend-report-on-criminal-policythe-development-of-juvenile>
284. Shaklier Anatoli. (2021). Individual preventive work of police officers with juvenile offenders. *Соціальна робота: виклики сьогодення* : Збірник наукових праць за матеріалами X Міжнародної науково-практичної конференції / за заг. ред. О. В. Сороки, С. М. Калаур, Г. В. Лещук. Тернопіль : ТНПУ імені В. Гнатюка, 386, 183–186.
285. Shoham Sh.G., Rahav G., Added M. (1987). Groups of Youth Offenders. *Criminology*. Jerusalem and Tel Aviv: Shoken. 253–283.
286. Skola, socialtjänst, polis och fritid i samverkan. (2020). URL:
<https://goteborg.se/wps/portal?uri=gbglnk%3a201742316148909>
287. Soroka Olga, Shaklier Anatoli, Sami Siagha, Leshchuk Halyna, Demianuik Mariia (2021). Comparative analysis of future specialists' image

- formation in military and civilian institutions of higher education. *Laplace Em Revista*, v. 7 (2) : May/ Aug. Pp. 346–354. ISSN 2446-6220. DOI : <https://doi.org/10.24115/S2446-6220202172742p.346-354>
288. Spencer, L., Spencer, S. (1993). *Competency at Work: Models for Superior Performance*. John Wiley and Sons, Inc., New York. 384.
289. Spock Benjamin M. D., Needlman Robert M. D. (2018). *Dr. Spock's Baby and Child Care*, 10th edition Paperback – October 2.
290. Stein, L. V. (1848). *Der Socialismus und Communismus des heutigen Frankreichs; ein Beitrage zur Zeitgeschichte*. Leipzig: Wigand,. URL: <https://archive.org/details/dersocialismusun01steiuoft/page/n8>
291. Teodorescu, T. (2006). Competence versus competency: What is the difference? *Performance Improvement*. Vol. 45. (10). 27–30.
292. The Anchor (Ankkuri) model. (2017). URL: <https://rikoksantorjunta.fi/en/anchor-model>
293. Toteutuvatko turvallisuustalkoot? Seurantaraportti kansallisen rikosten torjuntaohjelman toteutuksesta. (2003). URL: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75898/omls_2003_1.pdf?sequence=1
294. Ungdomsbrott – polisens arbete. (2020). URL: <https://polisen.se/om-polisen/polisensarbete/ungdomsbrott/>
295. United Nations Guidelines for the Prevention of Juvenile Delinquency (1990). (The Riyadh Guidelines) Adopted 14 December by General Assembly resolution 45/112. URL : <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-guidelines-prevention-juvenile-delinquency-riyadh>
296. Ville Vie Vacances: l'édition 2018 est lancée. (2018). URL: <https://www.cget.gouv.fr/actualite-newsletter/ville-vie-vacances-ledition-2018-lancee>
297. Vorweg, M. (1971). *Sozial psychologisches Training*. Jena, 189.
298. Westera, W. (2001). Competences in education: A confusion of tongues. *Journal of Curriculum Studies*. Vol. 33. (1). 75–88.

ДОДАТКИ

Додаток А

Фази антинаркотичної профілактики неповнолітніх правопорушників

Під час *первинної профілактики* підготовленими заходами та інструментами фахівці системи профілактики формують особливий інформаційно-культурний простір життєдіяльності дітей та підлітків, який забезпечує:

- пряму постійну трансляцію до дитячо-молодіжної аудиторії доступної інформації про заохочувані суспільством форми, способи поведінки та можливості розвитку молодого людини;
- мотивоване занурення дітей та молоді у відповідне їх інтересам різноманіття соціальних послуг та відкритих пропозицій розвитку та самовтілення;
- супутнє навчання дітей та молоді способам подолання особистісних та соціальних негараздів та труднощів;
- формування стійких суспільних уявлень про можливості розвитку та підтримки дітей та підлітків, шляхів отримання допомоги у разі виникнення важких життєвих ситуацій (Гиль, 2004, с. 42).

Завершуючи короткий огляд фази первинної профілактики залежностей, необхідно підкреслити, що саме в рутині та сталості пропаганди та відтворення простих, зрозумілих цінностей людського життя, формується світ основоположних уявлень молодого покоління про норми та способи життя в суспільстві.

У фазі *вторинної профілактики* з'являється індивідуальна профілактична робота, оскільки об'єкт уваги – це неповнолітній, що зіткнувся з різними труднощами, пов'язаними з негативними суспільними процесами. Індивідуальний, конфіденційний характер профілактичної діяльності, що здійснюється фахівцями, має принциповий характер. Педагогічний зміст вторинної профілактики полягає у забезпеченні педагогічного нагляду та конфіденційного супроводу підлітка. Функції педагогічного нагляду безпосередньо пов'язані з організацією режиму педагогічного спостереження, супроводу та контролю соціально-педагогічної ситуації життя неповнолітнього аж до моменту виходу з неї.

Таким чином, вторинна фаза профілактики з педагогічних позицій має забезпечувати:

- сталість соціально-педагогічного спостереження нагляду неповнолітніх, зокрема, схильних до проявів протиправної поведінки;
- пряме залучення молодих людей, які мають ознаки протиправної поведінки до системи довірчих контактів, супроводу та переконання у необхідності профілактики та реабілітації;
- безперервність супроводу та підтримки аж до повноцінного повернення до нормального соціального життя;
- збереження таємниці неповнолітнього на всіх етапах супроводу.

На цьому етапі індивідуальна профілактична робота також є провідним інструментом супроводу неповнолітнього.

Слід зазначити, що виділяють ще один рівень – *педагогічний*, який представляє собою два аспекти (сім'ю та школу) попередження злочинів неповнолітніх: перші три рівні – загально соціальний (суспільний), спеціально-кримінологічний та індивідуальний. Так, суспільний рівень попередження злочинів неповнолітніх відрізняється тим, що його заходи є необхідним елементом соціального розвитку освіти та виховання, вдосконалення морально-психологічної та загалом духовної сфери підліткового середовища. Спеціально-кримінологічний рівень запобігання злочинам неповнолітніх характеризується сукупністю заходів, що безпосередньо спрямовані на усунення загальних причин злочинності або конкретних злочинних проявів. Профілактика на індивідуальному рівні є конкретизацією загально соціальних, психолого-педагогічних і спеціально-кримінологічних заходів щодо окремих підлітків.

Зарубіжний досвід профілактики правопорушень неповнолітніх

Ізраїль

Як і в більшості країн світу, в Ізраїлі особливості кримінально-правового режиму неповнолітніх розкриваються в законодавчих актах, що закріплюють основи правового статусу неповнолітніх, або закони про профілактику правопорушень неповнолітніх. Сьогодні мінімальний вік для притягнення до кримінальної відповідальності в Ізраїлі становить 12 років (раніше – 9 років).

В Ізраїлі набули найбільшого поширення дві моделі взаємодії з неповнолітніми правопорушниками: «модель правосуддя» та «модель благодіяння». Заснована на каральному підході, «модель правосуддя» («justice model») передбачає передбачене законом покарання щодо певного виду злочину незалежно від особистих обставин обвинуваченого. Заснована на реабілітаційному підході та принципах педагогічного оптимізму «модель благодіяння» («welfare model») має більш виражену виховну спрямованість і на перше місце ставить самого правопорушника та його особистісні характеристики, а не скоєний злочин. Згідно з цією моделлю, для реабілітації та перевиховання неповнолітнього слід брати до уваги особисті обставини, які призвели підлітка до скоєння злочину, щоб уникнути його повернення до злочинної діяльності (профілактика рецидиву).

Останніми роками в Ізраїлі домінує комплексний підхід до взаємодії з неповнолітніми правопорушниками, який передбачає комбінацію розглянутих вище двох моделей. При цьому, на думку ізраїльських дослідників (Shoham, Rahav, Added, 1987), спостерігається певна закономірність: якщо молодіжна злочинність збільшується, перевага віддається «моделі правосуддя»; якщо настає «затишшя», то перевага надається «моделі благодіяння», яка потребує у правовому відношенні лише попередження та закриття справи, а в педагогічному – продуманої системи соціальної реабілітації правопорушників.

У «групі ризику» ізраїльського суспільства виявляються діти та підлітки, які мають проблеми з поведінкою, низькі навчальні досягнення у школі, емоційні чи соціальні проблеми тощо. Ці підлітки часто проживають у неблагополучних сім'ях і нерідко наражаються на ризик заподіяння шкоди здоров'ю (з боку інших або самих себе) (Kaim, Romi, 2015).

В Ізраїлі докладаються зусилля, спрямовані на розробку ефективних програм профілактики негативних соціальних явищ серед неповнолітніх і молоді. Відповідно до Х. Лахава (Lahav, 1996/97), реалізація даних програм, насамперед у галузі освіти та соціального забезпечення, дає змогу на ранньому етапі виявити групи населення, що мають фактори ризику, а також визначити педагогічно доцільні способи взаємодії з ними.

Так, наприклад, з 2001 р. в Ізраїлі діє програма ASA (скорочення слів «жорстокість», «наркотики», «алкоголь»), яка об'єднує представників місцевих органів влади, поліцейських, людей, які працюють у системі освіти та організації дозвілля дітей та молоді з метою профілактичного впливу на підростаюче покоління. Відповідно до цієї програми, профілактика алкогольної та наркотичної залежності серед неповнолітніх здійснюється не лише на заняттях у школі, а й у позаурочній діяльності. У зв'язку з цим збільшено час роботи центрів дозвілля, спортивних споруд, установ додаткової освіти, що дає змогу створити максимально сприятливі умови для залучення підлітків до соціально схвалюваних видів діяльності (Гусаров, 2015).

Активну роль у розробці та реалізації профілактичних програм відіграє ізраїльська поліція. Зокрема, з 2012 р. в Ізраїлі діє національна соціальна програма MILA (у перекладі з івриту — «слово»), яка покликана допомогти неповнолітнім і молоді з «груп ризику» або молодим людям з кримінальним минулим обрати альтернативний життєвий шлях, який відверне їх від злочинної діяльності. Відповідно до рішення Генерального інспектора ізраїльської поліції програма MILA діє у всіх поліцейських дільницях та підрозділах охорони кордону. Кожна ділянка має реалізувати принаймні дві програми на рік (Гусаров, 2015).

Служба пробації, яка бере участь у реалізації цієї програми, може зняти наявну у підлітків реальну чи умовну судимість у разі успішного завершення ними цієї програми. Підлітки чоловічої статі отримують можливість піти на службу до армії та стати законослухняними громадянами. Програма призначена для молоді всіх територіально-національних секторів, включаючи ортодоксальних євреїв, нових іммігрантів та арабів. За реалізацію програми, як правило, відповідають старші співробітники поліції, які мають досвід роботи на різних посадах і добре знають місцеву спільноту.

Заходи цієї програми розраховані на 32 заняття, які проводяться двічі на тиждень і призначені для підлітків (вік 13–17 років), які були відправлені на навчання соціальною службою за поданням поліції. Під час занять підлітки слухають лекції про функції поліції, правила безпеки дорожнього руху, відповідальність за участь у злочинах, негативні наслідки вживання наркотиків та алкоголю тощо. Частиною програми є спеціально організовані зустрічі з колишніми злочинцями, які стали на шлях виправлення. Крім правової складової, ця програма носить освітній, розвиваючий та виховний характер (Гусаров, 2015).

Під час імплементації програми у роботі з підлітками використовують такі активні форми навчання, як семінари на природі та екскурсії, відвідування значимих для Ізраїлю місць, наприклад, Меморіалу жертвам Голокосту та Кнесет. У процесі реалізації програми підлітки долучаються до музичного та образотворчого мистецтва, займаються спортом (боулінг, пейнтбол тощо), опановують різні види соціально значущої діяльності, вносячи посильний внесок у розвиток місцевого співтовариства.

Франція

В Указі «Про правопорушників» № 45-174 від 2 лютого 1945 року (останні поправки були внесені у 2008 році) (Ordonnance, 1945) визначено такі категорії неповнолітніх правопорушників та заходи щодо них:

- 1) неповнолітні до 10 років: абсолютна кримінальна безвідповідальність;
- 2) неповнолітні віком від 10 до 13 років: несуть відповідальність за скоєні діяння, можуть понести відповідальність у вигляді заходів виховного характеру. У цьому випадку необхідно проводити різницю між неповнолітніми віком до 10 років та неповнолітніми віком від 10 до 13 років, щодо яких застосовуються санкції у сфері освіти;
- 3) неповнолітні віком від 13 до 16 років: до виховних заходів та санкцій вони користуються юридичною підставою для пом'якшення відповідальності та несуть лише половину покарання за звичайним правом з максимальним терміном ув'язнення у 20 років та штрафом у розмірі 7500 євро;
- 4) неповнолітні віком від 16 до 18 років: заходи покарання можуть бути різними. Залежно від конкретної справи та обставин (повторне правопорушення; наявність психічних відхилень тощо) правопорушники цієї групи можуть

понести покарання, як і дорослі злочинці, або отримати обмеження волі до віку досягнення повноліття.

Спеціалізована профілактика

Згідно з Доповіддю Боннемасона (Commission des maires sur la sécurité, 1982) було розроблено кілька видів заходів, орієнтованих на неповнолітніх і молодь – спочатку в рамках міських рад щодо запобігання злочинності (Conseils communaux de prevention de la délinquance, CCPD), а потім відповідно до місцевих контрактів щодо забезпечення безпеки (Anne Wyvekens, 2006). Ці заходи складаються з громадських ініціатив, позакласних та загальних рекреаційних заходів, що пропонують, переважно, неповнолітнім і молоді у найбільш проблемних кварталах та організованих у контексті міської політики. Ці кампанії, як правило, частіше організовують у партнерстві з широким колом учасників, включно з педагогами, соціальними працівниками, поліцією, муніципальними службами та інколи підприємствами. До них належать, наприклад, шкільний контроль, національні служби трансляції навчальних програм та поліцейські рекреаційні центри (Décret, 2004).

Важливою частиною системи профілактики злочинності неповнолітніх є залучення до роботи поліції. Співробітники французької поліції залучені до рекреаційних, спортивних чи культурних заходів для неповнолітніх і молоді. Спочатку вони організовували ці проєкти в рамках програми «літні профілактичні кампанії» (opérations prévention été, OPE), яка сьогодні має назву «Місто–Життя–Канікули» («Ville–Vie–Vacances», VVV).

Програма координується Міністерством у справах молоді та спорту або в рамках центрів молодіжного відпочинку (CLJ), які знаходяться у підпорядкуванні Національної поліцейської служби. Програма «Ville Vie Vacances» VVV дає змогу молодим людям віком від 11 до 18 років із пріоритетних галузей міської політики відвідувати спортивні, культурні та освітні заходи у період літніх канікул. Завдання програми VVV полягає у наданні молодим людям доступу до освітньої та дозвілдової підтримки під час вихідних та шкільних канікул, особливо у липні та серпні.

Спочатку створена в 1981 році під назвою «Боротьба зі спекотним літом» (Opérations anti-été chaud), ця програма є частиною міських контрактів відповідно до їх принципів соціальної згуртованості «Ville Vie Vacances».

Основними організаторами заходів та різних акцій у рамках цієї програми є асоціації та місцеві органи влади. У рамках кампанії 2018 року основна увага приділялася рівному доступу до програми як для неповнолітніх, молодих людей, так і для дівчат (Ville Vie Vacances, 2018). У рамках програми проводяться різноманітні заходи для неповнолітніх і молодих людей, такі як: громадянські дебати; перегляди фільмів та спортивних змагань; курси з розвитку творчості (театр, малювання та живопис, написання сценаріїв та пісень) тощо. В основному участь у заходах безкоштовна, але іноді потрібна невелика оплата. Програма переважно розрахована на неповнолітніх і молодих людей та сімей з робочих районів, мешканців районів із низьким рівнем доходів.

Загалом у системі профілактики злочинності неповнолітніх у Франції задіяні різні органи та міністерства, зокрема, Міністерство охорони здоров'я, Національна система освіти, поліція, громадські центри.

Фінляндія

У Фінляндії під категорію «неповнолітній злочинець» підпадають особи, яким на момент скоєння злочину було 15–21 рік. Якщо неповнолітнього злочинця визнають винним у скоєнні злочину, за який його або її можуть засудити до ув'язнення, потрібен звіт про особисті обставини скоєння злочину. У разі призначення умовного строку окружний суд має ухвалити рішення про те, чи повинен правопорушник перебувати під наглядом.

Правопорушення, вчинене особою, яка не досягла 15-річного віку, не розглядається судом, особа не засуджується до покарання. У цьому випадку стосовно правопорушника подається повідомлення про правопорушення, і відповідальність за його розгляд несуть органи соціального забезпечення, проте правопорушник (навіть у віці до 15 років) зобов'язаний відшкодувати завдану їм шкоду. При цьому відповідальність за шкоду не залежить від того, чи правопорушник був засуджений до покарання. Покарання для осіб віком 15–17 років може становити не більше від покарання, що призначається дорослому злочинцю. Осіб, які не досягли 18 років, зазвичай не засуджують до ув'язнення. Крім того, покарання може бути повністю скасовано, якщо суд вважатиме, що злочинне діяння було скоєно, наприклад, через необережність або стан афекту.

Кримінальні справи щодо неповнолітніх правопорушників розглядаються у терміновому порядку.

Особливу відповідальність за формування місцевих мереж із сек'юритизації покладено на поліцію. У поліції Фінляндії також створено Молодіжну раду, метою якої є надання консультацій молодим людям. У відділеннях поліції є співробітники, які спеціалізуються на проблемах неповнолітніх і молоді, наприклад, співробітники зв'язків зі школами. У відділеннях поліції також є співробітники зв'язків із громадськістю, які є експертами у справах та проблемах місцевої спільноти.

Муніципалітети здійснюють співпрацю між неповнолітніми, школою, органами соціального забезпечення та поліцією у сфері профілактики злочинності неповнолітніх та антигромадської поведінки дітей та молоді. Однією зі сфер розвитку є запобігання маргіналізації дітей та молоді та втручання у криміногенний цикл молоді відповідно до принципів раннього втручання (Toteutuvatko, 2003). Національна рада із запобігання злочинності при Міністерстві юстиції виділяє фінансову підтримку місцевим проектам, спрямованим на зниження рівня злочинності та підвищення безпеки.

Однією з ключових цілей Національної програми з профілактики правопорушень була активізація та посилення роботи із сек'юритизації на місцях. Особлива увага надавалася співпраці поліції з іншими органами влади, а також заохоченню громадян до більш активної участі у подібних ініціативах. До заходів, проведених у рамках цієї програми, належать патрулювання батьками вулиць у нічний час, створення нічних кафе. Крім того, кожен муніципалітет розробляє загальні правила поведінки, серед яких: запровадження мінімального віку для відвідування дискотек, рекомендації щодо комендантської години, випадків вживання неповнолітніми алкогольними напоями тощо. Правила публікувалися у місцевих ЗМІ, а їх обговорення відбувалося на батьківських зборах. Деякі муніципалітети пов'язали місцеву програму з громадським рухом освітніх проєктів під назвою «Виховувати дитину треба всім разом».

Цікавою є програма «Ankkuri», орієнтована на раннє втручання у злочинність неповнолітніх, насильство у ній, і навіть на профілактичну роботу у цій сфері (Ankkuri, 2004). Програма ґрунтується на міжвідомчому

співробітництві різних державних органів. Проєкт Ankkuri був запущений у 2004–2006 роках у рамках більшого однойменного проєкту. Ідея полягала в тому, що високоефективна співпраця на регіональному рівні дасть змогу активізувати діяльність органів влади, а також збільшити позитивний результат від різних заходів, спрямованих на допомогу у вирішенні проблем неповнолітніх і молодих людей, які перебувають у скрутній життєвій ситуації.

До складу команди Forssa належать поліцейські, соціальні працівники та психіатри, тоді як команди Hämeenlinna та Riihimäki були доповнені працівниками у справах молоді. Всі члени команд, крім поліцейських, є муніципальними службовцями. Раннє втручання у злочинну діяльність неповнолітніх здійснюється багато в чому за рахунок місцевого поліцейського патрулювання. Ця діяльність також передбачає заходи з інформування та підвищення поінформованості про правопорушення, а також тематичні операції зі спостереження за вживанням алкоголю та наркотичних засобів, деструктивною поведінкою.

Патрулювання допомагає знизити поріг взаємодії між неповнолітніми та державними органами, полегшуючи обмін інформацією між обома сторонами. Деякі команди проводять щомісячні зустрічі у кафе з молоддю для обговорення різноманітних питань та обміну інформацією. Також безкоштовні заходи для дітей та підлітків влаштовують в останній день кожного навчального року.

У той час як поліцейські розслідують злочин, скоєний неповнолітнім, інші фахівці з охорони здоров'я та соціальної роботи команди Ankkuri вивчають загальні обставини скоєння злочину, з'ясовують умови життя сім'ї. Також вони визначають, чи існують глибші мотиви скоєння злочину.

Швеція

Кримінальна відповідальність розпочинається у віці 15 років. Згідно зі шведським законодавством, за діяння, вчинені особами, які не досягли 15 років, не можуть бути накладені жодні правові санкції. У віці від 15 до 17 років молода людина не може, за винятком особливих випадків, бути засуджена до тюремного ув'язнення, але має бути направлена до спеціальних закладів догляду, підвідомчих органів соціального забезпечення. Соціальні органи, а не поліція, займаються проступками молодих людей віком до 15 років. Понад 80 % усіх злочинів, що скоюють неповнолітні, не переслідуються в судовому

порядку, а розглядаються неформально, наприклад, шляхом винесення попереджень. Майже 50 % злочинів, скоєних неповнолітніми особами, вирішують за допомогою штрафів, що призначають залежно від тяжкості скоєного злочину. Менше 10 % молодих правопорушників відправляють на випробувальний термін (Icehearts, 2018, p. 47).

Відповідно до шведського законодавства, важливою місією поліції є запобігання злочинам та формування у молодих людей злочинного способу життя. Було реалізовано національну ініціативу, спрямовану на вдосконалення кримінально-профілактичної та слідчої роботи поліції з особливим акцентом на справи неповнолітніх. Шведський національний департамент поліції (Rikspolisstyrelsen, abbreviated, RPS) розробив навчальну програму для слідчих у справах неповнолітніх правопорушників, у тому числі для співробітників поліції (Ungdomsbrott, 2020).

Відповідно до поправок 2010 року до Закону «Про неповнолітніх правопорушників» поліція завжди повинна проводити розслідування за статтею 31 щодо особливо тяжких злочинів, коли неповнолітньому правопорушнику загрожує позбавлення волі на строк не менше одного року (Lag, 2019). Завдяки поправкам поліція також отримала більше можливостей для порушення розслідування та проведення ефективної роботи щодо запобігання злочинності. Крім того, поліції надається можливість проводити тести на наркотики серед осіб віком до 15 років.

У деяких районах Швеції були створені спеціальні підрозділи, які спеціалізуються на злочинах, що скоюють неповнолітні, а в деяких випадках навіть на окремих видах злочинів, скоєних неповнолітніми, наприклад, пограбування. В інших районах менш серйозні злочини, вчинені неповнолітніми, розслідують місцеві поліцейські, а розслідування більш серйозних злочинів передають до центральних відділів кримінальних розслідувань на рівні поліцейських округів. Незалежно від того, як поліція організовує розслідування правопорушень неповнолітніх, ця робота завжди проводиться у співпраці з місцевими соціальними службами (Sarnecki, Estrada, 2020).

Однією з проблем, пов'язаних із злочинністю неповнолітніх є злочинність банд. У світлі цієї проблеми було розроблено програму, яка надає допомогу

молоді з виходом з банд. Група соціальної дії (Sociala insatsgruppena) реалізується з 2012 року, вона об'єднує поліцію, соціальні служби, школи, агентство з працевлаштування, місцевих підприємців та громадянське суспільство. Співпраця членів груп соціальної дії спрямована на те, щоб запропонувати молодим правопорушникам індивідуальну підтримку, вирішення конкретної проблеми, пов'язаної із протиправною поведінкою. Метою цієї програми є боротьба з вербуванням у злочинні угруповання та банди, а також надання допомоги молодим людям, які вже розпочали злочинну діяльність, але хочуть її припинити.

Ще одним проектом є «Школа, соціальні служби, поліція та дозвілля» (Skola, socialtjänst, polis och fritid, SSPF) – форум для обміну інформацією між школами (наприклад, про інклюзивні позакласні заходи), соціальні служби та поліцію з метою виявлення та надання допомоги неповнолітнім і молодим людям, які можуть бути піддані ризику вербування у кримінальні угруповання (Skola, 2020). Мета проекту полягає в тому, щоб забезпечити безперервне здобуття шкільної освіти, а також захистити молодих людей від злочинності та наркотиків. Важливою складовою SSPF є обмін інформацією про дітей, які перебувають у зоні ризику.

Англія

У Великій Британії суди можуть виносити правопорушникам віком від 10 до 17 років різні вироки. До них належать такі:

- позбавлення волі (абсолютне чи умовне) – таке ж покарання, як і для дорослих правопорушників;
- штраф, як і у випадку з дорослими, повинен відображати скоєне правопорушення та платоспроможність правопорушника. Для правопорушників молодше 16 років сплата штрафу є обов'язком батьків/опікунів, і саме їхня платоспроможність враховуватиметься при визначенні розміру штрафу;
- наказ про передачу справи до суду. Для цього правопорушник повинен з'явитися до комісії у справах неповнолітніх правопорушників (що складається з двох членів місцевої громади та консультанта з групи у справах неповнолітніх правопорушників) та погодити контракт, що містить певні зобов'язання, які діятимуть протягом трьох місяців до року. Мета застосування такого заходу

полягає в тому, щоб злочинець компенсував заподіяну шкоду та виправив свою поведінку;

— наказ про реабілітацію неповнолітніх – це громадський вирок, який може передбачати одну або кілька з 18 різних вимог, які правопорушник повинен виконувати до трьох років. Прикладами вимог можуть бути комендантська година, неоплачувана робота, електронне спостереження, лікування наркоманії, психіатричне лікування тощо. Якщо неповнолітній у віці від 12 до 17 років засуджений у суді у справах неповнолітніх, то є ухвала про тримання його під вартою та навчання (Detention and Training Order, DTO). Воно може тривати від чотирьох до двох років. У Королівському суді також може бути винесена така ухвала.

У Великій Британії (зокрема, Англії та Уельсі) добре розвинена система профілактики неповнолітньої злочинності. У спеціально створеній системі задіяні різні державні органи та служби, але основну роль відіграють Команди боротьби з молодіжними правопорушеннями (Youth Offending Teams), діяльність яких заснована на ефективній та різноплановій міжвідомчій взаємодії. До цієї команди належить і поліція. Що ж до програм протидії злочинності, то тут можна відзначити прихильність до підходу «раннього втручання», оскільки більшість програм орієнтовані на дітей та підлітків у віці 8–15 років.

США

У США до злочинності неповнолітніх відносять злочинні діяння, вчинені особами, які не досягли 18 років у більшості штатів, але є винятки. Так, вік повноліття в Алабамі та Небрасці – 19 років, у Міссісіпі – 21 рік (Age, 2020). Основним законом, який регулює сферу злочинності неповнолітніх у Сполучених Штатах, є Закон «Про ювенальну юстицію та попередження злочинності» 1974 року (останні зміни були внесені у 2018, набули чинності з жовтня 2019 року) (Juvenile Justice, 2018).

Відповідно до Закону «Про ювенальну юстицію та запобігання злочинності» 1974 року та Публічного закону 93-415 було створено Управління з питань ювенальної юстиції та запобігання злочинності (Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, OJJDP) з метою надання підтримки зусиллям, що передбачені на державному рівні і на рівні штатів з метою

запобігання злочинності та вдосконалення системи правосуддя щодо неповнолітніх (Public Law, 2020).

Як один із компонентів програм Управління юстиції Міністерства юстиції США, Управління працює над профілактикою злочинності серед неповнолітніх, удосконаленням системи ювенальної юстиції та захистом дітей. Управління спонсорує ініціативи у галузі досліджень, програм та навчання; розробляє пріоритети та цілі, визначає політику для керівництва федеральною системою правосуддя у справах неповнолітніх; поширює інформацію з правосуддя у справах неповнолітніх; а також виділяє кошти штатам для підтримки місцевих програм. Серед програм, що реалізуються при Управлінні з питань ювенальної юстиції та запобігання злочинності, можна виділити такі: «Профілактика жорстокого поводження з дітьми»; «Попередження насильства у бандах»; «Програма боротьби з Інтернет-злочинами проти дітей» та ін.

У США розроблено комплексні програми профілактичної роботи щодо запобігання правопорушенням неповнолітніх, які поділяються на два основні види:

1) комплексні програми контролю за злочинністю або стримування її методами запобігання, припинення та судового переслідування. Такі програми передбачені на всіх рівнях: загальнодержавному (федеральному), регіональному та місцевому;

2) профілактичні програми, що реалізуються як поліцією (зазвичай у співпраці з жителями громади), так і силами та засобами самої громадськості. Такі програми відрізняються тим, що вони націлені на вирішення конкретної проблеми або попередження певного виду правопорушень. У свою чергу, державна влада надає консультативну, фінансову, організаційно-методичну допомогу місцевим органам влади у реалізації превентивних програм.

Головними виконавцями програм із запобігання злочинності є місцеві поліцейські органи (близько 70 % особового складу поліції США), а також мешканці місцевих громад. Робота з неповнолітніми є складним завданням, і відділи поліції роблять все можливе для забезпечення відповідної підготовки працівників з метою підвищення їхньої культури, розвитку навичок роботи з неповнолітніми та взаємодії з ними (Friedman et al., 2004).

У США існує так звана громадська поліція. Діяльність поліції на рівні громад заснована на тому, що для скорочення злочинності необхідно підтримувати тісні відносини із законослухняними громадянами в громаді, прагнучи залучити їх до роботи з покращення якості життя в районах. Так, були розроблені спеціальні програми, серед яких: D. A. R. E. – просвітництво з питань стійкості до наркотиків; SRO – співробітники поліції, які працюють у великій кількості шкіл по всій території Сполучених Штатів з метою запобігання злочинності серед підлітків.

Найбільш відомою програмою, що передбачає роботу поліції з дітьми та молоддю, стала програма освіти з питань стійкості до наркотиків (D. A. R. E.), що реалізується у школах Сполучених Штатів. Спочатку створена відділом поліції Лос-Анджелеса, програма була поширена потім по всій країні. Спеціальні співробітники у справах неповнолітніх проходять підготовку протягом кількох тижнів, щоб стати співробітником D. A. R. E. І подати структуровану навчальну програму навчальних матеріалів, насамперед, для п'яти- та шестикласників. Крім всіх 50 штатів, програма діяла і в 6 зарубіжних країнах (Rosenbaum, et al. 1994).

D. A. R. E. є унікальною програмою завдяки спільним зусиллям освітньої системи та правоохоронних органів. Програма орієнтована на учнів останніх класів початкової школи, оскільки передбачається, що вони найбільш сприйнятливі до антинаркотичних повідомлень і вступають у фазу експериментування з наркотиками, тому втручання тут є вкрай необхідним. Співробітники проводять заняття годину на день протягом 17 тижнів. Стратегії навчання передбачають лекції, вправи з робочою книгою, питання та відповіді, аудіовізуальні матеріали та рольові ігри. Навчальний курс D. A. R. E. націлений на те, щоб навчити учнів чинити опір одноліткам, пропонуючи кілька способів сказати «ні» наркотикам. D. A. R. E. – це комплексна програма, яка передбачає вивчення впливу і наслідків вживання алкоголю, марихуани та інших наркотиків; формування протистояння впливу ЗМІ та реклами тютюну та алкоголю; розвиток навичок та стратегій самоствердження, протидії тиску однолітків, які штовхають на вживання наркотиків.

Особливу цікавість викликала програма шкільних співробітників поліції (SRO). Сутність цієї програми полягає в тому, що керівники шкіл наймають

співробітників поліції на повний чи неповний робочий день під час шкільних занять. Ця практика найпоширеніша у міських школах внутрішніх районів чи школах, де спостерігається зростання злочинності серед неповнолітніх.

Шкільні офіцери можуть: дати пораду, рекомендації чи провести неформальне спілкування з учнями; проводити заняття з профілактики вживання алкоголю та наркотиків; консультувати шкільний персонал та учнів з питань безпеки; пропонувати навчання з питань безпеки та попередження злочинності учням, співробітникам та батькам; працювати у напрямку покращення охорони та безпеки школи; бути в курсі знущань, домагань, вживання алкоголю та наркотиків, а також діяльності банд; фіксувати, розслідувати та документувати критичні інциденти; служити сполучною ланкою між школою та системою кримінального правосуддя тощо.

Співробітники шкільної поліції у Сполучених Штатах виконують усі перелічені вище функції, але тепер їх зазвичай називають співробітниками з правоохоронних питань. У зведеному законі про боротьбу зі злочинністю та безпечні вулиці 1968 р. (частина Q, розділ I) SRO визначається як «професійний співробітник правоохоронних органів, який прийняв присягу, працює в поліції, орієнтований на громади і призначений департаментом або агентством з найму для роботи у співпраці зі школами та організаціями на базі громад».

На відміну від Канади SRO у Сполучених Штатах зосереджені на традиційних поліцейських функціях та зазвичай озброєні, хоча не всі співробітники можуть бути у формі. Вони патрулюють територію школи, автостоянки, коридори, сходи та ванні кімнати; перевіряють учнів; проводять роботу з порушниками дисципліни та прогульниками; розслідують скарги; запобігають безладам під час позакласної діяльності. Незалежно від конкретної структури програми SRO, важливими факторами є підбір висококваліфікованих співробітників та належна підготовка для роботи в школах.

Співробітники шкільної поліції ефективно допомагають контролювати дисциплінарні проблеми та шкільну злочинність. Зіставлення інцидентів до та після появи співробітників у школах свідчить про значне скорочення кількості злочинів та дисциплінарних провин, а також випадків усунення вчителів від роботи у зв'язку з такими інцидентами.

Загальнонаціональною програмою є GREAT (Gang Resistance Education And Training – Протидія бандам, навчання та тренування) – навчальна програма, розроблена правоохоронцями. Основна мета – протидія неповнолітній злочинності, насильству у молодіжному середовищі та членству у бандах. Навчальна програма початкової школи складається з шести уроків, призначених для учнів віком 8–10 років. Вона ознайомлює школярів з навичками та концепціями GREAT і розпочинає процес зміни поведінки. Заняття сприяють формуванню у школярів навичок прийняття рішень, спілкування, контролю та управління негативними емоціями тощо. Однією з особливостей цієї навчальної програми є використання «сімейних листів». Лист надсилається додому після кожного уроку для перегляду батькам або опікунам. Він призначений для інформування про мету уроку та заохочення взаємодії між батьками та учнями. Сімейні зв'язки є важливим захисним фактором, тому програма GREAT заохочує спілкування та участь сім'ї у профілактичній програмі (Elementary School Component, 2020).

Навчальна програма середньої школи складається з 13 уроків, призначених для дітей віком 10–15 років. Реалізація програми середньої школи дає кращі результати, якщо учні пройшли курс GREAT у початковій школі. На 43 заняттях підлітки визначають свої ролі та обов'язки в сім'ї, школі та суспільстві; навчаються, як розпізнати емоційний стан інших людей та як продемонструвати співчуття до жертв злочинів та насильства; практикують ефективні навички відмови; практикуються в методах вирішення конфліктів тощо. Однією з унікальних особливостей цієї програми є проєкт «Making My School a GREAT Place» (Перетворення моєї школи в GREAT). Його основна мета – надати школярам можливість застосувати здобуті навички на практиці.

У системі профілактики злочинів неповнолітніх у США беруть участь безліч акторів, серед яких державні установи, поліція, некомерційні організації, благодійні фонди, громадські організації, школи та громади.

Список використаних джерел:

1. Гусаров, С. М. (2015). Досвід організації роботи поліції Ізраїлю та можливості його застосування в Україні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. (3 (70)). 11-21.
2. «Ville Vie Vacances»: l'édition 2018 est lancée. (2018). URL: <https://www.cget.gouv.fr/actualite-newsletter/ville-vie-vacances-ledition-2018-lancee>
3. Age Of Majority By State 2020. (2020). URL: <https://worldpopulationreview.com/states/age-of-majority-by-state/>
4. Anne Wyvekens The French Juvenile Justice System// Josine Junger-Tas, Scott H. Decker. *International Handbook of Juvenile Justice*. Springer. 2006. P. 173-186.
5. Décret du 28 avril 2004 portant délégation de signature (2004). (délégation interministérielle à la ville et au développement social urbain). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000000249717&categorieLien=id>
6. Elementary School Component. (2020). URL: <https://www.greatonline.org/Home/About/ElementarySchool>
7. Icehearts. (2018). URL: <https://rikoksentorjunta.fi/en/icehearts1>
8. Juvenile Justice and Delinquency Prevention Act of 1974. (2018). URL: https://ojjdp.ojp.gov/sites/g/files/xyckuh176/files/media/document/jjdp-a-amended_0.pdf
9. Kaim Z., Romi S. (2015). Adolescents at Risk and Their Willingness to Seek Help from Youth Care Workers. *Children and Youth Services Review*. (53). 17–23. URL: <http://cms.education.gov.il/NR/rdonlyres/8A54EB44-BF0F-49C8-972B-79914ABEE697/209006/Unnamed2.pdf>
10. Lag (1964:167) med särskilda bestämmelser om unga lagöverträdare. (2019). URL: <http://www.notisum.se/rnp/sls/lag/19640167.htm>
11. Lahav H. (1996/97). Immigrant Youth at Risk. Challenge and Coping Strategies. Model for Work with Immigrant Youth at Risk from the Former Soviet Union and Ethiopia Youth Advancement Units in Local Authorities. Jerusalem. URL: <http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Noar/HaminhalLesheruthcha/English/IMMIGRANT+YOUTH+AT+RISK.htm>
12. Ordonnance n 45-174 du 2 février 1945 relative à l'enfance délinquante. – URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=LEGITEXT000006069158&dateTexte>
13. Public Law 93–415. (2020). URL: <https://uscode.house.gov/statutes/pl/93/415.pdf>
14. Sarnecki J., Estrada F. (2020). Juvenile Crime in Sweden. A trend report on criminal policy, the development of juvenile delinquency and the juvenile justice system. – URL: <http://www.oijj.net/en/docs/general/juvenile-crime-in-sweden-a-trend-report-on-criminal-policy-the-development-of-juvenile>

15. Shoham Sh.G., Rahav G., Added M. (1987). Groups of Youth Offenders. *Criminology*. Jerusalem and Tel Aviv: Shoken. 253–283.
16. Skola, socialtjänst, polis och fritid i samverkan. (2020). URL: <https://goteborg.se/wps/portal?uri=gbglnk%3a201742316148909>
17. The Anchor (Ankkuri) model. (2017). URL: <https://rikosentorjunta.fi/en/anchor-model>
18. Toteutuvatko turvallisuustalkoot? Seurantaraportti kansallisen rikosten torjuntaohjelman toteutuksesta. (2003). URL: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75898/omls_2003_1.pdf?sequence=1
19. Ungdomsbrott – polisens arbete. (2020). URL: <https://polisen.se/om-polisen/polisensarbete/ungdomsbrott/>
20. Friedman, W. et al. (2004). Encounters between police and youth: Social costs of disrespect. *Journal of Crime and Justice*. (27). 1–25.
21. Rosenbaum, D. P. et al. (1994). Cops in the classroom: A longitudinal evaluation of Drug Abuse Resistance Education (DARE). *Journal of Research in Crime & Delinquency*. (31(1)). 3–31.

Приклади прийомів і мовних стратегій НЛП для поліцейських на тренінгових заняттях

Прийоми

Підлаштування до пози. Можна підлаштуватися до поз співрозмовника, але міміка, жести, сенс і тональність мови теж повинні копіюватися, і це не так просто, але можливо, і чим природніше, тим непомітніше для партнера зі спілкуванням це має відбуватися. Природність досягається, коли людина добре відчуває партнера. Щоб створити рапорт (зв'язок), рекомендується спочатку непомітно прийняти ту саму позу, в якій знаходиться співрозмовник. Якщо через деякий час, 1–2 хв., «ведуча» людина змінює свою позу на іншу і при цьому співрозмовник теж змінює свою – це незаперечне підтвердження, що встановлено рапорт і співрозмовник є веденим.

Підлаштування до дихання буває пряме і непряме. При прямому підлаштуванні людина починає дихати так само, як дихає її співрозмовник, у тому ж ритмі, з тією ж глибиною, в тому ж темпі. При непрямому підстроюванні людина узгоджує з ритмом дихання співрозмовника якусь іншу частину свого тіла; наприклад, хитає рукою в такт дихання партнера або говорить у такт його дихання.

«*Полярна реакція*» розрахований на людей, чия поведінка відома «головній» людині та тренеру і вписується у формулу «З точністю до навпаки». Якщо у спілкуванні з такими людьми діяти за принципом «від неприємного», можна легко досягти бажаного. Цей прийом дає змогу використовувати прагнення деяких людей робити все всупереч. Якщо, наприклад, потрібно, щоб людина виконала щось, треба сказати про неї, дивлячись на іншу людину: «Це марно, вона не зможе це зробити, не впорається...».

«*Розрив шаблонів*». Усі люди завжди користуються загальноприйнятими шаблонними відповідями на запитання. Наприклад, на питання «Як справи?» зазвичай слідує відповідь: «Нічого» або «Нормально» – це шаблон. А якщо відповісти на це запитання по-іншому, наприклад: «Просто жахливо... я так погано почуваюся...», або: «Вчора ввечері, раптом, ні з того ні з сього, відчула страх, не спала, тільки під ранок заснула» Коли зазвичай запитують шаблонно, чекають на шаблонну відповідь, але коли людина не дає очікуваної відповіді, а

починає відповідати докладно, в цей момент несподівано для партнера можна навіяти йому свою стратегію поведінки і вплинути на нього таким чином. Це робиться для того, щоб створити певну атмосферу, як у наведеному прикладі, у частині свого запізнення на роботу чи якогось іншого життєвого моменту, коли потрібно виправдати себе в очах оточення.

Мовні стратегії

Трюїзми – відомі мовні звороти, які допомагають спрямувати думки людини у потрібне русло, у певному напрямі. Трюїзм – це певне твердження, як аксіома, яка не потребує доказів: «Кожна людина хоче бути щасливою»; «Не помиляється той, хто нічого не робить»; «Всі ми можемо опинитися в несподіваній ситуації» тощо.

Припущення: «Щойно ви зізнаєтеся у скоєному злочині, вам відразу стане легше». Тут людині імовірно навіюють, що якщо станеться одна подія, то після неї обов'язково станеться інша. Мета припущення – пов'язати між собою дві, на перший погляд, несумісні дії: подію, яка, ймовірно, відбудеться, з результатом, якого необхідно досягти. Припущення краще будувати з такими оборотами: «як тільки так»; «після того як»; «перш ніж»; «якщо то»; «одночасно, як».

Протилежності. Для посилення дії слова використовують спеціальні для цих цілей конструкції, зокрема: «чим, тим»; «настільки, наскільки»: «Чим більше ви готуватиметеся до занять, тим менше нервуватиметеся»; «Наскільки більше ти витратиш часу на навчання, настільки менше часу витратиш на пошуки роботи потім»; «Чим довше ви приховуватимете істину і мовчатимете, тим гірші будуть для вас наслідки». Якщо в припущеннях пов'язувати між собою дві події, то тут зв'язуються два протилежні процеси, звідси й назва – «протилежності». Проте вони переконують адресата у необхідності вчинити так, як стверджує партнер.

Запитання. Дієслова, які найчастіше використовують у запитаннях: усвідомлюєте; розумієте; знаєте; помічаєте; звернули увагу; згадуєте. Співробітник поліції під час бесіди з неповнолітнім може запитати: «Ви помітили, що у вас настали зміни на краще?» (Цих змін може і не бути, але якщо людина їх шукає, вона їх знаходить). «Згадуєте, як вам погано було кілька

днів тому? А тепер помічаєте, як блищать ваші очі?» Людина частіше схильна відповідати стверджувально, щоб не образити партнера.

Хибні вибори: «Ви наважилися зробити вибір, наприклад: правду, яка принесе вам полегшення, чи брехня, яка ускладнить ще більше ваше життя і принесе страждання вашим близьким?» Коли людина з бажанням дивиться на кавун, продавець його запитує: «Вам великий чи маленький?» Питання – купувати чи ні – відпадає сама собою, людина, сама того не помічаючи, робить вибір і купує.

Усі вибори: якщо видно, що людина при виборі концепції подальшої поведінки все ще сумнівається, перераховуються всі можливі вибори: «Звичайно, ви можете і далі мовчати, але я раджу вам співпрацю...». Головним у цій стратегії є те, що переконливо звучить не з допомогою слів, а підкреслюється голосом, інтонацією, рухом руками. Це добре фіксується у підсвідомості партнера (неповнолітнього). Небажаний результат виявляється у досить м'якій формі, бажаний – підкреслюється максимально позитивно. При цьому треба пам'ятати про те, що запам'ятовуються початок і кінець фрази, а середина «затушовується».

Додаток Г

Комплексна тренінгова програма для поліцейської ювенальної превенції

Додаток Г 1

Тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх для співробітників ювенальної превенції

	Тема	Зміст заняття
1.	Знайомство	Вправи: «Давайте знайомитись!», «Інформування мети та завдань тренінгу», «Правила нашої групи», «Хто хоч раз...?», «Який «Я», «Овації по колу», проєктивний малюнок: «Свобода»
2.	«Знайомство із самим собою: хто Я? який Я?»	Вправи: Обговорення домашнього завдання «Історія імені», «Павутина», «Хто Я?», «Відгадай», «Два Я», «Чарівна крамниця», міні-лекція: «Феномен «Я-концепції», проєктивний малюнок: «Мій портрет в сонячному сяйві»
3.	Моє минуле	Вправи: «Обговорення домашнього завдання «Від третьої особи», «Самопрезентація», «Лист в минуле», «Продовж речення», проєктивний малюнок: «Минуле – сьогодні – майбутнє», «Уроки минулого», робота з притчею: «Притча про минуле, теперішнє та майбутнє»
4.	«Мої права та права інших людей»	Вправи: «Обговорення домашнього завдання «Складання резюме», «Що я люблю робити...», «Мої права», «Пантоміма», «Обговорення ситуації», «Обговорення підписаної угоди», «Продовж фразу ...», міні-лекція: «Визначення поняття «право»
5.	«Я – громадянин України»	Вправи: Обговорення домашнього завдання «Твої права», «Повітряна куля», «Визначні дати в історії України», «Видатні люди України», міні-лекція: «Моя держава – Україна», мозковий штурм «Громадянин України – хто це?», проєктивний малюнок: «Власний герб», перегляд відеоролику «20 кроків до мрії. Крок 19 – прийняття Конституції»
6.	«Відповідальність»	Вправи: «Що приємного та поганого відбувалося в останні дні», «Якби я був...», «Я – дорослий», проєктивний малюнок: «Малюнок дитинства та дорослого життя», дискусія: «Ким краще бути дитиною чи дорослим?», рольова гра: «Зроби свій вибір», робота з притчею: «Притча «Метелик»
7.	«Емоції»	Вправи: «Обговорення домашнього завдання «Я – відповідальна людина», «Твій девіз», «Назви емоцію»,

		«Покажи емоцію», «Мій внутрішній стан – якого я кольору?», міні-лекція: «Світ моїх емоцій та почуттів», мозковий штурм: «Роль емоцій в нашому житті»
8.	«Управління негативними емоціями»	Вправи: «Обговорення домашнього завдання «Я впевнений у собі», «Поважаючи себе, не ображай інших», «Ні!» агресивній поведінці», «Мій гнів», «Вуханіс», «Як ти перемагаєш гнів?» проєктивний малюнок: «Прогноз погоди»
9.	«Емпатія»	Вправи: «Обговорення домашнього завдання «Саме безпечне місце», «Відчуй емоційний стан іншої людини», «Втішити друга», «Асоціативний ряд», «Коло», «Олівці», міні-лекція: «Усвідомлення почуттів та емоційних станів інших людей»
10.	«Спілкування»	Вправи: «Обговорення домашнього завдання «Продовж речення», «Вузкий міст», «Зіпсований телефон», «Прийоми ефективного спілкування «Що сказати?», «Встановлення психологічного контакту», міні-лекція: «Спілкування та його види»
11.	«Конструктивна взаємодія»	Вправи: «Що приємного та поганого відбувалося в останні дні», «Постановка запитань», «Прийняття критики», «Компліменти», «Прохання про допомогу», «Я хочу сказати «Дякую!», проєктивний малюнок: «Малюємо разом»
12.	«Я кажу – Ні!»	Вправи: «Що приємного та поганого відбувалося в останні дні», «Маріонетка», «Скажи «Ні!», «Як діяти у ситуаціях тиску», мозковий штурм «Чому нам важко сказати «Ні!»?», рольова гра: «Я кажу «Ні!»
13.	«Конфлікт розв'язано!»	Вправи: «Обговорення домашнього завдання», «Мій сусід зліва», «Подаруй посмішку», міні-лекція: «Конфлікти та шляхи їх розв'язання», рольова гра: «Автобус», «Розв'язання конфлікту», дискусія: «Відповідальність за кінцевий результат конфлікту»
14.	«Формування мети»	Вправи: «Що приємного та поганого відбувалося в останні дні», «Привітання на ниточці», «Діалектика», «Чарівне дзеркало», «Постановка цілей», «Гусениця», «Лінія життя»
15.	«Прогнозування»	Вправи: «Обговорення домашнього завдання «Моя мета – повернення додому», «Спогади дитинства», «Колаж «Життя до і після колонії», «Я через 15 років», «Поетапне планування життя в перші два місяці після звільнення», робота з притчею: «Притча «Про цінність часу»
16.	«Життя чудове!»	Вправи: «Обговорення домашнього завдання «Твої дії протягом 2-ох місяців після звільнення», «Вихід е!»,

		кінотренінг за фільмом «Життя прекрасне», робота з притчею: «Щастя»
17.	«Підведення підсумків»	Вправи: «Що приємного та поганого відбувалося в останні дні», «Сьогодні – перший день твого нового життя», «Мої ресурси», «Мої досягнення», «Обговорення підписаної угоди», «Валіза в дорогу», «Прощання з групою», проєктивний малюнок: «Будуємо місто»

Додаток Г 2

Тренінг формування іміджу успішного поліцейського

Заняття / Тема	Змістове наповнення
1 день	
1. Імідж і його вплив на особистість. Поняття «стиль»	<i>Інформаційні повідомлення:</i> «Що таке імідж і стиль. Різниця в поняттях і реалізації. З чого складається уявлення про людину. Елементи, складові стиль людини». <i>Вправа:</i> визначення за зовнішнім виглядом, чим людина займається? <i>Вправа</i> «Комплімент». <i>Вправа</i> «Легенда про ім'я»
2. Психологічний тип і вибір стилю. Самопрезентація	<i>Інформаційні повідомлення:</i> «Драмаік. Романтик. Класик. Природний – відмінні риси, переваги, недоліки». <i>Вправа:</i> визначення свого психотипу. Самоподання. <i>Вправа</i> «Я скажу»
2 день	
3. Статура і стиль. Фейс-білдінг	<i>Інформаційні повідомлення:</i> «Типи фігур і вибір одягу, що підкреслює достоїнства фігури. Прямий тип фігури. Напівпрямий тип фігури. Округлий тип фігури. Як ідентифікувати. Як одягатися. Фейсбілдінг як технологія візуальної презентації. Зони обличчя». <i>Вправа:</i> визначення свого типу фігури і підбір моделей. <i>Вправа</i> «Подарунок». <i>Вправа</i> «Чи потрібна мені емпатія?»
4. Дрес-код. Типові	<i>Інформаційні повідомлення:</i> «Що таке дрес-код.

помилки при формування корпоративного стилю.	Основні типи дрес-кодів. Повсякденний одяг в офісі. П'ятничний стиль. Розбір типових помилок у вигляді офісних працівників. Як за допомогою ділового іміджу зробити кар'єру?» <i>Вправа:</i> Мої зони росту. <i>Вправа</i> «Поведінка в конфлікті та його розв'язання»
3 день	
5. Використання аксесуарів і їх поєднання	<i>Інформаційні повідомлення:</i> «Можливості хустин і краваток. Як правильно вибирати. Підбір сумок, годинників, прикрас. Допустима кількість аксесуарів в образі ділової людини. Які аксесуари «продають» нас, як професіоналів». <i>Вправа:</i> Більше 10 способів як зав'язувати хустки. <i>Вправа</i> «Солідарність або Амеба»
6. Догляд за зовнішністю і основи ділового етикету	<i>Інформаційні повідомлення:</i> «Рекомендації по догляду за обличчям, тілом, одягом. Як виглядати стильно і недорого. Як підтримувати корпоративну культуру спілкування. Який має бути імідж». <i>Вправа:</i> вітання, знайомство і налагодження зв'язків. <i>Вправа</i> «Хто мені подобається і хто не подобається». <i>Вправа</i> «Відлуння»

Додаток Г 3

Тренінг сенситивності для співробітників ювенальної превенції

Мета: формування умінь краще розуміти оточуючих, вловлювати приховані переживання співрозмовника, зменшення числа конфліктів із соціальним оточенням; розвиток чуттєвості один до одного.

Завдання:

- 1) підвищити чутливість в сприйнятті навколишнього світу;
- 2) розвиток здатності розуміти своєрідність кожної людини;
- 3) поліпшення можливостей у встановленні і підтримці контактів в спілкуванні, прогнозуванні та діяльності людей;

- 4) допомога в прогнозі поведінки людей, що належать до різних соціальних груп;
- 5) розширення горизонтів особистісного зростання.

Заняття / Мета	Змістове наповнення
1. Знайомство, розвиток міжособистісного спілкування, згуртованості тренінгової групи, взаєморозуміння	Вправа на знайомство «Моє ім'я» Вправа «Правила роботи в групі» Вправа «Очікування» Вправа «Моє ім'я» Вправа «Ти – молодець» Гра «Пізнай себе» Вправа «Коло побажань»
2. Розвиток міжособистісного спілкування, згуртованість тренінгової групи, взаєморозуміння, зняття емоційної напруги в колективі	Вправа «Хто я?» Вправа «Ураган для тих...» Вправа «Чотири кута – чотири вибору» Вправа «Спілкування» Вправа «Коло побажань»
3. Сформувані унікальність поглядів, інтересів, уподобань естетичних та інших смаків окремих людей	Вправа «Вітання» Вправа «Вільний!» Вправа «Розповім про свого господаря» Вправа «Злети і падіння» Вправа «Хто для мене чужий» Вправа «Коло побажань»
4. Вдосконалити рівень взаємодії між членами тренінгової групи, розвинути навички лідерської поведінки	Вправа «Знаєш, я...» Інформаційне повідомлення «Хто такий лідер» Мозковий штурм «Лідер – це...» Вправа «Трон» Гра «Будинки – господарі – землетрус» Вправа «Словесний портрет лідера» Вправа «Кодекс поведінки лідера» Вправа «Австралійський дощ» Вправа «Спільний малюнок» Вправа «Коло побажань»
5. Допомогти учасникам тренінгу зрозуміти природу конфліктів, причини їх виникнення та шляхи подолання, набуття практичних навичок	Вправа «Вітання» Вправа «Моя карта конфлікту» Вправа «Все залежить від тебе» Вправа «5 сходинок» Вправа «Похвали мене»

конструктивної поведінки в конфліктній ситуації	
6. Формування вміння прийняття рішень	Вправа «Привітання» Вправа «Життєво важливі рішення» Вправа «Я приймаю рішення» Вправа на активізацію «Фруктовий салат» Вправа «Дерево прийняття рішень» Вправа «До зустрічі!»
7. Закріплення отриманих знань	Вправа «Привітання» Вправа-гра «Тік-так» Вправа «Якість» Гра «Безлюдний острів» Вправа «Подарунок» Рефлексія

Додаток Г 4

Тренінг впевненої поведінки для поліцейських ювенальної превенції

Мета: оволодіння навичками впевненої поведінки в міжособистісних відносинах, вироблення такої поведінки, яка є прийнятною як для індивіда, так і суспільства в цілому.

Завдання тренінгу:

- 1) підвищення усвідомленості особистісних прав;
- 2) розгляд основних положень теорії асертивності, що дозволяють розрізнити асертивність, агресивність і сором'язливість;
- 3) розвиток уміння відкрито й прямо висловлювати свої думки і почуття;
- 4) формування здатності конструктивно критикувати та адекватно сприймати критику на свою адресу;
- 5) відпрацювання нових реакцій у рольовій грі та опанування новою поведінкою стійкості за допомогою адекватного зворотного зв'язку, критичних коментарів і вказівок тренера.

Заняття / Мета	Змістове наповнення
1. Знайомство і згуртування Мета – знайомство ведучого з учасниками,	Вправа «ім'я» Вправа «Міняються місцями ті, хто ...» Вправа «Назви число» Вправа «Крізь кільце» Вправа «перекинь м'яч»

згуртування команди.	Вправа «Нічний сторож» Вправа «Олівці» Вправа «Подарунок»
2. Впевненість у відносинах Мета заняття: тренування вміння виявляти впевненість у міжособистісних стосунках, зокрема, при відстоюванні власних інтересів.	Вправа «Імпульс» Вправа «Виправдай позу» Вправа «Три способи поведінки» Вправа «Оптимальні варіанти» Вправа «Агресивний і сором'язливий» Вправа «Купе поїзда» Вправа «Піймати до кола» Домашнє завдання: 1) Подумайте і запишіть ситуації, які викликають у вас хвилювання, непевненість у собі. Опишіть, в яких ситуаціях ви можете відчувати себе максимально упевнено, спокійно. 2) Здійсніть аналіз свого стану в момент хвилювання: що відчуваєте, що особливо вам заважає, а що може повернути стан спокою, як виглядаєте в такій ситуації. 3) Спробуйте протягом одного дня фіксувати, як змінюється ваш настрій, що викликає зміну емоційних станів. 4) Проаналізуйте свій стан тоді, коли ви відповідаєте на публіці. Чи вдається контролювати свій внутрішній стан, чи ні? Попросіть когось із знайомих, колег поспостерігати за вами в момент, коли ви відповідаєте у публічних місцях (як ви виглядаєте, як змінюється ваша поведінка тощо).
3. Впевненість в умовах невизначеності Мета: тренування умінь, необхідних для конструктивної поведінки в умовах невизначеності.	Обговорення домашнього завдання, оцінка його результативності, актуалізація знань про асертивність, отриманих на попередньому занятті. Вправа «Комплімент» Вправа «Третій зайвий» Вправа «Покажи» Вправа «Дві справи» Вправа «Хода» Вправа «Рак-самітник» Арт-терапія Вправа «Зустріч» Вправа «Лист» Домашнє завдання: Спробувати заговорити з незнайомими людьми. Це може бути просте звернення з проханням підказати час, уточнити розташування вулиці. Кожну ситуацію

	проаналізувати: як ви обирали людину, до кого зверталися? Як зверталися, як починали розмову? Що заважало, а що допомагало у встановленні контакту? Якою була реакція співрозмовника?
4. Самоконтроль Мета заняття: тренування умінь довільно регулювати свій стан у стресогенних ситуаціях.	Вправа «Вільний рух» Вправа «Сплячі леви» Вправа «Дзеркало» Вправа «Не сміятися» Вправа «Сядьте так, як...» Вправа «Психологічний час»
5. Вирішення конфліктів Мета заняття: тренування діяти оперативно і цілеспрямовано в ситуаціях конфлікту.	Вправа «Хто без стільця?» Вправа «Товкачі» Вправа «Місток» Вправа «Перетягну газету» Рольова гра «Конфлікт» Вправа «Хвости» Домашнє завдання: Спостереження за конфліктами, виявлення стратегій поведінки в них.
6. Прощання Мета заняття: актуалізувати отримані знання, закріпити впевнену поведінку.	Вправа «Опустити завісу» Вправа «За аркушами» Вправа «Рекламний ролик» Вправа «Хвіст дракона» Рефлексія

Додаток Д

**Портфоліо для дослідження стану сформованості професійної компетентності
офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх**

Додаток Д 1

Мотиваційно-ціннісний критерій

Анкета для поліцейських (авторська розробка)

1. Ваш стаж роботи в поліції:
 - а) до 5 років;
 - б) від 5 до 15 років;
 - в) від 15 до 20 років;
 - г) більше 20 років.
2. Ваша освіта:
 - а) середня спеціальна;
 - б) вища юридична;
 - в) вища педагогічна;
 - г) вища за іншим профілем.
3. Чи маєте Ви довід практичної роботи з неповнолітніми?
 - а) так;
 - б) ні.
4. Як Ви вважаєте, яка функція поліції має найбільшу профілактичну ефективність:
 - а) виявлення та розкриття злочинів;
 - б) попередження та припинення адміністративних правопорушень, провадження у таких справах;
 - в) контроль за особами, які перебувають на профілактичному обліку;
 - г) пропаганда правових знань.
5. Наявність у складі поліції підрозділів у справах неповнолітніх (ювенальної превенції) є:
 - а) необхідним;
 - б) не обов'язковим;
 - в) їхні функції можна перерозподілити між іншими підрозділами.
6. Підвищити ефективність діяльності поліції щодо профілактики правопорушень неповнолітніх дасть змогу:
 - а) вдосконалення нормативно-правової бази;
 - б) поліпшення матеріально-технічного оснащення;
 - в) посилення вимог до професійного відбору поліцейських;
 - г) підвищення рівня професійної підготовки;
 - д) спеціальна підготовка поліцейських до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх.
7. Визначте роль органів (організацій) у вирішенні завдань профілактики правопорушень неповнолітніх:
 - а) здійснюють постійну взаємодію, забезпечують інформаційну та практичну допомогу поліції;

- б) здійснюють взаємодію, інформують поліцію лише у разі потреби, надають за запитами всю необхідну інформацію;
 - в) взаємодіють із поліцією епізодично, з урахуванням власних потреб, взаємообмін інформацією налагоджений не на належному рівні;
 - г) реалізують відомчі інтереси, поліцію розглядають як орган забезпечення профілактичних заходів.
8. Чи забезпечують чинні нормативно-правові акти службову діяльність поліції щодо профілактики правопорушень неповнолітніх:
- а) у повному обсязі;
 - б) частково;
 - в) зовсім не забезпечує;
 - г) важко відповісти.
9. Виявлення адміністративних правопорушень:
- а) позитивно впливає скорочення загальної кількості, скоєних злочинів;
 - б) не впливає на параметри злочинності, але має самостійне значення у сфері право охорони;
 - в) важко відповісти.
10. Найкраще відображає ефективність виконання службових обов'язків співробітниками поліції:
- а) кількість виявлених адміністративних правопорушень неповнолітніх;
 - б) кількість неповнолітніх, які перебувають на профілактичному обліку;
 - в) скорочення кількості неповнолітніх осіб, які вчинили злочини;
 - г) громадська думка про діяльність підрозділу.
11. Як Ви вважаєте, найбільш ефективним видом адміністративного покарання щодо неповнолітнього можуть бути:
- а) попередження;
 - б) штраф;
 - в) обов'язкові роботи;
 - г) інше.
12. Як часто у Вашій практичній діяльності з метою запобігання правопорушенням за згодою керівництва проводиться індивідуальна профілактична робота з особами, які не вчинили правопорушення:
- а) один-два рази на півріччя;
 - б) щомісяця;
 - в) щотижня;
 - г) такої практики немає.
13. Оцініть ступінь вашої практичної готовності до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх (необхідне підкреслити):
- а) практично готовий;
 - б) більше готовий, ніж не готовий;
 - в) не готовий

Ключ до відповідей:

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
а	2	1	3	1	3	2	3	3	3	2	3	2	3
б	3	3	1	3	1	1	2	2	2	3	2	2	2
в	2	2		2	2	2	1	1	1	3	1	3	1
г	1	1		2		3	1	1		1	1	1	
д						3							

Опрацювання відповідей:

28–39 балів – високий рівень;

14–27 – середній рівень;

0–13 – низький рівень.

Додаток Д 2**Завдання на визначення ціннісних орієнтацій офіцерів ювенальної превенції (авторська розробка)**

Інструкція: «Проранжуйте ціннісні орієнтації у порядку значущості для Вас».

Ціннісні орієнтації	Рейтинг
1. Інтерес до роботи (здійснення профілактичної діяльності з неповнолітніми)	
2. Чесність	
3. Відповідальність	
4. Самоконтроль	
5. Працьовитість	
6. Позитивне ставлення до людини	
7. Справедливість	
8. Доброзичливість	
9. Здатність контролювати ситуацію	
10. Самоцінність	

Додаток Д 3**Методика діагностики ступеня задоволеності основних потреб (за А. Маслоу) (Александров, Давидова, 2015) (адаптована до дослідження)**

Інструкція: Вам будуть надані 15 тверджень, які Вам необхідно оцінити, попарно порівнюючи їх між собою у відповідній таблиці. Спочатку порівняйте 1-е твердження з 2-м, 3-м і т. д. І результат впишіть в першу колонку. Так, якщо при порівнянні першого твердження з другим, кращим для себе, ви визнаєте

8															
9															
10															
11															
12															
13															
14															

Підрахуйте кількість номерів кожної з потреб та проранжуйте їх. Після підрахунку частоти виборів по кожній з позицій, визначається ступінь задоволеності п'яти головних потреб. Для цього складають кількість кожного з 15 номерів:

- 1) матеріальні потреби: $4 + 8 + 13$ – мотиви суспільної значущості;
- 2) потреби в безпеці: $3 + 6 + 10$ – мотиви професії поліцейського;
- 3) соціальні (міжособистісні) потреби: $2 + 5 + 15$ – володіння елементами педагогічної майстерності, вплив на формування особистості неповнолітнього;
- 4) потреби у визнанні: $1 + 9 + 12$ – переконаність у своїй професійній придатності, у володінні творчим потенціалом, у здатності знаходити особливі підходи до неповнолітніх правопорушників;
- 5) потреби в самовираженні: $7 + 11 + 14$ – мотиви самоствердження та самореалізації

За аналізом отриманих даних можна визначити потреби, які мають 3 ступені вираження (за числовим показником):

- задоволення (1-14 балів) – високий рівень мотивації;
- часткового задоволення (14-28 балів) – середній рівень мотивації;
- незадоволення (28-42 балів) – низький рівень мотивації.

Додаток Д 4

Когнітивно-практичний компонент

Самооцінювання спеціальних профілактичних умінь (авторська розробка)

Інструкція: «Оцініть за 3-и бальною шкалою комплекс спеціальних профілактичних умінь».

- 3 – уміння розвинене сильно;

- 2 – уміння розвинене задовільно;
- 1 – уміння розвинене недостатньо

Спеціальні профілактичні вміння	Бали 1 2 3
1) уміння виявляти, запобігати та припиняти правопорушення	
2) уміння виявити рівень вихованості неповнолітнього, визначити причини та умови відхилень у розвитку	
3) вміння визначити за зовнішніми проявами та вчинками зміну психічного стану дитини, розуміти та пояснювати особливості її поведінки у конкретних життєвих ситуаціях	
4) вміння подумки ставити себе на місце вихованця	
5) вміння прогнозувати та проектувати розвиток особистості дитини та результати її навчання та виховання	
6) вміння передбачати можливі труднощі та помилки дітей та підлітків та своєчасно їх попереджати	
7) вміння планувати структуру дій неповнолітніх та здійснювати педагогічне керівництво їхньою діяльністю, педагогічно доцільно застосовувати методи виховання відповідно до рівня їхнього розвитку	
8) вміння керувати поведінкою та активністю неповнолітніх, знаходити контакт та правильний тон у взаєминах з ними	
9) вміння швидко приймати рішення та знаходити найбільш ефективні засоби педагогічного впливу на неповнолітніх	
10) вміння аналізувати одержані результати педагогічного процесу, співвідносити їх із заданою метою діяльності	
11) вміння здійснювати коригування поставлених завдань, регулювати та перебудовувати внутрішньокolleктивні та міжособистісні відносини неповнолітніх	

Додаток Д 5

Особистісно-рефлексивний компонент

Ранжування особистісних та професійно значущих якостей офіцерів ювенальної превенції (авторська розробка)

Інструкція: «Проранжуйте якості в порядку значущості для вас».

№	Якості офіцерів поліції	Ранг
1.	Пильність	
2.	Зібраність	

3.	Стійкість	
4.	Витривалість	
5.	Рішучість	
6.	Розумна ініціативність	
7.	Відповідальність	
8.	Дисциплінованість	
9.	Сміливість	
10.	Мужність	
11.	Зібраність	
12.	Винахідливість	
13.	Готовність до самопожертви	
14.	Цілеспрямованість	
15.	Впевненість у собі	
16.	Воля	
17.	Самоорганізованість	
18.	Витримка і самовладання	
19.	Гнучкість	
20.	Самоконтроль	
21.	Комунікабельність	
22.	Кмітливість	
23.	Чесність	
24.	Об'єктивність	
25.	Порядність	

Додаток Д 6

Методика «Діагностика рівня розвитку рефлексивності» (А. Карпов)

Інструкція: У бланку в колонці «відповідь» поставте Ваш варіант відповіді відповідно до таблиці.

А – абсолютно неправильно;

- Б – неправильно;
 В – швидше неправильно;
 Г – не знаю;
 Д – швидше правильно;
 Е – правильно;
 Ж – абсолютно правильно.

Запитання	Відповідь	Бал
1. Прочитавши хорошу книгу, я завжди потім довго думаю про неї, хочеться її з ким-небудь обговорити.		
2. Коли мене раптом несподівано про щось запитують, я можу відповісти перше, що спало на думку.		
3. Перш ніж зняти трубку телефону, щоб подзвонити по справі, я зазвичай подумки планую майбутню розмову.		
4. Зробивши якийсь промах, я довго потім не можу відволіктися від думок про нього.		
5. Коли я розмірковую над чимось або розмовляю з іншою людиною, мені буває цікаво раптом згадати, що послужило початком ланцюжка думок.		
6. Приступаючи до важкого завдання, я намагаюся не думати про майбутні труднощі.		
7. Головне для мене – уявити кінцеву мету своєї діяльності, а деталі мають другорядне значення.		
8. Буває, що я не можу зрозуміти, чому будь-хто незадоволений мною.		
9. Я часто ставлю себе на місце іншої людини.		
10. Для мене важливо в деталях уявляти собі хід майбутньої роботи.		
11. Мені було б важко написати серйозний лист, якби я заздалегідь не склав план.		
12. Я намагаюся діяти, а не розмірковувати над причинами своїх невдач.		
13. Я досить легко приймаю рішення щодо дорогої покупки.		
14. Як правило, якщо я щось задумав, я прокручую в голові свої задуми, уточнюючи деталі, розглядаючи всі варіанти.		
15. Я турбуюся про своє майбутнє.		
16. Думаю, що в безлічі ситуацій треба діяти швидко, керуючись першою, що прийшла в голову думкою.		
17. Часом я приймаю необдумані рішення.		
18. Закінчивши розмову, я, буває, продовжую вести її подумки, наводячи все нові і нові аргументи на захист своєї точки зору.		

19. Якщо відбувається конфлікт, то, розмірковуючи над тим, хто в ньому винен, я в першу чергу починаю з себе.		
20. Перш ніж прийняти рішення, я завжди намагаюся все ретельно обміркувати.		
21. У мене бувають конфлікти від того, що я інколи не можу передбачити, якої поведінки чекають від мене оточуючі.		
22. Буває, що, обмірковуючи розмову з іншою людиною, я подумки веду з нею діалог.		
23. Я намагаюся не замислюватися над тим, які думки і почуття викликають у інших людей мої слова і вчинки.		
24. Перш ніж зробити зауваження іншій людині, я обов'язково подумаю, якими словами це краще зробити, щоб її не образити.		
25. Вирішуючи важке завдання, я думаю над ним навіть тоді, коли займаюся іншими справами.		
26. Якщо я з кимось сварюся, то в більшості випадків не вважаю себе винним.		
27. Рідко буває так, що я шкодую про сказане.		

Тепер Вашим відповідям необхідно присвоїти бали наступним чином:

Питанням під номерами 1, 3, 4, 5, 9, 10, 11, 14, 15, 18, 19, 20, 22, 24, 25 відповідають такі бали:			Питанням під номерами 2 6 7 8 12 13 16 17 21 23 26 27 відповідають такі бали:		
А	1	Абсолютно неправильно	А	7	Абсолютно неправильно
Б	2	Неправильно	Б	6	Неправильно
В	3	Швидше неправильно	В	5	Швидше неправильно
Г	4	Не знаю	Г	4	Не знаю
Д	5	Швидше правильно	Д	3	Швидше правильно
Е	6	Правильно	Е	2	Правильно
Ж	7	Абсолютно правильно	Ж	1	Абсолютно правильно

Підрахуйте загальну суму набраних балів:

- від 80 до 113 балів – низький рівень здатності до рефлексії;
- від 114 до 147 балів – середній рівень здатності до рефлексії;
- від 148 до 172 балів – високий рівень здатності до рефлексії.

**ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ
ТЕРНОПІЛЬСЬКЕ РАЙОННЕ УПРАВЛІННЯ ПОЛІЦІЇ
ВІДДІЛЕННЯ ПОЛІЦІЇ №1 (М. ТЕРНОПІЛЬ)**

вул. Степова, 45, м. Тернопіль, 46027 (0352) тел. 43-61-00, 43-61-03

6702/115/4/03

від 17 жовтня 2022 р.

Довідка

***про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Анатолія Шкляра на тему: «Формування професійної компетентності
офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх», що
представлене на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки***

Цією довідкою засвідчуємо факт впровадження результатів наукового дослідження Анатолія Шкляра на тему **«Формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх»** у професійну діяльність поліцейських відділення поліції № 1 Тернопільського районного управління поліції ГУНП в Тернопільській області.

Автором було проведено опитування, спрямоване на визначення рівня наявності інтересу до здійснення профілактики правопорушень неповнолітніх.

Констатуємо, що позитивні результати отримано від авторських напрацювань, які безпосередньо висвітлюють практичні аспекти професійної діяльності співробітників НПУ України. Зокрема, Анатолій Шкляр у форматі дистанційного навчання провів методичний семінар на тему «Зарубіжний досвід профілактики правопорушень неповнолітніх», де основний акцент було зроблено на досвіді Ізраїлю та Європейських країн у здійсненні профілактики правопорушень неповнолітніх.

Одержані результати дозволяють зробити висновки, що розроблена автором структурно-функціональна модель та організаційно-педагогічні умови можуть бути запропоновані для формування професійної компетентності співробітників НПУ України до профілактики правопорушень неповнолітніх.

**Начальник відділення поліції №1 (м. Тернопіль)
Тернопільського РУН ГУНП
в Тернопільській області
полковник поліції**

Сергій ГАВРИЛЮК

**НАЦІОНАЛЬНА
ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ В
ХМЕЛЬНИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ
ХМЕЛЬНИЦЬКЕ РАЙОННЕ
УПРАВЛІННЯ ПОЛІЦІЇ**

вул. Олексія Скоблі, 15, м. Хмельницький,
29000 тел.: (0382) 63-10-86, факс: 69-26-80

hrup@hmnpr.gov.ua

РЧ .10.2022 № 12758
На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта Тернопільського національного педагогічного університету
АНАТОЛІЯ ШКЛЯРА

на тему

«Формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики
правопорушень неповнолітніх»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

Цією довідкою затверджуємо, що розроблені автором науково-методичні матеріали використовувалися співробітниками Хмельницького РУП ГУНП в Хмельницькій області у процесі їхньої підготовки до проведення профілактики правопорушень неповнолітніх.

Позитивні результати отримано від проведення авторських тренінгів «Тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх»; «Тренінг розвитку особистісної ефективності»; «Тренінг формування іміджу успішного поліцейського», які дали змогу поліцейським набути необхідних теоретичних знань та сформувати практичні уміння і навички профілактики правопорушень неповнолітніх. Розроблена А. Шкляром модель формування професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх отримала високу оцінку керівництва і в подальшому буде використана у процесі здійснення профілактичних заходів з неповнолітніми правопорушниками.

У цілому, констатуємо, що результати впровадження науково-методичних розробок дисертанта дають підстави стверджувати, що вони є значущими для успішного професійного становлення співробітників НПУ.

**Начальник Хмельницького РУП ГУНП
в Хмельницькій області
полковник поліції**

Василь ПТАЩУК

**НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІЦІЯ УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ
В ТЕРНОПІЛЬСЬКІЙ ОБЛАСТІ(ЄДРПУО: 40108720)
ТЕРНОПІЛЬСЬКЕ РАЙОННЕ УПРАВЛІННЯ ПОЛІЦІЇ**

бул. Т.Шевченка, 10, м. Тернопіль, 46001, тел.(0352)-27-11-70, ел.адрес 17@tp.npu.gov.ua

ВИХ. № 10836/01/24/10-22 від 14.10 .2022 р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
аспіранта Тернопільського національного педагогічного університету
АНАТОЛІЯ ШКЛЯРА на тему
«Формування професійної компетентності офіцерів поліції до
профілактики правопорушень неповнолітніх»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки**

Даною довідкою підтверджуємо, що результати дисертаційного дослідження Анатолія Шкляра на тему «Формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх» були реалізовані у процес підготовки співробітників превенції патрульної поліції Тернопільського районного управління поліції ГУНП в Тернопільській області.

Впроваджуючи модель формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх, констатуємо, що виправданим є необхідність використання активних групових методів при проведенні тренінгів з офіцерами ювенальної поліції. Під керівництвом автора було проведено тренінг для поліцейських («Тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх»; «Тренінг розвитку особистісної ефективності»; «Тренінг сенситивності»; «Тренінг розвитку умінь і навичок упевненої поведінки»; «Тренінг формування іміджу успішного поліцейського»), за результатами якого ми спостерігали підвищення рівня професійної компетентності до профілактики правопорушень неповнолітніх.

Апробація розроблених Анатолієм Шкляром матеріалів підтверджує їхню теоретичну, практичну значущість та важливість упровадження в процес підготовки поліцейських ювенальної превенції.

З повагою
Начальник

Сергій ОСАДЦЯ

УКРАЇНА
 МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
 ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
 ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА**
 вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027,
 тел. (0352)43-58-80, факс (0352)43-60-02
 e-mail: info@tnpu.edu.ua, код ЄДРПОУ 02125544

UKRAINE
 MINISTRY OF EDUCATION AND
 SCIENCE OF UKRAINE
**TERNOPIL VOLODYMYR HNATIUK
 NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY**
 2 M. Kryvonosa st., Ternopil, 46027, Ukraine
 tel. +38 0352 43 60 67, fax: +38 0352 43 60 02
 e-mail: info@tnpu.edu.ua

Від " 05 " 09 2022 р. № 725/33-03 На № _____ від " " 20__ р.

ДОВІДКА

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
 аспіранта Тернопільського національного педагогічного університету
 Анатолія Шкляра на тему
 «ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ
 ПОЛІЦІЇ ДО ПРОФІЛАКТИКИ ПРАВОПОРУШЕНЬ НЕПОВНОЛІТНІХ»,
 поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії
 за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки**

Результати дисертаційного дослідження Анатолія Шкляра на тему «Формування професійної компетентності офіцерів поліції до профілактики правопорушень неповнолітніх» впроваджувались в освітньому процесі Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Зокрема, представлений автором практичний матеріал використовувався викладачами кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності під час організації виробничої та професійно-орієнтовної практик студентів. Зокрема засвідчуємо, що здобувачі освіти таких спеціальностей, як 231 «Соціальна робота»; 011 «Освітні, педагогічні науки (Соціальна педагогіка)» були залучені у практичну роботу щодо профілактики правопорушень неповнолітніх при проходженні практики у відділах ювенальної превенції м. Тернополя і Тернопільської області.

Констатуємо, що розроблені автором комплекс тренінгів (тренінг профілактики правопорушень неповнолітніх; тренінг розвитку особистісної ефективності; тренінг сенситивності; тренінг розвитку умінь і навичок упевненої поведінки; тренінг формування іміджу успішного поліцейського) отримали високу оцінку викладачів кафедри та студентів і у подальшому будуть використовуватися під час організації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів освіти у нашому закладі вищої освіти, зокрема, при викладанні курсу «Тренінгові технології».

Ректор

проф. Богдан БУЯК